PROF. DR.
AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI-III

OSMANLI TARİHİ

HAREMEYN HİZMETİNDE

TİMAŞ

KAYI III
HAREMEYN HİZMETİNDE
II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim
Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ YAYINLARI | 3276
Osmanlı Tarihi Dizisi | 90

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1-8. baskılar KTB Yayınları
tarafından yapılmıştır.

9. BASKI
Aralık 2013, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-1298-5
9 786050 812985

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaybeyoğlu Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KAYI III
HAREMEYN HİZMETİNDE

II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim

Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ

AHMET ŞİMŞİRGİL

1959'da Boyabat'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı yerde tamamladı. 1978'de girdiği Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 1982'de mezun oldu. 1983'te aynı bölümdeki Yeniçağ Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. 1985'te Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 1989'da Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'ne naklen geçiş yaptı. 1990'da "Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat (1455- 1574)" isimli çalışmasıyla Tarih Doktoru unvanını aldı. 1997'de "Uyvar'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İdaresi" isimli takdim teziyle Doçent oldu. 2003'te Profesör kadrosuna atanan Şimşirgil'in Osmanlı şehir tarihi, siyasi hayatı ve teşkilatı ile ilgili eserleri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda ilmî makalesi bulunmaktadır. Hâlen aynı üniversitede Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanıdır. Ayrıca Marmara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü de yürütmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

Kayı I -Ertuğrul'un Ocağı (Timaş Yayınları)
Kayı II -Cihan Devleti (Timaş Yayınları)
Kayı III -Haremeyn Hizmetinde (Timaş Yayınları)
Kayı IV -Ufukların Padişahı Kanuni (Timaş Yayınları)
Kayı V –Kudret ve Azamet Yılları (Timaş Yayınları)
Bir Müstakil Dünya: Topkapı Sarayı
Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle
Devr-i Gül Sohbetleri
Slovakya'da Osmanlılar
İstanbul, Fetih ve Fatih
Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 9
ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ BÖLÜM
II. BAYEZİD HAN 15
ŞEHADET HABERİ VE CÜLUS 16
DÜNYA HIRSI MI? 17
ÇEKİŞME MEYVE VERMEZ! 19
GURBET... 20
ÇİRKİN KIŞKIRTMA 22
BOŞ YERE YORGUN DÜŞME! 23
KAHIR YILLARI 24
ŞATODAN ŞATOYA 27
CEM SULTAN ROMA'DA 30
NAAŞIMI İSLAM YURDUNA GÖTÜRÜN! 33
EL-HÜKMÜ LİLLAH 35
BOĞDAN SEFERİ 39
ÂŞİKÂRE VAR VE HAKLARINDAN GEL 42
MEMLÜKLERLE SAVAŞA YOL AÇAN OLAYLAR 44
OSMANLI KOMUTA KADEMESİNDE NİFAK 46
AĞAÇAYIRI SAVAŞI 49
MÜTÂREKE 53
TÜRK KIYAFETİNDE BOĞDANLILAR 55
BAYEZİD HAN'A SUİKAST 58
KARTAL KANATLI YİĞİTLER 61
AKIN GÜNLERİ 68
MORA SAVAŞLARI 75

BURAK REİS'İN ŞEHADETİ 77
İNEBAHTI'NIN ZAPTI 79
MODON'UN FETHİ 82
ENDÜLÜS'E AĞIT 86
DENİZCİLİĞİN GELİŞMESİ VE KEMAL REİS 89
SAFEVİ TEHLİKESİ 92
DÜNYA EVİ 94
ŞAHKULU İSYANI 97
ŞEHZADELER MÜCADELESİ 102
ŞEHZADE AHMED'İ TAHTA ÇIKARMA ÇABALARI 105
BABA OĞUL KARŞI KARŞIYA 107
BİZ SELİM'İN YANINDAYIZ! 111
YENİ KARIŞIKLIKLAR 113
OĞUL! SALTANATIN MÜBAREK OLSUN! 115
VEFATI 117
ŞAHSİYETİ 121
HOCASINA DİVİT TUTAN PADİŞAH 123
YAHŞİ BİR SUAL! 125
İMAR FAALİYETLERİ 127
ŞAİR BAYEZİD 130
BAYEZİD-İ VELÎ 132
NE DEDİLER 134

İKİNCİ BÖLÜM
YAVUZ SULTAN SELİM HAN 137
ANADOLU'DA KARIŞIKLIK 138
BİZE ÜÇ YOL GÖRÜNÜYOR 140
SAFEVİYYE TARİKATI 143
ŞEYHLİKTEN ŞAHLIĞA 148
ŞAH İSMAİL 151
SELİM HAN 155
SELİM'İN ALDIĞI TEDBİRLER 159

EDİRNE'DEN HAREKET 163
NÂMINI VE NİŞÂNINI YOK EDERİM! 167
GEDÂLAR BAY OLDU 169
KARŞILIKLI MEKTUPLAR 171
YAŞADIĞINLA ÖLDÜĞÜN DENKTİR 175
TEK BAŞIMA DA KALSAM GİDERİM! 178
BUNLAR KİMLERDİR? 181
İKİ TARAF 184
ÇALDIRAN MUHAREBESİ 187
TORBALARLA ALTIN, ÇUVALLARLA İNCİ! 190
SELİM HAN TEBRİZ'DE 193
TEHLİKELİ TAHRİK 197
DULKADİR BEYLİĞİ'NİN SONU 201
SORUŞTURMA 203
NEDEN ÖYLE DAVRANDI? 205
DOĞU ANADOLU'NUN İLHAKI 208
İNCE SİYASET 211
BİZ ONLARA BENZEMEDİK! 215
EFENDİNE SÖYLE, KARŞIMA ÇIKSIN! 218
MERCİDABIK SAVAŞI 221
HÂDİMÜ'L-HAREMEYNNİ'Ş-ŞERİFEYN 224
SİN ŞIN'A GİRİNCE… 226
FERMANIMA BAŞ EĞESİN! 230
ORDU, SÎNA ÇÖLÜ'NDE… 232
TUMANBAY 236
RİDANİYE SAVAŞI 237
SELİM HAN, YUSUF NEBİ TAHTINDA 239
TUMANBAY'IN YAKALANIŞI VE SONU 242
MISIR'DA GÜNLER 245
ORUÇ REİS'İN TÂBİYETİ 247
HİCAZ'IN OSMANLI'YA KATILIŞI 249
GEL AHİ GİDELİM! 251

BAŞINIZ SİYASETE DÜŞMESİN! 253
ŞAM'DAKİ FAALİYETLERİ 256
İŞLERİNİ BİTİRMEK HATIRIMA GELDİ! 258
HIZIR LALAM HAYREDDİN VE NASREDDİN'DİR 260
RODOS ÜZERİNE Mİ? 262
EDİRNE YOLUNDA 263
VEFATI 265
ŞAHSİYETİ 272
BÜYÜK DEVLET ADAMI 274
BU DEVLET YIKILIR MI? 278
İLME VE ÂLİMLERE HÜRMETKÂRDI 280
HOCAM VEDAYA GELMİŞTİ! 284
SÂDELİĞİ SEVERDİ 286
ŞAİR YAVUZ 287
TARİHLERDE SELİM HAN 290
SELİM HAN PORTRESİ 293
BAZI KISSALARI 294
BÜTÜN DÜNYA BENİM OLSA... 294
ŞİİR KİMİN? 295
NASIL? 297
SANTRAÇ OYUNU 297
SON PEYGAMBER KILAVUZ! 300
DOST AZ OLUR! 301
MERSİYE 301
AÇIKLAMA: 306
RIHLET 310

DİPNOTLAR 312
BİBLİYOGRAFYA 324
İNDEKS 328

TAKDİM

"Çekilse suyu vadinin nişanı bir zaman gitmez"

Tarih sahnesinden çekilen devletlerin ve milletlerin izi, işareti, tesiri, ve hatta ruhu öyle kolay kolay silinmez. Tarih ilmi de bunun için önemlidir zaten.

Zira tarih, insanlığın ölümsüz romanıdır. Bu sebeple faydası sayısızdır.

Geçmiş mirasa en iyi şekilde tarihle sahip olunur ve ondan istifade edilir.

Tarih, âlimlerin zekâsını keskinleştirir, insanların basiret (gönül) gözlerini açar.

Eskilerin ifadesiyle gençlerde din u devlet, mülk ü millet gayretini arttırır.

Dünyanın vefasızlığını gösterir.

Malın mülkün faniliğine işaret eder.

İnsanı tefekküre, düşünmeye davet eder.

Bu sebeple tarih ilminin ideolojiden, taraflı yorumlardan uzak tutulması ve ilmî kriterlerle değerlendirilmesi gerekir. Aksi hâlde değil ibret ve ders çıkarmak -kılavuzu karga olanın hesabı- insanları bambaşka ve yanlış mecralara sürükler. Devletler için ise bir felaket olur.

İşte *KAYI* serisi bütün bu düşüncelerle, en yakın ve en önemli tarihimiz olarak geçmişte kalan Osmanlı Devleti'ni konu edindi.

Zira bu devlet, farklı din ve milletlere mensup çeşitli unsurları arasında sağlam bir âhenk teşkil etmiştir.

İlme, sanata ve insanlığa asırlarca faydalı olmuştur.

Yorulmuş, üzülmüş, kanını dökmüş, kardeşine kıymış, ölmüş ancak dinî, insani ve vicdani ideal ve prensiplerinden asla taviz vermemiştir.

Geniş insan toplulukları nezdinde sosyal adaleti tesis etmekle dünya tarihinde kudretli ve cihanşümul bir siyasi varlık göstermiştir.

Ancak onları en çok üzecek ve gerçekten öldürecek olan darbe, tüm fedakârlıklarına rağmen kendi asli unsurları olan Türkler ve ayağına diken batmasın diyerek çabaladıkları İslam milleti tarafından dahi anlaşılmamaları, iftiraya uğramaları, yalan yanlış ifadelerle tanıtılmaları olacaktır.

KAYI serisi ile Osmanlı tarihini sadece bir bütün olarak okumayacaksınız, aklınıza gelebilecek her suale cevap da bulacaksınız.

Osmanlıları her yönüyle ve gerçekleriyle tanıyacaksınız.

İlmî kriterlerle ve objektif olarak kaleme alınan *KAYI* serisi, ayrıca insana elinden bırakamayacağı bir okuma zevki de verecektir. Büyük şair Bâkî'nin ifadesiyle;

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

Birlik ve beraberlik devletlerin başarı temellerinden biri ve belki de en önemlilerindendir. Yalnız birlik ve beraberlik denildiğinde ne anlamalıdır? Herkesin tekdüze düşünmesi, aynı fikir ve görüşlere sahip olması mıdır? Elbette ki değildir. Zira her insanın aynı düşüncelere sahip olması, aynı fikir ve görüşü paylaşması mümkün değildir. Eşyanın tabiatına aykırıdır.

Şayet herkes aynı görüş, fikir ve düşünce içinde meşveretin, istişarenin manâsı olmazdı. Gereksiz olurdu. Hâlbuki meşveret, danışma ve istişare doğru karar vermenin esaslarından kabul edilmiştir. "Bârika-ı hakikat müsademe-i efkârdan doğar" sözü meşhurdur. Yani hakikat ışığı fikirlerin çarpışmasından doğar denilmiştir.

İşte bir iş veya projeye başlanmadan önce o işi bilenlerle görüşmeli, onların fikir ve düşüncelerini almalı ve öyle karar vermelidir. Karar alındıktan sonra ise birlik ve beraberlik prensibi ortaya çıkar.

Artık başarıya bir ve beraber olanlar ulaşırlar. Neden benim düşünceme değer verilmedi? Neden benim tezim kabul edilmedi? diyerek ikilik başlatanlar başarısızlığın sorumlusu olarak tarihteki yerini alırlar.

Kim ki kaldı ikilikde yâr değil
Yoğa saygil sen anı kim var değil

Dolayısıyla ikilikte kalanı ve karardan ayrılanı artık kendinden sayma. Onu yok bilerek hareket et ve hatta mümkünse ondan uzaklaş. Zira her geçen gün yeni bir fitne kapısını aralayacak ve artık faydadan ziyade zarar verecektir.

Hazret-i Mevlânâ birlik ve beraberliğin önemini şu ifadelerle vurgulamaktadır:

"Nerede iki gönül bir ise orada mutluluk vardır. Ailede ana baba bir ise onların zengin bir hayat sürdüklerini seyret. Bu zenginlik

huzurdur, mutluluktur, kanaattir, üzüntüden, gamdan kederden uzak oluştur.

İki gözüne bir bak. Hiç iki gözün ayrı ayrı yönlere bakabilir mi? İkisi ayrılmaya çalışırsa net bir görüntü yakalayabilirler mi? Sağa ve sola ikisi birlikte bakarlar. Uykuya dalınca birlikte uyurlar, beraber uyanırlar.

Koluna bir bak. Eline kadar birikip geldi. Sonunda beş dala ayrıldı. Hiçbiri bir boyda değildir. Kuvvetleri de farklı oldu; fakat aynı yöne yöneldiklerinden bir araya geldiler. Böylece boy ve kuvveti dosdoğru oldu. Elini yum ve düşün. Şayet baş ve serçe parmağın geriye doğru dönseydi ne yapabilirdin?"

Vücudumuzdaki nice hikmetler gibi dünya da baştan başa bir hikmettir. Bunu gözü açık bir gönülle görmek mümkündür.

Yalnız ve yoldaşsız yola çıkanlar hedefe ulaşamazlar. Yeryüzündeki suları düşün. Bir pınarın suyu ne kadar bol ve gür olursa olsun uzak menzilleri aşıp denize kavuşamaz. Bütün suların hedefi, maksadı denizdir. Ona kavuşanlar yolda diğer sularla, ırmaklarla bir olarak, güçlenerek denize vâsıl olurlar, maksada ulaşırlar.

İşte Osmanlılar daha başlangıçtan itibaren birlik prensibi üzerinde özellikle durdular ve bunu hiç tavizsiz uyguladılar. II. Bayezid Han'ın Cem'le ülkeyi aralarında pay etmelerini isteyenlere karşı, "Melikler arasında merhamet olmaz" ve "Osmanlı Devleti öyle başı örtülü bir gelindir ki, iki damadın talebini kaldıramaz" sözleri bu düşüncenin en çarpıcı ifadeleridir.

Oysa Osmanlı öncesi Türk devletlerinde devletin hanedan üyeleri arasında pay edilmesi ülkeyi hızlı bir biçimde çöküntüye götürüyor ve sonunu hazırlıyordu. Bu arada on binlerce Türk'ün, Müslümanın kanı dökülüyor, malı, mülkü ve serveti yok oluyordu.

Osmanlılar teşkilatçılık, idarecilik, hâkimiyet duygusu, adalet, şefkat, vakar, yiğitlik, fedakârlık, feragat ve manevi derinlik gibi Türk milletinin asırlardan gelen devlet tecrübelerinden istifade etmede ve bunları samimi bir şekilde yaşayarak geliştirmede görülmemiş bir başarıyı gerçekleştirmişlerdir. Belki de tüm bu güzelliklerin

yaşanmasına sebep, öncelikle birlik ve beraberlik ruhunu yakalamış olmaları ve yek kalp, yek vücut, yek cihet hareket etmeleri idi.

KAYI III'ün en önemli kaynaklarından biri olan *Selimname*'nin yazarı Şükri-i Bitlisî'nin şu sözleri, o dönemdeki birliği ve beraberliği yansıtan ne hoş ifadelerdir.

Türk ilen Türk ü Kürd ilen Kürd'em
Evde koyun u yabanda bir kurdam

Şükri-i Bitlisî Kürt olmasına karşılık Türk ilen Türk'em diyerek devlet bünyesindeki bütün insanlara boy ve kavim ayırımı yapmadan birleştirici bir gözle bakmakta, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmekten gurur duyduğunu kuvvetle vurgulamaktadır. Tarihimize, dilimize, dinimize ve kültürümüze yabancılaştırmanın bizi birbirimize hasım etmek, düşman kılmak için tertiplenmiş en mühim bir tuzak olduğunu bugün daha iyi kavramaktayız.

İşte *KAYI III*'ü okurken aynı zamanda birlik ve beraberlik ruhunun devlet ve millet için önemini, en çarpıcı bir biçimde anlamış da olacağız. Nitekim bu öyle bir prensip ki, bunun bozulması ve kaybolması bir kibritin alevine bağlı; fakat meydana getirdiği çöküntü ve yıkıntı yıllarca çalışmayla ancak giderilebilecek cinsten olup, devletimiz için her dönemde en büyük bir tehdit unsurudur.

Mamafih Fatih Sultan Mehmed'in bir cihan devleti hâline getirdiği imparatorluk, onun ölümüyle başa geçen oğlu II. Bayezid devrinde iki büyük iç çekişmeye sahne olacaktır. Dönemin başlangıcında Sultan Bayezid-Cem çekişmesi sonunda ise Bayezid Han'ın oğulları arasında baş gösteren taht mücadeleleri devletin ne gibi tehlikelere düşebileceğinin en açık örneklerini sundu. Özellikle son yıllardaki kardeş kavgalarının neden olduğu kaostan istifade eden Safeviler, Anadolu'yu bir yangın yerine çevirdi ve devleti tehlikeli bir yıkıma doğru sürükledi.

"Baş olmayan yerde herkes baş, herkesin baş olduğu yerde herkes köle olur."

"Başı yokun aşı yok."

özdeyişleri Anadolu için geçerli olmuş gibiydi. Şahkulu Baba Tekeli ve Nur Ali Halife isyanlarında binlerce Anadolu insanı hayatını kaybetmişti. Şehzade Ahmed ve oğulları ile Şehzade Korkud saltanatı ele geçirebilmek için uğraş vermeye başlamış, işler iyice çığırından çıkmıştı.

İşte böyle bir zamanda II. Bayezid Han'dan sonra saltanatı devralan Selim Han'ın yeniden birliği sağlama yolundaki gayretlerini ve çektiği çileleri görünce birlik ve beraberliğin önemi çok daha iyi anlaşılacaktır.

Cihangir padişahın şu sözleri ise birlik ve beraberlik yolunda kendisinin duygularını yansıttığı kadar milletine de bırakmış olduğu bir vasiyet mahiyetindedir:

Milletimde ihtilaf u tefrika endişesi
Kûşe-i kabrimde hatta bî-karar eyler beni
İttihad oldu hücûm-ı hasmı def'e çâremiz
İttihad olmazsa daim dağdâr eyler beni

Okuyucularımı *KAYI III* ile baş başa bırakırken eserimi tamamlamak konusunda beni devamlı teşvik eden sevgili talebelerime ithaf etmenin zevkini yaşıyorum.

Eserin basımını üslendikleri için Timaş Yayınları'na ve Tarih Bölümü Proje Editörü Adem Koçal Bey'e şükranlarımı sunuyorum.

Nihayet eserin hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Abdülkerim Şaşmaz, Tuba Karabey, Hamza Umut Albayrak, Zuhal Turan ve Bilge Türkmen'e kalbî teşekkürlerimi arz ediyorum. Eseri yayına hazırlayan Zeynep Berktaş'a, kapak tasarımlarını yapan Ravza Kızıltuğ'a müteşekkirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında teşvik ve destekleriyle her zaman yanımda olan kıymetli eşime ve sevgili çocuklarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Âsafın mikdarını bilmez Süleyman olmayan
Bilmez insan kadrini âlemde insan olmayan

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM

II. BAYEZİD HAN

Osmanlı ülkesi, baştan ayağa örtülü nazlı bir geline benzer. İki damadın talebini kaldıramaz ve ortaklık kahrın götüremez.

ŞEHADET HABERİ VE CÜLUS

Fatih Sultan Mehmed, Gebze'ye yakın Hünkâr Çayırı denilen mahalde vefat ettiğinde hayatta bulunan iki oğlundan Bayezid Amasya'da, Cem Çelebi ise Karaman'da vali olarak görev yapıyordu. Bu sırada Bayezid otuz dört, Cem ise yirmi üç yaşında bulunuyordu.

Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa diğer emir ve vezirlerin rızasını almak suretiyle herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için Fatih'in vefatını askerden gizledi. Hiç vakit kaybetmeden de Amasya valisi büyük şehzade Bayezid Çelebi ile Karaman valisi küçük şehzade Cem Çelebi'ye haberler gönderdi. Fatih'in cenazesini ise gizlice arabaya koyup yanında tabipler ve devlet büyükleri olduğu hâlde İstanbul'a geçirdi. İskelede bulunan nakil vasıtalarını da İstanbul tarafına aldırdı. Böylece yeniçeri ve içoğlanların İstanbul tarafına geçmesine mâni olmak istemişti.

Karamanî Mehmed Paşa'nın bu faaliyetleri, olayı bilen devlet adamları arasında, onun evvelce taraftarı olduğu Şehzade Cem'i bir an önce İstanbul'a getirtip, tahta çıkarmak emelinde olduğu fikrini uyandırdı. Bunlar arasında özellikle ordunun başında bulunan, Bayezid'in iki damadı Rumeli Beylerbeyi Hersekzâde Ahmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa derhâl harekete geçtiler. Öncelikle Cem'e gönderilen habercileri tevkif ettirdiler. Ardından padişahın vefat haberini yayıp yeniçerileri tahrike başladılar. Böylece Karamanî Mehmed Paşa'nın planı bozuldu. Galeyana gelen yeniçeriler iskelelere inerek zorla İstanbul'a geçtiler ve sokaklarda, "Bayezid çok yaşasın!" diyerek nümayişe başladılar. Kendilerine mâni olmak isteyen Karamanî Mehmed Paşa ile Fatih'in hususi tabibi Yahudi Yakub Paşa'yı öldürdüler. Eski Saray'da oturan, Şehzade Bayezid'in henüz on bir yaşındaki büyük oğlu Korkut Çelebi'yi babasına vekâleten tahta çıkartıp sokaklarda dolaştırmaya başladılar.[1]

İstanbul'da bu olaylar vuku bulurken Keklik Mustafa Çavuş, 7 Mayıs 1481'de Amasya'da beylik süren Şehzade Bayezid'in katına ulaştı.

Otağına saygı ile yaklaşarak, selamlayıp etek öptükten sonra dua etti. Sonra da üzerindeki nâmeyi saltanat tahtının yeni vârisine teslim eyledi.

Padişah babasının göçtüğünü duyunca
Bu dünya devleti gözünden düşüverdi

Babasından ayrılmak öyle etti ki onu
Tâ sabahlara kadar ağladı iniledi

Gözlerinden inci gibi yaşlar akarken
Gönlü parçalandı kendinden geçti[2]

Bayezid, başlangıçta haberi tereddüt ile karşıladı ise de İshak Paşa'dan gelen üst üste davet mektupları ve adamlarının acele etmeleri yönündeki ikazları üzerine dördüncü gün, maiyyetinde dört bin kişi olduğu hâlde Amasya'dan hareket edip dokuz günde Üsküdar'a geldi. Sırtında matem elbisesi vardı. Ertesi gün oğlu Korkud'dan saltanatı resmen teslim alıp 22 Mayıs 1481 'de Osmanlı tahtına çıktı.

Müteakip gün Fatih Sultan Mehmed'in cenaze namazı, yol göstericilerin rehberi Şeyh Muslihiddin Ebu'l-Vefa'nın imamlığında kılındı. Sultan Bayezid, namazı müteakip sevgili babasının tabutunu öpüp kucakladıktan sonra omuzuna alıp vezirler ve beylerle birlikte taşıyıp, Fatih Camii'nin mihrabı önündeki bahçeye defnettiler. Bayezid ziyadesiyle sadakalar dağıtarak ve tekrar tekrar hatim dualarını okutarak babasının ruhunu şâd ederken oğulluk hakkını da yerine getirmiş oldu.[3]

DÜNYA HIRSI MI?

Bayezid tahta çıkar çıkmaz, babasının sağlığında kendisinden daha meziyetli ve daha faal olması sebebiyle Gedik Ahmed Paşa ve Karamanî Mehmed Paşa gibi devlet büyüklerinin desteğini temin etmiş olan kardeşi Konya Valisi Giyaseddin Cem Çelebi'nin muhalefetiyle karşılaştı.

Cem, veraset dolayısıyla Osmanlı mülkünde hakkı olduğunu iddia ediyordu. Zira Fatih Kanunnâmesi'ndeki veraset kısmında şehzadelere yazılacak hükümlerin lakaplar bahsinde Cem'in ismi zikredilmiş, Fatih de ona "Vâris-i mülk-i Süleymanî oğlum Sultan Cem" diye hitap etmişti. Bazı müellifler, Cem'in Kanunnâme-i Âl-i Osman'a dayanarak Bayezid'in 'nizam-ı âlem' için kendisini öldürtmesinden korktuğu cihetle isyan ettiğini belirtirler.

Hâlbuki asıl sebebin verasetle kendisine intikal eden saltanatı elde etmek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her Osmanlı şehzadesinin küçük yaştan itibaren babasından sonra devletin başına geçip cihadla meşgul olması, adaletle hükmetmesi gibi ulvi gayeler ile yetiştirildiği göz önüne alınırsa dünya hırsı, ölüm korkusu gibi düşünceleri onlara atfetmek fevkalâde basit kalır.

Cem, kanunnâmede isminin geçmesinin yanı sıra babasının padişahlığı zamanında doğduğunu, Uzun Hasan seferi sırasında İstanbul'da kendisinin babasına vekâlet ettiğini belirtiyor ve saltanatın kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bu düşünceler ışığı altında hareket eden Cem, maiyetindeki müşavirlerin ve özellikle de Karamanoğlu Kasım Bey'in telkinleri sonunda harekete geçmeye karar verdi. Komutanlarından Gedik Nasuh Bey'i maiyetinde Karaman, Varsak ve Turgutlu boylarına mensup kuvvetler olduğu hâlde İnegöl üzerinden Bursa'ya gönderdi.

Gedik Nasuh Bey, 28 Mayıs'ta Kaplıca civarında Bayezid tarafından Ayas Paşa kumandasıyla üzerine gönderilen kuvvetleri bozdu ve Bursa'ya hâkim oldu. Üç gün sonra şehre gelen Cem Sultan, adına para kestirip hutbe okutmak suretiyle hükümdarlığını ilan eyledi. Civardaki şehir ve kasabalara da saltanatını kabul ettiren Cem Sultan kendisini Anadolu'nun hâkimi olarak görmeye başladı.[4]

Bu tehlikeli gelişme üzerine Sultan Bayezid, Cem'i destekleyen beylere gizlice mektuplar göndertmek suretiyle onları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bunların başında Cem'in yakın dostu Aştinoğlu Yakub Bey geliyordu. Yakub Bey'den Cem'i hile ile Karaman'a doğru çekmesi istenmekteydi. Ayrıca padişah kalabalık bir ordu ile Üsküdar'a geçmiş, Cem üzerine sefer hazırlıklarına başlamıştı.

Öte yandan Bursa'da on sekiz gün saltanat süren Cem Sultan, büyük halaları, Çelebi Mehmed'in kızı ihtiyar Selçuk Hatun ile ulemadan Mevlânâ Ayas ve Şükrullahoğlu Ahmed Çelebi'den oluşan bir elçilik heyetini ağabeyine gönderdi. Böylece Cem, ortaya çıkan fiili durumun kabul edilmesini ve Anadolu'nun kendisine bırakılmasını arzu ediyordu.

ÇEKİŞME MEYVE VERMEZ!

Bayezid Han, huzuruna gelen büyük halası Selçuk Hatun'un elini öpüp fevkalâde izzet ve ikram gösterdi, duasını aldı. Cem lehine hareket ettiği anlaşılan Selçuk Hatun, Bayezid'e rica yollu olarak:

"Oğul; olmaz mı ki, can beraber olan kardeş kanını dökmeye kalkışmayasın. İslam arasında cenk ateşini yakıp tutuşturmayasın. Rumeli topraklarıyla yetinip Anadolu ülkesini, illerini kardeşine bağışlayasın. Böyle yaparsan o da eğdiği boynunu bir daha boyunduruğundan çıkarmaz ve bundan sonra da olmayacak bir yola girmez. Çekişme, bir ağaç dahi olsa üzüntüden başka meyve vermez. İki şanlı padişah döğüşmeye niyet ederseler bundan reâyâ (halk) büyük zarar görür. Ülke kavgası yüzünden ortalığı harabeye çevirmek, yüce gönüllü olmaya ve yiğitlik şanına uygun değildir."

Sultan II. Bayezid hissiyatla dile getirilen duygu yüklü bu konuşmaya aldanmadı. "Lâ erhame beyne'l-mülûk" (Hükümdarlar arasında merhamet olmaz) darb-ı meseliyle cevap vererek bu hususta kararlılığını ortaya koydu.[5]

Kemalpaşazâde ise bir ülke içinde iki şehriyar oturamaz ve bir asker arasında iki serdar komuta edemez, ifadeleri ile teklifin kabul görmediğini beyan eder.[6]

Çü şeh baştır memleket ana ten
Yaraşmaz iki başlı olmak beden

Bayezid Han elçileri gereği gibi ağırladıktan sonra geri gönderdi ve derhâl ordusunu harekete geçirdi.

Cem ise Yenişehir Ovası'nda âkıbetini belirleyecek bir savaşa girişmeye karar vermişti. Bu sırada Otranto seferinden dönen

Gedik Ahmed Paşa da, Yenişehir'de padişahın ordusuna katılınca Bayezid daha da kuvvetlendi. Ahmed Paşa aslında Cem taraftarı bulunuyor idiyse de kayınpederi İshak Paşa'nın veziriazam olması, onun Bayezid tarafına meyletmesine sebep olmuştur.

20 Haziran 1481'de Osmanlı tahtının yeni sahibini belirleyecek savaş şiddetle başladı. Fatih'in iki oğlu bu kez hasım mevkiindeydiler. İkisi de olağanüstü bir çaba ve gayret sarf ediyordu. Ancak yakın dostu Aştinoğlu Yakub Bey'in ihaneti Cem'e son darbe oldu. Bayezid kuvvetlerinin gittikçe artması Cem tarafında yılgınlığa ve direnme gücünün kaybolmasına yol açtı. Artık herkes başının çaresine düşmüş bulunuyordu.

Cihana olmayan server gerekmez
Diriye ser gerek efser gerekmez

Öncelikle Cem'i devamlı olarak kışkırtan Karamanlılar ve Varsak Türkmenleri meydanı terk ettiler. Askerinin gittikçe eridiğini görerek çaresiz kalan Cem Sultan da büyük bir elem ve üzüntü içerisinde önce Eskişehir'e, ardından taht kenti Konya'ya doğru geri çekildi. Bütün eşyası ve hazinelerine el konulmuştu.[7]

GURBET...

Konya'da da kendisini emniyette göremeyen Cem Sultan, validesi Çiçek Hatun ile ailesini ve yanında bulunan Murad adındaki oğlunu alıp 28 Haziran'da Memlük ülkesine doğru yöneldi.

Çok sevildiği Konya'dan ayrılışı zor olmuştu. Onun başından geçenleri konu edinen *Vâkıat-ı Sultan Cem* adlı esere göre kendisini çok seven Konya halkının feryat ve figanını işiten, kıyamet koptu sanırdı. Cem ise valilik yaptığı sırada burada geçirdiği mutlu günleri bir türlü unutamadı.

Bir yere gelmişem ki bedeldir cahimden
Bana makam olmuş iken Konya'da Merem[8]

Binbir sıkıntı içerisinde Torosları geçerek Tarsus'a ve oradan da Adana'ya ulaştı. Ramazanoğlu onu karşılayıp ağırladı ve ziyafetler verdi.

Memlük Sultanı Kayıtbay'ın müsaadesini alarak Antakya yoluyla Haleb'e vardı. Haleb emirü'l-ümerası da ağırlamada kusur etmedi. Uyuz Bey'in rehberliğinde Şam'a gelen Cem, akraba, has hademeleri ve muhafızlarından oluşan üç yüz kişilik maiyetiyle yoluna devam edip, 25 Ağustos'ta Gazze yoluyla Mısır'a vardı ve hükümdarlara mahsus alayla Kahire'ye girdi.

Ertesi gün saraya giderek Kayıtbay'ın huzuruna çıktı. Sultan Kayıtbay, Şehzade ile karşılaşınca el sıkışıp kucaklaştılar. Kısa bir sohbet yaptılar. Sultan ona atalık tutumuyla güzel sözler söyleyip gönlünü aldı. Kendisini muazzam bir köşke yerleştirdi. Pek çok iltifatlar eyledi. Ramazan gecelerinde birkaç defa iftara çağırıp huzur ve güven duymasını sağladı. Birçok günler beraberinde gezilere çıkartıp gönlünü aldı, onu hoş tutmaya çalıştı.

Kayıtbay'ın bütün gayretlerine rağmen Cem Sultan'ın sıkıntısı bir türlü gitmek bilmiyordu. Daimi bir iç huzursuzluğu yaşıyor gibiydi. Hatta bu sırada ağabeyine gönderdiği bir mektupta hâlinden bahsederek yardımını istemişti. Nitekim şu beyti, onun ruhî bunalımını çok güzel yansıtmaktadır:

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handan
Ben kül döşenem külhen-i mihnetde sebep ne?[9]*

Bayezid ise, saltanat emellerinden vazgeçmesi şartıyla kendisine her sene on kere yüz bin akçe vereceğini vadetmiştir. Ancak bu mektuplaşmalardan bir netice çıkmamıştır.

Sonunda Cem: "Bir şeyde sıkılırsanız o zaman hacca niyet ediniz" işareti üzerine Kayıtbay'dan hac müsaadesi istedi. Kayıtbay'da bu istek üzerine onu mükemmel bir alayla Hicaz'a gönderdi.

20 Aralık 1481'de Mısır'dan hareket eden Cem Sultan, Mekke'ye girişinde Hicaz beyi tarafından karşılandı. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Medine'ye gitti. Peygamber Efendimiz'in mübarek

---

* Sen, gül döşeğinde neşe ve keyif içerisinde yatarken, ben mihnet ve meşakkat hamamında neden kül döşeneyim?

kabr-i şerifini ziyaret etti.[10] Komşularına en üstün saygılar sunmak mutluluğu içerisinde 13 Mart 1482'de Kahire'ye döndü.

ÇİRKİN KIŞKIRTMA

Cem Sultan mübarek makamları ziyaret etmenin huzur ve sevinci içerisinde Kahire'ye geldi ise de onu burada yeni tertipler bekliyordu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışık durumdan istifade etmek isteyen Karamanoğlu Kasım Bey, Cem'i kullanmak suretiyle eski beyliğine yeniden kavuşmayı arzu ediyordu.

Bu maksatla ona üst üste kışkırtıcı mektuplar göndermişti. Kasım Bey bu maksatla Ankara Sancakbeyi Trabzonlu Mehmed Bey ile anlaşmış, Larende'de (Karaman) bulunan Gedik Ahmed Paşa'nın ağzından yazılmış bazı mektuplar da uydurarak şehzadeyi iknaya çalışmıştı. Bu arada timar ve zeametleri ellerinden alınmış kimselerle mâzul subaşılar da ikbal kaygısı ile Cem'e haber göndererek vaktin müsait olduğunu bildiriyorlardı.

Esasen Mısır'daki hareketsiz durumundan bunalan Cem Sultan da Anadolu'dan gelen bu haberler üzerine Memlük Sultanlığı'nın da desteği ile harekete geçmeye karar verdi. Bu maksatla Kayıtbay'ın huzurunda düzenlenen mecliste sert müzakereler cereyan etti. Özellikle Memlük atabeglerinden Emir Özbek, Cem'in Osmanlı ülkesine bırakılması hâlinde iki devlet arasında doğması muhtemel anlaşmazlıkları dile getirerek, onun bırakılmasına karşı çıktı. Buna rağmen Cem, sonradan Osmanlılarla Memlükler arasında uzun süren savaşlara sebep olacak müsaadeyi Kayıtbay'dan almaya muvaffak oldu.

27 Mart 1482'de Kahire'den hareketle, yanında zaim ve subaşılardan mürekkep bir grup bulunduğu hâlde 6 Mayıs'ta Haleb'e ulaştı. Kendisini burada Ankara Sancakbeyi Trabzonlu Mehmed Bey bekliyordu. Ardından Adana'ya gelen Cem Sultan'ı burada da Karamanoğlu Kasım Bey karşıladı. Kasım Bey, Cem'den muvaffak olması hâlinde, yardımı karşılığında Karaman ülkesine sahip olma vaatini aldı. Böylece Cem bir kez daha şansını denemek üzere Osmanlı ülkesine girdi.

Ereğli'ye gelen Cem, kapıcıbaşısı Sinan Bey'i bir anlaşmaya varmak ümidiyle Gedik Ahmed Paşa'ya gönderdi. Ancak bu teşebbüsünde muvaffak olamadı. 6 Haziran'da yanında Kasım Bey de bulunduğu hâlde Konya üzerine yürüyerek kaleyi kuşattı. Bu arada Trabzonlu Mehmed Bey'i de Ankara üzerine göndermişti.

Cem Sultan, Konya Kalesi'ni şiddetle muhasara etti ise de Hadım Ali Paşa'nın cesaretle karşı koyması ile bir netice elde edemedi. Ankara üzerine yürüyen Mehmed Bey ise Rumeli beylerbeyine karşı yaptığı muharebeyi kaybederken hayatını da yitirdi. Mehmed Bey'in bozgun haberini alan Cem Sultan, Konya kuşatmasını kaldırıp Ankara üzerine bizzat yürüdü. Ancak bu teşebbüsünden de bir netice elde edemedi. Sultan Bayezid'in yaklaşmakta olduğu haberini alınca önce Akşehir'e sonra da Kasım Bey ile birlikte Taşili'ne çekilmek zorunda kaldı.

BOŞ YERE YORGUN DÜŞME!

Cem Sultan, kendisini takiben Ereğli'ye gelen ağabeyi Bayezid'le bir kez daha müzakerelere girişti. Bayezid'e elçi olarak giden Kapıcıbaşı Sinan Bey, Osmanlı ülkesinin bir kısmının Cem'in idaresine bırakılmasını istedi. Oysa bu teklif padişahın hatırından dahi geçmiyordu. Bayezid, Cem'e gönderdiği mektubunda:

"Aydınlık gönlünüze gizli değildir ki; Osmanlı Ülkesi baştan ayağa örtülü nazlı bir geline benzer. Öyle iki güveyin nişanını kaldıramaz ve ortaklık kahrın götüremez. Bu sebeple kötülük tekliflerine kulağınızı tıkayasız. Boş yere atınızı gayret dizginleriyle yorgun düşürmeyesiz ve temiz eteklerinizi Müslümanların kanlarıyla haksız yere kirletmeyesiz. Şerefle ve mutlulukla Kudüs-i Şerif'te konaklamayı seçseniz, ol kutsal topraklarda yerleşseniz ne olur? Şimdiye kadar kendinize ait hazineniz gelirleri ne ise her yıl hepsi noksansız katınıza yollanacaktır. Bunu hünkâr and içmiştir" diyordu.[11]

Buna rağmen Cem, Defterdar Mehmed Bey ve Bahşayişoğlu İmam Ali reisliğinde yeni elçi heyetleri ile arzusunu ısrarla tekrarladı ise de her defasında geri çevrildi. Sonunda Sultan Bayezid, onun daha önceki dizelerine şu beyitleriyle karşılık verdi:

Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rıza vermeyesün böyle sebep ne?

Haccı haremeynim deyüben da'va kılarsun
Ya saltanat-ı dünyeviye bunca talep ne?[12]*

Cem Sultan, ağabeyinin bütün müsbet tekliflerine sırt çevirdi ve atasından kalan maldan, mülkten hisse isteğinde diretti. Bunun üzerine Hersekzâde Ahmed Paşa, Anadolu askeri ile Cem Sultan'ın üzerine gönderildi. Cem ise Karamanoğlu Kasım Bey'le yaptığı görüşme sonucunda deniz yoluyla Rumeli yakasına geçmeye karar vermişti.

Aslında Cem'in maksadı, Akkoyunlu hükümdarının yanına gitmekti. Ancak Kasım Bey Rumeli'ye geçişte özellikle ısrarlı davranmıştı. Zira o, Bayezid'in Rumeli'nde Cem'le uğraşmasını fırsat bilerek Karaman ülkesinden bir kısım toprakları koparabileceğinin hesabını yapıyordu. Bu ikiyüzlünün kendi iyiliğini düşündüğünü sanan talihsiz şehzade, 18 Temmuz 1482'de otuz kadar adamıyla Korkos Limanı'ndan gemilere binerek Rodos'a doğru yola çıktı. Böylece, şehzadenin on üç yıl sürecek Avrupa macerası başlıyordu.

KAHIR YILLARI

26 Temmuz 1482'de Saint Jean Tarikati Şövalyelerinin elindeki Rodos Adası'na çıkan Cem Sultan, başta tarikatin üstad-ı azamı (reisi) Pierre d'Aubusson olmak üzere Rodoslular tarafından bir hükümdar gibi karşılanıp geçtiği yollara halılar serildi. Sokaklara dökülen halkın arasından şövalyelerin başıyla yan yana at üzerinde kendisine tahsis edilen şatoya gitti.

Hakikatte ise Cem, Türklerin amansız düşmanları Saint Jean Şövalyelerinin menfaatine âlet olarak kullanılacak bir esirden başka bir şey değildi. Nitekim eline geçen bu fırsattan azami istifadeyi düşünen d'Aubusson, başta Papa IV. Sixtus olmak üzere hemen bü-

---

* Kaderde devlet, padişah olmak bize kısmet olmuş. Buna rıza göstermemene sebep nedir? Mukaddes yerleri ziyaret etmek ve hacı olmakla kıvanç duyuyorsun. O hâlde dünya saltanatına neden bu kadar rağbet gösteriyorsun?

tün Avrupa hükümdarlarına mektuplar göndermiş, Hıristiyanların derhâl harekete geçmek suretiyle Türkleri Avrupa'dan çıkarmalarının mümkün olabileceğini bildirmişti.

Cem ise d'Aubusson'un iltifatlarına ve gösterişlerine aldanarak hükümdar olduğu takdirde Rodoslulardan alınan adaların iadesi, gemilerine Türk limanlarında serbestiyet tanınması ve onların gümrük ve tuz vergilerinden muaf tutulması gibi vaatlerde bulunuyordu. Kendisi için yapılan masraflara mukabil olarak da yüz elli bin altın ekü vermeyi taahhüt ediyordu.

Öte yandan Sultan Bayezid ise Cem'in Rodos'a geçmesinden oldukça endişelenmişti. Derhâl şövalyelerle görüşüp bir anlaşma sağlamak üzere Gedik Ahmed Paşa ile Fatih zamanında Rodos'u kuşatmış bulunan Mesih Paşa'yı görevlendirdi. Pierre d'Aubusson, Gedik Ahmed Paşa'nın talebi ve papanın müsaadesiyle Bayezid'e iki elçi göndererek onunla bir anlaşma yaptı. Buna göre Bayezid Han, şövalyelere Cem'i muhafaza etmeleri şartıyla her sene Ağustos başında kırk beş bin düka vermeyi kabul ediyordu.

Buna rağmen Bayezid'in Rodos'u muhasara ve tazyik etmesi ihtimalini göz önünde tutan şövalyeler, Fransa kralının da müsaadesiyle Şehzade Cem'i, Akdeniz kıyısında hâkimiyetleri altında bulunan kalelerden birine nakletmeyi uygun buldular. Bu suretle mutlaka Rumeli'ye geçmek isteyen Cem'in Avrupa yoluyla geçirilmesi düşünülmüş olacağından kendisini oyalamak mümkün olabilecekti. Neticede Rodos'ta beş hafta kadar kalan Cem, otuz iki kişilik maiyyeti ile beraber 1 Eylül 1482'de adadan ayrıldı.[13]

Gerçekte ise bu nakil işiyle Cem Sultan, Osmanlı'dan para çekmek için şövalyelerin elinde önemli bir gelir vasıtası olacak ve Osmanlılara karşı her zaman bir silah olarak kullanılacaktı.

Dolayısıyla Macaristan yoluyla Osmanlı'nın Rumeli topraklarına geçeceğini ümit eden Cem, bir kez daha aldanmıştı. Cem'i ve maiyyetini taşıyan donanma evvela İstanköy'e buradan Siracuza ve Mesina'ya uğrayarak yoluna devamla 16 Ekim'de Fransa'nın güney sahilindeki Villefrache'ye vardı. Ardından Savoie Dükalığı'na

ait Nice'ye (Nis) götürülen Cem, pek beğendiği bu şehirde uzun müddet kaldı. Rodosluların tutumundan ve davranışlarından kendisini bırakmayacaklarını ve siyasi menfaatleri icabı kullanılmak istendiğini, sonunda Cem Sultan da kavrayabilmişti. Bu itibarla Bayezid'e gönderdiği bir mektupta kendisini küffâr elinde bırakmamasını istemiştir.

Cem Sultan'ın Savoie Dükalığı'nda oturduğu müddet içinde Osmanlı tahtını elde etmek fikrinden vazgeçtiği şu kasidesinden de anlaşılmaktadır:

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistân'dır
Her kulun başına yazılan gelür devrândır

Kâbetullah'ı varup bir kez tavaf eylediğin
Bin Karaman bin Acem bin mülket-i Osmân'dır

Çok şükür Allah'a kim geldin Frengistan'a sağ
Sağlığında her kişi nefsince bir sultândır

Fırsatı fevt eyleme ıyş ile sür zevk u safâ
Kimseye bâki değil bu mülk-i dünya fândır

Padişahlık bundan özge olmaz ey Şehzade Cem
Hatırun hoş eyle câm iç meclis-i canândır

Minnet ol Allah'a kim tapunda her dem husrevâ
Hûblar bân oğlu bânlar hüsnüne hayrândır

Âdeme bir zevk kalır dünyada bir yahşi ad
Saltanat bâki kalur derlerse bu yalândır

Hükm edenler bu cihan mülküne şark u garba dek
Ger Süleyman ger Skender cümlesi mihmândır

Padişah oldur ki hergiz zâtına ermez zevâl
Hayy u bâki kâdir ü hallâk-ı ins ü cândır

Âlemi bir emriyle var eylemek hükmündedir
Yine bir emriyle yoğ etmek ana âsândır

Ver salât-ı Mustafa'ya tâ ki Hakk âzâd ide
Şol yiğitler kim Frengde ben ile zindândır

Yürü var ey Bayezid sen süregör devrânını
Saltanat bâki kalur derlerse ol yalândır.[14]*

Diğer taraftan Cem, nisbeten serbest hayat sürdüğü bu şehri,

Acâib şehr imiş bu şehr-i Nitse
Ki kalur yanına her kişi nitse

beytiyle tasvir etmiştir.

Cem buradaki ikameti esnasında Hatipzâde Nasuh Çelebi'yi gizlice Fransa Kralı XI. Louis'e göndererek yardımını temin etmek istedi. Ancak şövalyelerin Hatipzâde'yi yakalayarak Nice civarında bir köyde hapsetmeleri üzerine bu teşebbüsünde muvaffak olamadığı gibi onu beklemekle dört ayı geçti.

ŞATODAN ŞATOYA

Bu arada Nice'de, veba hastalığı çıkması üzerine bu şehirde kalmayı uygun bulmayan şövalyeler bu defa Savoie Dükalığı'nın merkezi Chambery'e geldiler. Cem buradan da yakın adamlarından Mustafa ve Ahmed beyleri frenk kıyafeti ile Macar kralına gönderdi.

Cem Sultan, Chambery'de henüz on beş yaşında olan Savoie Dükası I. Charles ile görüştü. Cem'in başına gelenleri tafsilatıyla ilk ağızdan dinleyen Charles, çok müteessir olmuş ve bu durumdan kurtulması için elinden geleni yapacağına dair söz vermiş ise de bunu haber alan şövalyeler derhâl bu şehirden de uzaklaşma kararı aldılar. 20 Temmuz'da Rhon Nehri yoluyla Dauphine'ye vardılar ve Cem'i buradaki Pouet Şatosu'na hapsettiler. Bu arada Cem'in gizlice Macaristan kralına göndermiş olduğu iki adamını da yakalayıp öldürmüşlerdi.

İşte tam bu sıralarda Sultan II. Bayezid'in Fransa Kralı Louis ile görüşmek üzere gönderdiği fevkalâde elçisi Hüseyin Bey, yolu üzerindeki Savoie'den geçiyordu. Hüseyin Bey, Cem ile görüşebilmek için şövalyeler nezdinde girişimlerde bulundu ise de muvaffak

---

* **mülket**: ülke; **fândur**: fanidir; **hûb**: güzel; **bân**: vaktiyle Macaristan, Eflak ve Sırp hükümdarlarına denilirdi; **mihman**: misafir; **âsân:** kolay.

olamadı. Ancak Bayezid Han'ın bir mektubunu ona ulaştırmayı başardı. Bayezid mektubunda, şövalyelerin elinden kurtulduğu takdirde evvelki teklifinin devam edeceğini belirtiyordu.

Bayezid'in elçisi buradan Fransa kralına giderek Cem'i ellerinde tutmaları şartıyla yüklüce bir para ile İstanbul'da Hazine-i Hümayun'da mevcut bulunan ve Hıristiyanlarca kutsal sayılan değerli hediyelerden verileceğini belirtti. Ancak koyu bir Katolik olan XI. Louis, Müslümanlardan hiçbir şey kabul etmeyerek teklifleri reddettiği gibi elçiyle görüşmekten de sakındı.

Kral XI. Louis'in 30 Ağustos 1483'te vefat etmesi üzerine şövalyeler Fransa'da çıkabilecek karışıklıkları değerlendirerek yeni tedbirler aldılar. İlk etapta Cem'in maiyetindeki yirmi dokuz adamını zorla yanından ayırıp Rodos'a gönderdiler. Kendisini de Sassenage Şatosu'na naklettiler.

Şatonun hâkimi Baron Jacgues de Sassenage'nin son derece güzel ve alımlı kızı Philippine Helene karşılaştığı ve yakından gördüğü Cem Sultan'a âşık olmuştu. Aralarında çok geçmeden romanlara konu olacak kadar büyük bir aşk ve muhabbet doğmuş, mektuplaşmalar ve görüşmelerle devam etmişti.[15]

Cem cephesinde bunlar yaşanırken, Bayezid Han daher ihtimali göz önüne alarak Edirne'de bazı tedbirler almaktaydı. Cem taraftarı olarak bilinen meşhur komutanlardan Gedik Ahmed Paşa'yı 18 Aralık 1483'te Edirne'de bir ziyafet sırasında öldürttü. Gedik Ahmed Paşa'nın kayınpederi olan İshak Paşa, veziriazamlıktan azlolunarak Selanik sancağı ile emekli edildi. Ardından İstanbul Muhafızı İskender Paşa'ya gönderdiği bir fermanla Cem'in oğlu Oğuz Han'ın öldürülmesini emretti. Aynı âkıbetten Cem Sultan'ı bu işlere sevk eden Karamanoğlu Kasım Bey de kurtulamadı.

Gurbetteki garip yaşantısı canına tak demiş olan Cem Sultan, her şey bir yana, oğlu Oğuz Han'ın ölüm haberini duyunca yıkıldı, yeni ve derin acılara gark oldu. Bu zamanlarda içindeki acıları şiire dökerek avunmaya çalışmıştır.

Yakamı yırtıp elinden nicesi âh etmeyim
Cânımı odlara atdı derd-i Oğuz Hân felek

Bir kılına virseler virmezdim Oğuz Hânumun
Genc-i Kârun ile bin bin mülket-i Osman felek

İşidelden Şah Oğuz Han'ın şehid olduğunu
Derd ile oldu Frengistan'da Cem mecnun felek[16]*

1484 yılı başlarında Cem, bu defa Limoges yöresindeki meşhur Bourg-Neuf Şatosu'ndadır. Oğuz Han'ın vefatını haber aldıktan sonra ciddi bir şekilde kaçma planları yapmakta ve muhafızları atlatmak için her çareyi düşünmektedir. Çeşitli teşebbüslerden olumlu bir netice çıkmayınca, yakın adamları Sofu Hüseyin, Ayas, Celal, Sinan ve Sofu Şadi beyler bir sabah gezintisi sırasında muhafızları öldürüp Cem'i kaçırmayı planladılar. Ancak Cem'in yakınlarından birinin planı ifşa etmesi üzerine teşebbüs meydana çıktı. İşin ciddiyeti anlaşılınca sultanı, Bourg-Neuf Şatosu'nda yeni inşa etmiş oldukları Tour de Zizim (Cem Kulesi) denilen yedi katlı bir kuleye naklederek sıkı bir göz hapsine aldılar.

Cem burada kaldığı iki sene zarfında sadece gazeller yazmadı. Yalnızlığını, bir papağana konuşmayı ve bir maymuna satranç oynamayı öğretmek suretiyle unutmaya çalıştı.

Öte yandan Cem Sultan'ı ele geçirmek isteyen Avrupa devletleri arasında büyük bir diplomatik faaliyet sürmekteydi. Başta yeni Papa VIII. Innocent olmak üzere, Napoli kralı ve nihayet Macar Kralı Mathias Corvin hep bu maksatla yoğun teşebbüslerde bulunuyorlardı.

Papa, Cem'in liderliğinde bir Haçlı seferi tertip etmek; Macarlar, seferin tertiplenmesi üzerlerinde olması şartıyla keza aynı maksatla; Napoli ve yandaşları ise, Osmanlılardan siyasi menfaatler temin etmek kasdıyla Cem'e sahip olmak istiyorlardı. Şövalyeler de Cem'i

---

* Feleğin elinden yakamı yırtıp nice ah etmeyeyim. Zira Oğuz Han'ın derdi canımı ateşler içerisinde bırakmıştır. Oğuz Han'ımın bir kılını Kârun'un hazinesi ile binlerle Âl-i Osman ülkesine değişmezdim. Oğuz Han'ın şehit olduğunu işiteli Cem Frenk ülkelerinde dert ile mecnun olup gezmektedir.

kaçırmamak için, Fransa'da kendi tasarruflarında bulunan şatodan şatoya dolaştırmaktaydı.

Ayrıca şövalyeler Bayezid'den aldıkları paralardan başka Cem'in ağzından sahte mektuplar düzmek suretiyle, gerek Kahire'de bulunan annesi Çiçek Hatun'dan, gerekse de zevcesinden külliyetli miktarda para çekiyorlardı. Ayrıca şehzadeyi ellerinde tutmakla bir bakıma Rodos'un da emniyetini temin etmiş oluyorlardı. Bayezid, Rodos'a karşı harekete geçecek olursa başta papa olmak üzere diğer Hıristiyan devletlere de müracaat ederek Cem'i de öne sürmek suretiyle büyük bir Haçlı seferi tertip etmek için çalışacakları muhakkaktı.

Ancak hem Bayezid'in hem de Avrupa devletlerinin yoğun baskısı karşısında Cem'i daha fazla elde tutmanın zorluğunu gören şövalyeler, Fransa kralının da kabulüyle, onu papaya teslim etmeyi kabul ettiler.

CEM SULTAN ROMA'DA

Anlaşmaya göre papa, o tarihe kadar şövalyelerin her sene Sultan Bayezid'den almakta oldukları kırk beş bin dukanın kendilerine bırakılmasına mukabil şövalyelere mühim imtiyazlar tanıdı. Rodos Şövalyeleri reisi d'Aubusson'u bu çok mühim kararına karşılık kardinal derecesine çıkardı. Papa alacağı kırk beş bin dukanın on binini ise Fransa kralına verecekti.

Buna rağmen 11 Ekim 1488'de Bourg-Neuf'tan hareket edip Lyon ve Rhon Nehri yoluyla Marsilya'ya, buradan da Toulon'a vasıl olan Cem, Fransa Kralı VIII. Charles'ın isteği üzerine durdurulmak istendi. Zira fevkalâde yetkilerle Fransa kralına gelen Bayezid'in elçisi, Cem Fransa'da kaldığı takdirde her sene elli bin altın duka verileceğini, Filistin'in zaptedilmesi hâlinde ise Kamana Kilisesi'nin Hıristiyanlara bırakılacağını, ayrıca mukaddes eşyaların da krala gönderileceğini bildirmişti.

Kralın durdurma emrine rağmen acele ile Toulon'dan gemiye bindirilen Cem, âdeta Fransa'dan kaçırıldı. Sahili takip etmek suretiyle önce Ostia'ya ve Tiber Nehri yoluyla da Roma'ya varıldı.

Burada papa ve kardinaller hariç bütün Roma ileri gelenleri ve askerî kıtaları tarafından görkemli bir merasimle karşılandı.

Yanında papanın oğlu Francesco Cybo'nun refakati eşliğinde at üstünde muhteşem bir alayla Roma sokaklarını gezip Vatikan'da kendisine tahsis edilen mahalle geldi.

Cem, ertesi gün (14 Mart) Papa VIII. İnnocent tarafından resmen kabul edildi. Papa, kardinaller ve Roma'da bulunan bütün elçiler şehzadeyi ayakta karşıladılar. Papa büyük tacını ve merasim elbiselerini giymişti. Teşrifat memuru Cem'den imparatorların bile ayaklarını öptükleri papanın huzurunda hiç olmazsa kavuğunu çıkarıp eğilmesini istediler. Bu hareketi zillet olarak gören Fatih'in oğlu, babasından başka kimsenin önünde eğilmemiş olduğunu, bundan böyle de eğilmeyeceğini kesin bir dille ifade etti. Bütün ısrarlara rağmen kavuğunu çıkarmaya ve diz üstü çökmeye rıza göstermeyerek doğru papanın yanına gidip onun ve kardinallerinin omuzlarına sarıldı.

Cem Sultan, başlangıçtan itibaren Rodos'a ne maksatla geldiğini ve başından geçenleri tafsilatıyla anlattıktan sonra artık Mısır'a gidip ailesiyle beraber olmaktan başka bir emelinin kalmadığını belirtti ve bu konuda aracılığını istedi.

Papa, Osmanlılara karşı yapılacak bir Hıristiyan müşterek hareketi için şehzadeyi elde etmek istiyordu. Bu itibarla Cem'in üzüntüsüne güya iştirak edip onunla birlikte gözyaşı döktükten sonra kendisine Macaristan'a gitmek tavsiyesinde bulundu. Zeki şehzade, papanın kendisini öne koyarak bir Haçlı seferi tertipleyeceğini sezmişti.

Böyle bir hareketin İslam âleminde nefretle karşılanacağını belirterek kabul etmesinin mümkün olmadığını belirtti. Bunun üzerine papanın ağzından:

"Var öylece it gibi bir köşede kıvrıl yat." cümlesi döküldü.

Bunun üzerine aynı dili bildiği anlaşılan Cem de bu kez Latince:

"Size gelen itten beter olmayıp ya nice olayazdı!" diye sertçe mukabele etti.

Bu cevap üzerine papa, ağzının payını almış bir şekilde utançla özürler diledi ve konuyu başka yönlere çevirdi.[17]

Cem, Papa VIII. Innocent'in döneminde St. Angelo Kulesi'nde sıkıntılı bir dönem geçirdi. Onun 1492'de ölümü üzerine yeni Papa Aleksander Borgia zamanında daha serbest bir hayat sürmeye başladı. Roma şehri dışında atla gezinti yapabiliyor, asilzâdelerin davetlisi olarak açık hava ve salon toplantılarına katılabiliyordu. Özellikle bu toplantılar sırasında asilzâde ailelerin kızları, bu yakışıklı Osmanlı şehzadesi ile görüşebilmek veya konuşabilmek için etrafında pervane oluyorlardı. Hatta papanın güzelliği ile meşhur kızı Lusia Borgia'nın Cem'in karşısında neredeyse çıplak denecek bir şekilde raksettiği rivayet edilmiştir.

Cem Sultan, Roma'daki gezintileri sırasında fakir halka yardımları ile de ünlenmişti. Bu durum insanî özellikleri gelişmemiş Hıristiyan halk arasında yanlış tefsirlere yol açtı ve şehzadenin Hıristiyanlık dinine yakın olduğu kanaatini uyandırdı. Papa Aleksandr Borgia da bu söylentilerden cesaret alarak bir görüşme sırasında Cem Sultan'a Hıristiyanlık dinini teklif etti. Hem bu sayede bütün Avrupa âlemini kendi yanına çekebilir ve Osmanlı tahtını rahatça ele geçirebilirdi.

Cem Sultan ise bu teklife:

"Değil Osmanlı saltanatı, hatta bütün dünyanın padişahlığını verseler dinimi terk etmem!" diyerek kati bir cevap verdi. Papa hiddetlendiğini gördüğü şehzadeyi teskin edebilmek için epeyce dil dökmek zorunda kalmıştır.

Cem için Roma'daki bu rahat günler de fazla uzun sürmedi. Özellikle Macar Kralı Mathias Corvin'in ölümü Avrupa'yı tekrar hareketlendirdi.

Bu arada toprakları Osmanlı akıncıları tarafından çiğnenmekte olan Venedik Cumhuriyeti de yeni bir Haçlı seferi organize etmek üzere faaliyetlere girişmişti. Papaya müracaatla Cem'i böyle bir seferde öne koymanın getireceği avantajları sıralayarak, kendilerine verilmesini istediler. Venedik ayrıca, Fransa ile Napoli'nin arasındaki

ihtilafı giderip Memlükleri de yanlarına almak suretiyle Osmanlılara karşı güçlü bir ittifak kurmaya çaba sarf ediyordu.

Venedik'in bu faaliyetlerine karşılık Fransa Kralı VIII. Charles 1494 Eylül'ünde büyük bir ordu ile İtalya'ya doğru yürüdü. Şarl'in hedefi ise Napoli Krallığı'nı elde ettikten sonra Cem'i yanına alıp, Kudüs'e doğru bir Haçlı seferi organize etmekti.

Bu sırada papaya her sene verilmekte olan parayı getiren Türk elçisi ile İstanbul'dan dönmekte olan papalık sefiri İtalya'da bir kale komutanının taarruzuna uğramış ve yanlarındaki evraklarına el konulmuştu. Sultan Bayezid'in papaya gönderdiği bir mektubunun da bulunduğu bu evraklar Fransa kralının eline geçti.

Bayezid nâmesinde, Cem'in papa tarafından öldürülmesi mukabilinde iki yüz bin altın vermeyi taahhüt ediyordu. Mektubu ele geçiren Şarl, Ocak 1495'te Fransa yolu ile Roma'ya girdi ve papadan Cem'in teslimini istedi. Papa da kralın Fransa'ya dönüşünden sonra tekrar papalığa iadesi şartıyla kabul etti.

NAAŞIMI İSLAM YURDUNA GÖTÜRÜN!

Bu suretle önce St. Angelo Şatosu'nda Kral Charles ile tanışan Cem Sultan, 26 Ocak'ta ise Vatikan'da papa tarafından krala teslim edildi. 28 Ocak günü Fransız ordusu ile Roma'dan ayrılarak Fransızların Napoli seferine iştirak etti ve birçok kalenin zaptına şahit oldu.

Napoli Krallığı'nın mukavemeti kırıldığı ve San Germano Kalesi'nin elde edildiği bir sırada Cem de hastalık belirtileri başladı. Bir müddet sonra hastalık daha da ilerleyerek yüzü, gözü ve boynu şişti. Artık ata binecek hâlde olmadığından sedye ile naklediliyordu.

Sonunun yaklaştığını hissedince yanında bulunan sadık adamlarına:

"Naaşımı Darüsselam'a götürmeye gayret sarf ediniz. Sakın ola Frengistan'da bırakmayınız ki düşmanlarımız benim nâmıma hareket edip İslam memleketlerine saldırmasınlar" der.

Gerçekten de Cem Sultan, kendisi vesile edilerek Osmanlı ülkesi üzerine bir Haçlı seferi tertiplerini anlamasından itibaren sık sık Cenab-ı Hakk'a münacaatla:

"Ya İlahi! Eğer din düşmanı olan bu kötü ayinliler, benim yüzümden ehl-i İslam üzerine sefer kasdederlerse beni o günlere eriştirme. Tez saatde ruhumu al. Rahmet yuvasına uçur" şeklinde duada bulunup yalvarıp yakarırdı. Şimdi son demlerinde dahi aynı endişelerle hareket ediyor, vasiyetlerde bulunuyordu.[18]

Daha sonra ağabeyi Sultan Bayezid'e verilmek üzere bir mektup kaleme aldırdı. Özellikle validesini ve çocuklarını Mısır'dan getirterek riayet eylemesini ve kendisine hizmeti geçen dostlarına inayet nazarını esirgememesini rica etti.[19] Yıllardır şehzadenin yanından ayrılmamış can dostları ağlıyorlardı.

Cem Sultan, Napoli'ye giren Charles'ın bütün gayret ve ihtimamına rağmen 25 Şubat 1495 Çarşamba günü vefat etti. Cesedi kralın emriyle tahnid edildi (ilaçlandı).

Nakledildiğine göre Cem'in vefatından henüz kralın haberi olmadan Celal Bey su koyup, Kapucubaşı Sinan Bey de kendi sarığı ve tülbenti ile kefenlemişti. Nihayet orada bulunan adamları ile namazın eda ettikten sonra Fransa kralına haber vermişlerdi.[20]

Dediler eyleyip duayı uş
Câm-ı rahmetten eyledi Cem nûş[21]

Cem'in hastalık veya zehirlenme neticesinde öldüğüne dair çeşitli rivayetler vardır. Bir kısım Osmanlı müellifleri papa tarafından gönderilen bir berberin zehirli ustura ile Cem'i traş ederek ölümüne sebebiyet verdiğini söylerken, bir kısmı ise berberin Bayezid tarafından gönderilen Kapıcıbaşı Mustafa Bey olduğunu iddia ederler. Çağdaş İtalyan müellifleri Cem'in papa tarafından zehirlendikten sonra Fransa kralına verildiğini belirtirler.

Cem'i gören baş teşrifatçı Burchard, şehzadenin mizacına uygun gelmeyen bir gıdadan zehirlenmiş olabileceğini belirtirken, Venedik kaynakları da hastalıktan öldüğünü iddia ederler. Cem'in yanındaki vakıat müellifi de onları destekler tarzda ölümün gıda zehirlenmesi veya hastalık yoluyla olduğunu ifade eder.[22]

Papanın Cem'i öldürmekle bir şey elde edemeyeceğini düşünen bazı müellifler, onun tabii ölümle öldüğünü kabul ederler. Ancak

Cem'in ölümünden sonra papanın, Bayezid'ten vaat edilen parayı istemesi akılları karıştırmaktadır. Dolayısıyla papa, Fransız kralı ile yaptığı antlaşmaya pek itimat etmeyerek, elinden kaçırdığı Cem'i zehirleyip parayı almak istemiş olabilir. Yine papanın, şehzadeyi Fransa kralına teslim etmesi nedeniyle Sultan II. Bayezid'in kendisinden hesap soracağını düşünmesi böyle bir teşebbüse geçmesi için yeter sebeptir.

Öte yandan Cem'in Avrupa'da bulunduğu on üç yıl zarfında eli kolu bağlanan Bayezid'in onu ortadan kaldırması da tabiidir. Fakat çok sıkı korunduğu için İstanbul'dan gelen birisinin o kadar yakınına varması ve traş etmesi çok zor görünmektedir.

Buna karşılık şehzadenin son anına kadar yanında kalan ve İstanbul'a dönüşünden sonra Bayezid'in hizmetine girerek paşalığa kadar yükselen Sinan Bey, bu işi yapmış olabilir miydi? Kudüs'e doğru bir Haçlı seferi tertiplemeyi düşünen Kral Charles'a karşılık Sinan Bey'in de böyle bir yola başvurmuş olması mümkündür.

Yanında bulunan baş teşrifatçı ile Venedikli kaynakların ifadelerini de yabana atmak mümkün görünmemektedir. Zira yıllardır ailesinden ve vatanından ayrı yaşayan, çoğu kez mahpus hâlde sıkıntılı bir hayat geçiren, vesile edileceği bir Haçlı seferine sebep olabileceği endişesiyle bunalan, dolayısıyla sinirleri ve vücudu yıpranan şehzadenin alışık olmadığı memleketlerde yediklerinden dolayı bir gıda zehirlenmesine uğraması da uzak ihtimal değildir.

Neticede Cem Sultan'ın vefatı konusunda ifade edilen hemen her iddianın doğruluk ihtimali yüksektir. Bu itibarla sır perdesini aralamak pek kolay olmayacaktır. Gerçek şu ki, Cem Sultan artık ebediyete göçmüştür.

EL-HÜKMÜ LİLLAH

Seferihisar kasabasından Haydar Çelebi, Cem Sultan'ın defterdarı, yol arkadaşı ve dert ortağıydı. Merhumun Avrupa'dan ölüm haberini ve geride kalan eşyasını İstanbul'a o getirmişti. Rivayet edilir ki, Cem Sultan'ın Bourg-Neuf Şatosu'nda iken konuşmayı öğrettiği bir beyaz papağanı vardı. Bu papağan gayet güzel konuşur, ağzından şeker saçarmış. Cem Sultan'a her gün "Allahu yensuru Sultan Cem"

(Allah, Sultan Cem'e yardım eylesin) derken ölümünden sonra üzgün ve neşesiz bir hâlde "Allahu yerhamu Sultan Cem" (Allah, Cem Sultan'a rahmet eylesin) diye söylenmeye başlamıştır.[23]

Haydar Çelebi bu beyaz papağanı İstanbul'a getirince siyaha boyayıp kargaya benzetmiş ve üzerine yas kıyafetini giydirip taziye töresini öğrettikten sonra padişaha vermiş.

İşte o zaman papağan, gayet net bir ifade ve fasih bir dille birkaç kez "El-hükmü lillah (Hüküm Allah'ındır) kulun elinde ne var. Padişahımızın ömrü uzun olsun" demiştir. Bu eğitim ve öğretilenler padişahın çok hoşuna giderek Haydar Çelebi'ye Germiyan Kalesi'nde büyük bir zeamet vermiştir.[24]

II. Bayezid Han, Cem Sultan'a Kudüs'te oturması için çok yalvarmış, şayet kurtulabilirse bu vaatinin devam edeceğini de her fırsatta bildirmişti. Ölüm haberine devleti açısından sevinirken kardeşlik bakımından üzgündü. Onun için gıyabi cenaze namazı kıldırdı. Üç gün matem tutturdu ve fakir fukaraya ruhu için yüz bin akçe sadaka dağıttı.

Cem'in naaşı kralın müsaadesi ile sadık adamları tarafından tahnit edildikten sonra Gaeta denilen yerde toprağa verilmişti. Bayezid Han uzun süre diplomatik girişimlerle Cem'in cenazesini alabilmek için uğraştı. Sonunda Napoli'ye sekiz gün içinde naaşın teslim edilmemesi hâlinde donanmayı bu ülke üzerine gönderip Güney İtalya'ya asker çıkaracağını ve zorla da olsa alacağını beyan etti.

Bu ağır tehdit karşısında telaşa düşen Napoli Kralı Frederico, Cem'in naaşını bir gemi ile Avlonya'ya göndermek zorunda kaldı. Avlonya'da cenaze donanma-yı hümayun tarafından top atışıyla karşılandı ve teslim alındı. Avlonya'dan Mudanya'ya kadar tabutu Türk donanmasından bir filo getirmiştir. Böylece Cem Sultan'ın ölümünden dört yıl sonra 1499'da teslim alınan naaşı, Bursa'da Muradiye Camii haziresindeki ağabeyi Şehzade Mustafa'nın türbesine defnedildi. Ölümünde otuz altı yaşında bulunuyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in en küçük oğlu olan Cem, henüz küçük bir çocukken Edirne Sarayı'nda aldığı özel derslerle Arapça

ve Farsçayı mükemmel bir şekilde öğrenmişti. Daha sonra Latince, Yunanca, İtalyanca ve Fransızcayı da öğrenecektir. Onun 1469 yılında henüz on yaşında iken devrin kültür merkezlerinden biri olan Kastamonu sancakbeyliğine tayin edildiği sırada gayet güzel gazeller yazdığı rivayet edilmektedir.

1474'te ağabeyi Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine Konya sancakbeyliğine gönderildi. Burada tahsiline devam eden Cem, ilim ve kültür faaliyetlerinin yanı sıra silahşörlük ve binicilik gibi askerî nitelikleri de kazanmıştır.

Konya'da iken etrafında Sadî, Sehayî, La'lî, Kandî, Şahidî ve Haydar Çelebi gibi şairler toplandı. Bunların bir kısmı daha sonra memleketinden ayrılmak zorunda kaldığında bile onu yalnız bırakmamışlar ve bu sebeple "Cem Şairleri" diye anılmışlardır.

Ağabeyi II. Bayezid'e karşı saltanat mücadelesini kaybettikten sonra 1482'de geçtiği Avrupa sergüzeşti tam bir hüsranla neticelenmiştir. Bundan sonra ölümüne kadar geçen on üç senede gurbette sıkıntılı, kederli, ailesine ve vatanına hasret içinde kaldığı bir hayat sürmüştür.

Kendisini Rodos'ta iken yakından tanıma imkânına kavuşan şansölye muavini ve tarihçi Guillume Caursin onun fiziki ve ruhi durumunu şöyle belirtir:

"Sultan Cem yirmi sekiz (doğrusu yirmi üç) yaşındadır. Boyu uzun, sağlığı yerinde, görünüşü gururludur. Gözleri mavi, biraz da şehla, kaşları sık ve hemen burnu üzerinde birleşmektedir. Ata binmekte, avlanmakta ve ok atmakta pek mâhirdir. Cildi kestaneye çalmaktadır. Sakallıdır. Göçmen ve sığınmacı olmasına rağmen prenslik onurundan hiçbir tavizde bulunmaz. İzzet ve vakar sahibidir. Türk diline çok bağlıdır. Yazı sanatını çok iyi bilmekteydi."[25]

Yine şehzadeyi şahsen görenlerden Matteo Bassi, onun babası Fatih'le tam bir benzerlik içerisinde olduğunu belirtir. Papanın, Şehzade Cem ile Fransa Kralı Charles'ı tanıştırdığı merasimde yer alan Sanuto ise:

"Şehzadenin hareketlerinde ve tavırlarında büyük bir harp adamının vasıfları görülüyordu. Böyle bir prensin Türklerin başına geçmemiş olması Hırıstiyanlar için Tanrı'nın bir lütfudur" demiştir.[26]

Cem Sultan köklü bir kültüre sahip olması ve klasik edebiyatı çok iyi bilmesinin yanı sıra Farsçaya ve İran Edebiyatı'na da derin vukufiyeti sayesinde zengin hayallerle dolu şiirler yazmıştır. Gazelleri öğreticidir. Divan Edebiyatı'nda gurbet ve memleket konularını en çok işleyen Cem Sultan olmuştur. Türkçe ve Farsça olmak üzere iki divanı bulunmaktadır.

Cem Sultan'ın özellikle Avrupa'da geçen acıklı macerasının, öğrenenlerde derin teessürler bıraktığı muhakkaktır. Ancak o saltanat mücadelesinden vefatına kadar geçen sürede Osmanlı Devleti için her an tehlike olmaya devam etmiştir. Nitekim hem padişah, hem de Osmanlı topraklarının bütünlüğünü düşünenler o Avrupa'da olduğu müddetçe bir an rahat yaşamadılar. Bu durumu kazasker Hacı Hasanzâde'nin onun vefatı için düşürdüğü:

"Tarih-i mevt-i Cem aynı nizam-ı alamest" (Cem Sultan'ın ölüm tarihi âlemin nizam bulmasına alâmet oldu) mısraı bu durumu pek açık bir şekilde özetlemektedir.[27]

Kemalpaşazâde ise Cem Sultan'ın ölümünün ülkeyi rahatlattığını şu dizeleriyle ifade etmiştir:

Câm-ı Cem bâde-i fenâ ile çün
Oldı pür bâd-ı fitne buldı sükûn[28]*

Aslında Cem Sultan'ın kendisi de zamanla bu durumu anlamış, saltanat ve taht sevdasından vazgeçerek Mısır'a ailesinin yanına göçmekten başka bir emelinin kalmadığını her fırsatta belirtmiştir. Hatta bazen bu tehlikenin arttığı zamanlarda ölümü dahi özler hâle gelmesi Cem'in pişmanlığının en açık işaretleridir.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü istemeyen batılı yazarlar onu yıllarca ellerinde tutukları ve Rumeli'ne geçişine izin

---

* Cem'in kadehi ölüm şarabı ile dolunca (Cem Sultan ahirete göçünce) fitne rüzgârı son buldu.

vermedikleri için Rodos Şövalyelerini ve papalığı şiddetle eleştirmekten de geri durmamışlardır. Bayezid Han'ın gönderdiği paralara tamah ettiklerini belirtmişlerdir.[29]

Bu itibarla Cem'in ölümü Osmanlı Devleti'nde ve II. Bayezid'in hayatında yeni bir sayfanın başlangıcı olmuştur. Zira II. Bayezid Han on üç yıl boyunca dışta Cem vesile edilerek girişilecek bir savaşa içten de katkılar olabileceği düşüncesiyle aktif bir dış politika izleyememiş daha mülayim, anlaşmalara dayalı bir siyaseti devletinin menfaati açısından gerekli görmüştü. Cem'in sahneden çekilmesiyle beraber düşmanlarını açıkça tehdit edebilir duruma gelince Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasetine yeni bir yön vermekte gecikmeyecektir.

Ancak öncelikle Cem'in Rodos'ta bulunduğu sırada Bayezid'in Hıristiyan dünyasına karşı belki de tek önemli siyasi hareketi olan Boğdan meselesini görmek gerekecektir.

BOĞDAN SEFERİ

1483 yılında ortaya çıkan gelişmeler Osmanlıların Boğdan'a bir sefer yapmalarını gerektirecek niteklikteydi. Zira Osmanlılarla saldırmazlık anlaşması imzalayan Macarların hedefi de Boğdan'da nüfuz kurmaktı.

Karadeniz'in dörtte üç sahillerini elinde tutan Osmanlıların, hem ticaret ve hem de yapacakları seferler için Polonya yolu üzerinde bulunan ve mühim üs olan Boğdan'ın bazı şehirlerini almaları gerekiyordu.

Fatih Sultan Mehmed 1476'da Akdere (Alba Valea) denilen mevkide Boğdanlıları mağlup etmek suretiyle kuvvetli bir şahsiyet olan Stephan Cel Mare'nin faaliyetlerini önlemişti. Ancak orduda çıkan veba hastalığı nedeniyle Sultan Mehmed tasavvurlarını tatbik edemeden geri dönmeye mecbur kalmıştı.

Tuna sancakbeyleri ile Kırımlıların Boğdan'a akınlarını devam ettirmelerine karşılık Boğdanlılar da Osmanlıların buğday deposu olarak belirtilen Bulgaristan'ı sürekli tazyik altında bulunduruyorlardı.

Ayrıca Fatih döneminde Osmanlı hâkimiyetine alınan Kırım ile karadan bir bağlantı kurulamamıştı. Bunun için de Kili ve Akkerman kalelerinin fethi şarttı.

Özellikle Bulgaristan'ı Boğdan'ın tazyikinden kurtarmak isteyen Bayezid, 1483'te Polonyalılar ve Macarlarla anlaşma yaptıktan sonra ertesi yıl baharda Boğdan harekâtını başlattı. Ordunun ağırlıkları ve büyük topları hem karadan hem de Tuna yoluyla nehirden bölgeye sevk edilmeye başladı.

1484 yılı Mayıs ayının birinde Edirne'ye gelen padişah bu şirin beldeyi hayır eserleriyle donatmaya başlarken halka da akıllara sığmayan ihsan ve lütuflarda bulundu. Şehrin ulemasına, şeyhlerine, fukarasına bol bol ziyafetler çekip ağır hil'atlar dağıtarak gönüllerini fethetti.

Tunca Nehri üzerinde cami, medrese, imaret ve darüşşifadan meydana gelen muazzam külliyenin temellerini attırdı (23 Mayıs 1484). Bir ay öncesinde yanmış bulunan bedesten, tahtakale ve çarşıları, taştan olmak üzere yeniden yapılmasını ferman etti.

Bayezid bu imar faaliyetlerini başlatmasını müteakip 27 Haziran'da Dobruca'ya girdi. İsakçı İskelesi'nden Tuna'yı geçti. Vlad'ın başında bulunduğu yirmi bin kişilik bir Eflak kuvveti de kendisine katıldığı hâlde Kili Kalesi önüne geldi.

6 Temmuz günü Boğdan'ın kapısı sayılan Kili Kalesi'ni karadan ve denizden muhasara altına aldı. Kale kumandanı bu kuvvetlere karşı koyamayacağını anladığından dokuz gün mukavemetten sonra teslim oldu (15 Temmuz 1484).[30]

Cuma namazını, camiye çevirdiği şehrin büyük kilisesinde kılan II. Bayezid Han, kalenin içine asker ve mühimmat yerleştirdikten sonra daha kuzeyde Dinyester Nehri'nin vücuda getirdiği küçük bir körfezin kenarındaki Akkerman Kalesi üzerine yürüdü.

Bu sırada Mengli Giray Han komutasındaki elli bin kişilik Kırım kuvvetleri de gelerek orduya iltihak etmişlerdi.

Akkerman Kalesi, Kili'ye nazaran daha müstahkem bir durumdaydı. İçerisinde aylarca yetecek zahire ve mühimmat vardı. Çevresi

pek derin ve geniş bir hendekle çevrilmişti. Nitekim Kemalpaşazâde kaleyi şöyle tavsif etmektedir:[31]

Kapusu âhenin ve burcu sengin
Önü hendek denizdir ardı engin

Ne duvarının burcuna mecal-i uruc var
*Ne hendeğine düşene ihtimal-i huruc var**

Buna rağmen büyük bir gayretle bir hafta içerisinde hendekleri doldurarak düzlük kılan Osmanlı askerinin yoğun top ve tüfek atışına, kale müdafileri ancak on iki gün dayanabildiler. 11 Ağustos 1484 günü aman dileyerek kaleyi teslim ettiler. Kili ve Akkerman kalelerinin civarındaki yerler de Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler.

Osmanlıların âdeti üzere yeni fethedilen yerlerin derhâl tahriri yapıldı. Arzu edenlerin yerlerinde kalmalarına müsaade olunduğu gibi istedikleri yere gidebilecekleri de bildirildi. Halkın bir kısmı da Marmara kıyısındaki Eski Biga'ya götürülüp yerleştirildi.[32]

Savaşa katılan Kırım hanı ile Eflak voyvodası harp ganimetlerinden mühim pay aldılar. Sultan Bayezid bu sefer sırasında almış olduğu ganimet malını Edirne'de başlattırmış olduğu ilmî ve sosyal müessesesine sarf etti.

Akkerman'ın zaptı askerî harekât için çok önemli idi. Bundan sonra Osmanlı kuvvetleri Dobruca ile Tuna arasından geçerek Karadeniz ile Prut Nehri arasından kuzeye doğru çıkabilecekler ve böylece Kırım Hanlığı ile de kolaylıkla irtibat kurabileceklerdi.

Öte yandan Kili ve Akkerman kalelerinin Osmanlılar tarafından fethi, Boğdan'ın iktisadi hayatına da büyük bir darbe indirmiştir. Bu fetihlerle Boğdan ve Macaristan, Karadeniz üzerinden ticaret imkânlarını kaybetmişlerdir.

Nitekim Boğdan Beyi Stefan Cel Mare, Venedik'e gönderdiği bir nâmede, "Bu iki şehir (Kili ve Akkerman) bütün Moldovya'dır.

---

* Kapısı demirden ve burçları taştan yapılı olan kalenin önünde hendekler açılmış ve su ile doldurulmuştur. Böylece dört yanı deniz gibi olmuştur. Ne duvarının burcuna tırmanmaya imkân ve ne de hendeğine düşende çıkma ihtimali var.

Moldovya ise bu iki şehirle birlikte Macaristan ve Lehistan için bir seddir" diyerek ülkesinin Türk akınlarına karşı Hıristiyanlığın bir kalesi olduğunu vurgulamış ve desteklenmesini rica etmişti.

ÂŞİKÂRE VAR VE HAKLARINDAN GEL

Öte yandan Akkerman'da kalmış olan bazı Boğdanlılar prensleri Stefan'a haber göndererek bir gece vakti kale önüne geldikleri takdirde ipler sarkıtarak kendilerini içeri alabileceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Stefan belirledikleri gecede gemilerle kale önüne çıkarma yaptılar.

Boğdanlılar kale muhafızlarının gafletinden faydalanarak gelenleri iplerle çekmeye başladıkları sırada gaziler vaziyetten haberdar oldular. Süratle seferber olarak kaleye girenleri yakaladıkları gibi çıkmak üzere bulunanları da temizlediler. İçeri girenlerden esir ettiklerini padişah katına göndererek vuku bulan hadiseyi de rapor ettiler. Boğdan beyi ise güçlükle canını kurtarabilmişti.[33]

II. Bayezid Han, Boğdan beyinin bu hareketini haber alır almaz Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'yı Boğdan Seferi'ne memur etti. Kapıkulu askerlerinden bir kısmını da emrine vererek:

"Var ol kâfirin memleketine gir. O benim fethettiğim hisarı geceleyin uğrulamak istemiş. İmdi sen âşikâre var ve haklarından gel" demişti.

Eflak beyini de kuvvetleriyle yanına alan Hadım Ali Paşa, Eylül 1485'te Boğdan'a girdi. Mukavemete cesaret edemeyen Stefan Cel Mare, Lehistan Kralı Kazimir'in yanına kaçtı.

Hadım Ali Paşa köşe bucak aradığı Stefan Cel Mare'yi bulamayınca Boğdan'ın tahtını bahtını yıktı, harap etti. Pek çok ganimet malıyla geri döndü.

Hadım Ali Paşa kuvvetlerinin bölgeden ayrılmasından sonra Stefan Cel Mare, Lehistan ve Macar krallarından aldığı yardımcı kuvvetler ile tekrar ülkesine gelerek bir kez daha Kili ve Akkerman kalelerine saldırdı.

Bunun üzerine akıncı kumandanlarından Silistre sancakbeyi meşhur Malkoçoğlu Bâli Bey, Boğdan harekâtına memur edildi.

Bu ünlü akıncı kumandanının Boğdan'a girmesi üzerine Stefan Cel Mare, Leh ve Macar krallarından yardım istedi. Onlar da birtakım yardımcı birlikler gönderdiler.

Prut Nehri üzerinde köprü kuran Malkoçoğlu kendi akıncılarıyla orada durup tımarlı sipahilerini ileri göndemişti. Düşman gözcüleri Malkoçoğlu'nun kuvvetlerinin bölündüğünü ve azlık kaldığını görüp haber verince, Stefan'ın emrindeki bütün kuvvetler onun üzerine doğru at kopardılar ve cenge giriştiler.

Hiç telaş göstermeyen bu tecrübeli akıncı beyi bir taraftan mukabele ederken, diğer taraftan da bir kısım kuvvetlerini geri pusuya yatırdı.

Malkoçoğlu'nun yanındaki az sayıdaki akıncı yiğitleri, önce can alıcı okları ile nice göğüsleri deldiler. Sonra keskin darbeleriyle düşmanın ciğerini dağladılar. Yavaş yavaş da geriliyor ve düşmanı pusuya doğru çekiyorlardı. Savaşın iyice kızıştığı bir sırada ve düşmanın artık zafere yakın olduklarını hissettikleri esnada boru, davul sesleri, tehlil ve tekbir âvâzeneleri ile pusuya gizlenmiş olan askerler siperlerden çıkarak düşmana doğru hücuma kalktılar.

Saatlerdir az sayıdaki akıncı birliğine galebe çalamayan düşmanın, yeni ve taze birliklerin geldiğini sanarak maneviyatı sarsıldı. Derhâl kaçış yolunu tutmaya başladılar.

Malkoçoğlu, akıncılarına kaçanları takip ettirerek nicelerini kırdırdı. Bir hayli ganimet malı ile dönüş yolunu tuttu.[34]

Boğdan Prensi Stefan Cel Mare, Osmanlılarla başa çıkamayacağını anlamıştı. Ülkesini daha fazla harap ettirmemek için Osmanlı kudretine boyun eğerek dört bin altına çıkarılan senelik vergiyi ödedi. Ömrünün sonlarına doğru Boğdan ismindeki oğluna, memleketi öteki milletlerden daha hâkim ve kuvvetli olduklari için Türklere teslim ederek başkalarına vermemesi tavsiyesinde bulundu ki, hemen bütün Boğdan voyvodaları bu vasiyete uyacaklardır.

MEMLÜKLERLE SAVAŞA YOL AÇAN OLAYLAR

Özellikle Dulkadır ülkesindeki nüfuz mücadelesinden dolayı bozulan Osmanlı-Memlük ilişkileri Fatih Sultan Mehmed'i bu ülkeye sefer açacak hâle getirmişti. Ancak Fatih'in muhtemelen Şam üzerine giderken vefatı üzerine, iki devlet arasındaki gerginlik, bir müddet için yerini sükûnete bırakmıştı.

Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmed'in son zamanlarında başlayan Osmanlı-Hindistan hükümdarları arasındaki münasebetler sırasında yeni Hindistan Hükümdarı II. Mahmud Şah'ın elçisi Cidde'ye geldiğinde Fatih'in ölüm haberini almıştı. Mahmud Şah'ın padişaha gönderdiği kıymetli hediyeler, Memlüklerin Cidde naibi tarafından gaspolunup Sultan Kayıtbay'a gönderildi. O da bu hediyeler arasından bir hançere tenezzül ederek almıştı. Bu küçüklük Osmanlı hükümdarı Bayezid'in canını sıkmış ise de ses çıkarılmamıştı.

Osmanlı tarafındaki bu iyi niyete rağmen, Sultan II. Bayezid'e karşı çıkarak saltanat mücadelesine girişen Cem Sultan'ın Memlüklere sığınması, hüsnü kabul görmesi ve ertesi sene de Bayezid'in bırakılmaması yolundaki isteklerine rağmen Osmanlı ülkesine salıverilmesi aradaki husumeti tekrar alevlendirdi.

Memlüklerin Çukurova'ya hâkim Üçoklar ile Maraş ve Elbistan'a sahip Bozokları baskı altına alma teşebbüslerine karşılık, II. Bayezid Han da Dulkadırlı Türkmen Beyi Alaüddevle Bozkurt Bey'i himayeye karar verdi. Esasen Dulkadırlı beyi de Bayezid'i devamlı surette Memlüklere karşı tahrik etmekte idi.[35]

Neticede Osmanlılardan aldığı destekle harekete geçen Alaüddevle Bozkurt Bey, Memlüklerin Haleb ve Safed naiblerini arka arkaya mağlup etti (Nisan 1484). Savaşlarda Haleb naibi öldürülürken Rumkale, Bire ve Ayıntab naibleri esir alındı. Ardından Malatya üzerine yürüyen Osmanlı-Dulkadırlı birlikleri şehre yakın bir derbendde Emir Özbek komutasındaki Memlük kuvvetlerince pusuya düşürülerek bozguna uğratıldılar. Gülek Kalesi'ni ve Osmanlıların zapt ettiği yerleri geri alan Memlükler, Adana ve Tarsus taraflarına döndüler.

Memlüklu Sultanı Kayıtbay bu zafere rağmen Osmanlılarla sonu belirsiz bir çatışmaya girmek istemiyordu. Emirleri ile görüştükten sonra ikinci emir-i ahur Cani Bey Habib'i elçi olarak deniz yoluyla İstanbul'a gönderdi.

Vuku bulan olaylar sebebiyle tarziye niteliğinde bir mektup gönderen Sultan Kayıtbay'ın yanı sıra Halife el-Mütevekkil Alallah da iki İslam hükümdarı arasındaki ihtilafın bertaraf edilmesini rica etmişti. Ancak Memlük elçisi bu teşebbüsünde barış yapmaya muvaffak olamadı.

Bu arada Karaman beylerbeyi ve Şehzade Abdullah'ın lalası Karagöz Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri 1485'te hududu geçerek Memlük topraklarına girmişlerdi. Kuştemurlu, Kosunlu ve Kara-İsaluların desteklerini temin eden Karagöz Paşa, Memlükler tarafından himaye edilen Turgutlu ve Varsak Türkmenlerine karşı bir te'dib seferine girişti. Turgudoğlu'nun sığındığı üç hisarı alarak içlerine muhafızlar yerleştirdi. Bayezid Han fethedilen kalelerin muhafazasını Musa ve Mustafa beyler ile kayınbiraderi Ferhad Bey'e verdi.[36]

Osmanlıların bu hareketi üzerine Kayıtbay büyük hazırlıklara girişti ve askerlerine pek çok para dağıttı. Ardından Atabeg Emir Özbek komutasındaki büyük bir orduyu Adana üzerine gönderdi.

Ayas Hisarı'nda toplar döktüren Emir Özbek, Adana Köprüsü'nün başına geldiğinde Osmanlı kuvvetleri ile karşılaştı. Musa, Mustafa ve Ferhad beyler, Seyhan Suyu üzerindeki üç yüz metre uzunluğundaki yirmi bir gözlü taş köprüyü geçen Memlüklerin ileri yürüyüşlerini durdurmak istemişlerdi.

Ancak şiddetle cereyan eden çarpışmalarda büyük kahramanlık gösteren Osmanlı beyleri şehit düştükleri gibi aynı şeceati gösteren Anadolu askerlerinden pek çoğu da meydanda kaldı.

Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Hersekzâde Ahmed Paşa serdar tayin olunarak, elden çıkan kalelerle Kilikya'nın zaptına memur edildi. Karaman Beylerbeyi Karagöz Paşa ile Hızır Beyoğlu Mehmed Paşa da maiyyetine verilmişti.

OSMANLI KOMUTA KADEMESİNDE NİFAK

Atabeg Emir Özbek komutasındaki Memlük ordusu Osmanlıları Adana yolunda karşıladı.

Osmanlı ordusunda ise gizli bir tehlike baş göstermişti. Yaşça olduğu kadar şan ve şöhret bakımından da önde gelen Hızır Bey oğlu Mehmed Paşa, Hersekzâde'nin hizmetine verilmesini hazmedememişti. Karagöz Paşa ile anlaşarak savaş meydanında gayret ve atılganlık göstermeyip çekilmeyi böylece Hersekzâde'yi gözden düşürmeyi planladılar.

"Bu dar ve sıkıntılı zamanda gayreti biz gösterelim sevgi ve lütuflar yine Hersekzâde'ye gitsin daha da yükselsin ve değerlensin. Oysa bizim çektiğimiz tuzsuz yemek gibi beğenilmez ve can siperliğimiz hesap edilmez. Bu da akıllı adamın işi, harcı değildir. Başkası için boş yere emek çeke ve eller biçecek tohum eke" sözleri ile niyetlerini ortaya koydular.

Hersekzâde Ahmed Paşa Anadolu askeri ile Memlük alayları üzerine atıldığında Karagöz Paşa ile Hızır Beyoğlu uzaktan temaşa etmekle yetindiler. Ne ellerini kılıca vurdular ne de savaş alanı ortasında durdular.

Ahmed Paşa bu durumda gayretini son hadde çıkarıp büyük bir dilâverlikle vuruşmaya kılıcıyla ateş salıp tokuşmaya başladı. Başbuğlarının çarpışmasını gören Anadolu dilâverleri de kılıçlarından akan kanlarla meydanı lalezâra çevirdiler. Ancak kalabalık Memlük güçleri karşısında bir bir düşmeye başladılar. Karaman sipahilerinin de meydandan çekilmesi üzerine bozgun umumileşti. Elinde güç ve parmaklarında iş kalmayıncaya kadar vuruşan Hersekzâde sonunda Memlüklere esir düştü.

Memlük müelliflerinden İbn İyas, Adana Savaşı'nda kırk bin Osmanlı askerinin öldürüldüğünü başta Hersekzâde olmak üzere birçok Osmanlı ricalinin esir alındığını, pek çok mal, deve, at, silah, börk ve kumaşın yağma edilip yaklaşık yüz yirmi Osmanlı sancağının ele geçirildiğini ve bir hayli Osmanlı askerinin de başları kesildiğini zikretmektedir.

Memlük müellifinin Osmanlı kaybını kırk bin olarak göstermesi oldukça abartılıdır. Zira Osmanlıların büyük kısmı savaşa dahi girişmemiştir. Ancak çok şiddetli geçen vuruşmada iki tarafın kaybının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır.[37]

Memlükler Osmanlı esirlerine de oldukça acımasız davranmışlardır. Adana Hisarı'ndan amanla çıkarılan bin beş yüz Osmanlı askeri de dâhil olduğu hâlde esirlerden kimi Haleb'e, kimi Şam'a, kimi de Kahire'ye götürülmüş ve bu şehirlerde boyunlarına kâfir haçı takılarak çeşitli hakaretlerle dolaştırılmışlardır. Yürüyemeyip yolda kalanları ise, boynun vurup şehit etmişlerdir.[38]

1486 Kasım'ında merasimle Kahire'ye giren Atabeg Emir Özbek, zincirlerle bağlı Osmanlı askerini halka teşhir ettikten sonra yanında Hersekzâde Ahmed Paşa olduğu hâlde sultanın huzuruna çıkmıştır. Boynunda zincir olan Ahmed Paşa'yı hakaretle karşılayıp yer öpdürdüler. Sonra sultan Kayıtbayla Hersekoğlu arasında şu konuşma geçti:

Kayıtbay: Baban Hersek ne kişiydi?

Hersekzâde: Bir kâfir vilayetinin padişahı idi.

Kayıtbay: Ya seni bu Osmanoğlu nasıl elde etti?

Hersekzâde: Memleketimizi kılıçla aldı. Beni esir etti.

Kayıtbay: Sen kul kişi ve ben kul kişi. Niçin geldin benim iklimime?

Hersekzâde: Sultan bir kulunu bir işe gönderse kul varmazam diyebilir mi? Efendim gönderdi ve geldim.

Kayıtbay: Doğru... Ya sen anın kızını nasıl aldın?

Hersekzâde: Kulluk etdim. Efendimdir, himmet etti, aldım.

Kayıtbay: Ya bizim Osmanoğlu'na galip gelmemize ne dersin?

Hersekzâde: Padişah padişahı yenmek acep olmaz. Sonunda iş yine dostluğa varacak.

Kendisi de Sultan Bayezid'le gerginliği gidermek ve anlaşma yapmak emelinde olan Kayıtbay bu cevap üzerine Hersekzâde'yi arabuluculuk yapmak üzere görevlendirdi. Pek çok Osmanlı esirini

serbest bıraktı. At, kumaş, altın ve daha nice hediyelerle ve yanına kattığı kendi elçilik heyetiyle bir ay kadar sonra Hersekzâde'yi barış yapmak ümidiyle İstanbul'a gönderdi.[39]

Diğer taraftan Adana yenilgisi ve ordudaki ikilik Bayezid Han'ı çok üzmüştü. Derhâl ordu içinde birtakım ıslahatlara girişti. Yeniçerilerin sayısı arttırıldı. Bunlar ve diğer askerî birlikler daha müessir silahlarla donatıldı. Donanmaya yeni gemiler katıldı. Donanmanın kara kuvvetlerine daha süratle yardım edebilmesi için tedbirler alındı.

Bu arada öncelikle Memlüklerin galibiyetinde büyük rol oynayan Varsak ve Turgutoğullarının te'dib edilmesi gerekiyordu. Bu itibarla Sadrazam Davud Paşa komutasında büyük bir Osmanlı ordusu bölgeye sevk edildi.

Davud Paşa maiyetinde dört bin yeniçeri on bin azab, Rumeli ve Anadolu askeri, top arabaları ve tüfeklerle 1487 senesi baharında harekete geçti. Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa da Gelibolu'dan gemilerle Anadolu'ya geçerek orduya iltihak etmişti.

Osmanlı ordusu Taşili'ne varıp Turgutoğlu'nu ihraç ve Varsak'ın hakkından gelmek üzere üç koldan harekete geçti. Davud Paşa kapıkulu askeriyle Bulgar Dağı'ndan, Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa askeriyle Tarsus'tan ve Anadolu Beylerbeyi Sinan Bey ise kuvvetleriyle Ulaş yurdu tarafından yürüyerek her taraftan Varsak ilini kuşattılar. Bu durum üzerine Bugaoğlu, Akbaşoğlu, Elvanoğlu, Sümekoğlu, İğdiroğlu, Evrenoğlu, Oğuz Bey gibi Varsak boy beyleri gelerek Davud Paşa'ya iltica ettiler. Ardından Turgut iline yürüyen Davud Paşa, Dulkadırlı Alaüddüvle Bey'in şefaatine rağmen Turgutoğlu Mahmud Bey'i bölgeden sürdü.

Bu arada Hadım Ali Paşa da Karataş'ın içini baştan başa dolanıp, Akdeniz kenarına inmiş, sonra tekrar Bulgar Dağı'na çıkıp Davud Paşa ile birleşmişti.

Memlük ordusunun görünmemesi üzerine Davud Paşa geri dönerek Akşehir yanındaki İstabl Çayırı'nda askere kışlaklarına dağılma izni verdi.

AĞAÇAYIRI SAVAŞI

Bununla beraber Osmanlılar ertesi sene Memlüklülere karşı tekrar bir sefer hazırlığı içerisinde idiler. Gerek Mısır'da gerekse Batı da Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin Memlüklere karşı harekete geçeceği kanaati hâkimdi. Sultan Kayıtbay, bir taraftan Akkoyunlu Sultanı Yakub Bey vasıtası ile Osmanlılarla anlaşma yollarını ararken diğer taraftan da İtalya cumhuriyetlerine elçiler göndererek ittifaklar kurmaya çalışıyordu.

II. Bayezid ise Venediklilere müracaat ederek Kıbrıs'ta askerî bir üs istedi. Ancak Memlüklerle anlaşmalarına sadık kalan Venedik Senatosu bu isteği reddetti.

Bütün hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı Devleti 18 Mart 1488'de Vezir Hadım Ali Paşa'yı maiyyetinde yeniçeri, sipahi, azab ve timarlı askerlerden müteşekkil altmış bin kişilik bir kuvvet olduğu hâlde Çukurova Bölgesi'ne gönderdi. Hersekzâde Ahmed Paşa kumandasında yüz yelkenliden ibaret Osmanlı filosu da Akdeniz'e açılmıştı.

Konya Ereğlisi yoluyla süratle Adana'ya giren Hadım Ali Paşa burasını ve Tarsus'u tahkim ettikten sonra Memlüklere ait Ayas, Ayn-ı Zerbe, Köre, Nemrun ve Melvane kalelerini zaptetti. Şiddetli bir savaştan sonra Sis Kalesi'ni aldı. Zaptettiği hisarlara subaşıların emrinde hisar askeri yerleştirdi.

Ayas'ın zaptında denizden destek veren Osmanlı donanması, Trablusşam sahillerini de vurduktan sonra, İskenderun sahil geçidinden geçecek olan Mısır kuvvetlerini önlemeye memur edilmişti. Nitekim geçide giren Nablus Şeyhi İbni İsmail kuvvetleri Osmanlı donanmasından çıkarılan birliklerle perişan edildiler. Ancak yeni Osmanlı birlikleri kıyıya çıkarılırken meydana gelen şiddetli fırtına sebebiyle, donanma geçit önünden ayrılmaya mecbur kaldı.

Memlük ordusu bundan istifade ile Bagras Geçidi'ni aşıp Adana'da Ağaçayırı mahalline ve Osmanlı ordusunun karşısına kondu. Kırk bin kişilik Memlük ordusunda Şam, Haleb, Trablusşam,

Sayda ve Remle askerlerinden başka Şam Türkmenleri, Turgutlu ve Varsak cemaatlerinden de birlikler bulunuyordu.

İki ordu 17 Ağustos 1488'de Adana civarındaki Ağaçayırı'nda karşı karşıya geldiler.

Osmanlı ordusunun merkezinde Hadım Ali Paşa'nın emrinde yeniçeri birlikleri yer almıştı. İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey, Turhanoğlu Ömer ve Mehmed beyler ile Yahya Paşa da merkezde idiler. Sağ kolda Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Karaman Beylerbeyi Yakub Paşa, Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa ve Süleyman Bey, sol kolda ise Halil Paşa komutasında Rumeli kuvvetleri yer almıştı.

Memlük ordusunun başında ve merkezinde ise yine Atabeg Emir Özbek vardı. Dımaşk melikü'l-ümerası, Şam askeri ve Türk emirleri sağda, Haleb emirü'l-ümerası ise sol kolda mevzi almışlardı. Timraz eş-Şemsî ise dört bin mızraklı cündi ile öncülük ediyordu

Osmanlı savaş düzenini dikkatli bir şekilde inceleyen Atabeg Emir Özbek öncelikle Anadolu kuvvetleri üzerine şiddetle saldırdı. Bu kısmın sarsıldığını gören Ali Paşa o tarafa yönelirken Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa'yı Memlükleri yandan vurmak ve çevirmek üzere görevlendirdi.

Ancak Halil Paşa yanındaki beylerin yerinde "dur ve alayını bozma" demeleri üzerine harekete geçmedi.

Bu sırada şiddetle direnen Evrenos oğullarından İsa ve Süleyman beylerin şehit düşmesi üzerine Osmanlı ordusunun sağ tarafı çöktü. Zira zoru gören Karaman kuvvetleri de derhâl kaçış yolunu tutmuşlardı.[40]

Memlük askerlerinden bir kısmı ile Ramazan ve Turgutoğulları kuvvetleri kaçmakta olan Yakub Paşa ile Karaman kuvvetlerinin peşine düştüler ise de yakalamaya muvaffak olamadılar.

Bu sırada Memlük kuvvetlerinin bir kısmı Osmanlı ordugâhını yağmalamış ve Rumeli kuvvetlerinin arkasını çevirmeye başlamıştı. Ancak Niğbolu Sancakbeyi Yahya Bey'in insanüstü mukavemeti Memlükleri şaşırttı. Çılgınca savaşa girişen Yahya Bey atı vurulup yere düştüğünde adamlarının cansiperâne tutumları neticesinde

etrafını saran Memlük askerinden kurtulmağa muvaffak olmuş sonra başka bir ata binerek mücadeleye devam etmişti. Köstendil Sancakbeyi Sinan Bey'in idaresindeki Rumeli birlikleri de Yahya Bey'e nazire yaparcasına muharebeye girişince Memlük kuvvetleri bozulmaya yüz tuttu.

Şafakla başlayıp karanlık basıncaya kadar süren savaşın nihayetinde Memlük kuvvetleri geri çekildiler. Ancak Osmanlılarda da onları takip edecek hâl kalmamıştı. Ali Paşa düşmanı takip etmenin isabetli olacağını bildiren kumandanlarını dinlemeyerek geri çekildi.

Hâlbuki bu sırada Haleb'e doğru çekilen Memlük birlikleri Bagras Geçidi'ni tutan Hersekzâdenin hücumuna maruz kalmıştı. Şayet Ali Bey düşmanı takip etmiş olsaydı, Memlükler iki ateş arasında perişan edilebileceklerdi. Dolayısıyla Hersekzâde'nin hücumunun neticeye fazla bir tesiri olmadı.[41]

Özellikle Rumeli beylerinden Yahya ve Sinan paşaların hüsrevâne çarpışmaları neticesinde ağır bir hezimetten kurtulan Osmanlı ordusu beraberindeki top ve silahları Adana Kalesi'ne bıraktıktan sonra Larende'ye doğru çekilmişti. Ali Paşa, Larende'de bir taraftan dağılan kuvvetlerini toplamaya çalışırken diğer taraftan da durumu padişaha bildirmişti. Padişah da suçluların cezalandırılmasını, askerin terhisini ve kendisinin de yanına gelmesini emretmişti.

Bunun üzerine Ali Paşa savaşta ihmal ve gayretsizliği görülen Karagöz Paşa'yı, Kayseri Sancakbeyi Yularkısdı Sinan Bey'i, Karesi Sancakbeyi İshak Bey'i, Rumeli ümerasından Müsellim Bey'i ve Karaca Paşa oğlu İskender Çelebi'yi tutuklatarak İstanbul'a gönderdi. Adana savaşında da gayretsizliği sebebiyle ordunun bozulmasında etkin rol oynayan Karagöz Paşa idam olundu.

Hadım Ali Paşa merkeze gelerek savaşın bütün safhalarını anlattığında padişah Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa'yı azarlayarak yerine büyük kahramanlıklar göstermiş bulunan Yahya Paşa'yı tayin etmiştir.

Öte yandan Haleb'e dönmek düşüncesinde olan Atabeg Emir Özbek, Turgutoğlu ile Varsak beylerinin ısrarları üzerine geri dönerek Adana Kalesi'ni muhasaraya başladı.

Kuşatma üç ay kadar şiddetle devam etti. Müthiş bir topçu ateşine maruz kalan kale surları paramparça oldu. Gündüz savaşan geceleyin de kalenin yıkılan yerlerini tamirle meşgul olan muhafızlar kuşatmanın uzaması sonunda yorgunluktan bîtab olmuşlardı.

Merkeze gönderdikleri bir mektupta:

"Bütün hâlimiz aczle ve kusurladır. Bugün yarın demekle olmaz. Her ne tedbirle olursa olsun üzerimizden düşmanı giderme tedbirini bulmak ve etmek gerekir. Yoksa yoldaşların Hüdavendigâr yolunda bir ölmekleri vardır. Olancası kırılıp meded ermeyecek ne olur. Kalenin hâlini sormaktan murad derdimize derman olmaktır. Olmayınca faide nedir?"

Bu yakarışa rağmen Osmanlılar Adana Kalesi'ne imdat edemediler. Nihayet kaledeki barut deposunun tutuşması ve bu yüzden yangınlar çıkması işi büsbütün zorlaştırdı. Kale komutanının yangınları söndürmekle uğraştığı esnada bir top güllesinin isabetiyle şehit düşmesinden sonra muhafızlar kapıları açarak âmânla teslim olmak zorunda kaldılar (Eylül 1488).

Osmanlıların Çukurova'da üst üste mağlubiyetleri bölgedeki Bozok ve Üçok Türkmenleri ile diğer boy ve ulusların Memlükler tarafına meyletmelerine sebep oldu. Nitekim evvelce Osmanlılara taraftar olan Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey, Memlük Sultanı Kayıtbay ile anlaşıp oğlunu rehine olarak Kahire'ye gönderdiği gibi, kızını da Atabeg Emir Özbek'in oğlu ile evlendirdi.

Bunun üzerine Osmanlılar da Şam Kalesi'nden kaçıp kendilerine iltica eden Şah Budak'a yardıma karar vermişlerdir. Amasya Sancakbeyi Hızırbeyoğlu Mehmed Paşa, Kayseri Sancakbeyi Mihaloğlu İskender Bey ve Karaman Beylerbeyi Mahmud Bey de yanında olduğu hâlde Şah Budak, kardeşi Alaüddevle üzerine yürüdü. Ancak Memlüklerin büyük kuvvetlerle Alaüddevle'ye yardıma gelmesi üzerine Osmanlı destekli Şah Budak kuvvetleri mağlup oldu.

Mihaloğlu İskender Bey esir düşerken oğlu maktuller arasındaydı. Kahire'ye getirilip halka teşhir edilen bu Osmanlı akıncısı Kayıtbay'ın emri ile hapsedilmiştir. Memlüklü Sultanı bir kez daha anlaşma talep etmek ve Dulkadırlılar üzerindeki hâkimiyetinin tanınmasını sağlamak üzere Mamay el-Haseki'yi elçilikle Osmanlı padişahına gönderdi. Ancak elçinin tutuklanması ve geri dönmemesi üzerine Emir Özbek yanında Alaüddevle de olduğu hâlde Osmanlı topraklarına girerek Kayseri'yi muhasara altına aldı. Buna karşılık Hersekzâde Ahmed Paşa'nın büyük bir kuvvetin başında Karahisar yolunda harekete geçmesi üzerine Niğde, Ereğli, Larende ve Aksaray taraflarını yağmalayarak çekildiler.

MÜTÂREKE

Memlüklerin Anadolu'da giriştikleri yağma ve tahrip hareketi ile Müslüman halka gösterdikleri fena muameleler Memlük kaynakları tarafından da tenkit edilmiştir. Hatta Sultan Kayıtbay Mısır'a dönen asi ve serkeş asker ve komutanları azarlamaktan kendini alamamıştır.

Bütün bu muvaffakiyetlere rağmen, devam eden savaşlar yüzünden Memlük Sultanlığı mâlî bakımdan büyük müşküllerle karşı karşıya kalmış bulunuyordu. Halk ve tüccar savaş masraflarını karşılamak üzere devamlı arttırılan vergilerden bıkmışlar, isyan noktasına gelmişlerdi. Sultan Kayıtbay bu durumu ulema ve ümeranın hazır bulunduğu bir mecliste açıkça belirtmek durumunda kalmıştı.

"Osmanoğlu Mısır askeriyle muharebeden vazgeçmiyor. Bilad-ı cebeliyye ahvali fesada vardı, harap oldu. Tüccar Mısır'a getirilecek olan muhtelif eşyayı getirmekten çekiniyor. Asker maaş istiyor. Maaş veremezsem Mısır'ı ve Kahire'yi yağma edip evleri yakacaklardır."

Sultan Kayıtbay bu itibarla Kahire'ye getirilen Mihaloğlu İskender Bey'i hapisten çıkartarak fevkalâde tazim ve hürmet gösterdi. Savaşın son bulması konusunda aracı olmasını diledi ve bir elçilik heyeti ile İstanbul'a gönderdi. Böylece bir kez daha barış yollarını deniyordu.

Öte yandan son mağlubiyeti ve Memlük askerlerinin Anadolu'da yaptıkları tahribatı Gümülcine'de avlanmakta iken haber alan Sultan II. Bayezid süratle İstanbul'a dönmüş ve çadırının Üsküdar'a

kurulmasını emretmişti. Memlük sultanının talebini reddeden II. Bayezid Han bizzat sefere çıkma kararını vermiş bulunuyordu.

Ancak dört beş yıldır iki Sünnî devlet arasında devam etmekte olan ve pek çok Müslüman kanının dökülmesine, hanelerin harap olmasına ve hac yolunun kapanmasına sebep olan savaş, ulemayı ve diğer Sünnî Müslüman devletleri de harekete geçirmişti.

Osmanlı âlimlerinden Molla Arap demekle meşhur Müftü Alaaddin Ali harbe acele ile girişmenin mahzurlarını belirterek padişahı teskin etti. Hazırlıkları yavaşlattı. Bu sırada Tunus Emiri el-Mütevekkil Alallah Osman'ın elçileri de kadırgalarla İstanbul'a gelmiş bulunuyordu.

Sultan II. Bayezid'e bir nüsha Kur'ân-ı Kerim ve bazı hadis kitaplarından ibaret hediyeleri takdim eden elçi, Tunus'un İspanyollar tarafından hücuma uğradığı ve Endülüs'te zulümlerin arttığı bir dönemde, iki Müslüman devlet arasındaki mücadelenin mahzurlarını dile getiren ve barış yapılmasını rica eden Tunus emirinin mektubunu da okumuştu.

Molla Arab'ın girişimleri, Tunus emirinin ricası II. Bayezid Han'ı anlaşmaya yanaştırdı. İstanbul'da hapis bulunan Memlük Elçisi Mamay el-Haseki ile birlikte Bursa Kadısı Şeyh Ali Çelebi Kahire'ye gönderildi.

Osmanlı Elçisi Sultan Kayıtbay tarafından hürmetle kabul olundu. Adana ve Tarsus'un gelirlerinin Mekke ve Medine'ye tahsilinin kabul edilmesi üzerine Osmanlı elçisi de bu şehirlerin anahtarlarını sultana sundu. Böylece savaş boyunca sık sık el değiştiren Adana ve Tarsus'un Memlüklere âidiyeti kabul edilmiş bulunuyordu. Gülek Hisarı iki devlet arasında sınır olarak belirlendi.[42]

Bundan sonra başta Mihaloğlu İskender Bey olmak üzere Kahire'de mevkuf bulunan Osmanlı esirlerini serbest bırakan Kayıtbay, mukabele olarak Yaşbekoğlu Emir Canbulat'ı elçilikle Osmanlı padişahına gönderdi.

Bu anlaşma iki taraf arasında barışı sağlamış ise de, Osmanlıları tatmin etmekten uzaktı. Dolayısıyla Osmanlılar bu barışı bir

mütâreke olarak kabul etmişlerdir. Barış arada çıkan bazı küçük çaplı anlaşmazlıklar giderilmek suretiyle on beş sene kadar devam edecektir.

TÜRK KIYAFETİNDE BOĞDANLILAR

Osmanlı Devleti Boğdan'ı nüfuzu altına alarak hududunu Akkerman'ın ötelerine kadar genişlettikten sonra Leh Devleti'yle münasabetlere girişmiştir. IV. Kazimir zamanında Osmanlı Devleti ile Leh Devleti arasında ilk muâhede imzalandı (1490). Bu muahede 1492'de Kazimir'in yerine geçen oğlu Jan Albert tarafından üç seneliğine daha uzatılmıştı.

Ancak Albert, Polonya'yı güneye doğru genişletmek ve ilk planda Moldovya'yı işgal ederek kardeşi Sigismund'a vermek sonra da Osmanlı hâkimiyetine geçmiş bulunan Boğdan'ı ilhak etmek istiyordu.

Macarların desteğini de temin eden ve kendisini yeter derecede kuvvetli bulan Jan Albert hakiki maksadını gizleyerek Boğdan Prensi Stefan Cel Mare'ye Türklere karşı birlikte hareket etmeleri için çağrıda bulundu. Lehlilerin ülkesi hakkındaki tasavvurlarını sezen Stefan, derhâl Osmanlı Devleti'ne başvurarak şikâyette bulundu (1497). Kendisine yardımcı kuvvetler gönderilirse düşmanı püskürtebileceğini bildirdi. Boğdan'dan sonra hedefin Osmanlı toprakları olduğunu da ilave etti.

Osmanlıların kendilerine vergi veren bir prensliği yalnız bırakmaları zaten ihtimal dışı idi. Ayrıca Boğdan topraklarının Lehliler eline geçmesi Karadeniz'in bu sahilleri üzerindeki limanların tehlikeye düşmesi demekti.

Bu itibarla II. Bayezid Han bütün kuvvetlerin "Kapu" da toplanmalarını, Rumeli Beylerbeyi Yakub Paşa'nın ise Filibe'ye giderek düşmanın hareketlerini gözlemesini ve gerekirse müdahele etmesini emretti. Osmanlıların büyük hazırlıklara giriştiğini gören Macar Kralı Vladislas, Lehistan'a karşı yapılacak Osmanlı harekâtının önüne geçmek üzere diplomatik faaliyetlere girişti ve kendisiyle Osmanlılar arasında akdedilmiş olan otuz senelik muahedeye Lehistan'ı da katmak istediyse de Osmanlılar bunu reddettiler.

Lehistan Kralı Albert, 1497 Haziran'ı başlarında Boğdan'ı Türklere karşı korumak ve onları Tuna ağzına yakın limanlardan atmak bahanesiyle Moldovya'ya girdi ve bazı kaleleri zapt etti.

Bunun üzerine altı yüz kişilik bir Türk kuvveti Silistre karşısından Tuna'yı geçerek Boğdan voyvodasının yanına gitti. Stefan yardım birliklerinin azlığı karşısında zekice bir plan hazırladı. Türk birliğini uygun bir mevzide pusuya yerleştirdi. Türk kıyafeti giydirdiği dört bin Boğdanlıyı da bunların gerisinde konuşlandırdı. Ardından Lehlilere haber göndererek Osmanlı öncü birliklerinin geldiğini, asıl kuvvetler gelmeden onları imha etmelerini istedi. Voyvoda'nın planından habersiz olan Albert, beş bin kişilik bir birliği Stefan'a gönderdi. Stefan da bunları pusuya yatırdığı Türk birliklerinin yanına getirdi.

Türk kuvvetleri, voyvodanın rehberliği ile pusuya giren Leh birliklerine aniden büyük bir saldırı başlattılar. Ani saldırı karşısında şaşkına dönen Lehliler daha toparlanamadan Türk kıyafetindeki Boğdanlıların da Osmanlı usûlü üzere tabl ve davullarını çalarak harekete geçmeleri karşısında büsbütün dehşete kapıldılar. Asıl Osmanlı ordusu geliyor düşüncesiyle derhâl kaçış yolunu tuttular.

Beş bin Lehliden ancak bin kadarı bu bâdireden kurtularak kralın yanına ulaşabildi. Bunlar durumun çok kötü olduğunu ve Osmanlı ordusunun Boğdan topraklarında olduğunu bildirince Albert süratle Boğdan topraklarını terk ederek ülkesine kapandı. Bütün yükleri, ağırlıkları, eşya ve malları Boğdanlılara kalmıştı.[43]

Osmanlılar Polonyalıların Boğdan arazisinde uğradıkları hezimeti yeterli bulmuyorlardı. Zira silahını Türklere doğru çekmeye cesaret etmiş olan Kral Albert bu cüretinin cezasını kendi topraklarında da çekmeliydi.

Önce Kili ve Akkerman sancakbeyileri 1498 Mayıs'ında Lemberg önlerine kadar akınlar yaparken Boğdan Voyvodası Stefan da Polonya sınırı içerisinde yağmalarda bulundu. Aynı yılın Temmuz'unda Tatarlar Podolya'yı baştan başa talan ettiler.

Ertesi sene baharında ise Silistre sancakbeyi ve akıncı kumandanı Malkoçoğlu Bâli Bey kırk bin kişilik bir kuvvetle Lehistan'a girdi. Boğdan voyvodasının kılavuzluğundaki seferde, Bâli Bey'in küçük oğlu Tur Ali Bey öncü, büyük oğlu Ali Bey ise artçı kuvvetlere komuta etmekteydi.

Akıncıların hareketi pek şiddetli idi. Dinyester üzerindeki Karkova ve Sorukhisarı, daha içeride Dreşni, Glagori, Kanzuga ve Gelebanya kaleleri ile kralın sayfiyesi olan Braklav kaleleri alınarak yıkıldı veya yakıldı.

Radimni Kalesi önüne geldiğinde Tur Ali Bey, Hasan voyvoda ve Yahya Paşaoğlu Bâli Bey'in her birini bir mıntıkaya sevk etti. Gidenlerin getirdikleri ganimetler akıncıların taşıyamadığı kadar çoktu.

Lehliler şimdiye kadar Osmanlı akıncılarının sadece adını duymuşlardı. Fakat hiçbir akıncı görmemişlerdi. Şimdi sel gibi akıp geçen Osmanlı akıncı kuvvetlerinin önünde durmanın imkânsızlığını yaşıyorlardı.

Geri dönülürken Bâli Bey Turla üzerindeki köprünün yıktırıldığını ve dar bir boğazdan geçecek olan yollarının taş ve toprakla kapatılmış olduğunu haber aldı. Bunun üzerine Hasan voyvodayı göndererek nehrin üzerine yeniden köprü kurdurdu.

Kapatılmış olan geçidi güçlükle aştıktan sonra düşman askeriyle karşılaştı. Yapılan savaşta akıncılar epeyce zayiat vermelerine rağmen düşman birliklerini neredeyse bir fert kalmamacasına mahvettiler.

Akkerman yoluyla huduttan içeri giren Bâli Bey akına son verirken Kasım Beyoğlu Mustafa Bey komutasındaki kuvvetler ile Kırım kuvvetleri Lehistan hudut boylarını bir kez daha vurdular. Braklav Kalesi'ne kadar girerek yakıp yıktılar.[44] Her zaman olduğu gibi elde edilen ganimetin beşte biri devlet hazinesi için ayrıldı. Gerisi gazilere dağıtıldı.

Boğdan Voyvodası Stefan Çel Mare bu sefer esnasındaki hizmet ve sadakatinden dolayı samur kürklü hil'at, beylerbeyi rütbesinde olarak iki tuğ ile sancak ve bir de yeniçeri ordu kumandanlarının serpuşu olan kuka denilen tüylü serpuş ile taltif olundu. Bu şeref

alâmetlerinden tuğlar paşa rütbesine terfi, kuka denilen tüylü serpuş ise Yeniçeri miralaylığına tayin edildiğine işaret idi.

Öte yandan Lehistan halkı ise Osmanlı akıncılarının hareketinden müthiş yılmış bulunuyordu. Akıncıların karşısına çıkmaya cesaret edemeyen krallarına, "Ya gel ayak bas, vilayetini himaye et! Ya var Türk sultanına baş indir, itaat et!" diyerek baskı yapmaya başladılar.[45]

Bunun üzerine kral barışmak üzere Osmanlılara bir elçi gönderdi. Macar kralının da tavassut etmesi ve Osmanlıların da bu sırada Mora ile ilgilenmesi sebebiyle zengin hediyelerle payitahta gelmiş bulunan Leh elçisi, barış yapma imkânı buldu.

BAYEZİD HAN'A SUİKAST

II. Bayezid Han Osmanlı tahtına çıktığı sırada Avrupa'da en ciddi rakiplerinden birisi Macar Kralı Matyas Corvin idi. Matyas, Cem Rodos Şövalyeleri elinde bulunduğu müddetçe ele geçirebilmek ve onu Osmanlılara karşı kullanabilmek uğrunda çok çalışmış ve bu konuda papanın da desteğini temin etmesine rağmen emeline nail olamamıştı.

Bu dönemde Osmanlı-Macar münasebetleri daha çok hudut olayları ile sınır boylarındaki küçük çaplı çarpışmalara münhasır kalmıştı. Ancak iki devlet de büyük bir mücadeleye girişmekten ve anlaşmaları bozacak hareketlerden çekinmişti.[46]

Macar Kralı Matyas'ın 6 Nisan 1490'da kalp sektesinden ölmesi üzerine yerine meşru varisi kalmadığından ülkede dâhilî bir mücadele başlamıştı. Bir kısım Macar banları akrabalık sebebiyle Lehistan Kralı Kazimir'in oğlu Vladislas'ı Macar kralı yapmışlarsa da buna muvafakat göstermeyenler muhalefete kalkışmıştı. Onlar da Matyas'ın oğlu Jan'ı kral görmek istemekteydiler.

Bu durum Osmanlıların işine gelmekteydi. Her şeyden önce Matyas Corvin gibi kuvvetli ve azimli bir hükümdarın ölümü Osmanlı Devleti için memnuniyeti mucipti. Zira onun muhalefeti ve kararlılığı bölgedeki Türk fütuhatını önlüyordu. Vuku bulan karışıklıklar ise ayrıca ellerini güçlendirmekteydi. Osmanlı hudut

beyleri de Macar kralının ölümünü ve devletin içinde bulunduğu karışıklıkları derhâl merkeze rapor ederek bu şartlar altında zafer kazanmanın fevkalâde kolay olacağını belirttiler.

Bu arada Semendire Muhafızı Hadım Süleyman Paşa Belgrad Kalesi komutanı ile irtibata geçmiş ve Osmanlı hâkimiyetini tanıması karşılığında Belgrad Kalesi ile birlikte bazı kalelerin beyliğinin kendisine verilebileceği vaatiyle onu tarafına celbetmeye muvaffak olmuştu. Belgrad Muhafızı Uylak da şayet padişah gelirse kalenin teslim edileceğini bildirmişti.[47]

Bunun üzerine karada ve denizde hazırlıklarını tamamlayan II. Bayezid Han 1492 baharında sefere çıktı. Padişah Sofya'ya geldiği sırada Belgrad muhafızının görevinden alınarak merkeze çekildiği ve Macar tahtına da kesin olarak Vladislas'ın hâkim olduğunu öğrendi.

Akıncı kuvvetlerini Macar bölgesindeki akınlara devam etmesini isteyen ve Hersekzâde Ahmed Paşa'yı da bir kısım birliklerle bölgede bırakan padişah kendisi Sofya'dan Manastır'a geçerek Arnavutluk topraklarına girdi.[48] Zira bu sıralarda Arnavutluk bölgesindeki olaylar ve Türklere saldırılar endişe verici bir hâl almıştı.

Özellikle Arnavutluk'ta Yuvan vilayeti denilen bölge halkı, her zaman isyan hâlinde olduklarından devamlı karışıklık çıkarmaktaydılar. Yazın yüksek yaylalarda kışın da vadilerde kalan bu şakilerin, gidiş gelişlerinde kullandıkları yollar çok sarp olduğundan harekâta elverişsiz bir hâldeydi. Bölgeye alışkın olmaları nedeniyle gayet rahat hareket edebilen ve aynı zamanda devamlı çarpışmaya hazır bekleyen bu insanları takip edebilmek gerçekten güçtü.

Tepedelen'e gelen padişah Ramazan ayının girmesi üzerine yirmi dört gün burada kaldı. Bu arada kapıkulu kuvvetlerini Davud Paşa komutasında asilerin üzerine gönderdi. Sadece yayaların hareket edebildiği çetin dağ koşullarında çetin vuruşmalar oldu. Arnavutlar kıstırıldıkları bir yerde iki gün, başka bir yerde de dört gün dört gece şiddetle vuruştular.

Sonunda dağlarda ve kayalarda inşa ettikleri sığınaklarına kapandılar. Dağlara tırmanarak savaşmaya mecbur olan Türklerin

üzerine yağmur misali zehirli oklar atıyorlardı. Bunlar hangi cisme değerse onu cansız kılmaktaydı.

Can ve baş kaygısına düşmeyen yiğit Osmanlı dilâverleri bütün zor şartlara rağmen dağa pars gibi tırmandılar. Dalgalı bir deniz gibi sığınaklara hücum ile göz açıp kapayıncaya kadar yıkıp geçtiler. Kırılanlarını kırdılar. Kaçanlarını kovdular. Alınan esir ve ganimetler hesapsızdı. Arnavut serdarının oğlu da esirler arasında bulunuyordu.[49]

Arnavutlukta yapılacak işler tamamlanıp ordu Manastır'dan Pirlepe'ye doğru hareket hâlindeyken bir seher vakti dar bir vadiden geçilmekteydi. Yolda bekleyen derviş kılığında dev yapılı bir kalenderi[50] padişaha bir dileği varmış gibi yaklaştı. Kalenderinin tavır ve davranışlarından, "ya padişaha dua eyler, ya bir haceti var söyler" düşüncesi ile hareket eden muhafızlar kendisini fazla dikkate almamışlardı.

Padişaha tam yaklaştığı sırada kepeneğinin altındaki uzun kılıcını sıyıran kalenderi, bir anda neye uğradığını şaşıran solakları dağıttığı gibi, "ben zamanın Mehdisiyim" diye bağırarak Bayezid Han'a saldırdı. Hadiseler göz açıp kapayıncasına cereyan etmiş ve padişah ölümün soğuk yüzü ile karşı karşıya kalmıştı.

İşte bu esnada padişahın önünce gitmekte olan İskender Paşa, elinde tuttuğu gürzünü seri bir hareketle kalendere fırlattı. Kılıcını padişaha indirmek üzere kaldırmış bulunan kalenderi son anda gövdesine çarpan ağır gürzle sersemledi, kemikleri kırılarak yere yıkıldı.[51] Ardından yetişenler ise dervişi parça parça ettiler. Bu sebepten dervişin maksadının ne olduğu ve kimler tarafından yönlendirildiği anlaşılamadı.[52]

Görevleri canları pahasına da olsa padişahı korumak olan solakların bir anlık şaşkınlık ve korkuyla dağılmaları padişahın gadabına sebep olmuştu. Buna rağmen öfkesini yenerek, sadece görevlerinden almak ve ulufelerini kesmekle yetindi.

Padişah ayrıca memleket dâhilinde sünnete uygun düşmeyen kılık ve kıyafetlerle gezen, kendilerine Işık, Torlak ve Abdallar de-

nilen ne kadar fasid kişi ve ehl-i bid'at varsa hudut dışı edilmelerini emreyledi. Bu hadiseden sonra sefer esnasında divan kurulduğu vakit hükümdar kapıcılarının kılıç takmaları emrolunmuştur.

1492 Eylül'ünün ortalarına doğru Edirne'ye gelen II. Bayezid Han, İstanbul'da veba salgını olduğu için[53] dört ay kadar burada kalmış sonra İstanbul'a dönmüştür.

Bayezid Han son seferi sırasında Macaristan ve Arnavutluk bölgelerindeki akıncı birliklerini de harekete geçirmişti. Osmanlı tarihinin bu en geniş akın hareketlerine girmeden önce akıncıların kısa serüveni...

KARTAL KANATLI YİĞİTLER

Gazâ kim ettiler Allahu ekber
Dediler her nefes Allahu ekber

Aşıkpaşazâde'nin, dillerinden bir nefes dahi Allahu Teâlâ'yı düşürmeyen ve onun uğrunda gazâdan başka bir iş düşünmeyen yiğit dilâverler diyerek övdüğü Osmanlı akıncıları,[54] hafif süvari birliklerindendir. Temelinin Osman Gazi zamanında Köse Mihal tarafından atıldığı rivayet olunur. Uç beyliğinin gelişip büyümesinde önemli rol oynamışlardır. Akıncılığın bir ocak şeklinde gelişmesinde ise Evrenos Bey'in büyük emeği geçmiştir.

Akıncı ocağı bugünkü çağdaş ordulardaki komando sınıfının karşılığıdır. Bir farkla ki, onlar atlı ve hafif silahlı, hareket yetenekleri olağanüstü yüksek komandolardı.

Büyük âlim Kaşgarlı Mahmud'un "at Türk'ün kanadıdır" sözü sanki akıncılar için söylenmişti.

Akıncılar seferde ve hazerde günlerinin büyük bölümünü atları ile geçirirlerdi.

Talimlerini devamlı olarak atlarıyla yaparlardı.

Eğitim sırasında atlarını alevli fıçılar üzerine sürerler ve aralarından rüzgâr gibi geçerlerdi.

Yüksek duvarların ve mânialarının üzerinden yüzlerce kez atlarlardı.

Dört nala giderken dört bir yana gözle takip edilemeyecek serilikte oklarını bırakırlar ve hedeflerini vururlardı.

Hızla giderlerken bir attan diğerine atlarlardı. Atının yanında ve altında yol alabilir ve bu sırada dahi istediği hedefleri vurabilirdi.

Hızlı ve taşkın nehirleri atıyla yüzerek rahatça karşı sahile geçerlerdi.[55]

Akıncılar seferlere en az birkaç atla çıkarlardı. Bu atları hem savaş esnasında, hem de savaş sonunda elde ettiği ganimetleri taşımakta kullanırlardı.

Atlarının uzun mesafe koşmaya elverişli, dayanıklı ve çevik cins Arap atı olmalarına özen gösterirlerdi.

Akıncının seri ve süratli hareket edebilmesi için çok hafif olması gerekirdi. Onların bütün techizatını ok, yay, kılıç, kalkan, pala ve atlarının eğer kayışına asılı olarak taşıdıkları bozdoğan ismi verilen topuzları teşkil ederdi. Bazılarının hafif zırh gömlek giydikleri görülmüşse de genelde akıncılar zırhsız idiler. Sonraları tüfek de kullanmışlardır.

Giyimleri de sade ve hafif olurdu. Başlarında kurt derisinden kızıl börkler vardı. Yine genelde deriden olmak üzere cepken, yelek ve şalvarları diğer giysileri idi. Subayları kaplan ve leopar postundan giyinirlerdi. Sırtlarında ise iki taraflı kartal kanatları bulunurdu.

Akıncıların yiyecekleri de yükleri gibi hafif olurdu. Pirinç, kavurma ve koyun pastırması en temel gıdaları idi. Yiyecek işlerinde kullanmak üzere akıncıların her biri yanlarında hafif tencere bulundururdu.

Akıncılar çoğunlukla Rumeli, Batı ve Orta Anadolu'nun gözü pek Türk çocuklarıdır. Yabancılar kesinlikle bu ocağa kabul olunmazdı. Bu ocağa alınma şekli diğer sınıflara hiç benzemezdi. Her akıncı adayı beye gelir, kendini ve neslini tanıtırdı. Kabul veya red tamamen akıncı beyinin iradesinde idi. Padişahlar dahi bu ocağa nefer alınma işine karışmaz, asla müdâhil olmazlardı. Zira bir kötü akıncı o birliğin mahvına sebep olabilirdi. Herbir akıncı adayı

imam veya köy kethüdasını veyahut dürüst birini kefil göstermek mecburiyetinde idi.[56]

Akıncıda muhakeme ve doğru karar verebilme yeteneği çok yüksek olmalıydı. Acil durumlarda hızla düşünüp karar alabilmeli, kararını yıldırım hızıyla uygulayabilmeli ve komutanının verdiği her emri gözünü kırpmadan yerine getirebilmeliydi. Dolayısıyla akıncılar genelde babadan oğula bu meslekten gelenlerden oluşurdu. Zira bir akıncıyı en iyi şekilde yine bir akıncı yetiştirebilirdi.

Akıncıların muntazam defterleri vardı. Bunların isim ve hüviyetleri (baba adları mahalle veya köyleri ile) bu akıncı defterine kaydolurdu. Hariçten gelişi güzel hiçbir kimse bunların arasına giremezdi. Düzenli bir şekilde tutulan akıncı defterlerinden bir nüshası ilgili serhad kadılığında diğeri merkezde bulundurulurdu. Bütün akıncılar mıntıka mıntıka akıncı kumandanlarının emirleri altında bulunuyorlardı.

Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, onlara maaş vermez, teçhizat ve silah sağlamazdı. Akıncılar silahlarını kendileri temin ederler ve düşmandan aldıkları ganimetle geçinirlerdi. Buna karşılık devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı. Akıncılar sürekli ordu birliklerine mensup olmadıklarından genellikle Rumeli'de serhad boylarına yakın yerlerde otururlar ve beylerinden emir geldiği anda akına hazır hâlde bulunurlardı.[57]

Akıncı ocağının en mühim görevi düşman ülkesini taramak, düşmanın maddi ve manevi gücünü kırmaktı.

Keşif, yağma veya tahrip maksatlarıyla düşman arazisine yapılan askeri harekât hakkında kullanılan bir tabir olan akın hareketi kesinlikle plansız ve programsız bir çapul hareketi değildi. Osmanlı akınları mutlak surette bir kaide ve kanun altında yürümüş, muntazam ve mükemmel bir teşkilata bağlı kılınmıştır.

Akınlar, Osmanlı Devleti'yle harp veya anlaşmazlık içerisinde bulunan devletlere karşı yapılırdı. Düzenli ordu gelinceye kadar akıncı birlikleri o devletin halkını ve ülkesini maddi manevi tahrip

ederdi. Ordu birliklerinin çekilmesinden sonra da akıncıların hareketleri her fırsatta ta ki barış vuku buluncaya kadar devam ederdi.

Düşman memleketine yapılan bir akının akın adını alabilmesi için onun mutlaka akıncı beyinin idaresi altında olması şarttı.

Sefer zamanında akıncılar on kişilik gruplar hâlinde teşkilatlanırdı. On kişiye onbaşı, yüz kişiye subaşı, bin kişiye de binbaşı adı verilen kişiler komutanlık ederlerdi.

Akıncılar, akınlarını genelllikle baharda ve yaz aylarında yaparlardı. Zorunlu bir gereklilik olmadıkça kışı ailelerinin yanında geçirirler ve savaş eğitimi ile meşgul olurlardı. Bahar geldiğinde beylerinin emrine âmâde olurlardı. Devlet, akıncı beyine nereye ve hangi yöne akın yapılacağını bildirmişse akınlar o yöne kaydırılırdı.

Harekâtlar sınır boylarına kadar gizli tutulurdu. Düşmanın beklenmeyen ve müdafaa kuvveti bulunmayan bir bölgesinden arazisine girilirdi. Akıncıların geldiğini haber alan şehirlerde herkes kıymetli eşyalarını alarak güvenilir bölgelere veya gizli sığınaklara çekilmeye çalışırlardı.

Düşman ülkesine toplu bir hâlde giren akıncılar önemli ve stratejik noktalara geldiklerinde küçük birliklere ayrılarak yollarına devam ederlerdi. Her birliğin vuracağı şehir ve kasabalar önceden belirlenmişti. Her kol harekete geçerken Kızılelma'da buluşalım diyerek birbirlerine veda ederlerdi.[58]

Kızılelma için Budin, Roma, Viyana diyenler olduğu gibi kimilerine göre ise asıl olan Cennet-i A'lâ'dır. Zira o artık ölümü göze alarak, geri dönmeyi düşünmeyerek gitmektedir. Bu ideal, Türk'ün İslam dairesine girmesiyle birlikte cihat aşkı ve sevdası neticesinde gelişen, yüzlerce yıllık dinî ve milli şuuru olmuştur.

Akıncıların bu hayat düsturunu, yaşama maksadını ve sefer niyetini bir akıncı şairi şu ifadeleri ile terennüm etmiştir:

Yöneldi fi sebilillah gazâya
Tevekkül kıldı canıyla Hüdâ'ya

Ne can endişesi ne nan ümidi
İki cihanda bir canan ümidi

Zehi âşık zehi gâzi-i sâdık
Bu gâzidir olan dîdara lâyık[59]

Akıncılar bir yere hücum edecekleri zaman arka arkaya kademe hâlinde birkaç kısma ayrılırlardı. Hücum eden ilk kuvvetin karşısına mukavemet eden bir düşman kuvveti çıkarsa çarpışmanın en şiddetli anında arkadan yetişen yeni bir kartal kanatlı akıncı topluluğu bir kasırga gibi düşmanın içine dalar ve birliklerini darmadağın ederdi. Hücumlar pek ani ve sert olduğundan hemen her zaman düşman kuvvetlerini sarsar ve parçalarlardı.[60]

Yerleşim birimlerinden ganimetleri toplayan akıncılar geri kalan eşya ve erzakı mümkün olduğunca kullanılmaz hâle getirirlerdi. Böylece bir taraftan şehir ve kasabaları dehşete düşürürken diğer taraftan düşmanın ekonomisini çökerterek ordusunu zor durumda bırakırlardı. Akıncıların vurduğu bölge halkı ise, kendisini koruyamayan ve muhafaza edemeyen hükümetini, ya Osmanlılarla anlaşmaya veya onları tanımaya zorlardı.

Akıncıların memleketlerine girdiğini haber alan düşman birlikleri ancak akıncıların geçtiği yerlerde ve dar boğazlarda kuvvetlerini toplayarak onları engellemeye çalışırlardı. Oysa çoğu kez akıncılar alacaklarını alıp vazifelerini tamamladıktan sonra geldikleri ve geçtikleri yolun tersi istikametinde düşmanın ummadığı bir yoldan vatanlarına dönerlerdi. Gerekirse sarp kayalıklardan, ormanlık ve ıssız bölgelerden geçerek kendilerine tuzak kurmuş olan düşmanlarını gafil avlarlardı. Nitekim Avusturyalılar tarafından yazılmış eserlerde, akıncıların Carinthia Alpleri'ndeki Loibl Geçidi'nin en dik yamaçlarına atlarıyla çıktıklarından bahsedilir.

Osmanlı ordusunun seferden dönüşü sırasında herhangi bir baskına uğramasını önlemek, bu hususta gerekli tedbirleri almak ve düşmanların Türk topraklarına girmesini önlemek de akıncıların görevleri arasındadır.

Akıncı Ocağı'nın bir diğer mühim görevi de haber almadır. Divan-ı Hümayun istihbarat görevlerinde genellikle akıncı subaylarını kullanırdı. Bunları göndereceği ülkenin kimliğiyle o ülkeye salardı. Bu itibarla bir Osmanlı akıncısı pratik bir şekilde mutlaka birkaç Balkan veya Avrupa dilini mükemmelen konuşurdu.[61]

Bir ajanda bulunması gerekli mutlak sadakat ve davranışlarında samimiyet; zekâ, akıl, kurnazlık, hile ve düzen yeteneği; seyahat tecrübesi, gideceği ülkeyi iyi tanıması, dilini en iyi derecede bilmesi, işkenceye tahammül ve her tür şartlara direnme gücü Osmanlı akıncı subaylarında fazlası ile mevcuttu. Casus olarak bir ülkeye giden Osmanlı akıncıları bazen orada yıllarca kalabilirdi. Aynen o ülke halkı gibi yaşantısına devam ederdi. Genellikle keşiş, papaz, sofu bir burjuva veya tüccar kimliğine bürünürlerdi.

Akıncı casuslar gönderildikleri ülkeyi gezdikten sonra yazılı ve sözlü raporlarını beylerine, beylerbeyilerine verirler ve gerekli bilgiler anında merkezde Divan-ı Hümayun'a ulaştırılırdı. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı* isimli kitabında Franz Babinger bu konuda şunları söylemektedir:

"Akıncıların hemen hemen bütün seferlerinde saldırdıkları bölgeyi ve halkı çok iyi tanıyor olmaları, insanı hayrete düşürüyor. Osmanlıların casus ağı neredeyse Almanya'nın içlerine kadar yayılmıştı. Bu casuslar son derece gözü pek ve etkiliydi. Osmanlı İmparatorluğu, komşularında olup biten her önemli şeyden haberdar oluyordu. Alman ya da Macar topraklarında düzenlenen bütün ortak toplantıların ayrıntıları, Türk ajanları tarafından İstanbul'a gönderiliyordu."[62]

Akıncı beyleri fevkalâde salahiyetlerle yüklü, doğrudan doğruya padişahtan emir alan kimselerdir. Rütbeleri sancakbeyi derecesindedir. Bugünkü ifadesi ile akıncı beyi bir komando tümgeneralidir. Bazılarına beylerbeyi (orgeneral) pâyesi ve bu rütbenin klasik Osmanlı dönemindeki unvanı olan paşa titri verilmiştir.

Akıncı beylerinin ekserisi Osman Gazi'nin yoldaşları veya devletin ilk yıllarında gazâlarda büyük başarılar göstermiş namlı

komutanların çocuklarıdır. İsimlerini babalarından alırlar. Mihaloğulları, Evrenosoğulları, Malkoçoğulları, Turhanoğulları ve Paşayiğitoğulları gibi... Türklerin Rumeli'ye ilk geçişlerinde hazır bulunan Evrenos Bey'e bağlı olanlar Arnavutluk'ta; Mihaloğulları Sofya'da; Turhanoğulları Mora'da; Malkoçoğulları ise Silistre dolaylarında bulunurlardı.[63]

Osmanlı Türklerini Anadolu'dan Rumeli'ye geçiren ve burada vatan tutmasını sağlayan gazi beylerin ruhları, evlatlarının asırlarca Tuna'ya doğru akınlarını dinledi. Onların "mübarek derya" diyerek niteledikleri Tuna Nehri'ni yüzlerce kez geçişlerinin ve cihat hareketini canlı tuttuklarının şahidi oldu. Yahya Kemal Beyatlı o günleri şu dizeleri ile ölümsüzleştirmiştir.

Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik;
Bin atlı, o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: "İlerle!"
Bir yaz günü, geçtik Tuna'dan, kafilelerle...

Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan,
Şimşek gibi, Türk atlarının geçtiği yoldan,

Bir gün, dolu dizgin boşalan atlarımızla,
Yerden yedi kat arşa kanatlandık, o hızla...

Cennette bu gün gülleri açmış görürüz de,
Hâlâ o kızıl hâtıra titrer gözümüzde

Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik;
Bin atlı, o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Akıncı beyleri akıncıları tam bir fedai olarak yetiştirdikleri gibi ruhen de olgunlaştırmayı kendileri için bir görev addederlerdi. Elde ettikleri ganimetten devlete ait payı verdikten ve akıncı yiğitlerin hisselerini dağıttıktan sonra paylarına düşen miktarın önemli bir kısmını bilime ve sanata destek olacak işlere, mekânlara ve kişilere harcamakta idiler. Bu itibarla sahip oldukları eyaleti, payitahtı (İstanbul) örnek alarak bir ilim irfan yuvası kılmak için gayret gösterirlerdi.

Zira akıncıların kendilerini çekip çevirecek bir komutana ihtiyaçları olduğu gibi onları ruhen besleyecek ve cihada hazır hâle getirecek mihver şahsiyetlere de ihtiyaç vardı. Bu işi ise ancak kışın kışlaklarda, yazın akıncı yiğitlerle beraber cihat yollarında koşturacak gazi-erenler ve şair dervişler yerine getirebilirdi. Rumeli'de bu tip kimselere Horasan Erenleri de deniliyordu.

Nitekim Evrenoszâde Ahmed Bey, Vardar Yenicesi'ne bu maksatla Şeyh Abdullah-ı İlahi'yi getirmiştir. Abdullah-ı İlahi kısa bir sürede bu şehirde yaşayan âlimleri, gazileri ve halkı tesiri altına alıp hepsine ortak özellikler kazandıran bir merkez şahsiyet olmuştur.

Abdullah-ı İlahi'den feyz alan gazi erenler, şiirleri ve sözleri ile gazâ heyecanını akıncılara aktarıyor böylece bu tasavvufi hava hepsine kaynaklık ediyordu. Abdülgâni, Âgehi, Aşkî, Derunî, Garibî, Hayretî, Hayâlî, Râzî, Sıdkî, İlahî Mehmed Râzî ve Usûlî gibi derviş gazilerle Osmanlı Rumelisi öyle bir kültür ve medeniyet hamlesini yakalamıştı ki Aşık Çelebi bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Rivayet ederler ki Prizren'de oğlan doğsa adından önce mahlasını korlar. Yenice'de doğan oğlan, baba diyecek vakitte Fârisî söyler. Priştine'de oğlan doğsa, dividi belinde doğar."[64]

İşte bu ilim ve kültür merkezlerinde savaşçı kimliğinin ötesinde mertlik ve kutsiyetle yoğrulmuş, ırza namusa saygılı ve İslam'ın beş şartına uygun düşen hayatları ile akıncılarda tertemiz bir karakter oluşurdu.

AKIN GÜNLERİ

Osmanlı akıncıları Bosna'nın fethine kadar Semendire ile Orsava arasından Tuna'yı geçerek Banat mıntıkası ile Erdel ve Transilvanya bölgelerini vururlardı. Bosna'nın fethi ile birlikte bu akınlar Sirmiye, İsklavonya, Hırvatistan, İllirya ve Kuzey Venedik taraflarına doğru yayılmıştı.

Meşhur akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in kardeşi Bosna Beyi İskender Bey ve Turhanoğlu Ömer Bey artık hayatta değildi. Mihaloğlu Ali Bey; Semendire, Malkoçoğlu Bâli Bey; Silistre ve

Evrenosoğlu Ahmed Bey de Arnavutluk'ta sancakbeyiliğinde bulunuyor ve akın hareketlerini devam ettiriyorlardı.

II. Bayezid Han sonradan Arnavutluk'a yönelecek olan Macar seferine karar verdiği sırada akıncıları da harekete geçirmişti.

Mihaloğlu Ali Bey, Pojyen Hisarı önünden Tuna'yı geçerek Macaristan'a girdiğinde mevsim kıştı ve şiddetli soğuklar hüküm sürmekteydi. Macar kuvvetlerine rastlanmadığı için akın tehlikesizce devam etti ve on Macar kasabası vuruldu. Mihaloğlu tarafından iki bin kişi ile daha ilerilere gönderilen Atlıoğlu Mustafa Bey ise geri dönüş yolunda Macar birliklerince kuşatıldı. Yapılan savaşta akıncılar zayiat vermesine rağmen Macarları mağlup etmeyi başardılar. Macar kumandanı da esirler arasında bulunuyordu.

Padişah, Sofya'dan Arnavutluk üzerine yöneldiğinde Hersekzâde'yi Sofya'da bırakmış, Hadım Ali Paşa'yı da Transilvanya'ya akına göndermişti. Ancak Ali Paşa, Kinizsi Pal kuvvetlerine karşı yaptığı mücadeleyi kaybederek ağır bir bozguna uğradı.

Öte yandan Karniyola taraflarına giden Mihaloğlu Ali Bey, yirmi bin kişilik bir kuvvetle Macar vilayetlerini yakıp yıkarak Laybah yakınlarına kadar ilerlemişti.

Bürüdü âlemi bulut gibi
Yürüdü coşkun akan sel gibi

Dehşet verici baskınlar sonunda akıncılar, binlerce esir ve sayısız ganimetle dönüş yolunu tutmuştu. Ancak esir ve ganimetlerin bolluğu yüzünden dönüş yolculukları yavaş geçen akıncıları büyük bir tehlike bekliyordu.

Alman İmparatoru Maksimilyen'in gönderdiği Rudolf dö Khvenhuller komutasındaki büyük bir askerî birlik hareketlerini takip ettikleri akıncıların dönüş yollarını kesmiş bulunuyordu. Derbentleri ve geçitleri sağlamlaştırmıştı. Akıncılar ancak Villach geçitlerine girdiklerinde pusuya düşürüldüklerini anlamışlardı. İki tarafı da dağ gibi yükselen bu dar geçitte çarpışmaktan başka çare kalmamıştı.

Akıncılar zırhlı ve pür silahlı ordu birliklerine karşı dar alanda yeni bir savaş staratejisi geliştirdiler. Özellikle 'bozdoğan' dedikleri

topuzlarını kullanarak şiddetle savaşa giren grup bir müddet sonra yavaş yavaş geri çekiliyor, yerini geriden gelen safa bırakıyordu. Bu defa yeniler müthiş bir hamle ile düşman alayları içerisine dalıyordu. Çarpışma müthiş bir boğuşma ile birkaç saat devam etmiş, vadi kan gölüne dönmüştü. Akıncılarda zerre kadar bir yılgınlık görülmüyordu. Havanın kararması ile birlikte dağ gibi önlerine dikilmiş orduyu yarıp geçebileceklerini düşünüyorlardı. Zira düşman büyük zayiat vermiş ve sarsılmaya başlamıştı.

Ancak savaşın en şiddetli, belki de tam sonuç alıcı noktasında hiç beklemedikleri bir olayla karşılaştılar. Zincirlerinden kurtulmayı başaran binlerce esir geriden akıncılara vurmaya başlamışlardı. İki taraftan düşman arasında kalan ve hareket kabiliyetlerini yitiren akıncılar ağır kayıplar verdiler. Buna rağmen Mihaloğlu Ali Bey liderliğinde düşmanı yarma hareketini başaran bir grup akıncı birliği kurtulmaya muvaffak olmuştu.[65]

Bu amansız savaşta yaklaşık on bin Türk ölürken yedi bin civarı da esir düşmüş, Mihaloğlu'nun büyük azmi ve gayreti neticesinde ancak üç dört bin akıncı bu cehennemî derbentten kurtulmayı başarabilmişti. Alman ve Macar birlikleri de yedi bin ölü vermişlerdi.

Macar kralı akıncılara karşı kazanılan bu zaferden büyük gurura kapılarak papaya ve çevre krallıklara mektuplar gönderdi. Bosna ve civarını vuracağını bu itibarla kendisine yardımcı birlikler vermelerini istedi. Bu çağrıyı, her biri birkaç bin kişilik kuvvet göndermekle Alman, Fransız, Hırvat ve papalık devletleri gönülden desteklediklerini gösterdiler.

Macar Kralı Vladislas bütün bu yardım kuvvetlerini Hırvat hâkimlerinden kardeşi oğlu Derencil Ban'ın emrine verdi. Bu kişi yetenekli ve gözüpek bir komutan olup son yıllarda Macar bölgesine giren Türk birliklerini defalarca pusuya düşürmüş ve ölümcül darbeler indirmişti. Macarlardan da on iki bin kişilik zırhlı birliği bulunuyordu. Yardımcı kuvvetlerle daha da güçlenen Derencil şimdi Türkleri Bosna'dan atma planları ile hudut kalelerine saldırmaya başladı.

Öte yandan akıncı birliklerinin uğradığı bu mağlubiyetler Arnavutluk seferinden dönen Bayezid Han'ı oldukça üzmüştü.

Bosna Beylerbeyi Hadım Yakub Paşa'ya ferman göndererek müttefik Haçlı birliklerine karşı harekete geçmesini ve bölgeye akınların devam etmesini emretti.

Yakub Paşa, Bayezid'in Amasya'da bulunduğu sırada kapıağası idi. Padişahın itimadını kazanmış namlı komutanlardan biriydi. Emri alır almaz sekiz bin kişilik bir kuvvetle İstirya'ya girdi. Fatih Sultan Mehmed zamanında fethedilen ancak daha sonra Macarların eline geçen Yayça Hisarı önüne geldi. Hisar muhafızları gazilere karşı ani bir saldırı düzenlediler ise de kısa sürede bozguna uğrayıp kaleye kapandılar. Burada beklemeyi uygun bulmayan Yakub Paşa, Ona suyunu geçerek İsklovanya'ya girdi. Evvelki akınların hiçbirinde girilmeyen Slavin ve Külpa bölgesini darmadağın etti. Hırvatistan ile Güney İstirya'yı on beş gün boyunca yağmaladı.

Yakub Paşa'nın faaliyetlerinden haberdar olan Derencil Ban ise hudutlardaki Osmanlı kaleleri üzerine dağılmış bulunan kuvvetlerini toplayarak harekete geçti. Akından dönmekte olan Yakub Paşa birliklerini Sadbar Geçidi denilen dar bir boğazda çevirdi. Müşkül durumda kaldığını gören Yakub Paşa para teklif ederek kendisine yol vermelerini istedi. Ancak tüm esirleri ve ganimetleri bırakması istendiğinden anlaşılamadı.

Yakub Paşa'nın kuvvetini tahmin edemeyen Haçlılar, anlaşmazlığa düşmüşler ve bir bölümü, teklifin kabul edilmesinde ısrarcı olmuştu. Oysa düşman birlikleri Osmanlılardan en az iki kat daha fazlaydı. Mevzileri ise son derece uygundu. Bu arada düşmanın barış müzakerelerini tartışması nedeniyle iki gün kazanan Yakub Paşa fırsatı değerlendirmiş ve gece vakti ormandaki ağaçları kestirerek kendisine yeni bir yol açmış, boğazı geçmekten kurtulmuştu.

Osmanlılar yolda vurdukları bir şehirde sayısız silah ve mühimmat ele geçirdiler. Derencil Ban da peşlerini bırakmamış ve Kırbova'da bir kez daha önünü kesmişti. Osmanlılarla mülâki ol-

duğundan beri gelen yardımlarla daha da güçlenmiş ve ordu sayısı otuz bini bulmuştu. Kemalpaşazâde düşman alaylarını anlatırken:

"Küffâr alayları kara bulutlar gibi sema-yı vagayı bürüdüler. Ol tağilerin her biri tepesinden tırnağına varıncaya demirlere gark olmuştu ki, âdem teni midir yoksa demirden hisar bedeni midir fark edilemezdi. Harb ü darb aletleri ile ne kadar vursan dert değildi. Ateş ocağına düşüp kalsalar elem çekilmezdi. Güneşin kendilerine çarpmasıyla zırhları, tolgaları ve kılıçları ateş şuleleri gibi görünür olmuştu. Bu gurur ve şevketle Yakub Paşa kuvvetleri üzerine doğru yürümeye başladılar" demektedir.

Düşman kuvvetlerinin fazlalığı ve savaş yerinin Osmanlılar için uygunsuzluğu paşayı tedirgin etmişti. Çarpışmayı kaybetmenin ve esir düşmenin getireceği felaketleri düşündü. Askerin yorgununu ayırdı ve ganimetlerin başında bıraktı. Üç bin kişilik seçme birliğine ve vurucu gücüne saf bağlattı. Sonra namdar yiğitlerini ve komutanlarını öne çıkartıp:

"Düşmanın çokluğundan sakın ola gam yemeyin. Onlar binihaye (sayısız) ve biz gayet azız demeyin. Ey şehit veya gazi olmaya karar veren yoldaşlarım! Nice defalar azıcık bir bölük, birçok bölüklere Allah'ın izniyle galip geldiler. Allah sabır ve sebat edenlerle beraberdir.[66] Bugün hamiyet beline gayret kuşağını kuşanın. Yiğidin erlik meydanında, gazâ uğrunda can vermesi dirilmektir. Zillet ve korkaklık ise ölümdür. Ölümden ne korkun ne üşenin. Öldürürseniz gazi ve ölürseniz şehit olursunuz. Beherhâl saadet sizindir. İki cihanda da said olursunuz" dedikten sonra Sahabe-i Kiram'dan birinin kılıcı olarak rivayet edilen kılıcını kınından sıyırdı ve önde çarpışacağına and içti. Bu hâl gazileri yüreklendirdi ve cesaretlerini en üst düzeye çıkardı.

Ele geçip tutsak olmaktansa ölmenin güzel olduğuna inanan gaziler gömgök demirler içerisinde ilerleyen düşman birliklerine önce tüfenk atışları ve ardından topuzları ile öyle bir giriştiler ki böyle bir hamleyi beklemeyen karşı taraf ne olduğunu anlayamamıştı. Buna rağmen Derencil Ban'ın da gayret ve sabrıyla iki taraf birbirine karıştı ve saatlerce vuruştu. Disiplinli ve talimli Türk bir-

likleri az olmalarına rağmen yılmadan ve sarsılmadan verdikleri mücadelenin karşılığını sonunda gördüler.

Düşman birlikleri Türklerin amansız vuruşması karşısında şaşırmış bir hâlde kaçış yolunu tutarken dokuz bin ölü ve on bin de esir bırakmıştı. Derencil de kaçarak kurtulmaya çalışırken arkadan yetişen Hasan adındaki bir serdar, vuruşarak atından düşürdü ve yakalayarak Yakub Paşa'ya getirdi. Yakub Paşa'nın oğulluğu Mehmed de Yayça Beyi Mihal Patkay'ın başını kesmişti. Ayrıca Derencil ailesinden üç Hırvat reisi esir olmuş, üç Franjipan kontundan biri kaçarkan biri esir, diğeri de maktul düşmüştü.

Derencil Ban huzuruna getirildiği vakit Yakub Paşa; "Bunların serdarı sen misin?" diye sordu ise de cevap alamadı. Üzerindeki işaretlerden şüphelenince öldürülmesini emretti. Bu emir üzerine Derencil kendisinin başkumandan olduğunu, gazileri değişik zamanlarda yedi kere dağıttığını, akıncılara çok işler yaptığını, birçok Türk'ü öldürdüğünü ve kadınlarına işkenceler ettiğini ancak bu kez talihin kendisine yardım etmediğini söyledi.

Ertesi gün sabahın erken saatlerinde Yakub Paşa Derencil'i de yanına alarak savaş meydanını gezdi. Esirler arasında bulunan Derencil'in oğlu ile kardeşini öldürttü. Derencil'i de pek çok harp ganimeti ile beraber İstanbul'a Bayezid Han'a gönderdi. İstanbul'da sorgudan geçirilen Derencil Ban gönderildiği Afyon Karahisar Kalesi'nde bir müddet sonra ölecektir.

Yakub Paşa bu Kırbova muzafferiyetini bizzat kendisi nazmen kaleme almıştır ki bazı beyitleri şu şekildedir:

Buluştuk düşmana çün Kırbova'da
Nida erişti kim kır bu arada

Hak emriyle ettim bir gazâ kim
Murad Han etti ancak Kosova'da

Ururduk kâfirin boynuna şimşir
Melekler bağlayup saflar havada

Dokuz bin dahi beş yüz sayulurdı
Ko kalanın derede ve ovada

Tutulan dirile on bin var idi
Esir oldu kamusı o arada

Derencil Ban kral beylerbeyisi
Bile çok ban tutuldu ol arada

Şehinşah devletinde ol mela'in
Yatur mahbus olup bend ü belada

Ko çeksin mihneti renc ü belayı
Yaraşur cahilin canı cezada

İdeyim sernigun âyât-ı küfrü
Diküp din sancağın fevkalâde

Fenaya vireyim iklim-i küfrü
Mûkim oldukça bu dâr-ı fenâda

Makam ide bana Cennat-ı adni
Umarım ol Gâni dârü'l-bekâda

Çü Sultan Bayezid ibn-i Muhammed
İnâyet kıldı iriştim murada

Benim Bosna Beyi Derviş Yakub
Hüda avniyle irdim bu cihada[67*]

Kırbova gazâsından büyük memnuniyet duyan II. Bayezid Han, pek çok hediyelerle taltif ettiği Yakub Paşa'yı Rumeli beylerbeyliğine getirirken Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa'yı da Bosna'ya tayin etti.

Yakub Paşa'dan sonra akıncılardan bir kısmı Kuzey Dalmaçya'ya kadar İstirya bölgesinde ve Tımaşvar'a kadar da Banat mıntıkasında dolaşarak dört bir yanı vurmuşlar ve bir hayli esir ve ganimetle dönmüşlerdir. Uzun süren karşılıklı bu vuruşmalardan sonra nihayet 1495'te Macarlarla otuz senelik bir sulh muahadesi imzalanacaktır.

---

* **melain**: mel'unlar, herkesin lanet ve nefretini kazanmış olanlar; **bend**: bağlı; **renc**: zahmet, eziyet; **sernigun**: baş aşağı, bahtsız; **dar-ı fena**: dünya; **darü'l-beka**: ahiret; **avn**: yardım.

MORA SAVAŞLARI

Fatih Sultan Mehmed'in 1460 yılından itibaren büyük bir kısmını Osmanlı ülkesi haline getirmiş olduğu Mora'da uzun müddet Türkler ile Venedikliler arasında çetin savaşlar meydana gelmişti. Cem Sultan'ın Avrupa'daki ikameti sırasında küçük hudut olayları şeklinde cereyan eden bu münasebet şehzadenin ölümünden sonra tekrar gelişme göstermiştir. Zira Osmanlı-Memlük savaşları sırasında Venedikliler, Osmanlılara karşı bir politika takip etmişler ve her fırsatta güçlük çıkarmaya çalışmışlardı.

Nitekim Memlük Devleti ile yapılan savaş sırasında fırtınaya tutulan ve çok zor durumda kalan Hersekzâde Ahmed Paşa'nın donanması Kıbrıs'a sığınmak istediğinde, Venedikliler bu talebi reddetmişlerdi. Ayrıca her fırsatta Osmanlılara saldıran Arnavutluk'taki İskender'in oğlu Jan Kastriyota, Venediklilerden devamlı destek görmekteydi.[68]

Bu itibarla II. Bayezid, Lehistan'la anlaşma yaptıktan sonra gözlerini Mora'daki Venedik kalelerine çevirdi. Öncelikle evvelce emekliye ayrılmış bulunan tecrübeli İskender Paşa'yı Bosna eyaletine tayin ederek, Kuzey Venedik arazisine akın yapmasını emretti. Böylece Venedik kuvvetlerini bölerek, Mora'daki müstemlekelerine yardımdan alıkoymuş olacaktı.

Akabinde altmış yedi kadırga ve yirmisi büyük olmak üzere üç yüz gemiden müteşekkil donanmayı Kaptan-ı Derya Küçük Davud Paşa komutasında Mora sularına sevk etti. Donanmanın içinde bilhassa iki göğe dikkati çekmekteydi. Bunlardan her birinin sereni sanki göğe çıkmıştı. Boyları yetmiş ve enleri otuzar zıra idi. Amele ve kereste ücretinden başka her gemi için yirmişer bin filori harcanmıştı. Bu gemilerden birine Burak diğerine ise Kemal Reis kumanda ediyordu. Çanakkale Boğazı geçilirken gemilere hem Anadolu hem de Rumeli tarafındaki kalelerden toplar yükletilmiştir.[69]

Donanmada Anadolu ve Rumeli sipahileri ile kapıkulu yaya ve süvarileri olmak üzere altmış bini aşkın kuvvet vardı. Kara Hasan ve Herek reislerin yanı sıra Yenişehir Hâkimi Kemal Bey de askeriyle donanmada bulunuyordu.

Bu büyük armada Çanakkale Boğazı'nı aştığı esnada öncelikle Rodos Şövalyeleri büyük bir dehşete düştüler. Donanmanın kendi üzerlerine geldiğini ve sonlarının yaklaştığını düşünerek derhâl Fransa Kralı XII. Louis'e müracaatla yardım talep ettiler. Fransa kralı yirmi iki kadırga ile kendilerine yardım gönderdi.

Donanmanın hareketinden bir müddet sonra hazırlıklarını tamamlayan II. Bayezid Han, 1 Haziran 1499'da İstanbul'dan Edirne'ye doğru harekete geçti. 10 Haziran'da geldiği Edirne'de on gün kaldı. Daha sonra Filibe, Samakov ve Demirkapı'yı geçip Vardar Ovası'na kondu. Burada iken Rumeli ve Anadolu kuvvetleri orduya katıldılar. Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa İnebahtı'nın zaptına memur edildi.

İnebahtı (Lepanto), Korint Körfezi'nin en mühim limanlarındandı. Kalesi, koni şeklinde bir yokuşun üzerine inşa olunmuştu. Birbiri üzerinde gelmek üzere üç hisar görünümünde müstahkem bir kaleydi.

Rumeli birlikleriyle süratle İnebahtı önüne gelen Mustafa Paşa, kale komutanından teslim olmasını istedi ise de red cevabı aldı. İnebahtı'nın kara tarafındaki surları son derece kuvvetli ve muhkemdi. Deniz tarafından da kuşatılmadıkça alınması imkânsız gibiydi. Kale komutanı ise Venedik donanmasının Osmanlı gemilerini buraya sokmayacağına emin olduğundan gayet rahat hareket etmiş ve savunmaya geçmişti.

Öte yandan Davud Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Çanakkale Boğazı'ndan çıktıktan sonra karşı karşıya kaldığı, ters rüzgârlar ve şiddetli fırtınalar yüzünden yolda çok zaman kaybetmiş ve altı gemisini de yitirmişti. Bunlardan iki tanesi top gemisi idi. Donanmanın Modon yakınlarında bir limanda günlerce oyalanması Venediklilerin işine yaradı. Başlangıçta Osmanlıların Rodos üzerine yürüyeceğini düşünerek ağırdan almışlardı. Ancak Osmanlıların hedefinin Mora şehirleri ve öncelikle İnebahtı olduğunu anlayınca Antonio Grimani komutasında, yüz elli parçalık bir donanma ile İnebahtı Limanı'nı kapattılar.

İçlerinde hiç ufak yok hep iri
Bahr içinde dağa benzer her biri[70]

BURAK REİS'İN ŞEHADETİ

Bu sırada Navarin Limanı ile Brodano Adası arasındaki kanala giren Osmanlı donanması da düşman donanması tarafından yolunun kesildiğini görmüştü.

Amiral Grimani, Osmanlı donanmasının bu yeni gücü karşısında çekimser bir tavır almıştı. Fakat bu sırada tecrübeli bir amiral olan Andreas Loredano, Korfu'dan iyi techiz olunmuş on beş gemi ile gelerek donanmaya iltihak etti. Böylece daha da güçlenen Grimani harp nizamı aldı. Rüzgâr da Venedik donanmasına müsait esmekteydi.

Venedik donanmasının öncü kuvvetlerini komuta eden Alban Armenio, bilhassa Kemal Reis'in gemisini gözlemekteydi. Bu sırada Osmanlı donanmasından büyük bir geminin asıl kuvvetlerden ayrı düştüğünü gördü.

Burak Reis'in idaresindeki bu gemide Yenişehir Hâkimi Kemal Bey de bulunuyordu. Büyüklüğünden muhtemelen Kemal Reis'in gemisi zannederek derhâl üzerine doğru yürüdü. Arkasından Loredano, Kemal Reis'in işini bitirmek üzere ona imdada koştu. Kemal Reis'ten üst üste darbeler yediklerinden, Venedikliler ona karşı özel bir kin besliyorlardı.

Kemal Reis'in bulunduğunu zannettikleri Burak Reis'in gemisi üzerine bir anda yirmi kadar düşman gemisi rüzgârında müsait esmesiyle saldırıya geçmişti. Her birinde biner kişi bulunan iki büyük karaka ile yine her birisinde beş yüzer kişi bulunan diğer iki karaka Burak Reis'in gemisini ortaya aldılar. Loredano ile Alban Armenio hemen hemen aynı zamanda çengelli kancalarını Türk gemisinin üzerine attılar ve ellerinde kılıç, geminin güvertesine atıldılar. Burak Reis seri top atışlarıyla mavna ve barçayı batırmış ancak göğelerin gemisine çengellenmesine mâni olamamıştı. Şimdi korkunç bir savaş başlamış ve iki tarafta pek çok insan kaybetmişti.

Bu arada iki büyük Venedik karakası da Herek Reis'in gemisine rampa etmek istedi ise de muvaffak olamayıp açılmaya mecbur

kaldılar. Ardından Herek Reis'in gemisinden atılan seri top atışları ile batırıldılar.

Kemal Reis ise Venedik donanmasının yoğun top atışı karşısında sahile doğru çekilmişti. Sahilde düşman süvarisinin müdahelesi ile karşılaşan Kemal Reis top atışları ile bunları dağıttı.

Dağa benzer top taşın attılar
Yeri sarsıp gökleri oynattılar[71]

Mücadelenin en kanlı safhası ise Burak Reis cenahında cereyan ediyordu. Çengelle birbirine bağlı olan gemiler rüzgârın da tesiri ile Venedik donanmasının içine doğru sürüklenmeye başlamışlardı. Kalabalık düşmana karşı yiğitçe karşı koyan Burak Reis kuvvetlerinin gittikçe azaldığını ve kurtulma ümitlerinin azalıp gemisinin düşman eline geçeceğini anlayınca son çareye başvurdu.

Neft ile düşman gemilerini tutuşturdu ancak büyük gayretlere rağmen gemisini çengellerden kurtarmaya muvaffak olamadı. Neticede Burak Reis'in gemisi de tutuşarak üç gemi bir alev topuna dönüştü. Her iki tarafın gemicileri can kaygısıyla ateş ve su ile mücadele ederek hayatlarını kurtarmaya çalıştılar.

Türk tarafından beş yüz kişi şehit düşmüştü. Büyük Türk denizcisi Burak Reis'in yanı sıra Kara Hasan Reis ve Yenişehir Sancakbeyi Kemal Bey de şehitler arasındaydı.[72]

Açıkta bulunan Osmanlı gemileri süratle ilerleyerek Burak Reis'in gemisinden denize düşen gazileri kayıklarla toplayıp yedi yüz kişiyi kurtardılar.

Düşman gemilerinden ise neredeyse kurtulan olmamıştı. Bunlardan büyük kısmı yanarak ölürken bir kısmı da boğuldu. Sular üstünde çırpınan altı yüzden fazla kişi de leventlerce öldürüldü. Venedik kaptanlarından Loredano ile Armenio da gemileriyle birlikte yanmışlardı (28 Temmuz 1499).

Düşman gemilerine ve denize düşen adamlarına yardıma gelen bir kalyon da gaziler tarafından ele geçirildi. İçindekiler esir alındı.

Türk denizcileri muharebenin cereyan ettiği Brodano Adası'na, Burak Reis Adası adını vererek bu büyük Türk denizcisine vefalarını gösterdiler.

Bir iş göremeyeceğini anlayan Antonio Grimani, İnebahtı yolunu Türk donanmasına bırakarak Korfu'ya çekildi. Burada iken Fransızların Rodos Şövalyelerine yardımcı olarak gönderdikleri yirmi iki Fransız ve iki Rodos gemisi kendisine katıldı. Böylece tekrar güven kazanarak harekete geçti ve İnebahtı Körfezi ağzına yakın gelerek Türk donanmasını beklemeye başladı.

İNEBAHTI'NIN ZAPTI

Öte yandan Lepanto civarındaki Çatalca Ovası'nda bulunan II. Bayezid, olayı öğrenir öğrenmez iki bin yeniçeri ile takviye ettiği Anadolu sipahilerini Hersekzâde Ahmed Paşa kumandasında Mora'ya gönderdi.

Ahmed Paşa yirmi bin kişilik kuvvetini Hulumiç Hisarı önünde donanmaya bindirdi. Lepanto yönüne hareketlenen Osmanlı donanmasının önünü kesmek isteyen Venedik ve müttefik gemileri birkaç kez saldırı gerçekleştirdiler ise de hiçbir netice elde edemediler.

Nihayet İnebahtı Körfezi'nde aldıkları tertibatla, donanmanın geçişine mâni olmak tasavvurunda idiler. Ancak karanlık bir gecede Türk donanması bütün ışıklarını söndürerek İnebahtı Limanı'na girdi (25 Ağustos).

Şafakta büyük şaşkınlık yaşayan müttefik donanması için yapacak bir şey kalmamıştı. Fransızlar Türklerin elinde bulunan Kefalonya Adası'na hücum etmek üzere donanmadan ayrılırken Venedikliler de İnebahtı'yı bahtına terk ederek Zanta'ya yelken açtılar.

Diğer taraftan Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, İnebahtı Kalesi Komutanı Zuana Mori'nin teslim teklifini reddetmesi üzerine kuşatmayı başlatmıştı. Çok geçmeden Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa da gelerek kuşatmaya iştirak etmişti. Sultan Bayezid ise yaz mevsiminde İnebahtı'nın sıcaklığı pek fazla ve bunaltıcı olduğundan Otağ-ı Hümayunu'nu bu yöreye yakın bir yaylakta kurdurmuştu. Venedik donanmasının denizden kendisine destek olacağını dü-

şünen Mori ise ısrarla müdafaaya devam ediyordu. Hatta kaledeki komutanlardan Andre, iki bin kişilik bir kuvvetle Türklere ani bir baskın yapmış ancak bir netice elde edemeyerek geri dönmüştü.

İnebahtı muhafızları 26 Ağustos sabahı uzaktan savaş gemilerini görünce âdeta sevinçten bayram yapmaya başlamışlardı. Fakat çok geçmeden bunların Türklere ait olduklarını anladıklarında müthiş bir ümitsizliğe düştüler.

Zuana Mori hiç vakit kaybetmedi. Derhâl Mustafa Paşa'ya başvurarak aman diledi ve kalenin anahtarlarını teslim etti.[73]

Türkler böylece ellerine geçen İnebahtı'da hiçbir tahribat ve yağma yapmadıkları gibi halkı da yerlerinde bıraktılar. Savaş için buraya gelmiş bulunan gönüllü askerlerin gitmelerine müsaade ettiler. Kalenin içerisinde pek çok Müslüman esir bulunmuştu. Kalenin fethine "Hâzâ'l-beledü'l-emîn" diyerak tarih düşüldü.

Verildi aman çü İnebaht'a
Ehline olun emin dediler

Alındı hisar ve fethine tarih
'Hâzâ'l-Beledü'l-Emîn' dediler[74]*

Anlaşma gereğince Osmanlılar, müdafilerin silahlarını terk ederek çekip gitmelerine müsaade etmişlerdi. Ancak 30 Ağustos'ta Türkler Cuma namazı için camide bulundukları sırada iç kaledeki bir kısım müdafiler ile halktan bazısı ayaklanarak saldırıya geçtiler. Pek çok Müslüman öldürüldü. Ancak cami dışındaki bir bölük Osmanlı askerinin zamanında müdahalesi ile ayaklanma bastırılırken bu harekete katılanlar şiddetle cezalandırıldılar.

Sultan Bayezid İnebahtı'nın fethinde bulunanlara terakkiler dağıttıktan sonra körfezin boğaza hâkim Rion ve Antirion denilen iki burnunda karşılıklı birer kale yapımını emrederek Edirne'ye döndü.

---

* İnebahtı'ya aman, bağışlanma verildi ve halkına, "emniyette olunuz" denildi. Nitekim hisar alındığında fethine "Hâzâ'l-beledü'l-emîn" (İşte bu emin beldedir) sözünü tarih olarak düşürdüler. "Hâzâ'l-beledü'l-emîn" cümlesindeki harflerin ebced hesabıyla toplamı İnebahtı'nın Hicrî fetih yılını (h. 905) göstermektedir.

Kalelerden biri Rumeli beylerbeyi diğeri ise Anadolu beylerbeyi tarafından yaptırılacaktı.

25 Eylül'de başlayan kalelerin inşası hummalı bir faaliyetin sonucunda 18 Ekim'de tamamlandı. Her birine yirmişer top konuldu. Yeteri kadar azab ve yeniçeri kuvveti yerleştirildi. Osmanlılar böylece Venediklilerin bu en mühim ticaret limanına sahip olmakla kalmıyor, onu denizden gelebilecek tehlikeye karşıda garanti altına almış bulunuyordu. Artık bu hisarlardan izin almadan İnebahtı'ya ulaşmak mümkün değildi.

Diğer taraftan fetih öncesi fırtınaya tutularak büyük hasar gören Türk donanmasının, akabinde giriştiği deniz savaşlarında Venedik donanmasını sarsması ve hatta galip gelmesi Akdeniz hâkimiyetinin, artık Türk denizcilerinin eline geçeceğinin açık bir işareti olmuştu.

Öte yandan II. Bayezid Han seferin hemen başlangıcında, İskender Paşa'yı Bosna'yı korumak ve Kuzey Venedik arazisine akın yapmakla görevlendirmişti. İskender Paşa bir süre Bosna'da bekledikten sonra İnebahtı'nın ele geçirilmesini müteakip 1499 Eylül'ün de on bin atlı ve beş bin yaya ile akına girişti. Aksu'dan (Taglimento) geçerek İsonzo Nehri kenarına kadar ilerledi ve Udine Sahrası'nda ordugâhını kurduktan sonra Feriul ile Karintiya arasındaki yolu kesti. Burada üç gruba ayrılan akıncılar İsonza Nehri'ni de aşarak Venedik şehri yakınlarına kadar zengin ovayı alt üst ettiler. Yüz otuz şehir ve kasaba yağmalanarak sekiz bin esir alındı.

Dönüşte şiddetli yağmurlardan nehirler kabarmış ve zengin ganimetlerle hareket eden akıncılar zorluklarla karşılaşmışlardı. Buna rağmen büyük bir yılgınlık içerisine düşen Venedikliler saldırmaya cesaret edemediler.

İnebahtı gibi önemli bir liman kentini kaybeden Venedikliler, hem donanmalarının zaafiyeti hem de uzun harp masraflarını karşılayamayacakları için Osmanlılarla anlaşmak istediler. Lui Maventi adındaki bir elçi ile Osmanlı Devleti'ne başvurdular.

Venedik elçisi evvelce sulha aykırı bir harekette bulunmadıklarından bahisle, esir tutulan tüccarlarının serbest bırakılmasını ve

İnebahtı'nın iadesini isteyecekti. Şayet bu teklifler kabul görmezse sulhun yenilenebilmesi için bu şartlardan vazgeçme yetkisini de almıştı. Fakat Sultan Bayezid:

"Eğer benimle sulh yapmak istiyorsanız Mora'da elinizde bulunan Modon, Koron ve Nauplia şehirlerini de teslim ederek her sene muayyen bir vergi göndermelisiniz" cevabını verdi.

Elçi, İnebahtı'nın fethini kabul edebileceklerini, daha fazlasına yetkisi olmadığını bildirince görüşmeler sonuçsuz kaldı.

MODON'UN FETHİ

II. Bayezid Han'ın elçiden Modon'u da istemesi Venedikliler endişelendirmişti. Osmanlıların fütuhat arzularına hedef teşkil ettiğini gördükleri Modon'u müdafaa etmek üzere 1499 yılı sonuna doğru Amiral Antonio Grimani'yi Mora sularına göndererek hazırlıklara giriştiler.

Venedik bundan sonra müttefik arayışlarına başladı. Macarlardan para teklif etmek suretiyle destek sözü aldı. Papayı büyük bir Haçlı seferi organize etmek üzere zorlamaya başladılar. Bu ısrarlı istek karşısında papa bir bildiri yayınlayarak herkesi Venedik'e yardım etmeye çağırdı. Eflak ve Boğdanlıları Türklere karşı isyan etmeye zorladı.

II. Bayezid Han ise Modon ve Koron için hazırlıklara hız vermişti. Preveze Beyi Mustafa Bey'e kırk gemi yaptırarak kaptan Davud Paşa kuvvetlerine katılmasını emretti. Düşmanın Mora sahillerine bir çıkarma yapmasını önlemek üzere Hadım Ali Paşa'yı Mora'yı muhafaza etmeye memur etti. Yakub Paşa'nın da on iki bin yaya ve yirmi bin süvari ile İnebahtı'ya gitmesi kararlaştırıldı.

Osmanlıların savaşa hazırlandıkları sırada Venedikliler birtakım teşebbüslere giriştiler. Bir gece, ansızın yaptıkları baskınla Preveze Beyi Mustafa Bey'in hazırladığı mavnalardan yirmisini yaktılar.[75] Ardından Preveze yakınlarındaki Rakya Kalesi'ne saldırdılar. Mustafa Bey kalenin yardımına koştu ise de Venedikliler tarafından işgal edildiğini gördü. Buna rağmen Venediklilerle savaşa tutuştu. Kardeşi ve yeğenini şehit vererek yaralı olarak çekilmek zorunda kaldı.[76]

Venedikliler bundan sonra Mora sahillerine bin kişilik bir kuvvet çıkardılar. Ancak bölgeye gelmiş bulunan Ali Paşa bu kuvvetleri bozguna uğrattığı gibi Nauplia Kalesi'nden tecavüze yeltenenleri de çekilmeye mecbur bıraktı.

Kış boyunca savaş hazırlıkları ile meşgul olan padişah 7 Nisan 1500'de Edirne'den hareket etti. Dimetoka'ya ulaştığında yeni bir Venedik elçisi gelerek haraç vermeyi kabul ettiklerini bildirdi ise de itibar olunmadı. Ramazan Bayramı'nı Serez'de geçiren padişah, ardından Kontari'ye geldi. Burada huzuruna çıkan Hadım Ali Paşa'yı Modon'u kuşatmak üzere ileri gönderdi. Ardından Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa da kuvvetleriyle yola çıkarıldı.

Sinan Paşa ile Ali Paşa Modon'u kuşattıklarında kaleye Türkler tarafından gönderilmiş elinde ok tutan yaralı bir adam geldi. Adam halka, Türklerin Modon'un kayıtsız şartsız teslim edilmesini istediklerini aksi hâlde tamamının kılıçtan geçirileceğini söylediklerini belirtti.

Modon Mora'nın güneybatısında Navarin'in az güneyinde Yunanlıların Methoni dedikleri kale ve limandır. Deniz surları yalın kattır. Surların yüksekliği ve eni yirmişer arşındır. Öyle ki gören yekpâre mermer bir sur zannederdi.

Kara yönünü çeviren üç kat derin hendeği, umumi yürüyüşlere fırsat vermeyecek bir durumdaydı. Kaledeki topçuları sanatlarında son derece mahirdiler. Bir mil uzaklıktan tam vuruş yapıyorlar ve aldıkları nişanlara olduğu gibi konduruyorlardı. Ayrıca muhafızların başında o civarda büyük bir şöhret yapmış olan Marco Gabriel adında cesur bir kumandan vardı. Kaleyi ücretli askerler ile de kuvvetlendirdiği gibi halkı da müdafaaya hazır hâle getirmişti.

Teslim teklifinin reddedilmesi üzerine savaş başladı. Padişahın Modon önüne gelmesi ile daha ciddi hareketlere girişildi. Dört gün süren şiddetli savaşlar sonunda dış hisar zaptedildi. Toplar donanmada olduğu için surlar dövülemiyordu.

Nihayet Temmuz'un 17'sinde Türk donanması göründü ve açıkta demirledi. Bir gün sonra donanmadan ayrılan yedi gemi sahile

yanaşarak karaya asker ve top çıkardı. Bu suretle hem karadan hem de denizden kuşatılmış olan kale 20 Temmuz'da on iki yerden top atışına tutuldu. Bu şiddetli ateş sonunda kaledekiler ağır kayıp vermelerine rağmen mukavemete devam ettiler.

Bu sırada Zanta'dan beri Osmanlı donanmasını takip eden ancak rüzgârsızlık sebebi ile teşebbüse geçemeyen Venedik donanması tekrar göründü. 24 Temmuz günü yelkenlerini açıp İslam gemileri üzerine dehşet vermek üzere harekette geçtiler. Karşılıklı yoğun top atışları sonucunda deniz yüzü al renge boyandı.

Büyük bir Venedik gemisi Dulkadıroğlu Şadi Bey'in kadırgası ile Aydın ili Beyi Mustafa Bey'in kadırgaları tarafından ortaya alındı. Davud Paşa da Venedik amiral gemisine rampa etti. Fakat başka bir Venedik kadırgası da işe karışınca Davud Paşa tehlikeli bir duruma düştü. Bu durum üzerine Pîrî Reis süratle harekete geçerek kıç taraftan hücuma katıldı ve Davud Paşa'yı düştüğü tehlikeli durumdan kurtardı.

Gemiler birbirine rampa ediyor, çekiliyor, vuruşma kanlı bir tarzda cereyan ediyordu. Şiddetli mücadeleyi daha yakından takip etmek üzere Sultan Bayezid Han da sahile inmişti. Padişah bir taraftan kanlı cengi seyrederken bir taraftan leventleri:

"Hey canlarım! İşte ol gün bu gündür!" diyerek gayrete getirici sözler sarf etmekteydi.[77]

Padişahlarını da yakınlarında gören yiğitlik denizinin dilâverleri ve savaş ummanının yüzücüleri büyük Venedik gemilerinden birini batırıp ikisini de yedeklerine çekince düşman donanması selameti çekilmekte buldu.

Haçlı donanmasının kaçışı ve esir alınanların kale önünde öldürülmeleri Modon müdafileri üzerinde etkili olmuş maneviyatlarını sarsmıştı. Ancak komutanlarının teşci edici sözleri ile surların sağlamlığı ve hendeklerin derinliğine güvenerek müdafaaya devam kararı aldılar.

Türk bombardımanı gittikçe şiddetlendi. Kaledekilerin havan toplarının ateşinden evlerinde oturmaya imkânları kalmamıştı.

Diğer taraftan kaleye yürüyüş yapılabilmesi için hendekler hummalı bir faaliyetle doldurulmaya çalışılıyordu.

Hendeklerin doldurulmak üzere olduğu ve umumi bir hücuma hazırlanıldığı bir sırada Haçlı donanması yine göründü. Yeni Venedik Amirali Trevizani saldırır gibi yaparak Türk donanmasını kendi tarafına celbettikten sonra içi her türlü yardım malzemesi, mühimmat ve zahire yüklü dört büyük kadırgayı Modon'a sevk etti.

Dört kadırga rüzgârın da yardımı ile pupa yelken Osmanlı donanmasının ortasından geçerek limana girmeye muvaffak oldu. Ancak liman girişi kuvvetli bir zincir ile kapatılmış bulunuyordu. Bunun üzerine muhafız askerlerin çoğu istihkâmlarını terk ederek kadırgaların limana girişini sağlamak ve yüklerini boşaltmak üzere zinciri kırmaya geldiler.

Kaledekiler, halk ve muhafızlar büyük bir sevinç içerisinde ve hummalı bir faaliyetle kadırgalardaki top, tüfek, sair mühimmat ve zahireyi hisara çıkardılar.

Frenklerin ustaca bir manevra ile oynadıkları oyun ve kazandıkları başarı II. Bayezid Han'ı fena hâlde sinirlendirmişti. Bir taraftan suçluları cezalandırırken diğer taraftan yeni gelen malzemenin kullanılmasına meydan vermemek üzere liman tarafından şiddetli bir hücum başlattı.

Bu kritik durum karşısında kalenin kara kısmı muhafızları yerlerini terk ederek deniz tarafındakilere yardıma koştular.

Henüz kale duvarları istenilen ölçüde yıkılmamış hendekler de tamamen doldurulmamıştı. Ancak muhafızların büyük kısmının liman tarafına gidişleri bu taraftaki Türklere aradıkları fırsatı vermişti. Hiç vakit kaybetmeden süratle hücuma geçtiler.

Burçlardaki muhafızların şiddetle karşı koymalarına rağmen ilk önce birkaç yiğit Türk neferi surlara çıkmaya muvaffak oldu. Derhâl bellerindeki ipleri aşağı sarkıtarak tırmananların işini kolaylaştırdılar. Gazilerin bir kısmı da merdivenlerle çıkmaktaydılar. Türklerin kaleye çıktıklarını ve burada amansız bir çarpışmanın

başladığını gören limandaki muhafızlar süratle geriye döndüler ve Türklere saldırdılar.

Böylece kale içinde müthiş bir çarpışma başladı ve ikindi vaktinden güneş batıncaya kadar devam etti. Karanlık basınca evlerine çekilen Modonlular pencerelerden fırlattıkları neftle Türklere büyük kayıplar verdirdiler ve şehri ateşe verdiler.

Bu şiddetli mukavemete rağmen kale yatsıya yakın bir vakitte zaptolunmuş bulunuyordu. Türkler de kendilerine karşı koyanlara merhamet göstermemişlerdi.[78]

Padişah neredeyse harabe hâline gelmiş bulunan şehrin kilisesi St. Jean'ı camiye çevirdi. Fethin beşinci günü ilk Cuma namazını burada kılarak adına hutbe okuttu.

Umumiyetle Modon fatihi olarak kabul edilen II. Bayezid Han, şehrin surlarını yeniden tamir ettirdi. Mora'nın her köyünden beş aileyi ve Anadolu'dan pek çok Türk hanesini buraya iskân ederek tekrar şenlendirdi. Şehrin gelirini de Mekke'ye vakfetti.[79]

Modon'un fethi üzerine Navarin ile Koron Veziriazam Hadım Ali Paşa ile Kaptan-ı Derya Davud Paşa'ya teslim oldular. 20 Ağustos 1500'de Koron'a girip camiye çevirdiği büyük kilisede namaz kılan Bayezid Han, Modon'da olduğu gibi buraya da bin azab ve bin beş yüz yeniçeriden mürekkep bir muhafız kuvveti bırakmıştır.

Bütün bu kalelerin fethi üzerine Mora ile alâkaları tamamen kesilen Venedikliler ertesi sene Fransa donanması ile iş birliği yaparak Akdeniz'deki Türk adalarını bu arada Midilli'yi muhasara ettilerse de Hersekzâde Ahmed Paşa'nın yardımını temin eden Saruhan Valisi Korkud Çelebi'nin müdahalesi üzerine muvaffak olamadılar. 14 Aralık 1502'de akdedilen bir muahede ile de Osmanlıların Mora'daki fetihlerini tanımak zorunda kaldılar.

ENDÜLÜS'E AĞIT

711 (h. 92) yılından itibaren Kuzey Afrika'yı baştan başa kat eden İslam mücahidleri İspanya'ya girdikten sonra da perişan bir hâldeki İber Yarımadası'nı medeniyet eserleriyle süslemişler ve bin-

lerce kültürel ve sosyal müesseseler vücuda getirmişlerdi. Kurtuba, İşbiliye (Sevil), Mürsiye, Belensiye (Valensiya), Tuleytula (Toledo) ve Gırnata bu mamur beldelerin en önde gelenlerindendi. Pek çok mütefekkir yetiştiren Endülüs Müslümanları Avrupa'nın medeniyet hamlesini gerçekleştirmesinde birinci derecede etkili olmuştu.

Endülüs Emevilerinden sonra (1031) Endülüs yani İspanya'da dört asırdan fazla bir müddet zarfında 'Tavâif-i Mülûk' denilen pek çok İslam devleti ortaya çıktı. Bunların birbirleriyle mücadeleleri, Gaskonya Körfezi kenarına sığınmış olan Hıristiyanların yavaş yavaş Müslümanların zararına olarak genişlemelerine sebep olmuştu.

Bir müddet Kuzey Afrika'daki Murabitîn ardından Muvahhidîn devletlerinin koruması ile hayat bulan Endülüs, bu devletin de yıkılmasından sonra acı dolu günlere yelken açmaya hazırdı.

Zira Hıristiyanların yavaş yavaş ilerlemelerinden, önce Aragon, Navar ve Leon krallıkları meydana çıktı. Daha sonra bunlara Kastilya ve Portekiz krallıkları eklendi. Bunlar Benî Ahmer Devleti'nin toprakları hariç olarak XIV. asrın son yarısında bütün yarımadayı işgal etmişlerdi.

XV. asrın ikinci yarısında ise Kastilya ve Aragon krallıkları, Katolik Ferdinand ile İzabella'nın izdivaçları sebebiyle birleşmiş ve böylelikle güçlü bir devlet vücuda gelmişti.[80]

1487 yılına gelinirken Malaga tehdit altına girmiş ve başkent Gırnata için tehlike çanları çalmaya başlamıştı.

Bu vaziyet karşısında son Benî Ahmer Sultanı Ebu Abdullah es-Sagir Kuzey Afrika'daki Müslüman hanedanlara ve Memlüklere müracaat ettiği gibi bir elçisini de İstanbul'a göndermişti (1486-87).

Elçi içinde bulundukları acı durumu anlatmak maksadıyla Endülüslü meşhur şair Ebu'l-Beka Salih bin Şerif er-Rundi'nin (öl.1285) XIII. yüzyılda Kurtuba, İşbiliye ve Belensiye gibi birbiri ardınca kaybedilen Müslüman şehirler için söylediği bir ağıtı da beraberinde getirmişti.

Etkili ve dokunaklı ifadelerle dolu olan ağıt, önce zamanın acımasızlığı ve her şeyin fani olduğunu anlatan beyitlerle başlıyordu.

Sonra belli başlı Müslüman şehirlerin işgali ve oralarda yapılan zulümleri konu ediniyordu. Camilerin kiliseye çevrilmesi, böylece ezan seslerinin yerini çan seslerinin alması, çocukların analarından zorla ayrılması, genç kadın ve kızların esir pazarlarında satılması şeklinde yaşanılan felaketler dile getiriliyordu. Sonunda ise Müslümanların uyanarak Endülüs halkının imdadına koşmaları şu ifadelerle isteniyordu:

Ey ibret dolu geçmişten ibret alacak yerde
Günü birlik işlere, dedikodulara batmış kişi!
Sen uyu bakalım ama zaman için
Ne demek dinlenmek ne demek uyku!

Ey göğsünü gererek benim ülkem,
Saltanatım diyen, kurumundan geçilmeyenler
Ve hele siz deniz aşırı ülkelerde bin nimet içinde
Saltanat içinde muhteşem bir hayat sürenler
Endülüsten, Endülüs'ün zavallı halkından var mı haberiniz?
Her yer onların felaketlerini duydu sizin kulağınız sağır,
Gözünüz kör, kalpleriniz mefluç mu?

Ölen asker, esir kadın ufuklara bakıp bizden
İmdat ummuş beklemişti, son ana dek.
Hiç düşündünüz mü bunu?[81]

Mektubun geldiği günlerde Osmanlı Devleti'ni meşgul eden pek çok mesele vardı.

Öncelikle Memlüklü Devleti ile vuku bulan çatışmalar aleyhte cereyan ediyordu. Cem'in Avrupa'daki varlığı Avrupalı devletlere baskı yapmasına imkân bırakmıyordu. Nihayet henüz Osmanlı donanması İspanya'ya doğrudan doğruya müdahele edebilecek bir güce sahip görünmüyordu.

Benî Ahmer Devleti, Osmanlılara başvurduğu gibi Memlük Devleti'ne de müracaat etmişti. Ancak kuvvetli donanmaları olmaması dolayısıyla İslam dünyasının merkezi kabul edilen Memlükler de hiçbir yardımda bulunamadılar.

Memlük hükümdarı, Endülüs Müslümanlarına yapılan zulümleri önleyebilmek için papaya ve Katolik Ferdinand'a tehdit mektupları gönderdi. Eğer İspanyollar Gırnata Müslümanlarından el çekmezlerse bütün Filistin Hıristiyanlarını Kamame Kilisesi'nde kestireceğini ve Hıristiyanlara Suriye ve Kudüs kapılarını kapayacağını söyledi ise de tesiri olmadı.

Nihayet Ocak 1492'de Benî Ahmer Devleti halka fena muamelede bulunulmaması ve cemaat hakları tanınması şartıyla teslim oldu. Böylece sekiz asırlık İslam hâkimiyetinin Endülüs'deki en son kalesi de düşmüş oldu. Ancak Hıristiyanlar için Müslümanlara verilen sözlerin hiçbir değerinin olmadığı bir kez daha görülecekti. Hıristiyanlık, Endülüs'ün bu son parçasına da vahşet ve barbarlık âfeti olarak girdi. Sanat harikası camiler, mabedler ve saraylar tahrip edildi. Beş yüz bin el yazması eser Ferdinand tarafından meydanda yakıldı. Müslüman halka fena muameleleri de her geçen gün artarak devam etti.

Hıristiyanlığı kabul etmeyenler akıl almaz işkencelere maruz kalıyorlardı. Müslümanların yanı sıra asırlardır İslam idaresi altında rahat yaşayan Yahudiler de bu kıyımdan nasibini almaktaydılar.

İspanyollar yarımadayı terk etmek isteyenlere müsaade de etmiyorlardı. Çünkü Müslümanlar sanatkâr ve iş sahibi idiler. Fen, ilim, sanat ve ziraat erbabının çoğu Müslümanlardı. Bunlar giderse memleket bu işlerden mahrum kalacaktı.

Fırsatını bulanlar ise kafile kafile Afrika sahillerine kendilerini atmaya çalışıyorlardı.[82]

DENİZCİLİĞİN GELİŞMESİ VE KEMAL REİS

İşte Endülüs'teki bu gelişmeler uzun süren ve gittikçe daha tehlikeli bir hâle girmekte olan Osmanlı-Memlük harplerinin son bulmasında etkili olmuştu. II. Bayezid Han da Memlük Sultanı Kayıtbay gibi hem papaya hem de II. Ferdinand'a birer mektup göndererek Endülüs Müslümanlarının sıkıştırılmamasını rica etti, fakat bir sonuç alamadı.

Cem'in Avrupa'da oluşu bir yana, Bayezid Han belki de ilk kez güçlü bir donanmaya sahip olamamanın acısını bu denli kuvvetli hissetmiş olmalıdır.

Osmanlı donanması Fatih Sultan Mehmed devrinde büyük bir gelişme göstermiş ve adetçe Akdeniz'de en kuvvetli donanması olan Venedik Cumhuriyeti'ni geride bırakmıştı. Fakat henüz onlar kadar üstün denizcilere sahip değildi.

Bu itibarla II. Bayezid hem donanmanın kuvvetlendirilmesi hem de kudretli deniz komutanları yetiştirmek üzere faaliyetlere girişti. Bu itibarla Venedik gemileri tarzında çekdiri, kalyon ve göğeler (çekdiri ile kalyon arasında iki katlı gemi) yaptırmaya başladı.

Ardından Kemal Reis denilen meşhur Türk korsanını devlet hizmetine kazandırdı. Kemal Reis XV. yüzyıl sonlarında Akdeniz'in en mahir Türk korsanı idi.

Kemalpaşazâde kendisinden bahsederken: "II. Bayezid Han'ın zaman-ı saltanatında gemi reislerinden Kemal isminde bir gemici ortaya çıkmıştı. Yiğitlik ve kahramanlığı âlemi tutmuş, adı her tarafta duyulmuştu. Mağrip diyarında kâfir kadınları oğlancıkları ağladıkça onunla korkutur, teskin ederlerdi. Derya üzerindeki küffâr onun yüzün gördüğünde korkudan ölür, sözün işittiğinde duvar gibi takatsiz kalırdı. Ol Gazi Reis, derya meydanının yiğidi sanki zamanın Rüstem'i idi. Namı destan-misaldi. Daim kılıcı belinde idi. Gece gündüz işi gazâ ve cihattı. Derya yüzünde gemi yürütmezdi. Bulduğunun işini bitirirdi. Kâfirin kırar, içindeki malların alır, gemisin batırırdı"[83] demektedir.

Gerçekten de Kemal Reis emri altındaki gemilerle İspanya ve Afrika sahillerinde, Septe Boğazı ve Balear adaları çevrelerinde dolaşmış Hıristiyan korsanlarıyla muvaffakiyetli olarak çarpışmış, Frenk sahillerini vurmuştur.

Özellikle 1488 yılında İspanyolların Endülüs'e baskını karşısında bu devletin hâkimiyetinde veya nüfuzunda bulunan Malta, Cerbe, Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını vurdu. Ardından Aragon sahillerini harabeye çevirdi. Bütün İspanyol limanlarını bombardı-

man etti. Birçok bölgeye çıkarma yaparak yağmalattı. İspanyolların Araplardan işgal ettiği ve Müslümanlara büyük eziyetler yaptıkları Malaga'ya çıkarma yaptı. Şehri yağma ettikten sonra ateşe vererek çekildi. Kemal Reis'in bu seferi İspanya'da müthiş bir korku salmış bulunuyordu.

İşte Asya ve Avrupa kıtalarında geniş sahillere mâlik olan Osmanlı Devleti karşısına çıkan Venedik ve müttefikleriyle boy ölçüşebilmek için tecrübeli gemicilere muhtaçtı. Bunu temin için Sultan II. Bayezid çok isabetli bir görüşle Akdeniz'deki Türk korsanlarından istifadeyi düşündü ve meşhur Türk denizcisi Kemal Reis'i devlet hizmetine davet etti.[84]

Kemal Reis bu davete gönülden icabet etti. Onun devlet hizmetine girişini Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye*'sinde şöyle anlatmaktadır:

Ki bir gün lutf idüben Bayezid Han
Bize gönderdi geldi emr ü ferman

Buyurmuş kim Kemal gelsün kapumuz
Deniz hizmetlerin etsin tapumuz

O emrin tarihi bu idi ey can
Dokuz yüzde gelüben tuttuk evtan[85]

Kemal Reis gelir gelmez donanmada tadilat ve ıslahat işine girişti. Uzun menzilli topları harp gemilerine yerleştirdi. Bu suretle Türk gemileri çok uzak mesafeden düşman gemilerini ve sahillerini döğmek imkânına kavuşmuştu. Burak Reis, Kara Hasan Reis, Herek Reis gibi namlı komutanları devlete kazandırdı. Yeğeni büyük amiral coğrafya, kartografya ve matematik âlimi Pîrî Reis'i yetiştirdi.[86]

Gırnata'nın düşmesinden on yıl sonra, 1502'de bu defa şehirde kalmış olan Müslümanlar II. Bayezid'e elçi gönderdiler. Elçi, padişaha Endülüs Müslümanlarının maruz kaldıkları dinî baskıları ve bu baskılar karşısındaki çaresizliklerini anlattı.

Bunun üzerine II. Bayezid Han meşhur denizci Kemal Reis'i büyük bir donanmanın başında olarak Akdeniz'e gönderdi. Kemal Reis

İspanya kıyılarını vurduktan sonra bir gurup Endülüs Müslümanını kurtararak Kuzey Afrika'ya ve İstanbul'a taşınmalarını sağladı.

Kemal Reis'in Batı Akdeniz'de muzaffer bir şekilde dolaşması Kuzey Afrika'da asla unutulmayacak derin hatıralar bıraktı. Türk gücüne kudretine ve adaletine büyük bir hayranlık doğdu. Onun açtığı bu muazzam yolda ardından Barbaros kardeşler daha muzaffer bir şekilde yürüyecekler ve Akdeniz'i neredeyse bir Türk gölü hâline getireceklerdir.

SAFEVİ TEHLİKESİ

1502'de Akkoyunlu Devleti'ne son vererek Tebriz'de şahlığını ilan eden ve devletini kuran Şah İsmail İran, Azerbaycan ve Irak'ı aldıktan sonra cüretini daha da artırmış ve Osmanlı ülkesine göz dikmişti

Başlangıçta Sünni olan Safevi ailesi arasına Şiîlik, Hoca Ali (1392-1429) döneminde girmeye başlamıştı. Bu zatın torunu Şeyh Cüneyd (öl. 1460) ise Şiîliği benimseyerek tarikatını tam bir siyasi örgüt hâline getirmişti. Onun torunu İsmail ise şeyhliği şahlığa çevirmiş ve ardından Asya'da Osmanlıları tehdit edebilecek muazzam bir güç hâline gelmişti.

Bu tehlike Osmanlılar için Timur da dâhil olmak üzere önceki tehlikelere hiç benzemiyordu. Çok daha korkunç neticelere yol açabilecek bir vaziyetteydi. Zira Anadolu beyliklerinden diğer Türk devletlerine kadar hepsi Ehl-i Sünnet inanç ve itikadında olduklarından çatışmaları bir nevi hâkimiyet mücadelesi şeklinde cereyan ediyordu.

Şimdi ise ayrı mezhepten bir güç gelişiyor, Anadolu parçalanmaya namzet görünüyordu.

Nitekim Şah İsmail bir taraftan devletini genişletmeye çalışırken diğer taraftan da derviş kılığında ve tarikat mensubu adı altında pek çok taraftarını Osmanlı topraklarına göndermeye başlamıştı. Zaten uzunca bir süredir Anadolu'nun batınî halkı ile Erdebil sufileri arasında sıkı bir münasebet mevcuttu.

Şimdi şahın dâileri (propagandistleri) bu münasebeti daha da hızlandırıyor ve kendilerini Osmanlı Hükümeti aleyhine büyük bir isyana hazırlıyorlardı. Zaten tarikate bağlı bulunan büyük bir kitle artık Safevi Devleti'nin özlemini duyar hâle gelmişlerdi. Bunlar İran'a 'nezr' adını verdikleri bir nevi vergi de göndermekte idiler.

İşin vehametini gören II. Bayezid Han, bir taraftan İran'a gitmeyi ve oradan da Anadolu'ya gelmeyi yasak ederken diğer taraftan da Teke bölgesindeki Kızılbaşlardan büyük bir kısmını Modon ve Koron'a sürmüştü. Bu yasaklama işi Şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarları ile irtibat kurmasına mâni olduğu gibi onu büyük bir gelirden de mahrum bırakmıştı.

Ayrıca Teke bölgesinde daha güçlü bir idarecinin bulunması arzu edildiğinden Şehzade Korkud Saruhan valiliğinden alınarak Antalya'ya gönderildi.

Bütün bu tedbirlere rağmen Anadolu'daki Safevi faaliyetlerinin ilerlemesi durmadı. Şah İsmail 1507'de Dulkadıroğulları üzerine yürümek kasdıyla ilk kez ve haber vermeden Osmanlı topraklarına girdi. Tokat taraflarına kadar geldi. Bu hâl devletçe haber alınır alınmaz derhâl Yahya Paşa kumandasıyla bölgeye kuvvet sevk edildi ve bu küstahca tecavüzünün sebebi soruldu.

Cevap olarak: "Padişah benim babamdır. Onların memleketinde gözüm yoktur. Benim işim Dulkadıroğullarına sığınan Fars ve Irak hükümdarı Murad Bey iledir" diyerek birtakım özürler ileri sürdükden sonra Elbistan'a girdi. Geçtiği yerleri yaktı, yıktı. Harput ve Diyarbekir'i aldıktan sonra geri çekildi.

Şah İsmail'in Diyarbekir üzerinden doğrudan doğruya Alaüddevle üzerine gitmeyip Osmanlı ülkesine geçmesinin iki sebebi bulunuyordu. Birincisi, Alaüddevle'nin hazırlanmasına vakit bırakmayıp hiç ummadığı bir yerden taarruz etmesi, ikincisi ise Osmanlı hududuna izinsiz girerek bu devlet içerisindeki alevileri tahrik ile onlara cesaret vermek istemesi.

Nitekim Şah İsmail her iki maksadına da kavuşmuştu. Dulkadır topraklarında büyük bir kıyım yaptığı gibi Harput ve Diyarbekir'i

de almıştı. Osmanlılar ise topraklarından geçilerek yapılan bu sefere seyirci kaldıklarından Anadolulu Kızılbaşlara ve şaha taraftar olanlara büyük bir güven ve cesaret gelmişti.[87]

Artık Şah İsmail'in gönderdiği Şiî halifeleri hükümetin kayıtsızlığından da faydalanarak arı gibi çalışmaya ve sayılarını arttırmaya başladılar. Erzincan'dan Antalya'ya kadar bütün memleketi sofular ve mümessilleri kaplamıştı. Her tarafta Şah İsmail'in Hazret-i Ali soyundan geldiği (!) vurgusu yapılıyor ve kendisine medhiyeler düzülüyordu.[88]

Nitekim bu seferin üzerinden çok geçmeden Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde isyanlar patlak vermeye başlayacaktır.

DÜNYA EVİ

II. Bayezid Han Anadolu isyanlarının başladığı sırada Saruhan sancağına gönderdiği çok sevdiği oğlu Şehzade Sultan Mahmud'un h. 913 (1507/08) yılında vefatı ile yıkıldı.

1475 yılında doğan Şehzade Mahmud önce Kastamonu sancağına, 1505 yılında da Korkud'un Antalya'ya tayini üzerine, onun yerine Saruhan'a vali olarak atanmıştı.

Otuziki yaşında vefat eden Şehzade, sancağını idarede gösterdiği dirayet ve halka cömertliği ile ünlenmişti. Bahadırlığı ve yiğitliği illerde mesel, dillerde destandı.

Rivayet ederler ki Kastamonu sancağına tabi bölgede bir ayı ortaya çıkmıştı. Yöresindeki köyün, ilin ve boyun ehlini huzursuz etmişti. Yürüse ayağı altında yer titrer, sadası dağı ve taşı, kuru ve yaşı tutarmış. Pençesi ile taşı tutsa un, demiri tutsa yün edermiş. Bir gün yoldan geçmekte olan bir Türk'e saldırıp atını öldürmüş ve kendisini yaralamıştı. Güçlükle canını kurtaran Türk, 'her kim o ayıyı öldürürse bin akçe vereceğim' diye ilan ettirmişti. Haber her tarafta duyulmuştu.

Bu durumu şehzadenin huzurunda naklettiklerinde köylüye bir haberci gönderdi. Türk'e söyleyin vereceği ne ise versin. Ol söylediği

yerde hazır dursun. Ben yarın bir adam göndereyim, düşmanını öldürsün. O da muradına ersin.

Seherde Şehzade Mahmud, kimselere haber vermeden tebdil-i kıyafet atına binip verdiği sözünü yerine getirmek üzere bahsedilen yere vardığında Türk hazır beklemekteydi. Uzaktan ayının yerini işaret etti. Şehzade üzerine vardığı gibi ayı büyük bir hışımla saldırmıştı. Ancak son derece çevik olan şehzade, ayının pençesinden kurtulduğu gibi topuzunu kafasına indirip sersemletti. Ardından kılıcıyla paraladı. Şehzadenin buna benzer cüretlerinin sayısız olduğu ifade edilmektedir.[89]

İlme ve ilim adamlarına büyük ilgi gösterir ve himaye ederdi. Bu itibarla sarayı zarif ve ârif kimseler ile dolmuştu. Bunlardan bir tanesi de zevk ehlinin neşesi, şairler meydanının mükemmeli, manzume yazanların iyi vasıflı kişisi olarak öğülen Necâtî'dir. O aynı zamanda şehzadenin nişancısı olarak görev yapıyordu. Ölümü üzerine, çok sevdiği şehzadeye yedi bendlik bir mersiye ve bir de tarih yazdı. Bu bendlerin her birinden bazı dizeler şu şekildedir:

Dünya evi meşakkat ü renc ü ânâ imiş
Sahn-ı safâ dedikleri mâtem-serâ imiş

Devlet anun ki kendini dünyaya vermedi
Dünya diyene meyl ü muhabbet hata imiş

Bir destimal ile siler âhir kefen bezi
Demez ki bu gedâ imiş bu pâdişah imiş

Derdile sende bencileyin kanlar ağla kim
Bugün bana ise efendi yarın sana imiş

***

Hûn-ı cigerle gözyaşı seylâb olur akar
Yağmur yerine derd ü belâdır yağan meğer

Mihr-i münîr her kişiye mihribân iken
Halk-ı cihanı şimdi göz ile yemek umar

Merih tîğın elinde tutar Zühre raks eder
Encüm hıyanet ile eder âdeme nazar

Yiğitliğinde hayf ki ol taze şehriyar
Toprağa düştü niteki suya düşer şeker

Mümkün müdür ki, Âdem ola zahmet olmaya
Dünya yüzünde bundan ulu mihnet olmaya

***

Dokundu sarsar-ı ecel ol gül budağına
Derda vü hasreta vü diriğa hezar ah

Cümle cihâna sâye selam derdi hey diriğ
Cümle cihân anınçün eder zar zar âh

***

Çıksun bu dert göklere âh u figan gibi
Kudsiler acısın bize halk-ı cihân gibi

Derdile nice yanmayalım bir gün ansızın
Gitti görünmez oldu aramızda cân gibi

Bir kimsesini bile alıp gitmedi yazık
Bin kulu var iken şu filân ibn filân gibi

***

Ol yüce âsitânı ki, âlempenâh idi
Rûz-ı felek misâline bir kârgâh idi

Şehzade sanman anı ki izz ü vakar ile
Atası devletinde ulu padişâh idi

Zâhirlerinde şevket ü dârâd ü saltanat
Hatırlarında haşyet ü havf-ı İlâh idi

Yoldaşa vü kılavuza etmedi ihtiyaç
Oğullarına koydu ne var ise taht ü tâc

***

Taht ağlasun bu hasret ile efser ağlasun
Ata firâkı müşkil olur beyler ağlasun

Varmayı Sermi Valide Sultan'a bu haber
Çözsün aziz saçlarını yekser ağlasun

Malumdur ki acıdı sultân-ı bahr u ber
Bu firkat ile bahr durulsun ber ağlasun

***

Yarabb terahhum ana ki şâh-ı civan ola
Sultan-ı Rûm'a tâcver-i Saruhan ola

Yarab muradı idi ki sultan atasına
Hizmetler ede zâbit-i mülk-i cihân ola

Şimdi diler ki haşre değin ruh-ı pâkinin
Virdi dua-i Hüsrev-i giti-sitân ola...[90]*

ŞAHKULU İSYANI

Osmanlı tarihlerinde Şeytankulu denilen Şahkulu Baba Tekeli, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife adında birinin oğludur. Korkudeli kazasına bağlı Yalımlı köyünden olan Hasan, iki defa Şeyh Haydar'ın hizmetine giderek halifesi olmuş sonra memleketi Tekeili'nde onun fikirlerini yaymaya memur edilmişti.

Hasan Halife ve oğlu Şahkulu, Antalya taraflarında kendi köyü civarında bir mağarada ibadetle meşgul olarak büyük bir şöhret kazanmışlardı. Öyle ki dindarlıkları II. Bayezid Han'a kadar ulaşmış ve padişah da her yıl kendilerine altı yedi bin akçe göndermeye başlamıştı.[91]

---

* **renc**: zahmet, eziyet; **ânâ:** eziyet, meşakkat; **sahn-ı safa**: safa yurdu; **matem-serâ**: matem sarayı; **destimal**: elbezi; **geda**: dilenci; **hûn**: kan; **seylâb**: sel, sel suyu; **mihr-i münir**: parlak güneş; **mihriban**: şefkatli, merhametli; **tiğ**: kılıç; **encüm**: yıldızlar; **niteki**: nitekim; **sarsar-ı ecel**: ecel rüzgârı; **diriğa**: yazık, eyvahlar olsun; **hezar**: bin, pek çok; **saye**: gölge; **darad**: şan, büyük, gösteriş; **haşyet**: korku; **efser**: tac; **yekser**: yalnız başına; **bahr u ber**: deniz ve kara; **firkat**: ayrılık; **terahhum**: acıma, merhamet etme; **tâcver**: padişah, hükümdar; **giti-sitan**: cihangir.

1510 yılına gelindiğinde Şahkulu zeminin müsait olduğunu görmüştü. Zira şehzadeler arası mücadele tehlikeli bir safhaya girmişti. Batı Anadolu'nun yanı sıra Rumeli'de Serez, Selanik, Yenice-i Zağra, Filibe, Sofya ve çevre kazalarda bulunan halifeleri de vaktin müsait olduğunu bildirmekte idiler.

Bu arada Teke bölgesindeki eşkıyalık hareketlerinden rahatsız olan, ayrıca kardeşleri Ahmed ile Selim'in tahtı elde etmek üzere çalıştıklarını haber alan Şehzade Korkud, İstanbul'a daha yakın olabilmek için sancağını terk etti. Şehzadenin 1511 Mart'ında bir gece ani olarak Teke ilini terk etmesini asiler II. Bayezid Han'ın öldüğüne yordular.

"Memleket boştur. Fırsat bizimdir. Haydin bütün ülkeyi zaptedelim" diyerek Şahkulu'nun liderliğinde isyan hareketlerini başlattılar.

Süratle harekete geçerek öncelikle Şehzade Korkud'un arkasından gitmekte olan adamlara hücum ettiler. Onlardan bir kısmını öldürdükten sonra Korkud'un hazinesine saldırdılar. Antalya Subaşısı Hasan Bey ile Şehzade Korkud'un defterdarı hazineyi kurtarmaya koşunca Kapulıkaya'da asilerle arasında çok kanlı bir savaş geçti. Hasan Bey'in yanındaki kuvvetlerden bir kısmı asiler tarafına geçince Hasan Bey hazinesiyle birlikte Antalya'ya çekilmek zorunda kaldı. Taraftarları daha da artan isyancılar Antalya'yı kuşattılar ise de zapt etmeye muvaffak olamadılar.

Şahkulu Baba Tekeli hükümet kuvvetlerine karşı kazandığı bu zaferden sonra açıkça "Ben Şah İsmail bin Haydar'ın halifesiyim. Devlet ve saltanat bana aittir" derken taraftarları ise onu Mehdi, Peygamber ve hatta İlah olarak ilan etmeye başladılar.

Bu arada Şahkulu'nun "Helal ve haramın arasında fark yoktur. Nikâh gereksizdir" diyerek ilan ettiği fikirleri sosyal hayatı sarstı. Bu sözleri duyan taraftarları her uğradığı yeri yakıp yıkmaya, malları yağma etmeye, Kur'ân dâhil her bulduğu kitapları ateşe atmaya, kendilerine uymayanları öldürüp ailelerine tecavüz etmeye başladılar. Taraftarları giderek çoğalan Şahkulu, Elmalı, İstanos, Keçiborlu,

Gölhisar ve Burdur'u vurdu. Adı geçen kazaların kadılarını ve bir kısım halkını katlederek Kütahya üzerine yürüdüler.[92]

Şahkulu İsyanı'nı önlemek üzere Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa tayin edildi. Karagöz Paşa asileri rahatça tenkil edebileceğini düşünerek yanına fazla kuvvet almamıştı. Savaşın başında galip geldi ise de askerleri de yağmaya başlayınca toparlanan asiler büyük bir zafer kazandılar. Karagöz Paşa kaçmak isterken yakalandı.

Kütahya önüne gelen Şahkulu, şehre korku salmak için Karagöz Paşa'yı öldürttükten sonra kazığa vurdurdu.[93] Buna rağmen Kütahya'yı zapt etmeye muvaffak olamayan Şahkulu, çevreyi yağma ettikten sonra Alaşehir Ovası'nda Hasan Ağa idaresindeki Şehzade Korkud kuvvetleri ile karşılaştı.

Çarpışma sırasında Hasan Ağa ölünce kuvvetleri dağıldı. Şehzade güçlükle Manisa Kalesi'ne kapandı. Ardından vuku bulan hadiseler geniş bir biçimde merkeze rapor edilerek derhâl tedbir alınması istendi.

İsyancıların gururu o kadar kabarmıştı ki Bursa'yı zapt etmeyi düşündüler. Fakat Sultan Bayezid'in ölmeyip hayatta olduğunu haber aldıklarından endişeye kapılmışlardı. Bursa ele geçirilemezse kaçış yollarının tehlikeye düşeceği ve sığınacak bir kaleleri olmadığı için cesaret edemediler.

Öte yandan Sultan Bayezid, Korkud'un yazdığı rapordan, olaylardan teferruatı ile haberdar olmuştu. Zaten hasta olan padişah yapılan mezalimi işitince daha da fenalaşmıştı. İsyanın bastırılamamasının suçunu Karagöz Paşa'ya yükleyen Veziriazam Hadım Ali Paşa'yı şiddetle azarladı. Derhâl asilerin hakkından gelinmesini aksi takdirde sonunun fena olacağını belirtti.

Uzun süredir oğulları arasındaki mücadele artık ihtiyarlamış bulunan Bayezid Han'ı yıpratmıştı. Şahkulu hadisesi ve Anadolu halkının perişan hâli ise üzüntüsünü kat be kat artırmıştı. Artık hükümdarlıktan ayrılarak Şehzade Ahmed'i yerine geçirmeye düşünmeye başladı.

Ancak Şahkulu hadisesi önlenmeden Şehzade Ahmed'in tahta çıkarılması kolay olmayacaktı. Zira Selim'e taraftar bulunan yeniçeriler Ahmed'i kolay kolay kabullenmeyeceklerdi. Hadım Ali Paşa ise Ahmed'i tahta çıkaracak yolu bulmuştu. Beraberce Şahkulu kuvvetlerini ezecekler bu sayede yeniçerilerin Ahmed'e bağlılığını temin edeceklerdi.

Veziriazam Hadım Ali Paşa dört bin yeniçeri ve dört bin kapı halkıyla Gelibolu'dan Anadolu'ya geçti. Şehzade Ahmed ile Kütahya civarındaki Altuntaş'ta buluştu. Bu sırada bir kez daha Antalya'yı kuşatan asiler, veziriazamın üzerlerine geldiğini duyunca kuşatmayı kaldırarak Kızılkaya'ya çekilmişlerdi.

Burası onların üssü durumundaydı. Kenarları taşlık birtakım dar ve derin vadilerle çevrili, aşılması son derece güç ormanlık bir bölgeydi. Üssün tek açıldığı nokta Karaman cihetiydi. Bu sebeple Hadım Ali Paşa Şehzade Şehinşah'ın lalası Haydar Paşa'yı iki bin kişilik bir kuvvetle o tarafa sevk etti. Böylece asilerin tek kaçış yolunu tutmuş bulunuyordu.

Hadım Ali Paşa isyancıları otuz sekiz gün kuşatma altında tuttu. Muhtemelen kıstırılan asilerin teslim olmasını bekliyordu. Hükümdarlığı elde etmekten başka bir şey düşünmeyen Şehzade Ahmed ise zaten savaşmaktan yana değildi. Kızılbaşlar ise içine düştükleri çemberden kurtulabilmek için halkanın en zayıf tarafı olarak gördükleri Haydar Paşa üzerine yürüdüler. Ayrıca politik sebeplerle Karamanlı liderlerin pek çoğu ile iyi ilişkileri vardı.

Nitekim çarpışma sırasında Karamanlıların isteksiz durmaları neticesinde kolay bir başarı elde ettiler. Haydar Paşa'yı öldüren asiler Sivas yönüne doğru hareketlendiler.

Şahkulu yorgun atlarını, develerini ve bazı çadırlarını yerinde bıraktığından dağdan çekilmelerini asıl Osmanlı birliklerinden gizlemeyi becermişti. Hadım Ali Paşa, Şahkulu'nun çekilmesinden ve Haydar Paşa'nın ölümünden ancak iki gün sonra haberdar olabildi.

Kan başına sıçramıştı. Teşkilatlarında hiç olmadığı bir tarzda yeniçeri birliklerini atlandırdı. Kendisi ile gelmek isteyen Şehzade Ahmed'e:

"Bir avuç devlet düşmanının peşine düşmek sizler için uygun değildir. Henüz ben yakın iken yetişip haklarından geleyim. Hem saltanat işleri size uygun görülmüştür. Akabinde gelip payitahta revane olalım" dedi. Anlaşılacağı üzere Hadım Ali Paşa, Şehzade Ahmed'i muhtemel bir tehlikeden korumak için geride bırakmayı uygun görmüştü. Rumeli, Anadolu ve Karaman süvarilerini yanına alan veziriazam, süratle Kızılbaşların peşine düştü. On dört günlük seri bir takipten sonra Sivas yakınlarında Şahkulu kuvvetlerine yetişti. Osmanlı kuvvetleri durmadan dinlenmeden yol aldıkları için yorgun ve bitkin bir hâlde idiler. Bir müddet dinlenilmesi ve peşlerinden gelen kuvvetlerin beklenilmesi yönündeki teklifleri reddeden Hadım Ali Paşa derhâl savaş kararı aldı.

Kızılbaşlar ise develerini hisar gibi çember yapıp aralarına girdiler ve gayretle savaşa tutuştular. Karaman sipahileri aralarındaki sözleşme gereği bir kez daha savaştan el çekerek geri döndüler. Ali Paşa cesaret ve maharetle kuvvetlerini toplayıp bozgunu önledi. Bu esnada Şahkulu bir ok isabetiyle öldü.[94] Kızılbaşların bozulduğunu gören Hadım Ali Paşa süratle ileri yürüyünce tedbirsizliğinin kurbanı oldu. Etrafını çeviren asiler kendisini okla vurup şehit ettiler (2 Temmuz 1511).[95]

Başsız kalan hükümet kuvvetleri bulundukları yerde kaldılar. Fırsattan istifade eden Şahkulu'nun müritleri ise rahatlıkla İran'a doğru çekildiler.

Çapulculuğa ve önüne gelenin malını almaya alışmış olan asiler Erzincan hududunda iken Tebriz'den Anadolu'ya gelmekte olan beş yüz kişilik bir tüccar kafilesine baskın verdiler. Tacirleri katlederek mallarını yağmaladılar.

O zaman Irak'ta bulunan Şah İsmail, halkın bunlardan şikâyeti üzerine derhâl Tebriz'e döndü. Ticarete önem veren ve tüccarları

koruyan Şah İsmail asilerin elebaşlarını öldürtürken diğerlerini de kışlaklara dağıttı.

Şehzade Ahmed'in Hadım Ali Paşa'yı takip etmeyişi ve yalnız bırakması ise onu hem kuvvetli bir hâmiden yoksun bırakmış hem de yeniçerilerin kendisinden tamamen soğumalarına yol açmıştır. Veziriazamın şehit edildiğini duyunca büyük bir üzüntü içerisinde Amasya'ya dönerek tahtı nasıl elde edebileceğini yeni baştan düşünmekten başka çaresi kalmamıştı.

ŞEHZADELER MÜCADELESİ

II. Bayezid Han'ın yaşının ilerlemesi, rahatsızlığı, önlenemeyen Safevi isyanları ve devlet işleriyle bizzat ilgilenemeyip vezirlerine terk etmesi şehzadeleri arasında taht için mücadelenin ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Bayezid'in hayatta olan oğullarından Ahmed Amasya'da, Korkud önce Saruhan sonra Antalya'da, Selim Trabzon'da, Şehinşah da Karaman'da vali idiler. Şehinşah'ın saltanat kavgalarının en ziyade kızıştığı 1511 yılında vefatı ile mücadele üç şehzade arasında cereyan edecektir.

Şehzade Ahmed oğullarının en büyüğü idi. Bayezid'in ona karşı hususi bir teveccühü vardı. Tabiaten yumuşak huylu ve uysal olan Şehzade Ahmed'i vezirler de tutuyor, yeri ve sırası geldikçe padişahın yanında kendisini methediyorlardı. Çok cömert ve âdil oluşu, idare ettiği bölgede halkın da kendisine hususi bir teveccüh göstermesine yol açmıştı.

Babasının yanı sıra devlet adamlarının ve özellikle Veziriazam Hadım Ali Paşa'nın da ona taraftar oluşu Şehzade Ahmed'de muhakkak tahta çıkacağı şeklinde bir intiba meydana getirmişti. Her istediğini babasına yaptırabiliyordu. Nitekim Şehzade Selim oğlu Süleyman'a Karahisar sancağının verilmesini rica ettiğinde Ahmed, Lalası Yularkısdı Sinan Paşa'nın düşmanın göz önünde bulundurulması daha faydalıdır ikazını dinlemeyerek, kendi vilayetine bitişik olması nedeniyle karşı çıkmıştı. II. Bayezid Han da onun isteğini kırmayarak Süleyman'ı Bolu'ya tayin etti.

Ancak Şehzade Ahmed bu defa da Süleyman'ın kendi vilayeti ile İstanbul arasına girmesini uygun görmedi. Padişahın bir sözünün iki olması muhal iken bir kez daha isteği uygun bulunmuş ve Süleyman, Kefe'ye gönderilmiştir. Bu hadise onun babası nezdindeki nüfuz ve tesirini açıkça gösteriyordu.

Dedesi Fatih'in ölümü sırasında on sekiz gün müddetle saltanat süren Korkud ise kısa süre içerisinde yeniçerilerin ulufelerini artırarak gönüllerini kazanmıştı. 1491 yılında Saruhan sancağına tayin edilen Korkud, Midilli'nin geri alınmasında mühim rol oynamıştı. Akdeniz'de faaliyet gösteren Barbaros kardeşler ve diğer Türk denizcilerini destekliyordu. İlim ve marifette üstündü. Erkek çocuğu olmaması en büyük zaafı olarak görülüyordu. Nitekim Kemalpaşazâde bu hususu:

Veli gül vermemişti ömür bağı
Yoğidi gülşeninde gül budağı[96]

şeklinde belirtmektedir.

Şehzade Korkud 1502'de Ahmed'in de telkini ile Saruhan'dan Antalya'ya nakledildi. Böylece hem merkezden uzaklaştırılmış hem de Kızılbaşların en yoğun faaliyetlerde bulunduğu bir sancağa gönderilmişti. Bu duruma son derece üzülen şehzade, yeniden Saruhan sancağına tayinini istedi ise de reddolundu.

Bu arada bir dirlik yüzünden Veziriazam Hadım Ali Paşa ile de arası açılan Korkud emirlikten feragat ederek Antalya'ya çekildi. Bunun üzerine padişah haslarını artırmış ve nasihat etmek üzere de kendisine Mevlânâ Alaüddin'i göndermişti. Buna rağmen Şehzade, 'Bana saltanat ve eyalet gerekmez' diyerek tekrar sancağın idaresini almayı reddetti. Mevlânâ Alaüddin geri döndüğü vakit padişaha Korkud'un dargın bir hâlde olmadığını ilim ve irfanla meşgul olmak istediğini bildirmişti. Bunun üzerine Bayezid Han gelirlerini daha da artırdı.

Ancak Korkud'un kırgınlığı geçmemişti. Bir müddet sonra hacca gitme bahanesiyle maiyyetini de alarak Mısır'a hareket etti. Memlük Sultanı Kansu Gavri kendisini hürmet ve muhabbetle karşılayıp

ikram ve iltifatlara boğdu ise de Mısır'da kalmasını uygun bulmadı. İkinci bir Cem hadisesine sebebiyet vererek iki devlet arasında çıkması muhtemel yeni bir anlaşmazlıktan çekiniyordu. Korkud'un hacca gitmesine müsaade etmediği gibi durumu Bayezid'e de bildirdi.

Bu durum üzerine Korkud, babasına ve sadrazama mektuplar yazarak, pişmanlığını dile getirdi, affedilmesini rica etti. Memlük sultanı da şehzadenin affı için ricacı olmuştu. Oğullarına karşı şefkat ve merhameti ziyade olan II. Bayezid Han kendisine muvafık cevap vererek sancağının başına dönmesini bildirdi. Böylece Mısır'da bir yıl kadar kalan şehzade tekrar Antalya'ya döndü.

Rodos Şövalyeleri şehzadeyi Mısır'dan dönüşünde yakalayarak Cem Çelebi gibi kullanmak istediler ise de muvaffak olamadılar. Ancak Antalya'ya gelen Korkud'un Saruhan'a dönme hevesi sönmemişti. Nitekim bir gece ansızın sancağını terk ederek Saruhan'a döndü. Şehzade Ahmed onun bu hareketini hoş görmeyip şikâyette bulundu ise de Korkud'la meselenin büyümesini istemeyen hükümet bu oldu bittiye de ses çıkarmamayı uygun bulmuştu.

II. Bayezid Han'ın oğullarından en küçüğü Selim ise Trabzon sancakbeyiliğinde bulunuyordu. Karakter bakımından kardeşi Korkud ile tam bir tezat teşkil eden Selim, babasının uzun zamandan beri bozuk giden devlet işlerinden müteessir olarak saltanatı Şehzade Ahmed'e terk edeceğini işitince, mücadeleye atılmakta sakınca görmedi. Ayrıca hanedan içinde bir 'veraset-i saltanat' kanunu olmadığından tahta geçecek şehzade, Fatih Kanunnâmesi'ne dayanarak diğer kardeşlerini öldürtebilecekti. Bu durum onun kardeşlerinin hareketini yakından kontrol etmesini gerektiriyordu.

Ancak Selim sancağının merkeze uzaklığı ve ulaşımının güçlüğü dolayısıyla gerek kardeşlerinden gerekse İstanbul'dan rahat haber alma imkânından mahrumdu. Oğlu Süleyman ise Ahmed'in müdahalesi ile Bolu'dan Kefe'ye nakledilmişti. Bu itibarla o da, muhtemelen red cevabının verileceğini bildiğinden izin alma gereği duymadan sancağını terk ederek Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ın yanına çekildi.

Şehzade Selim saltanatı elde etmek isteyen biraderlerine karşı, hazırlıksız bulunmak istemiyordu. Kendi maiyyeti kuvvetlerinden başka Kırım hanı kuvvetlerinden de istifade etmek maksadındaydı. Nitekim çok geçmeden üç yüz elli Tatar askeri de yanında bulunduğu hâlde Rumeli'ye geçti.

ŞEHZADE AHMED'İ TAHTA ÇIKARMA ÇABALARI

Şehzade Ahmed ise izinsiz hareketlerle sancaklarını terk eden kardeşlerinin cezalandırılması için bir kez daha babasına başvurdu. Ancak Sultan II. Bayezid böyle bir hareketin zaten Kızılbaş isyanları ile bunalan Anadolu'da, daha büyük karışıklıklara sebep olacağı ve fitnenin gittikçe alevleneceği düşüncesiyle teklifi reddetti. Şehzade Ahmed'i de bu düşünceleri nedeniyle tekdir etti.

Diğer taraftan Şehzade Selim'in Rumeli'ye geçişi ve ardından bu bölgede bir sancak istemesi devlet büyüklerini huzursuz etmişti. Divanda:

Şehzadelerin Rumeli'ne geçmesi kanun-ı kadîme aykırıdır. Büyük karışıklıklara sebep olur. Eğer Selim'e sancak verilir ise diğer şehzadeler de Rumeli'ne geçmek isterler. O zaman onları kim durdurabilir. Eski sancağına tekrar dönmesi lazımdır diyerek isteğini reddettiler. Kendisine nasihatçi olarak Sarı Gürez denmekle meşhur ulemadan Mevlânâ Nureddin görevlendirildi.

Mevlânâ Sarı Gürez'i büyük bir merasimle karşılayan Selim: "Babasını görmek isteyen bir evladın bu isteğine şer'an bir mâni var mıdır?" diye sordu. "Yok" cevabı üzerine:

"Babam hazretlerinin mübarek yüzün görüp ellerini öpmek en büyük gâyemdir. Bizzat kendileri ile konuşacağım konular vardır. Bu işleri görüştükten sonra istediği yere giderim" cevabını verdi.

Buna rağmen devlet adamları Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı kuvvetleriyle Selim'in üzerine gönderdiler. Ancak Hasan Paşa, Selim'in kuvvetleri ile karşılaştığında ya cesaret edemediğinden veya çarpışmak istemediğinden geri çekildi. Bu durum üzerine II. Bayezid Han bizzat harekete geçerek Çukurçayır'da Selim'in kuvvetleri karşısına geçti. Geceyi iki taraf da savaşa hazır durumda geçirdi.

Selim babası ile görüşebilmek ve elini öpebilmek için teşebbüs etti ise de muvaffak olamadı. Devlet adamlarının buna müsaade etmeyeceklerini anlayınca bir elçi göndererek maksadını şöyle belirtti:

Benim en içten dileğim ve arzum babamın elini öpmektir. Fakat bunun için çeşitli engeller çıktı. Elden ne gelir, emir kendilerinindir. Bari Rumeli'nde serhad-i İslam olan yerlerde bir vilayetin eyaleti himmet oluna.

Muhtemelen Şehzade Selim'e taraftar olan Rumeli akıncı ve sancakbeylerinin de istirhamlarıyla iki taraf arasında görüşmeler yapılarak anlaşma sağlandı. Buna göre II. Bayezid Han hayatta olduğu müddetçe yerine kimseyi padişah etmeyecek, o iş ancak Cenab-ı Hakk'ın iradetine ve meşiyetine (dilemesine) bırakılacaktı. Selim'e ise Semendire sancağı tevcih olundu.

Baba-oğul çarpışmasının bu suretle önüne geçilmesinden sonra padişah Edirne'ye, Selim de Semendire'ye hareket etti. Ancak Selim'e aleyhtar olan devlet adamları bu gelişmelerden memnun kalmamışlar ve Ahmed'i tahta çıkarmak üzere planlar tertiplemeye başlamışlardı. Zaten Veziriazam Hadım Ali Paşa bu sırada Şehzade Ahmed'le beraber Şahkulu ile çarpışma hâlindeydi. Bu gâilenin ortadan kaldırılması ile birlikte Şehzade Ahmed'i İstanbul'a davet edip tahta çıkarmaya karar verdiler. Selim ise onların bu tasavvurlarından haberdar olduğundan sancağına gitmekte acele davranmıyor ve gelişmelerin neticesini bekliyordu.

Ancak olaylar Şehzade Ahmed taraftarlarının istediği gibi gelişmedi. Her ne kadar Şahkulu güçleri mağlup edilerek isyan sona erdirilmiş ise de çarpışmalar sırasında Hadım Ali Paşa da şehit düşmüş ve Ahmed en kuvvetli hâmisinden mahrum kalmıştı. Ayrıca Şehzade Ahmed'in asileri takip edecek yerde Amasya'ya çekilmesi yeniçerilerin kendisinden büsbütün soğumalarına yol açmıştı.

Veziriazam Hadım Ali Paşa'nın maktul olduğunu duyan Sultan Bayezid aynı günlerde Karaman Valisi Şehzade Şehinşah'ın vefat haberini de alarak yıkıldı. Üzüntüsünden hastalığı ziyadeleşti. Devlet adamları ise sürekli olarak kendisini Ahmed konusunda tahrik edi-

yor, Selim'in tahta çıkmasının devlet için iyi olmayacağı konusunda ikna etmeye uğraşıyorlardı. Bayezid Han artık bunalmıştı.

Saltanattan kati surette çekilmeye karar vererek Edirne'den İstanbul'a döndü. Devlet büyüklerini davet ederek son gelişmeleri görüştü ve saltanattan çekilme isteğini belirtti. Yeni veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa'nın dışında hemen hemen bütün devlet ricali bu kararı uygun bularak Şehzade Ahmed'in tahta çıkarılması hususunda ittifak ettiler. Hersekzade, Bayezid'in saltanatta kalmasını ve Ahmed'in Amasya'dan Karaman'a naklini ısrarla savunmuşsa da kabul ettirememişti. Padişah, karar verilmesi üzerine Rumeli beylerini saraya davet ederek onlardan da Ahmed'e karşı çıkmayacaklarına dair söz aldı. Bundan sonra vezirlerine:

"Oğlum Sultan Ahmed'i getirmeye en uygun yol ve en mâkul usul ne ise onun tedarikinde olunuz. Bundan sonra padişahınız odur" dedi.

Şehzade Selim ise merkezdeki gelişmeleri günü gününe haber aldığından Semendire'ye doğru gayet yavaş ilerliyor, yollarda oyalanıyordu. Acele gitmesi gerektiği yolundaki emirlere ise Şahkulu meselesini takip ettiğini bildirerek özür diliyor, arzu kılınırsa bu mesele ile bizzat ilgilenebileceğini bildiriyordu.

Padişahın sancağına derhâl gitmesi hususunda sert ikazı karşısında yoluna devam etmekten vazgeçerek Zağra'da durdu. Burada iken, "Engürüs (Macaristan) üzerine seferim vardır" diyerek Rumeli beylerini ve askerlerini yanına çağırdı. Selim güçleniyordu.

BABA OĞUL KARŞI KARŞIYA

Nihayet Şehzade Ahmed'in merkeze çağırıldığını haber alan Selim, kırk bin kişilik kuvvetiyle Edirne'ye doğru harekete geçti. Zira alınan karar kendisine verilen âhidnameye aykırı idi. Edirne'yi zapt eden Selim şehre kendi adamlarından görevliler ve muhafızlar tayin ettikten sonra Çorlu'ya geldiğinde babasının kuvvetleri ile karşılaştı. Daha fazla güçlenmeden Selim tehlikesinin bertaraf edilmesini isteyen devlet adamları Bayezid Han'ı bizzat sefere çıkarmışlardı.

İki ordu karşı karşıya geldiğinde Bayezid Han'ın oğlu ile çarpışmak istemeyip yine de bir anlaşma zemini istediğini sezen devlet büyükleri:

"Elinizi öpmeye gelen oğlunuzun kuvvetini görün. Tertipli ve silahlı askerlerle oğul babayı böyle mi ziyaret eder? Derhâl hakkından gelelim!" dediler. II. Bayezid Han ise:

"Bana teklif ettiğiniz husus, emr-i Hakk'a uygun mudur? Akıllı adam kendi evladı ile harp eder mi?" dedi ise de yoğun ısrarlar karşısında savaşa girilmesine müsaade etti.

Zira padişah, seçme yetkilerini artık neredeyse kaybetmiş bulunuyordu. Devlet adamları ise Selim'le ipleri tamamen koparmış olduklarının farkında idiler. Onlar için tek refah, mutluluk ve hükümlerinin devam etme yolu Ahmed'in saltanatı olarak görülüyordu.

Toplar gümbürdeyip iki ordu birbirlerine girdiğinde Bayezid Han, vezirlerinin gözbebeğine göz dikmelerine incinmiş olarak ellerini açıp:

"Hak sübhanehu ve teâlâ onu hatardan (tehlikelerden) koruya" diyerek dua etti. Gözlerinden yaşlar boşanmıştı.

Selim ise hiç istemediği hâlde kendisini ve askerini bir anda harbin ortasında bulmuştu. Şiddetli savaş sırasında nice atlı yaya kalmış nice gül yanaklılar yokluk sahrasına düşmüştü. Padişahın düzenli kuvvetleri karşısında topların da tesiri ile Selim'in birlikleri kısa sürede dağılmaya yüz tuttu. Bir anda etrafının sarıldığını gören Selim, Karabulut adındaki cins atının sürati ve çevikliği sayesinde çemberden kurtulabildi.

Devlet adamları onun mutlaka yakalanması için emir verdiklerinden şiddetle takip ediliyordu. İşte bu esnada yiğitlikte ün salmış şanlı yoldaşlarından Ferhad Bey'in gösterdiği mukavemet de Selim'in kaçış imkânlarını hazırladı. Ahyolu İskelesi'ne inen şehzade, burada hazır duran gemilere yakın adamları ile binerek Kefe'ye doğru yollandı.

Selim, Kefe'ye varır varmaz Kırım Hanı Mengli Giray karşıladı. Fakat Selim'i uzaktan gördüğünde atının dizginlerini çekip durdu.

İstedi ki, şehzade onun ayağına gelsin. Selim ise onun maksadını sezmişti. Bu sebeple o da atının başını çekti. Bunu gören han mecburen tekrar yürüdü. Selim'in de hareketi ile ortada buluştular. Han düşüncesinden dolayı utanıp şehzadeden özür diledi. İkisi bir müddet at üzerinde yürüyüp sohbet ettiler. Kırım hanı, Selim'i teselli ile:

"Vezirlerin Şehzade Ahmed'e meylinden ve babanız ile olan harbi kaybetmenizden gam çekmeyiniz. Eğer ister iseniz Tatar askerini size katayım. Varınız size layık olan tahtınızı ele geçiriniz" Mengli Giray'ı sükunetle dinleyen şehzade şu cevabı verdi:

"Biz dünya arzusu ve saltanat hevesi ile ol taraflara varmamış idik. Atamız hasta ve ihtiyar olduğundan memleketin idaresini vezirlere ve emirlere bırakmıştır. Din ve devlet düşmanları her taraftan başkaldırmıştır. Diğer kardeşlerimin herbiri kendi âlemlerindedirler. Bu köklü hanedanın şerefini muhafaza, nam ve namusumuzu himaye bize düşmüştü. Gayemiz evvela pederimizi ziyaret edip elin öpüp duasını almak sonra da memleketin durumunu ona anlatarak bir miktar asker alıp, baş kaldıran isyancıları ülkeden atmaktı. Devlet erkânı buna destek olmaktan uzak kaldığı gibi, tac ve taht hırsı ile hareket ediyor isnadıyla aramıza duvar gibi girdiler. Oradan uzaklaşmamıza neden oldular. Mukadder ne ise görülür. Asker çekip atamız üzerine varmak bize yakışmaz."

Şehzade Selim daha sonra çadırına çekildiğinde maiyyetinde bulunan silah arkadaşlarına:

"Han bize böyle böyle söyledi. Biz mülk tamahında olsak bile, hana muhtaç olmak istemeyiz. Hem o saltanattan insana ne hayır gelir? Hassaten ecdadımızın fethettiği toprakları Tatarlara çiğnetmek ve Tatar ayağını memleketimize açmanın hata olacağı açık değil midir? Saltanat talep edilse dahi, Allah'ın inayeti ile onlardan yardımsız da olur. Tatar imdadına hacet yoktur" dedi.

Hak kapısında biter cümle murad
Âkil isen muhkem eyle i'tikad

Yıllar sonra bu hadise ile ilgili bir konuşmayı, bizzat canlı şahitlerinden dinleyen meşhur tarihçi Hoca Sadeddin Efendi şöyle nakledecektir:

"Bir gün merhum Bâli Paşa ki beylerbeyilikten emekli, dindar ve temiz, sevimli bir yaşlı idi. Halk katında sayılan ve sevilen bir kimse olup İstanbul'da gönül alıcı bir camii, hayır ve iyilik eserleri vardır. Özellikle temiz duygular taşıyan, günlerini taat ve ibadetle geçiren bir nurlu ihtiyar idi. Eba Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin kabirlerini ziyarete geldikçe eski arkadaşlık hukukuna ve geçmişteki kardeşlik bağlarına dayanarak babamın evine de uğrar bir süre sohbet ederlerdi. Ben o günlerde henüz mülâzım olmuştum. Sohbetlerini büyük bir zevkle dinlerdim. Bâli Paşa dedi ki:

'O tarihte Selim Han, atasını ziyaret kasdıyla ve ülkedeki anarşi durumunu söyleşmek üzere sancağı Trabzon'dan hareketle Edirne'ye yakın Uğraş köyüne gelmişlerdi. Fakat vezirlerin kışkırtmaları sonucu iş cenk ve kavga ortamına varınca Selim Han süratle fitne ortamından uzaklaşmıştı.

Kefe'ye doğru avdet ettiklerinde gemide oturmuştuk. Ferhad ve Ahmed beyler de ol esnada katında idiler. Kimi müsahipleri ve yakın nedimleri ile saltanat meseleleri üzerinde sohbetler ediyorduk. Neticesiz bir yolculuğun üzüntülerini atmak ve gönül eğlendirmek kasdıyla; saadetlü beyimiz tahta otursa, herbirimiz devlete erişip yeni bir dönem açılsa ve bahtımızın açıldığı günler görülse, beyimizin güçlü kolu devletin dizginlerini eline alıp koruyucu olsa, doğuyu da batıyı da fethetsek, Kızılbaş yığınlarını darmadağın idüp, kâfirlerin de vücutlarını zamanın sayfalarından kazısak' diye söyleşirdik.

Selim Han ise bu esnada susmuş ve kendi hâllerine dalmışlardı. Bu durumda iken murakabe hâline vardılar. Bir zaman uyur gibi oldular. Sonra başlarını kaldırıp buyurdular ki:

'Hey dertmendler! Saltanat diyüp konuşursuz. Andan ne faide. Ol saltanat ki sekiz dokuz yıllık ola. İşte istediğiniz verildi' dediler."

Bâli Paşa'nın bu sözlerini dinleyen babam gözleri nemlenmiş olarak:

"Ben de bu sözleri aynıyla Ferhad Paşa'dan dinlemiştim" dedi.[97]

Selim ardından babasına elçiler göndererek istemeden meydana gelen harb için özür diledi. II. Bayezid Han oğlunun bu nazik davranışını büyük bir takdirle karşılamıştı. Zaruret zamanında bile halkın malına el uzatmayıp âdil davrandığından dolayı kendisini tebrik etti. Rumeli'nden Semendire ve Yanbolu sancaklarını ona verdi. Savaşta elde etmiş olduğu hazinesini ve kütüphanesini eksiksiz olarak kendisine iade etti. Ayrıca mektup getiren adamlarına çok güzel muamele edildi. Bayezid Han'ın Selim'e karşı muhabbeti her gün biraz daha artıyordu.

BİZ SELİM'İN YANINDAYIZ!

Öte yandan Selim'in mağlubiyeti ve Kefe'ye çekilmesi ile Şehzade Ahmed'in hükümdarlığı artık tahakkuk etmiş gibi idi. Bir an evvel İstanbul'a gelmesi kendisine yazıldı. Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa evvelce verilen ahidnâmeye bağlı kalınmasını, hem şu anda yeniçerilerin Selim tarafına meylettiklerini onların Ahmed'e bağlılıklarını teminden sonra harekete geçilmesini istedi ise de dinlenilmedi.

Şehzade Ahmed aldığı emir üzerine süratle Gebze'ye ve oradan Maltepe'ye geldi. Lalası Yularkısdı Sinan Paşa'yı devlet katına gönderip ertesi gün şehre girmek için izin istedi. İstanbul'a girdiğinin ertesi günü saltanata geçirilmesi kararlaştırılmıştı.

Ancak gece, o vakte kadar Osmanlı merkezinde görülmeyen gelişmelere sahne olacaktı. Savaş meydanlarının yiğitleri olan yeniçeriler devlet adamlarının, padişahı da etki altına alarak bir oldu bittiye getirip saltanat değişikliğine gitmelerini kabullenememişlerdi. Gerek Memlük savaşlarında gerekse son yıllardaki Kızılbaş isyanlarında karşılaştıkları muvaffakiyetsizlikten zaten utanç içinde idiler. Bu itibarla başlarında işini vezirlere bırakmayan kudretli bir padişah görmek arzusundaydılar. Bu itibarla gece toplanarak meseleyi tartışmaya başladılar.

Özellikle Şahkulu hadisesinde Şehzade Ahmed'in savaş meydanını bırakıp çekilmesi kendilerini yaralamıştı. İleri gelenleri:

"Birkaç ayağı çarıklı çapulcu memleketin ortasında bunca fesatlık çıkarır, temiz ve efendi insanların ırz u namusunu çiğnerken uzaktan bakan ve hatta savaşa girişildiğinde padişahlık namusunu korumayıp kaçan, saltanat makamında oturmaya ne yüzle kendini layık görür. Tatlı canına düşkün olan baş ve buğluk yapamaz. Gücünü ispatlamayan taca layık olamaz. Cenab-ı Hakk'ın emaneti olan saltanat hazinesinin anahtarlarını, gaflet döşeğine yan gelip yatmış olan bir meraksız kişiye teslime razı olmak, Osmanlı Devleti'ni yıkmak demektir. Nimet hakkı gereği budur ki, Sultan Selim gibi saltanat nuru alnında parlayan civan-baht bir şehzade duruyorken kardeşlerinden birini tahta oturtup başa geçirmeyiz. Ol durağı yüce şahın itaati yolundan başka yola gitmeyiz" dediler.

Bu arada şehzade Ahmed'in lalası Sinan Paşa'yı yakalayarak getirdiler ve kendisine:

"Seni şimdi öldürürüz. Efendine var ve de ki, Osmanlı tahtına sultanlık laf ile olmaz. Şimdiye kadar hep ona ümit bağlamıştık. Şahkulu çıktı ve memleketi harap etti. Karagöz Paşa'yı ve Ali Paşa'yı öldürdü. Sultan Ahmed'in yanında bunca asker var iken onları yok etmeye gücü yetmedi. Şimdi hangi yüz ile saltanatı ister? Devletin başkentini boş mu sandı? Bu ocak erenler ve pehlivanlar ocağıdır. Bunlar Hazret-i Peygamber'in getirdiği dinin kulları ve köleleridir. Bizim onu saltanata getirmemiz imkânsızdır. Var ona haber ver. Başın alıp nereye gider ise gitsin.." diyerek gönderdiler.

Bundan sonra yapılacak işler kararlaştırıldı. Şehzade Ahmed tarafındaki devlet adamlarının, yıllardır planladıkları ve uyguladıkları işlerden sonra, belki de tam sonuca vardıklarını düşündükleri ve bu huzurla uykuya vardıkları sırada Selim tarafındakiler oyunun son perdesini açıyorlardı.

Başta Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa olmak üzere, İkinci Vezir Koca Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, kazaskerlerden Müeyyedzâde Abdurrahman ve Nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi'nin konakları gece yarısı bağırışmalarla yankılandı. Üç bin kadar yeniçeri harekete geçmiş, Şehzade Ahmed taraftarlarının konaklarını basmaya başlamıştı. Bir taraftan evler yağmalanırken

diğer taraftan devlet adamları yakalanmaya çalışılıyordu. Devlet adamları karanlıktan istifade ile güçlükle canlarını kurtarabilirken yakınlarına olmadık hakaretler edildi. Bu arada "Selim'i isteriz!" ve "Allah Allah! Sultan Selim'in devletine ve düşmanlarının körlüğüne" sadâları da geceyi bölüyordu.[98]

II. Bayezid Han ertesi gün yeniçerileri yatıştırabilmek için devlet büyüklerinden çoğunu azletti. Veziriazamlığa Koca Mustafa Paşa getirildi. Şehzade Ahmed olayları işitince çok üzüldü. Babasının elini öpmek ve kendisiyle görüşebilmek için izin alabilmek üzere lalası Yularkısdı Sinan Paşa'yı tekrar göndermek istedi. Fakat yeniçeriler İstanbul yakasına kimseyi geçirmediler. Yayabaşılardan bazısını şehzadeye göndererek:

"Sultan Ahmed'e babasının elini öpme izninin verilmesi için diğer şehzadelerin de hazır bulunması lazımdır. Bir oğlunu diğerine tercih etmek fitneye sebep olur. Şimdilik geri dönsün" dediler.

YENİ KARIŞIKLIKLAR

Şehzade Ahmed yeniçerileri ikna etmeden veya ortadan kaldırmadan tahtı elde edemeyeceğini anlamıştı. Büyük bir teessür ve kızgınlıkla Anadolu'ya döndü. Ona göre artık harekete geçmenin zamanı gelmişti. Öncelikle Anadolu'da hâkimiyetini sağlamak üzere Karaman üzerine yürüdü. Babası Şehinşah'ın ölümü üzerine Karaman valiliğine getirilen Şehzade Mehmed'i Konya'da muhasara ederek teslime zorladı. Böylece Konya'ya yerleşen şehzade Ahmed, müstakil bir hükümdar gibi etrafa emirler vermeye başladı.

Diğer taraftan Şahkulu Baba Tekeli hadisesinden sonra 1512'de yeni bir Şiî hareketi baş gösterdi. Bayezid'in oğulları arasındaki rekabetin gittikçe şiddetlendiğini ve Ahmed'in Anadolu'da başına buyruk hareketlere giriştiğini gören Şah İsmail, fırsatı kaçırmak istemiyordu. Bu defa da gözde halifelerinden Nur Ali'yi Anadolu'ya sevk etti.

Nur Ali Halife, Koyulhisar'a geldiği zaman etrafında neredeyse yirmi bin kişi toplanmış bulunuyordu. Fâik Paşa kumandasında üzerlerine sevk edilen Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratan Kı-

zılbaşlar süratle Tokat üzerine yürüdüler. Şehri zapt ederek Şah İsmail adına hutbe okuttular.

Bu arada İsa Halife ile Kara İskender adındaki sufiler de Çorum ve Amasya havalisindeki Alevileri isyana teşvik ediyorlardı. Saltanatına destek verecekleri vaatiyle Şehzade Ahmed'in oğlu Şehzade Murad'ı da kendilerine uyduran bu sufiler, kuvvetleriyle bilhassa köylere taarruz ederek pek çok kişiyi öldürdüler.

Dağlara ve şehirlere sığınan halk, Nur Ali Halife'ye karşı Amasya Valisi Şehzade Ahmed'e müracaat ederek yardım istedi. Şehzade Ahmed lalası Yularkısdı Sinan Bey'i büyük bir kuvvetle üzerlerine gönderdi. Ancak bu kuvvetler de yapılan savaşta iki bin şehit vererek bozgun hâlinde çekildiler.

Bundan sonra Sivas üzerine yürüyen Nur Ali Halife, 20 Temmuz 1512'de Göksu civarında yapılan bir savaşta öldürüldü.

Netice olarak tamamen Safevilere dayanan Anadolu Kızılbaşlarının çıkardığı isyanlar Osmanlılar için gittikçe korkunç bir hâl almaya başlamıştı. Vuku bulan savaşlarda elli bin kişi hayatını kaybetmiş, Osmanlı'nın padişahtan sonra ikinci adamı Veziriazam Hadım Ali Paşa hayatını yitirmiş, köyler yakılmış, yağma edilmiş asayiş bozulmaya yüz tutmuştu. İsyanların gelişme ve artmasına paralel olarak şehzadeler arasında problem de büyümüş, II. Bayezid Han saltanatı bırakma noktasına gelmişti.

Artık iş çığırından çıkmış bulunuyordu. Gerek Şehzade Ahmed'in isyan niteliğindeki hareketleri gerekse Kızılbaş isyanlarının tekrar alevlenmesi karşısında Bayezid Han çaresizdi. Merkezde ise yeniçeriler artık Selim'i başlarında görmek istediklerini her fırsatta tekrarlıyorlardı. Divanı toplayan padişah, üyelere:

"Artık benim saltanat yükünü taşımaya tâkatim kalmadı. Oğlum Sultan Selim'i getirmek için ne lazım ise yapınız" dedi. Derhâl davet mektubu yazılıp yeniçeri kethüdası Balyemez yanında birkaç yayabaşı ile Selim'e gönderildi.

Buna rağmen Şehzade Selim'in aleyhdarları vaziyetin istedikleri gibi gelişmemesi karşısında bu defa da Şehzade Korkud'u salta-

nata geçirmek istediler. Kendisini acele ile İstanbul'a davet ettiler. Manisa'da bulunan şehzade haberi alır almaz süratle Mihaliç'e ve oradan kayıklarla Mart 1512'de Davutpaşa İskelesi'ne gelip karaya çıkarak Yeniçeri Ocağı'na geldi. Babasına, Şehzade Ahmed'in korkusundan İstanbul'a kaçtığını söyleyen Korkud'un asıl gayesi yeniçerileri tarafına çekmek ve devlet adamlarının da desteğiyle saltanatı elde etmekti. Yeniçeriler Korkud'a, babasına vekâlet ettiği on sekiz günlük saltanat günlerinden beri özel bir sempati duyuyorlardı.

Korkud, yeniçerilere: "Ben eski hakkımı talep için geldim. Bilirsiniz babama da saltanatı ben devretmiştim. Duydum ki Selim'i tahta davet etmişsiniz. Evet saltanat işi asâkir-i İslam elindedir. Fakat eskiden beri benim olan hakkımı başkasına vermek olmaz" dedi. Böylece eski günlerdeki iyiliklerine atıfta bulunarak desteklerini temin etmek istemişti.

Yeniçeriler Korkud'a büyük bir hürmet gösterdiler. Fakat Selim'den başkasını istemediklerini ve kabul edemeyeceklerini açık bir şekilde belirttiler. Ancak Selim tarafından kendisine bir zarar verilmeyeceğini de taahhüt ettiler.

OĞUL! SALTANATIN MÜBAREK OLSUN!

Diğer taraftan Selim, babasının davet mektubunu alınca Cenab-ı Hakk'a şükür ve senalar edip secdeye vardı. Ardından kara yoluyla Kefe'den Akkerman'a ve oradan da Rumeli'ye geçerek İstanbul'da Yenibahçe mevkiine geldi. Sultan Bayezid, Selim'in karşılanması için emirler vermişti. Yenibahçe'de otağlar kurulmuş, halk ve asker kendisini karşılamaya koşmuştu. Yeniçeriler saf saf olup önünden merasimle geçtiler. Uzun zamandır karışıklıklar sebebiyle bunalmış olan İstanbul halkı da Müslim-gayrımüslim, hasta-sağlam, genç-ihtiyar büyük bir iştiyakla Selim'i alkışlamaktaydı. Selim, Yenibahçe'ye gelirken ağabeyi Korkud ile de karşılaşmıştı. İki kardeş at üstünde bir müddet sohbet etmişler sonra Korkud, sancağına doğru yola koyulmuştu.

Ertesi gün, Selim saraya çağırılmadan önce neler yapılması gerektiği konusunda divan tertip olunmuştu. Selim'i istemeyen

vezirler bu noktada son kozlarını oynamaya karar verdiler. Selim'i başkumandan yaparak Anadolu'daki asilerin cezalandırılmasına ve Şehzade Ahmed isyanını önlemeye memur edelim, dediler. Böylece Bayezid Han'ı saltanatta tutarak şahsi nüfuzlarını devam ettirebileceklerdi. Divanda bu kararları aldıktan sonra Selim'in çadırına gelen vezirler kendi aldıkları kararı Bayezid Han'ın fikriymiş gibi empoze etmeye başladılar.

Memlekette bu kadar bozguncu çıkıp hayli mesafe aldı. Şehzade Ahmed ve Korkud onlarla baş edemedi. Halk şaşkın kaldı. Asilerin atları ayağı altında çiğnendi. Hünkârımızın emri şu şekildedir ki, bütün Müslüman askerlere baş olup, Anadolu'ya geçesiniz, sapık ve baş kaldıranların zulüm ve işkencelerinden halkı kurtarasınız.

Bu sözleri dinleyen Selim Han:

"Evet, memlekette çeşitli olaylar çıktı. Düşman ayakları altında toprağımız çiğnendi. Bu mülkün kudretli bir idareciye ihtiyacı vardır. Ben Allah'ın âciz bir kuluyum. Ben demem ki, beni padişah yapınız. Ama mutlaka bu mülke bir padişah lazımdır. Çünkü babamın gölgesi batmaya yüz tuttu. Eğer benden layıkı var ise getirip padişah ediniz. Ben kendimden daha çok sizi ve memleketi düşünmekteyim. Eğer kimse yok ise, ayıp değil mi ki bu mülk idaresiz kalsın? Askerimiz, hazinemiz var iken neden bir avuç çapulcuya yenilelim. Biz birbirimize düştük. Kardeşim Sultan Ahmed şimdi Anadolu'yu harap ediyor. Bana var onun mülkünü gider diyorsunuz. Hâlbuki o kendini sultan biliyor. Sultanla harp etmeye sultan gerek! Eğer benim size sultan olmaya liyâkatim yok ise söyleyiniz ve başınızın çaresine bakınız. Eğer benim sultan olmaya liyâkatim var ise neden ben serasker olarak gönderilmek isteniyorum."

Dışarıda bulunan yeniçeriler Selim'in sözlerini işittiklerinde hep bir ağızdan:

"Bize padişah gerek. O da ancak Selim Han'dır. Canımız başımız yoluna fedadır" diyerek bağırmaya başladıklarında artık hiçbir devlet adamının aksi söz söyleyecek hâli kalmamıştı. Saraya davet etmekten başka yol bulamadılar.

Esasen Bayezid Han da artık saltanatı terk etmek için Selim'i bekliyordu.

Selim'in babasının elini öpmek için saraya girişi bambaşka bir manzara idi. Devletin ileri gelenleri, fakir, zengin, güçlü, zayıf onu görmeye koşmuş, köşeler, çatılar ve sokaklar kadın, erkek dolmuştu. Sipahinin tülbendinden ve yeniçerinin ak börkünden şehrin içi, lale ve zambağı açılmış gül bahçesine dönmüştü. Büyük bir alayla ve yeniçerilerin safları ve selamları arasında saraya girdi.

Babasının huzuruna çıkan Selim, edep ve hürmetle elini öpüp huzurunda durdu. Ayrılık ve hasret duyguları ile yüklü konuşmalardan sonra II. Bayezid Han, Kur'ân-ı Kerim'den "Biz seni yeryüzünde halife yaptık, o hâlde insanlar arasında adaletle hükmet" meâlindeki âyet-i kerimeyi[99] okudu ve Selim'e dedi ki:

"Ey gözümün nuru ve gönlümün süruru! Bugün Allah'ın izni ve takdiri ile tahta çıktın. Sana gerektir ki adımızı ve şanımızı gözetip, ecdadımızın yolunu takip edesin. Geçmiş ecdadımızın yaptığı gibi, zalimlerin zulmünü halk üzerinden kaldırasın. Dünyada güzel isim bırakasın. Zevk ve eğlenceye dalmışlara uyup, huzur ve gaflete, sürur diye eğlenceye dalmayasın. İdaren altında olanların diyanetini cebânete (korkaklığa), emanetini hıyanete değişmeyesin. Mala ve mevkiye gururlanıp kalmayasın. Halkını ayaklar altına alarak, askerleri gayesi ve hedefi dışında kullanarak heva ve heves denizine dalmayasın."

Bayezid Han bu nasihatlerden sonra ellerini kaldırarak:

"Yâ Rabbi! Selim Han'ımı baht u devletle berhurdar eyle" diyerek dualar etti. Nihayet yanındakilere: "Selim Han'ı yerime nasbeyledim. Tuttuğu kolay gelsin" dedikten sonra:

"Oğul! Saltanatın mübarek olsun" diyerek iktidardan çekildi.[100]

VEFATI

Anadolu'da Safevilerin tahrikiyle büyüyen ve önlenemeyen Kızılbaş isyanları, çok sevdiği ve tahtı kendisine terk etmek istediği Şehzade Ahmed'in isyan derecesine varan girişimleri, oğulları ara-

sında mücadele, Selim'le önce savaşıp sonra tahtı bırakmaya getiren olaylar zaten hasta olan II. Bayezid Han'ın bünyesini oldukça tahrip etmişti. Artık bir köşeye çekilerek ahir ömrünü taat ve ibadetle geçirmek istiyordu. Bayezid Han muhtemelen merkezde iki padişahın beraber bulunmasının zararlarını da düşünüyor ve oğlu Selim'i, hiçbir vakit istememiş olan vezirlerin rahatsız edebileceklerinden de endişe ediyordu.

Bu itibarla Selim'e haber gönderirken 'iki padişah bir ülkeye sığmaz' sözünü hatırlatır gibi idi. Hoca Sadeddin'in ifadesiyle:

Bir padişah olduğu yerde başkası olursa
Bundan da artık bir hizmet beklenmez
Fâni hayatta bir iki günlük ömrüm kaldı ise
İsterim başım koyam kulluğun toprağına
Oturayım bir köşede ibadet edeyim
Tek dervişlik yolunda kanaat edeyim

II. Bayezid Han, Selim'den evvelce tamir ettirdiği Dimetoka Sarayı'na gitmek için izin istedi. Selim de onu memnun etmek üzere isteğini derhâl kabul ettiğini bildirdi. Yine isteği üzerine Rumeli Beylerbeyi Yunus Paşa, Defterdar Kasım Çelebi ve Tabib Ahi Çelebi'yi hizmetine tayin etti. Kapu halkının her bölüğünden en uygun adamları seçerek maiyetine verdi. Masrafları için yıllık yirmi yük (iki milyon akçe) tahsisat bağlattı.

5 Mayıs 1512'de İstanbul'dan Dimetoka'ya hareketinden evvel Selim Han ve bütün devlet erkânı gelip II. Bayezid Han'ın elini öptüler. Selim Han bir müddet tahtırevanın yanında yürümek suretiyle babasını teşyi etti. Babası birkaç defa dönmesini istemişse de Selim Han ayrılmamıştı. Nihayet veda zamanı pek hazin olmuş baba-oğulun gözlerinden yaşlar gelmişti. Bayezid Han bir kez daha Selim'e dualar ettikten sonra yoluna devam etti.

Altmış yedi yaşında bulunan Bayezid Han çok zayıf düşmüştü, bitkin ve rahatsızdı. Bu hâl ile birkaç menzil geçtikten sonra hastalığı ağırlaştı. Edirne'ye yakın Söğütlüdere Konağı'nda iken 10 Haziran 1512 Perşembe günü vefat etti.

Bayezid Han'ın yanında bulunan Yunus Paşa, Sultan Selim'e ve sadrazama vaziyeti bildiren mektupları göndermiş ve kendisi de derhâl İstanbul'a doğru cenazeyle yola çıkmıştır. Ölüm haberini alan Selim Han büyük bir teessüre kapılmış ve gözyaşlarını tutamamıştır. Cenaze başta Sultan Selim olmak üzere siyah şemleler sarılmış âlimler, seyyidler ve devlet adamları tarafından karşılanmıştır. Cenaze namazı Fatih Camii'nde kılındıktan sonra naaşı, bugün kendi adıyla anılan Bayezid Meydanı'nda yaptırmış olduğu camisinin bahçesine defnedildi. Selim Han daha sonra kabrinin üzerine, sekizgen biçiminde güzel bir türbe yaptırdı.

Bayezid Han'ın Dimetoka'ya varmadan vefatı, kendisinin Selim tarafından zehirletildiği şeklinde yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Aslında hemen hemen kaynakların tamamı Bayezid Han'ın yolda hastalığının ağırlaştığından veya ihtiyarlığına, üzüntü ve kederin ilavesiyle sıhhatinin bozularak vefat ettiğinden bahseder.

Buna rağmen yerli ve yabancı bazı araştırmacılar Selim Han'ın tahtı elde ediş biçiminden yola çıkarak henüz kardeşlerinin hayatta olduğunu, babasını ortadan kaldırmadan ideallerini gerçekleştiremeyeceğini beyan ederek, zehirletmiş olabileceğini neredeyse kesin bir dille ifade ederler. Onlara göre Selim, bu işte Yahudi dönmesi bir tabibi kullanmıştır. Nedense tabibin aslen Yahudi olması bu tip senaryoları ayrıca güçlendirmektedir.

Gerçekten de Anadolu'da tahta çıkmaya ve saltanat mücadelesine girişmeye hazır bir vaziyette bekleyen kardeşlerini ortadan kaldırmadıkça Şah İsmail ile mücadeleye girişmesi mümkün görünmeyen Selim'in, bu hadiseleri nasıl karşılayacağı ve ne gibi bir tavır takınacağı şüpheli olan babasını ortadan kaldırması akla ve mantığa uygun görünmektedir. Hele vezirlerin de kendi hakkındaki tasavvurları düşünülürse bu faraziye daha güçlü bir hâl alır.

Fakat bütün bu görüşler karşısında şunları da hesaba katmak gerekir.

Şehzade Ahmed Anadolu'da isyan hâlindedir. Zaten babası da öncelikle Selim'den onun isyanını bastırmasını istemiştir. Şah İsmail

tehlikesi ve Anadolu isyanları artık Anadolu'nun bütünlüğünü sarsacak bir hâle gelmiştir ki Bayezid Han bu noktada Selim'e tam destek verecektir.

Nikris hastalığı sebebiyle Bayezid Han, neredeyse 1503 yılından beri saltanattan çekilmeyi düşünmekte, nitekim şehzadeler arası mücadele de bu tasavvuru sebebiyle kızışmıştır. Dolayısıyla Selim'in askerlerin desteği ve arzusu ile saltanatı ele geçirmiş olması sebebiyle babasından endişe duymasına gerek kalmamıştır.

Ayrıca babasının gerek Selim'le savaşında ve gerekse sonrasında onda gördüğü şecaat, dirayet ve adalet gibi hasletleri ona karşı güven ve itimadını geliştirmiş ve tahtı kendisine gönül huzuruyla bırakmasına yol açmıştır.

Nihayet hasta, yorgun ve bitkin olmasının yanı sıra savaştan ve hadise çıkarmaktan kaçınan bir şahsiyete sahip Bayezid Han'ın yeniden taht sevdasına kalkışması hatta meşrû bir hükümdara isyan ederek devleti bölünmeye götürecek bir faaliyetin içerisine gireceğini hiçbir akıl sahibi kimse iddia edemez.

İşte bütün bu noktalar Selim Han'ın, babasını zehirletmiş olabileceği tezini gayrı mümkün kılmaktadır.

Yahudi tabip meselesine gelince henüz bu konuda bir isim ortaya konulamamıştır. Hâlbuki kesin olan bir husus var ki o da, Selim Han babasını Dimetoka'ya gönderirken yanına ünlü hekimlerden Ahi Çelebi'yi tayin etmiştir.

Ahi Çelebi Tabip Kemaleddin'in oğlu olup aslen Tebrizli bir Türk hekimidir. II. Bayezid Han'ın fevkalâde güvenini kazanmış bir hekimdi. Önce padişahın yemeklerine nezarete memur edilmiş ve sonra Reisü'l-etibba (Hekimbaşı) tayin olunmuştur. Dört buçuk yıl Bayezid Han'ın hekimbaşılığını yapan ve kendisine fevkalâde hürmet ve muhabbeti bulunan Ahi Çelebi'nin, böyle bir hareketin içinde bulunamayacağını bilenler, henüz adı konulamayan Yahudi bir tabip aramaktadırlar.

ŞAHSİYETİ

Sekizinci Osmanlı padişahı. Babası Fatih Sultan Mehmed annesi ise aslen Arnavut olduğu sanılan Gülbahar Hatun'dur. Gülbahar Hatun muhtemelen Fatih'in haremine 1446 yılında girmiş ve bu evlenmeden iki yıl sonra Bayezid'i doğurmuştur.

Küçük yaştan itibaren tam bir ihtimamla yetiştirilen Şehzade Bayezid devrin en mümtaz âlimleri elinde tahsil gördü. En meşhur hocaları Mirim Çelebi, Molla Abdülkadir, Hatip Kasım, Abdullah Efendi ve Molla Selahaddin idi. Yedi yaşında iken Hadım Ali Paşa nezaretinde Amasya valisi oldu.

Amasya, devrinin en mamur ve müreffeh şehirlerinden biriydi. Selçuklular döneminden beri âlim ve şairlerin toplandığı bir kültür merkezi durumundaydı. Bir padişah adayının yetişmesi için bu vilayette bütün şartlar müsaitti.

Şehzade Bayezid, Amasya'da üst seviyede devlet görevlilerinden olan lalası Hadım Ali Paşa, nişancısı Kemaleddin Ahmed Çelebi, defterdarı Hacı Mahmud Çelebizâde Sadeddin Çelebi ve divan kâtibi Sa'di Çelebi nezaretinde ilmini artırıp idarecilik bilgilerini geliştirdi. Seyyid Sadreddin Muhammed Horasani ve Zeynüddin Hafi hazretlerinin halifelerinden Abdurrahim Merzifoni'nin sohbetlerinde bulundu.

Ünlü hattat Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri aldı. Çandarlı İbrahim Çelebi, Muslihzâde Kadı Şemseddin Mehmed Çelebi, Nacizâde, Müeyyedzâde Abdurrahman, Hamzabeyzâde Mustafa Paşa, Muhyiddin Mehmed Çelebi ve kardeşi Selahaddin Musa Çelebi şehzadenin ilim muhiti içerisinde yer alan diğer meşhur âlimlerdi.

Seyyid Sadreddin Muhammed'in oğlu ve halifesi olan ve babam diye bahsettiği Seyyid İbrahim Çelebi'yi ikamet ettiği Amasya yakınlarındaki Yenice köyünde ziyaret ederek ilminden istifade etti. Çelebi Halife adıyla meşhur Cemal-i Halvetî'nin ve Ebussuud Efendi'nin babası Yavsı Şeyh namıyla meşhur Muhyiddin İskilibî gibi tasavvuf ehli zatların sohbetlerinde bulunup dualarını aldı.

Türkçeden başka Arapça, Farsça ve Uygurcayı öğrendi. İtalyancayı konuştuğuna dair kayıtlar vardır. Mantık, Matematik ve Kozmografya gibi ilim dallarında da bilgi sahibi idi.

Sık sık av partileri düzenlerdi. Bu sayede çok iyi ata biner ve her çeşit silahları en iyi şekilde kullanır hâle gelmişti.

Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı ordusunun sağ kanat kumandanlığını yapmış, zaferde pay sahibi olmuştu.

II. Bayezid Han ortadan uzun boylu, yağız çehreli ela gözlü ve geniş göğüslü idi. Çehresi her zaman için zihnen ciddi ve ağır şeylerle meşgul olduğu intibaını vermekteydi. Fıtraten mahzun durur en mesut hadiseler zuhurunda ancak mütebessim olurdu. Amasya'da sancakbeyliğinden beri en hoşlandığı şey ata binmek ve av partileri tertiplemekti. Ancak nikris hastalığı baş gösterdikten sonra bu zevkinden mahrum kalmıştır.

İlim sahibi, takva, adalet ve merhametten ayrılmayan vakarlı ve hilmiyle meşhur bir padişah olduğu için "Veli" lakabı ile anılmıştır.

1503-1511 yılları arasında muhtelif kimselere verilen ihsan ve hediyeleri ihtiva eden bir in'amât defterinde pek çok şairin, sanatkârın, ulemanın, meşayihin isminin geçmesi onun ilim ve kültüre verdiği değeri açık bir şekilde göstermektedir. Molla Lütfi, Kemalpaşazâde, Müeyyedzâde Abdurrahman, Tâcizâde Cafer Çelebi, Sâdi Çelebi, İdris-i Bitlisî, Zembilli Ali Efendi, Necâtî, Visalî, Zâtî ve Firdevsî gibi birçok âlim ve şair onun desteğine mazhar olmuştu.

Bayezid Han sadece kendi ülkesinde değil, diğer İslam ülkelerindeki bilginleri de korur ve gözetirdi. Hirat'ta bulunan Molla Câmi hazretlerine ve Nakşibendî yolunun merkezi olan Buhara'daki dergâhın şeyhine her sene beş bin akçe gönderirdi. Kendi şahsi mülkünden verdiği hediye ve sadakalar da bir hayli fazla idi. Molla Cami'yi ve Ubeydullah-ı Ahrar hazretlerinin oğlu Hâce Abdülhâdi'yi İstanbul'a davet etmiştir. Nitekim bunun üzerine İstanbul'a gelen Hâce Abdülhadi'ye çok hürmet ve iltifatlarda bulunup duasını almıştır.

Bayezid Han Avrupa'daki sanat hareketleri ile de ilgilenmiş, çeşitli vesileler ile bazı sanatçılarla temaslar kurmuştur. Leonardo da Vinci, padişaha yazdığı bir mektupta, Haliç ve Boğaz üzerinde birer köprü kurmaya hazır olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine Michelangelo da İstanbul'a gelmek üzere teşebbüslerde bulunmuştu. Ancak bazı siyasi hadiseler bu gelişmelerin gerçekleşmesine imkân vermemiştir.

Diğer ilim dallarının yanı sıra Osmanlı tarihçiliği de Bayezid Han'ın zamanında daha ileri bir safhaya ulaşmıştır. İdris-i Bitlisî'ye Farsça bir Osmanlı tarihi yazdırmıştır. Ayrıca onun adına pek çok eser de kaleme alınmıştır. Kendisine takdim edilen bütün eserleri okurdu. Değerli bulduklarını teşvik eder, dalkavukça, yaranmak için yazılmış eserlerin müelliflerine yüz vermezdi.

HOCASINA DİVİT TUTAN PADİŞAH

Sultan Bayezid daha Amasya'da iken Şeyh Hamdullah'tan almaya başladığı hat derslerini hükümdar olduktan sonra da devam etmiş ve bu alanda üstadlık derecesine ulaşmıştır. Onun, Şeyh Hamdullah ile macerası ilme ve ilim adamlarına olan saygısını da çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır.

Bayezid Han, babası Fatih'in vefatını müteakip İstanbul'da tahta geçip kardeşi Cem Sultan'la saltanat mücadelesine girişince hocası Şeyh Hamdullah ile irtibatı da kesilmişti. Şeyh de, Bayezid'in Amasya'yı terk etmesinden sonra şehirde daha fazla kalamamış ve İstanbul'a göç ederek Saraçhanebaşı'nda kazasker hamamı karşısında her ikisi de kendisi gibi hattat olan hemşehrileri Celal ve Abdullah-ı Amasî'nin evlerinde ikamete başlamıştı.

Bir gün padişaha sunulmak üzere Şeyhe yazdırılan bir arzuhâl Bayezid Han'la hocasının yeniden buluşmasını sağladı. Kendisine sunulan arzuhâli gören padişah yazının, uzun zamandır taht ve saray meselelerinden dolayı arayıp soramadığı, hatta ihmal ettiği hocası Hamdullah'a ait olduğunu bir bakışta anlamıştı. Şeyhin İstanbul'a gelmiş olduğunu sezerek, bu arzuhâli yazan hattatın derhâl bulunarak huzuruna getirilmesini emretti.

Böylece hocası ile tekrar görüşen padişah, sarayının harem dairesi civarında bir meşkhane tesis ederek onu buranın muallimliğine ve aynı zamanda saray kâtipliğine tayin eylemiştir. O bundan sonra eserlerinin ketebesinde, "Kâtibü's-Sultan Bayezid Han" unvanını kullanmıştır.

Padişah, sarayda hocasına sık sık uğrar, hat sanatıyla ilgili çeşitli sorular sorar, sohbet ederdi. Bir gün hazineden Yakut-ı Musta'sımi'ye (v. 1238) ait yedi parça yazı çıkartıp hocasına göstererek:

"Bu tarzdan gayrı bir vâdi ihtira olunsa (vücuda getirilse/ortaya çıkarılsa) ne iyi olurdu" demişti. Şeyh de aylarca çalışarak yazıya çeşitli yenilikler ve güzellikler getirmiştir. Böylece o zamana kadarki hattatların, hatta kendisinin bile tesiri altında yazı yazdığı Yakut ekolü son bulmuş ve Şeyh Hamdullah'ın yazı stili bir ekol olmuştur. Nitekim şöyle denilmiştir:

Şeyhoğlu Hamdi hattı ta kim zuhur buldu
Âlemde bu muhakkak nesh oldu hatt-ı Yakut[*]

Şeyh Hamdullah yazıda çığır açan, ekol olan büyük bir hattattır, ancak onun meydana getirdiği binlerce paha biçilmez eserde II. Bayezid Han'ın teşvik ve desteğini de unutmamak lazımdır.

Hatta çok zamanlar olmuştur ki koca padişah, hocası yazarken bizzat divitini tutmuş, eliyle de arkasını yastıklarla besleyerek rahatını temin etmiştir. Hocasına verdiği yevmiyenin dışında Üsküdar'ın semtlerinden Sarıgazi'deki iki köyün gelirini de tahsis etmiştir. Bunu çekemeyen bazı hasetçiler: "Yazıyı şeyh değil, Sultan Bayezid yazdı" diyerek ileri geri konuşmaya ve şeyhin aldığı paraları hak etmediğini söylemeye başlamışlardır.

Bu dedikoduları haber alan Bayezid Han, bir gün ulema ve şeyhlerden büyük bir gruba ziyafet vermiş ve baş köşeye Şeyh Hamdullah'ı oturtmuştu. Bu duruma bazılarının kırıldığını ve gücendiğini hissedince, hocasının yazdığı bir Mushaf-ı Şerif'i eline

---

* Ne zaman ki Şeyhoğlu Hamdullah hattı ortaya çıktı. Şu âlemce kesin olan bir gerçek ki Yakut tarzı hattın geçerliliği kalmamıştır.

alarak hepsine tek tek gösterdi. Herkesin takdirlerini aldıktan sonra hocasını işaret ederek böyle değerli bir hattata şimdiye kadar hiçbir hükümdarın sahip olmadığını söyleyerek onunla iftihar etmiş, meclistekiler de bu sözü tasdik etmek durumunda kalmışlardır.

Bayezid Han bundan sonra orada bulunan ulemadan bazılarının yazmış oldukları eserlerden birkaçını üst üste koydurduktan sonra Şeyh Hamdullah'ın yazdığı Mushaf'ı göstererek bunu bu kitapların altına mı yoksa üstüne mi koymanın caiz olacağını sormuştur.

Hepsi de "lâ yemessühü ile'l-mutahherun" (Ona temiz olanlardan başkası el süremez. Vakıa Suresi, 79) buyurulan Kur'ân-ı Kerim'in üstüne başka bir kitap koymanın nasıl caiz olabileceğini, elbette onun en üstte konması lazım geleceğini belirttiler. Bunun üzerine Bayezid Han:

"Kur'ân-ı Azimüşşan'ın kitâbetini bu zat kadar ihya etmiş bir fert yoktur. Onu bir mecliste ben nasıl baş köşeye oturtmam" demiştir.

YAHŞİ BİR SUAL!

Bütün bunlara rağmen II. Bayezid Han'ın hoşgörülü ve açık fikirli olmadığı yönünde içi boş iddialar ortaya atılmaktadır. Bu iddialarına gösterdikleri tek delil, güya babasının Centile Bellini'ye yaptırdığı tablosunu saraydan çıkartıp sattırmasıdır. Oysa kime satmıştır? Kaça satmıştır? Ne zaman satmıştır? Bu sorularının cevabı hiçbir zaman verilememektedir. O tabloları satın alanlar çöpe mi atmıştır ki iki yüz yıl sonra bulunmuştur. Kaldı ki Bellini'nin tablosunu nerede yaptığı ve kime sunduğu dahi meçhuldür. Hiçbir belgeye ve bilgiye dayanmayan bazı faraziyeler, ne yazık ki günümüzde ilmî bir tenkit süzgecinden geçirilmeksizin gerçekmiş gibi kabul edilir hâle gelmiştir.

II. Bayezid Han özellikle Memlük savaşlarında ortaya çıkan zaafiyetler üzerine orduyu; Endülüs'ten gelen imdat istekleri üzerine de donanmayı güçlendirme yolunda önemli adımlar attı. Yeniçerilerin sayısını artırdı. Ağa bölükleri kuruldu. Askeri yeni silahlarla techiz etti. Bilhassa topçu ve süvari teşkilatı ve top nakliyatı ciddi bir ıslahata tabi tutuldu.

Donanmaya ehemmiyet verilerek yelkenli savaş gemileri yapıldı ve gemilere uzun menzilli toplar yerleştirildi. Bu faaliyetleri ile o, oğlu Yavuz Sultan Selim'in fasılasız cihat ile meşgul olmasını sağlamış, başarılarında büyük pay sahibi olmuştur.

II. Bayezid Han mecbur kalmadıkça savaştan uzak durmaya gayret ederdi. Reâyânın huzur ve sükûnunu temin ve onlara bir zarar ulaşmaması için devamlı İstanbul'da bulunmaya özen gösterirdi. Onun bu vasfı cihadı terk etmek olarak algılanmış ve zaman zaman tenkide uğramıştır. Nitekim Kırım Hanı Mengli Giray kendisine gönderdiği bir mektupta:

"Saadetlü, şevketlü, azametlü yeryüzü padişahı, iki dünyada Allah'ın halifesi hazretlerinin katına bendelerinin arzı budur ki, gazâ kapısının kapanmasına ve cihadın yapılmamasına sebep olarak bir kavi hüküm bulunup vâkıf olundu ise yeri bize bildirile ki, kulunuz da onun hükmü ile hareket edeyim. Bâki ferman şânı yüksek padişah hazretlerinindir."

Sultan Bayezid'in bu mektuba verdiği cevap düşünce yapısını göstermesi bakımından fevkalâde önemlidir. Padişah mektubunda:

"Tarafınızdan gönderilen nâmede bizim uzlet köşesinde sükûn ve feragat yolunu seçip, gazâ ve cihadı terk ettiğimizi, bunun Nass veya Hadis'te yeri var mıdır diye soruyorsunuz. Gerçekten yahşi (güzel) bir sual. Herkes tarafından bilinmektedir ki; cihad u gazâya emir, İslam dininin en baş yoludur. Sultanlara düşen de bu yolda bulunmaktır. Fakat geniş topraklarımız üzerindeki tebaamızın hâllerinden yalnız ben sorumluyum. Yarın Allah'ın huzuruna vardığım zaman: 'Bayezid! Sana bunca iklimleri ihsan idüp cümle ibaddan seni ihtiyar ve birkaç günlük saltanatı ve hilafeti sana layık gördüm. Kullarım arasında nice benim emrimi icra eyledin ve ne tarîk ile adalet eyledin?' deyu buyurdukta hâlim ne ola ve ne hâl ile cevap virem diye düşünür dururum. Savaş için bir tarafa gidildiği zaman, insanlarda kötülüğe temayüllü hususiyetler bulunduğu için, yokluğumuzdan faydalanarak bir fitne çıkarabilirler. Bundan dolayı herhangi bir tarafa gitmemeyi ve nizam-ı memleket için yerimde oturmayı daha münasip buluyorum. Yine bundan dolayı

gece gündüz bütün vaktimi halkın ahvalini tetkik ve işlerini görmeye harcıyorum, vesselam" demiştir.[101]

İMAR FAALİYETLERİ

Sultan II. Bayezid dönemi Osmanlı ülkesinde imar faaliyetlerinin hızlandığı bir devir olarak göze çarpar. Bayezid Han'ın özellikle şehzadeliğinde Amasya'da, padişahlığında ise Edirne ve İstanbul'da inşa ettirdiği külliyeleri görenleri hayran bırakmaktadır. Osmancık, Geyve, Saruhan ve Boyabat'ta da hayratı vardır.

Hoca Sadeddin Efendi onun bu güzide hayır eserlerini şöyle anlatmaktadır:

"Cömertliği, el açıklığı, kerem ve lütufdaki geniş yürekliliği söz edilemeyecek durumda olan II. Bayezid Han, Osmanlı tahtına oturmadan önce sancakbeyi olarak bulunduğu Amasya şehrini saltanata geçince unutmamış ve burada beldeye ayrı bir güzellik katan ırmağın (Yeşilırmak) kenarında güzel bir hayır eseri vücuda getirmiştir. Külliye safa ve neşe dolu parlak bir cami, zaviye, hangâh, mektep, imaret ve büyük bir medreseden oluşmaktadır. Medresedeki öğretim üyesinin fetva verecek yetenekte bilgili bir kişi olması şart koşulmuştur."

II. Bayezid Han tahta çıkışının üçüncü yılında Edirne'deki ünlü Bayezid Külliyesi'ni yaptırmaya başladı. Dört yıl süren inşaat sonunda cami, imaret, medrese, tabhane, hamam ve darüşşifadan meydana gelen binalar hizmete girdi.

Külliyenin darüşşifa denilen hastanesi akıl ve ruh hastaları için tedavi yeri idi. Avrupa ülkelerindeki akıl hastaları şeytanla işbirliği içindeki kişiler olarak görülüp cezalandırılır hatta bazen diri diri yakılırken Osmanlı ülkesinde aynı dertten muzdarip olanlar, Bayezid Han'ın yaptırdığı şifa yurdunda yeşillik ve su şakırtılarına kuş nağmelerinin karıştığı muazzam güzellikte bir ortamda doktor tedavileri neticesinde yeniden sıhhate kavuşuyorlardı.

Evliya Çelebi bu güzel eseri şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Adı geçen bağın ortasında, göğe baş uzatmış bir kârgir yüksek kubbedir ki güya aydınlık hamam camekânı gibi tepesi açıktır. Bu açık yerde altı adet ince mermer sütunlar üzerinde Kiyanıyan Tacı gibi bir kubbecik vardır. Sanatkâr iş üstadı, bu küçük kubbenin ta tepesine hâlis altın ile yaldızlanmış bir çeşit demir mil üzerine bir bayrak yapmış, ne taraftan rüzgâr eserse, o bayrak o tarafa döner. Garip görünüşlüdür. Ama aşağı büyük kubbe sekiz köşelidir. Bu kemerli kubbe içinde dahi sekiz kemer vardır. Her kemerin altında bir kış odası vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencere vardır. Bir penceresi odanın dışında olan gülistanlı ağaçlığa bakar, diğeri de bu büyük kubbenin ortasındaki büyük havuz ve şadırvana bakar. Bu sekiz adet kış odalarının önünde yine büyük kubbe içinde sekiz adet yazlık odalar vardır."

Darüşşifa'da lale, sünbül, karanfil, şebboy, yasemen, nesrin, deveboynu vs. gibi çiçekler bol miktarda yetiştiriliyordu. Bu çiçeklerin yalnız renkleri değil, kokuları da akıl hastalarının tedavilerinde olumlu sonuçlar veriyordu.

Hastanede çok dikkatli bir gıda rejimi uygulanmaktaydı. Uzman tabiplerin kontrolü altında, hastaların durumuna göre kaz, ördek, keklik, sülün, üveyik ve tavşan etleri yedirilirdi.

Darüşşifa'da tabiplerin musikinin bazı hastalıklara iyi geldiğini özellikle zihni açma, hafızayı güçlendirme, heyecanlı hastaları sakinleştirme, sıkıntılı, durgun ve karamsar hastaları neşelendirmede etkili olduğunu belirtmeleri cihetiyle hastaların musiki ile de tedavileri yoluna gidilmiştir. Bu konuda yeterli bilgi ve deneyime sahip Darüşşifa'nın hekimbaşısı, hastalarına önce çeşitli makamlar dinletiyor, kalp atışlarının hızlanıp yavaşlamasını dikkate alarak uygun melodiyi belirliyordu. Ardından şikâyetleri benzer hastaları bir araya getirerek Darüşşifa'nın musiki ekibine haftanın belirli günlerinde konser düzenlettiriyordu. Musiki ekibinde on adet erkek hânende ve sâzende görev yapmaktaydı.

Nihayet şadırvandan fışkıran suların çıkardığı sesler de, tedavinin önemli bir kısmı olarak hastayı huzura kavuşturmak amacıyla kullanılmaktaydı.

Kuruluş yıllarında her türlü hastanın bakıldığı Darüşşifa, daha sonraki yıllarda sadece akıl ve ruh hastalarının tedavi edildiği bir merkez durumuna gelmiştir. Darüşşifa'nın başlangıçtaki kadrosunda, bir baştabip, iki tabip, iki göz mütehassısı, iki cerrah ve bir eczacı vardı. Bunların dışında yardımcı sağlık personeli ve idari görevli olarak on üç kişi daha çalışmaktaydı. Yatak kapasitesinin ise otuz iki olduğu tahmin edilmektedir. O dönemde en yüksek maaşı Darüşşifa'nın başhekimi, günlük otuz akçe ile almaktaydı. Bu, Osmanlı döneminde hastaneye verilen önemi göstermektedir.

Tedavinin parasız olarak yapıldığı şifahanede, şehirdeki muhtaç hastaların ilaçları haftanın iki günü ücretsiz olarak temin edilirdi.

Avrupalılar kuş seslerinin, su şırıltılarının, musikinin ve hele de çiçek kokularının tedavi için kullanılmasını Rönesans devrinde ve hastane tarihinde bir eşi daha olmayan Türk psikiyatrisi ve medeniyetinin eşsiz bir âbidesi olarak görmektedirler.

II. Bayezid Han'ın İstanbul şehrinde yaptırdığı hayır kapılarından en güzelinin özellikleri ise saymakla bitirilebilecek gibi değildir. Hoca Sadeddin Efendi'nin ifadesiyle: "Ol cenneti andıran cami ki safa ve muradı bir araya getirmede eşsizdir. Genişlik ve ferahlıkta örnek olup kurucusunun pak ve temiz niyetine işarettir. Ol ulu şehrin ortasında yapılmakla öğleden güneş batıncaya dek yeni yeni cemaatle dolup taşmaktan bir an bile geri kalmaz. Renkli nefis somakilerle öyle bir bezenmiştir ki iş bilen mimarlar dahi onu gördükçe hayran ve şaşkın kalırlar. Yüksek duvarlarının mermerleri öyle parlatılmıştır ki namaz kılanların akisleri onlarda ayna gibi yansır.

Safalı avlusunda akan şadırvanı tanıtmaya kalkarsam, kalemin şekerler saçan ağzından sular dökülür. Ol kevseri andıran selsebilin olukları hasretten susamışlar için şifa kaynağıdır.

Yanı başında yaptırılan imaretteki bol ve çeşitli yiyeceklerden, her gün binden ziyade insan yararlanır. İştah verici yiyeceklerle dolu sofralar, kâseler söz ve yazıyla anlatılabilecek gibi değildir.

Medresesi ise ilimlerin derlendiği, bilgilerin aktarıldığı kutlu bir duraktır. Zamanın olgun, seçkin, yetenekli âlimleri burada talebelere her çeşit dersleri vermektedirler."[102]

II. Bayezid Han'ın bunlardan başka daha nice yerlerde mescit, kale, köprü, han, hamam ve ribat gibi eserleri olup kimini temelden yaptırmış, kimini ise tamir ettirip yıkılmaktan kurtarmıştır.

ŞAİR BAYEZİD

II. Bayezid dönemi, Fatih devrinde yetişen büyük şairlerin şöhretlerini devam ettirdikleri ve yenilerinin de onlara katıldığı bir dönem olmuştur. Ahmed Paşa ve Necati'nin yanı sıra Zâtî, Cafer Çelebi, Safi, Behiştî, Sinan Bey, Çakerî ve Basirî bu dönemin tanınmış şairleridir.[103]

"Adlî" mahlası ile şiirler yazan Bayezid Han daha sonra bunları bir divanda toplamıştır. Oğlu Selim Han'ın emriyle yazıldığı rivayet edilen yazma divanının dört kıymetli nüshası Fatih Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Şiirleri mizacının bir yansıması olarak tasavvufi özellikler taşır. Gazel tarzındaki bu samimi aşk ve muhabbet şiirleri sade ve tabi bir Türkçe ile söylenmiş manzumelerdir.

Kudret-i Hakk'a nazar kıl revnâk-ı ezhâra bak
Hâb-ı gafletten uyanup zıynet-i eşcâra bak[104]

[Çiçeklerin parlaklığına, canlılığına nazar ederek Cenab-ı Hakk'ın kudretini anla. Ağaçların ziynetini ve süsünü (yeniden doğuşunu) gör de gaflet uykusundan uyan], beyti II. Bayezid Han'ın dış tabiata, imanla ve olgun bir gönülle bakarken neler duyup düşündüğünün ifadesi gibidir.

Şu matla'ında ise tam bir hükümdarca ifade sezilmektedir:

Ey süvâr-ı esb-i nas olan rikab-ı câna bas
Hüsn meydanı senindir ayağın merdana bas[105]

(Ey naz atının binicisi! Can özengisine basmaktan çekinme, güzellik meydanı senindir, ayağını yere mertçe bas).

II. Bayezid Han; Melihî, Ahmed Paşa ve Fatih Sultan Mehmed arasında ortak bir söyleyiş meydana getiren gönül redifli murabba' ve muhammeslere gözüm redifiyle iştirak etmiştir.

Göreli ol sanemün kaşlarını yay gözüm
Kaldı cevr oklarına sine siper vay gözüm
Demedüm mi sana ben bakma ana hay gözüm
Gözüm eyvay gözüm vay gözüm eyvay gözüm[106]

Bayezid Han şuârâ meclislerinde bulunur, sohbetler eder, onları teşvik ederdi. Bir keresinde devrinin ünlü şairlerinden Behiştî yanlış bir iş yapmış ve padişahın gadabından çekinerek İran'a kaçmıştı. Orada Mevlânâ Cami ile Nevayî'nin hizmetinde bulundu.

Bir süre sonra onlar tarafından eline bağışlanıp affedilmesini dileyen, hatanın insana özgü bir hâl, suçları bağışlamanın ise merhamet sahibi Cenab-ı Hakk'ın sıfatı olduğunu belirten bir mektup verildi.

"Onlar öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler." (Al-i İmran Suresi, 134) âyetini ima edip padişaha adı geçen için mazeret beyan eden, çokça örnek ve eserden bir yığın nükte söylendi.

İsaet ehline eyle ihsan
Kul olur hür iken ihsana insan

Küçükler gerçi suç etmek hatadur
Ulular afv-ı cürm etmek 'atâdur[107]*

Bayezid Han âlimlerden gelen mektubu okuyunca Behiştî'yi affettiği gibi ihsanlarda bulunup ona görev verdi.

Bazen de şairlerle şakalaşır latife yapardı. Rivayete göre dönemin şairlerinden Çâkerî'nin daha gençliğinde nezle rahatsızlığı yüzünden sakalı erken ağarmıştı. O da bu duruma üzülüp sakalını boyardı.

Bayezid Han bir gün; "Nuru niçin karaya boyayıp rengini değiştiriyor ve ak sakalın yüzüne kara çalıp suçlular gibi teşhir ediyorsun" diye kızgınca sordu. Çâkerî ise:

---

* Kötülük yapana sen bağışta bulun; zira insan hür iken bağışa kul olur. Küçüklerin suç işlemesi hatadır amma büyüklerin suçu bağışlamaları büyük ihsandır.

"Devletli sultanım! Ben kulunuz şüphesiz yaşımı biliyorum. Sakalım ise yalan söylüyor. Görünüşte güvenilir gibi duruyor ama kesinlikle yalan söylüyor. Bu yüzden ben de yüzüme kara çalıp onu teşhir ettim ve küçük düşürüp intikam aldım" diye cevap vermişti. Bu nükte karşısında padişah Çâkerî'yi överek ihsanlarda bulundu.[108]

Âlim ve şairleri teşvik edişi o derece ileri idi ki sanatlı, güzel bir gazel görse sahibini tanımıyor olsa bile o kişiyi buldurur ve ödüllendirirdi. Bunlardan biri de Sa'yî namındaki bir şairdi. Fermanla buldurup padişahça himmetler ve sultanca bağışlarda bulunduğu Sa'yî'nin o gazeli şöyle idi:

Sûretin nakşını yazınca gönül nâmesine
Kanlar ağlattı gözüm kirpiğimin hâmesine

Ne bilir hüsni kitabında ne sır var idiğin
Kaşının her ki nazar etmeye ser-nâmesine

Şeref-i şemste yazıldığıçün hatt-ı ruhun
Nüsha-i mihr ü muhabbet dediler nâmesine

Bir gümüş serv-i kaba-puştur ol mah ki anın
Güneş altın gül olursa yaraşır câmesine[109]

[Yüzünün resmini gönül mektubuna yazınca gözüm, kirpiğimin kalemine kanlar ağlattı.

Kaşını kaldırıp yüzüne bakmayan kimse senin güzellik kitabında ne sır olduğunu nereden bilsin.

Yanağındaki tüyler yüce güneşte yazıldığı için onun mektubuna sevgi ve muhabbet nüshası dediler.

O ay yüzlü, güzel kaftan giymiş bir gümüş servidir. Güneş, onun elbisesine altınlı gül olsa sezâdır.]

BAYEZİD-İ VELÎ

II. Bayezid Han son derece adil, merhametli, âlim, takva ve hilm sahibi idi. Bu hasletleriyle "Bayezid-i Velî" olarak tanınırdı. Güzel hasletleri pek çoktu. Savaşlarda bir âdet edinmişti. Her seferden dönüşünde elbisesinde biriken tozları toplar ve bir kavanozda bi-

riktirirdi. Yine bir harp dönüşü Bayezid Han elbisesini çıkartmış, üzerindeki tozları, büyük bir itina ile toplamaya çalışıyordu. Hanımı Gülbahar Hatun, merakla sordu:

"Efendim, merakımı hoş görün, her cihat dönüşü o tozları niçin biriktirdiğinizi sorabilir miyim?" Padişah, tebessümle:

"Benim senden gizlim yoktur Gülbahar Hatun. Bu tozların mezarıma konulmasını vasiyet edeceğim. Çünkü Hadis-i Şerif'te, 'Ayakları Hakk yolunda tozlananları Allahu Teâlâ'nın cehennem ateşinden koruyacağı' buyurulmaktadır. İşte Hakk yolunda, kâfirlerle cihat ederken üstümüze bulaşan tozları bu yüzden topluyoruz. Vasiyetimizdir; öldüğümüzde bunları kabrime koysunlar."

Gerçekten de II. Bayezid Han, biriktirdiği bu tozlardan bir tuğla yaptırdı. Vasiyeti gereğince de bu tuğla, öldüğü zaman kabrine konuldu.[110]

Beyazıt semtinde yaptırdığı caminin açılışında yaşanan şu hadise de Bayezid Han'ın dinî yönüne ışık tutmaktadır. Padişah, maşerî bir kalabalığın bulunduğu açılış gününde ilk namazı büluğ çağından o güne kadar, ikindi namazının sünnetini hiç terk etmemiş olan birinin kıldırmasını istemişti. Cemaate ilan edilince kimse çıkmadı. Padişah mecbur kalıp:

"Elhamdülillah müddet-i ömrümüzde hiçbir vakit kaçırmadık" diyerek bizzat imamete geçti.[111]

Şu şiiri ise Bayezid Han'a 'Veli' lakabının niçin verildiğini işaret eder gibidir.

Hudâyâ Hudâlık sana yaraşır
Nitekim gedâlık bana yaraşır

Çü sensin penâhı cihan halkının
Kamudan sana iltica yaraşır

Şeh oldur ki kulluğun etti senin
Kulun olmayan şeh gedâ yaraşır

Şu dil kim marîz-i gamındır senin
Ana zikrin ile şifâ yaraşır

Şu kim dürr-i gufrânın almak diler
Der-i gamın bahrine âşnâ yaraşır

Eğerçi ki isyanımız çok durur
Sözümüz yine 'Rabbena' yaraşır

Ne ümmîd ü ne bîmdür işimiz
Hemân bize havf ü recâ yaraşır

Eğer adl ile sorarsan Adlî'yi
Ukubettir ana sezâ yaraşır

Ben ettim anı ki bana yaraşır
Sen eyle anı kim sana yaraşır

Şu günde ki hiç çâresi kalmaya
Ana çâre-res Mustafa yaraşır[112]*

NE DEDİLER

Hoca Sadeddin Efendi: Lütufları bol sultanın ve övülecek nitelikleri olan hakanın ahlaki güzelliklerinin ve şefkati kereminin açıklanmasından kalemin boynu bükülür. Ağaçların yaprakları kâğıt, denizler mürekkep olsa yine de yazmaya yetmez. Gölgesi güven ve huzurun temeli idi. Lütuf ve bahşişi, fukaraya, gariplere gösterdiği ilgi öyle bir ölçüde idi ki, devrinde dilenme hiç anılmamışçasına yoktu. Uzleti seçen, kenarda köşede kalmayı yeğleyen taat sahiplerini bahşişçi casuslarıyla araştırıp bulurdu. Her gün nice bin kişi armağanlarından yararlanırdı.[113]

---

* Allah'ım azizlik sana yaraşır. Nitekim fakirlik bana yaraşır.
Madem sensin sığınağı cihanın. Herkesten sana iltica yaraşır.
Şah oldur ki sanan kulluk eyledi. Kulun olmayan şah geda yaraşır.
Gönül ki gamından hastadır senin. Ona zikrin ile şifa yaraşır.
Kim ki mağfiret incisi diler. Gam denizine âşinâ yaraşır.
İsyanımız ne kadar çok olsa da, sözümüz Rabbenâ olma yaraşır.
İşimiz ne ümit ve ne korkudur. Lâkin bize korku ve ümit yaraşır.
Adlî'yi (Bayezid) adl ile sorarsan eğer. Nimet değil ona ceza yaraşır.
Ben ettim onu ki bana yaraşır. Sen onu eyle ki sana yaraşır.
Herkesin çaresiz kaldığı günde, ona imdâd-ı Mustafa (Muhammed Aleyhisselam) yaraşır.

Andrea Gritti: Etli ve dolgun çehresinde asla zâlim ve korkunç bir adam alâmeti yoktur. Her zaman bir hüzün emaresi görünür. Makine sanayini ziyade sever. İyi kesilmiş kırmızı akiklerden, işlenmiş gümüşten, güzel imal edilmiş eşyadan pek hoşlanır. Nücum ve ilâhiyâtta derin bir malumat sahibi olup daima bu ilimlerde mütalaa ile meşguldür. Kimse ondan daha iyi ok atamaz.[114]

Sehi Bey: Âlim, fazıl, kâmil, şiirleri çok, yetenek sahibi ve her konuda mâhir bir kimseydi. Ok atanların seçkiniydi. Zamanında çektiği yayı kimse çekememiştir. Salih, dindar, doğruların ve âlimlerin dostu, maarif ehline karşı alâkadar, adalet ve cömertlikte eşi bulunmaz, hayır sahibi bir padişahtı.[115]

Necati Bey:

Afitâb-adl Sultan ibn-i Sultan Bayezid
Kâmi–şirk ü dalâlet lâmi-i nûr-i yakîn

Ger seferdir ger hazar elhamdülillah kim olur
Feth ü nusrat hem-inân u baht u devlet hem-nişîn

Heybetin düşmanlara rahat mı kor kim gösterir
Geceyi bebr-i beyan gündüzü şir-i gurîn

Devletinde halk-ı âlem ber-murad ü muntazam
Böyle olur padişahım olucak devlet yeğin

Şevket ü adl ile sultan ibn-i sultansın veli
Zühd ü takva ile olmuşsun emîrü'l-mü'minin

Askerine devletine zâtına evlâdına
Sen inayet eyle dâim ya İlâhe'l-âlemin[116]

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM HAN

Yüce Allah beni atalarımın ocağına padişah yapınca, şeriki ve benzeri olmayan Hakk Teâlâ hazretlerine tazarru ve niyaz ile münacatlar eyledim. Ey âsuman u zeminin yaratıcısı ve ey ins ü cinnin ve hayvanların rızık vericisi Kerim ve Rahim olan Rabbim. Harem-i hassın olan Beytullah'ın -ki o Kâbe-i saadet-penâhdır- bulunduğu Mekke-i Mükerreme ile iki cihan fahri habibin Muhammed Mustafa'nın mübarek mezarları, saadetlü merkad-i hümayunlarının olduğu Medine-i Münevvere'nin süpürgeciliğini bana nasip eyle!

Selim Han 24 Nisan 1512'de tahta geçmiş olmakla birlikte ağabeyi Korkud Manisa'da vali olarak bulunurken diğer ağabeyi Ahmed ise Konya'da saltanatını ilan etmiş durumdaydı.

Nitekim babası Bayezid Han'ın vefatını haber alan Şehzade Ahmed, vakit geçirmeden kendisini Anadolu'nun hâkimi ilan etti. Adına hutbe okutup sikke bastırdı. Oğlu Alaaddin'i Bursa üzerine sevk etti. Süratle gelerek Bursa'yı muhasara eden Alaaddin, şehre girerek subaşıyı ve Selim'e taraftar olan muhafızları öldürttü. Halktan vergi toplamaya başladı. Hutbe ve sikkeyi babası adına yaptırmak üzere teşebbüse geçti. Ancak bu faaliyetleri nedeniyle Bursalıların hücumlarına maruz kalınca şehri terk etmek zorunda kaldı. Gemlik ve Biga taraflarına adamlar gönderen, Karaman beylerine de hükümler yazan Alaaddin, Selim Han'ın harekete geçtiği haberlerini alınca Afyonkarahisar'da bulunan babasının yanına çekildi.

Bu sırada Ahmed'e bağlı emirlerden Tâceddin Bey Eskişehir, Kara İskender de Tokat civarındaki köylere baskınlar vermiş ve halkın mallarını gasp etmişlerdi. Şah İsmail'in adamı Nur Ali de Kazova taraflarını yakıp yıkıyor, "İl ü gün Şah İsmail'indir" diyerek bölge halkına dehşet saçıyordu. Anadolu halkından divana yardım tezkireleri yağmaya başlamıştı.

Biat merasimi için Kefe'den İstanbul'a gelen oğlu Süleyman'ı yerine bırakan Selim Han, yanında yedi bin kişilik bir kuvvet olduğu hâlde Anadolu'ya geçti. Bu arada yirmi beş kadırgadan ibaret bir filoyu da şehzadelerin Rumeli'ne geçmelerine mâni olmak üzere, Anadolu sahillerinin kontrolüne memur etti.

Selim Han Bursa'ya giderken meşhur akıncı kumandanlarından Malkoçoğlu Bâli Bey'in oğlu Ali Bey komutasında bir kuvveti kardeşi Ahmed'in üzerine sevk etti. Bu durum üzerine Şehzade Ahmed, Sivrihisar'dan Konya yoluyla Çukurova'ya geçmek istedi

ise de Selim'e bağlı Hemdem Paşa'nın Karaman beylerbeyi olması yüzünden cesaret edemedi. Lalası Yularkısdı Sinan Paşa'nın hâkim bulunduğu Amasya civarına çekildi.

Selim'in yeni bir tedbir olmak üzere Amasya sancakbeyliğine Davud Paşaoğlu Mustafa Paşa'yı tayin etmesi ve kendisinin de Ankara'ya doğru hareketlenmesi yüzünden, Şehzade Ahmed buradan da çekilerek Konya'ya döndü. Oğlu Şehzade Murad, Şah İsmail'e iltica etmesi tavsiyesinde bulunurken o, 'Babam' diye hitap ettiği Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye yakın duruyordu. Bu itibarla oğullarından Süleyman ile Alaaddin'i destek istemek üzere Memlüklere gönderdi. Kendisi de Divriği'ye gelip Dulkadırlılarla müzakerelere girişti. Memlük ve Dulkadırlılarla ittifak ederek saltanatı elde edebileceğini ümit ediyordu. Ancak Selim ile ihtilafa düşmekten çekinen Kansu Gavri şehzadenin teklifine red cevabı verdi.

Ankara'da iki ayı aşkın kalarak sükûneti sağlamaya çalışan Selim Han, Ahmed'in meydana çıkmaması ve Veziriazam Koca Mustafa Paşa'nın, kışın yaklaşması nedeniyle Bursa'ya dönmelerinin isabetli olacağını beyan etmesi üzerine geri döndü.

23 Kasım'da Bursa'ya gelen Selim, kendisine itaatten ayrılmayacağına dair sadakat yemini eden Korkud'un durumunu öğrenmek üzere devlet adamlarından bazılarına ona bağlılıklarını bildiren sahte mektuplar yazdırdı. Şehzade Korkud ise bunları doğru sanarak içindeki padişahlık hırsı ve arzusuyla karşılıklar verdi. Böylece Selim Han, onun içinin saltanat aşkıyla dolu olduğunu anladı. Avlanmak bahanesiyle Bursa'dan çıkan Selim Han süratle Manisa üzerine yürüyüp onu sarayında ansızın bastırdı. Buna rağmen Korkud, nedimi ve sırdaşı olan Piyale adındaki en yakın adamı ile birlikte kaçmaya muvaffak oldu. Bergama civarında bir mağarada günlerce saklandılar.[117]

Selim kardeşinin Rodos'a veya Mısır'a gitme ihtimalini düşünerek denizler dâhil her tarafı kontrol altına aldırdı ve kendisi Bursa'ya geri döndü. Sayısız casuslarla sınır boyları dolmuş Anadolu'dan kuş bile uçmaz hâle gelmişti.

Korkud ve lalası ise gizlendikleri yerden Teke iline geçerek oradan gemilerle dışarı kaçmak istiyorlardı. Bu maksatla Korkud'un atını alarak dışarı çıkan Piyale, karşılaştığı bir köylü ile anlaştı. Köylü Korkud'un atı karşılığında onlara erzak ve gemi tedarik edecekti. Korkud'un çok güzel olan atının bir köylüde olması ve onun sık sık erzak taşımaya başlaması yöre halkının dikkatini çekmişti. Durumu derhâl Yavuz'un adamlarına bildirdiler. Gelip köylüyü aldılar ve Korkud ile Piyale'nin saklandığı yeri zorla söylettiler. Bunun üzerine Teke Beyi Kasım Bey, Sultan Korkud ve nedimini saklandıkları mağarada tevkif ederek Selim Han'a haber verdi.

Selim Han derhâl Karaçinoğlu'nu şehzadeyi getirmesi için görevlendirdi. Yakın bir yere geldiklerini işitince de Kapıcıbaşı Sinan Bey'i görevlendirdi ve:

"Var, gam kaydından şehzadenin gönlün âzad eyle" dedi.

Neticede Şehzade Korkud, 9 Mart 1513'de Eğrigöz'de iken Kapıcıbaşı Sinan Bey tarafından, uykuda iken yay kirişi ile boğulmak suretiyle öldürüldü.

Naaşı dört gün sonra Bursa'da Orhan Gazi Türbesi'ne defnedildi. Vefalı dostu Piyale ise hiçbir mevki istemeyip, türbedarı olarak ölünceye kadar Korkud'un başından ayrılmadı.[118]

BİZE ÜÇ YOL GÖRÜNÜYOR

Artık Şehzade Ahmed ve oğullarından başka saltanat davası edecek kimseler kalmamıştı. Ahmed ise Malatya civarında bulunuyor, Anadolu ve merkezdeki taraftarları ile haberleşerek uygun bir fırsat kolluyordu. Merkezde Ahmed'in en büyük taraftarı olarak Veziriazam Mustafa Paşa bulunuyordu. Bu zat bir taraftan Selim'i çeşitli bahanelerle Anadolu'dan uzak tutmaya çalışırken diğer yandan da Ahmed'e gizlice bilgiler uçurmaktaydı. Bu durumun ortaya çıkması üzerine Koca Mustafa Paşa, Bursa'da idam olunarak yerine Hersekzâde Ahmed Paşa getirildi.

Selim ise bu defa yanındaki devlet adamlarının lisanından mektuplar yazdırarak Ahmed'e göndertti. Mektuplarda:

"Sultan Selim Bursa'da olup askeri kışlaklara dağılmış, yeniçeriler de İstanbul'a gitmiştir. Tam fırsattır. Bunu kaçırmak olmaz. Bir iki aya kadar Osmanlı askeri bir araya gelemez. Selim bütün şehzadeleri ve Vezir Mustafa Paşa'yı katlettirdi. Herkes kendisinden soğumuştur. Âl-i Osman'ın neslinde senden başka kimse kalmadı. Şimdi Rum içinde muteber sensin. Rum ileri gelenleri, sancakbeyleri, kapu halkı, paşalar ve yeniçeriler seni arzulamakta ve beklemektedir" deniliyordu. Mektuplar şehzade Ahmed'e varıp ulaştığında pek memnun kalmış ve derhâl hazırlıklara başlamıştı. Yanındaki adamlarından bazıları:

"Bu mektuplar sizi meydana çekmek için bir tuzak olabilir. Gitmezsek daha isabetli olur" dediklerinde şehzade bir müddet düşünceye varıp:

"Doğru olması da olmaması da mümkündür. Doğru ise bize faydalıdır. Değilse, onun da faydası kendimize aittir. Zira bizde gurur hâsıl olmuş, basiret gözümüz bağlanmıştı. Neticede bazı ölçü ve tedbir bilmez, menfaati için her yolu mübah gören acemi kişilere hiç düşünmeden uyup, karanlık bir çukura girdik. İşimiz âh u vâh oldu. Şimdi bu duruma eriştik. Kardeşim Selim böylelere dost ve arkadaş olmayıp nerede âlim ve olgun bir kimse varsa onları yâr ve yoldaş edindi. Sonunda onu bu dereceye ulaştırdılar. Şimdi ben durumumu düşünüyorum.

Üç şey görünüyor. Biri, Mısır'a Çerkez'e kul olmak. Biri, Kızılbaş olup dinden uzak ve atılmış olmak. Diğeri de yalın ayak bir fakir veya dilenci olmak. Eğer bu mektuplar doğru ise devlet bizim... Değilse Çerkez'e kulluktan, Kızılbaşa uymaktan veya dilenci olup zelil gezmekten ise kendi kardeşim elinde şehit olup dünyada çektiğim utançtan, özellikle bilgisizlik nedeniyle bu kadar fitne ve bozgunculuklara sebep olduğum için günahlardan kurtulmak daha iyi gelir. Hem böylece ahiret vebalinden bir parça kurtularak, Hakk rahmetine layık olmam umulur" cevabını vererek son noktayı koydu.[119]

Hazırlıklarını tamamlayan Şehzade Ahmed, Malatya'dan Amasya üzerine yürüdü. Tosya civarında kendisini gözetlemekle memur Bıyıklı Mehmed Ağa kuvvetlerini mağlup etti. Bir taraftan da etrafına

kuvvet toplamaya devam ediyordu. Ankara'ya geldiğinde yanında yirmi bin kişilik bir kuvvet oluşmuştu. Kendisini yeterince güçlü gören şehzade, Eskişehir-Seyitgazi yoluyla Bursa üzerine doğru yönelmiş ve kardeşi Selim'le kati bir savaşa karar vermiştir.

Kardeşinin şecaat ve dirayeti hakkında kesin bir fikri olmadığı anlaşılan Selim Han, İstanbul'dan yeniçeri kuvvetlerinin katılmasını beklemeden Bıyıklı Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı Ahmed'in üzerine gönderdi. Ancak bu öncü birlikleri büyük bir bozguna uğrayarak çekildi. Şehzade Ahmed'in bunları takip etmemesi aleyhine oldu. Zira Selim Han toparlanma fırsatını buldu.

Dukakinoğlu ile Kırım hanının getirdiği kuvvetlerle güçlenen Selim, Yenişehir'de ağabeyi ile karşı karşıya geldi. Büyük bir gayretle çarpışan Ahmed, devlet adamlarının kendi tarafına katılmalarını boş yere bekledi. Şiddetle cereyan eden savaşın ilk anlarında Şehzade Ahmed'in kuvvetleri galip gelir gibi olduysa da Dukakinoğlu ile Saadet Giray kuvvetlerinin onu yanlardan çevirip vurmasıyla savaşın seyri değişti. Mağlubiyetin kesinleştiğini, kuvvetlerinin dağıldığını gören Şehzade Ahmed, İzmit'e doğru kaçmak istedi. Fakat Hendek civarında atının yıkılması üzerine yakalandı.

Şehzade, Dukakinoğlu'ndan kendisini kardeşinin yanına götürmesini rica ettiyse de bu arzusu yerine getirilmedi. Evvelce Korkud'u öldüren Sinan Ağa, bu defa da Şehzade Ahmed'i şehit etti. Cesedi Bursa'da II. Murad Han Türbesi dâhilinde bulunan Şehinşah'ın türbesi yanına defnedildi.

Ağabeylerinin ölümlerinden büyük bir üzüntü içinde kalan Selim, ruhları için Bursa'da fakirlere yedi yüz bin akçe dağıttı.

Şehzade Ahmed'in oğullarından Murad, Şah İsmail'e sığınmıştı. Alaaddin ve Kasım da Memlük sultanının yanına gittiler.

Kardeşlerini ber-taraf etmesi üzerine Osmanlı tahtının yegâne vârisi olarak Bursa'dan hareket eden Selim, Gelibolu yoluyla önce İstanbul'a sonra da Edirne'ye gitmiş, burada kendisini tebrik için bekleyen sefirleri kabul etmiştir.

O vakte kadar yeni padişahı tanımakta gecikmiş olan devletler, artık tahtın hakiki varisinin kim olduğuna şüpheleri kalmadığından Selim'in dostluğunu kazanmak için birbirleri ile yarış hâline girdiler.

Mısır'dan gelen elçiler, Sultan Kansu Gavri'nin saltanatının hayırlı olması dileğini ileten nâmesi yanında gönderdiği Mısır işi ve Hind yapısı öylesine güzel armağanlar sundu ki değerleri kıyaslanamayacak ölçüdeydi.

Venedik Sefiri Antonio Guistiniani, Selim'in iltifatına nail oldu. Haracının yanında hesapsız hediyeler sundu.

Boğdan Beyi Stefan Cel Mare vefatından (1504) evvel oğlu Boğdan'a, öteki milletlerden daha hâkim ve kuvvetli oldukları için her zaman Türklere bağlı kalmasını vasiyet etmişti. Bu vasiyete uyan Boğdan da, cizyesini ve hediyelerini sundu. Kendisini aynı şekilde Eflak elçisi takip etti.

Selim'e hürmet ve bağlılıklarını arz ederek hediyelerini sunanlardan biri de Rus Çarı Vasilij'in elçisi idi. Selim Han onların ticaretlerini geliştirme tekliflerine müspet cevap verecek ve karşılıklı elçi teatisi devam edecektir.

Selim Han Macar elçisi ile anlaşmaları yenilerken kendilerini hudutta sakin kalmaları konusunda tehdit etmekten de geri durmadı.

Mensup oldukları devletlerin tebriklerini ulaştırmak için acele etmekte olan Venedik, Macaristan, Memlük ve Rusya sefirlerinin heyacanlı koşuşturmalarından daha ziyade Safevilerden bir elçi gelmemiş olması dikkat çekmekteydi. Sultan Selim ile müthiş rakibi Şah İsmail arasında bir çarpışmanın kapıda olduğunu o andan itibaren herkes anlamıştı. Ama önce Safevi Devleti bu duruma nasıl gelmişti?

SAFEVİYYE TARİKATI

Tarikatın kurucusu Şeyh Safiyyüddin, Erdebil civarında Kulhuran köyünde doğdu. (1252) Asıl adı İshak'tır. Babasının Hoca Kemaleddin Arabşah'ın oğlu olduğu söylenir. Küçük yaşta babasını kaybetti. Çocuk yaşta ilim öğrenmeye merak saldı. Şiraz'a giderek Rükneddin Beydavi ve Emir Abdullah'dan aklî ve naklî ilimleri tahsil

etti. Daha sonra Emir Abdullah'ın işareti üzerine Zahid İbrahim Geylani'ye talebe olmak üzere Gilan'a gitti. Yirmi beş sene bu büyük tasavvuf erbabından ilim tahsil edip, terbiye gördü. Hocasının kızı Bibi Fatıma Hatun ile evlendi. Zahid Geylani'nin seksen beş yaşlarında vefatı üzerine yerine geçti. Erdebil'e yerleşti. Her taraftan talebeler ondan istifade etmek üzere geliyorlardı. Azerbaycan, Kafkasya ve Anadolu'da meşhur oldu.

İlhanlı hükümdarlarından Olcayto Hüdabende ve Ebu Said Bahadır Han, İlhanlı beylerinden Emir Çoban ve meşhur tarihçi Reşidüddin onun talebeleri arasındaydı. 1334 yılında bir hac dönüşü vefat etti.

Yerine, hacca giderken de vekil bıraktığı oğlu Sadreddin geçti. Sadreddin (1334-1392) ve onun oğlu Alaaddin Ali (1392-1429) döneminde Safevi tarikatının nüfuzu İran'ın dışına daha da yayılmıştır. Artık tarikatin merkezi Erdebil, Irak, Suriye, Anadolu ve İran'ın diğer bölgeleri ile Belh ve Buhara gibi uzak yerlerden gelen kimselerle dolup taşmaya başlamıştı.

Anadolu'da Somuncu Baba lakabıyla ünlenen Şeyh Hamîd-i Aksarayî, Safiyyüddin Erdebilî yolunun en büyük temsilcisi idi.

Erdebil, devrin hükümdarlarının da âdeta bir gönül merkezi gibi olmuştu. Timur Han ve Akkoyunlu sultanları bu şeyhlere büyük yakınlık ve ilgi gösteriyor, dualarını almaya çalışıyordu. Timur Han özellikle büyük hürmet gösterdiği Hoca Ali'ye Erdebil şehrini vermiş ve burada bağımsız hareket etme yetkisini dahi tanımıştı.

Osmanlı Hükümdarı II. Murad, her sene çerağ akçesi adıyla Erdebil sufilerine yardımlar ediyordu.

Öte yandan Erdebil'de sultan gibi hareket etmeye başlayan Hoca Ali ve oğlu Şeyh İbrahim zamanında (1429-1447) tarikatin siyasi bir harekete bürünmesi, Safeviyye mensupları için pek de hayırlı sonuçlar vermemiştir. Özellikle batınî gruplar tarikatın nüfuzundan faydalanabilmek için içeriye sızmaya başlamışlardı.

Bunun ilk büyük tesiri Şeyh İbrahim'in oğlu Cüneyd'de baş gösterdi. Ashab-ı Kiram düşmanı batınî grupların tesiri ile Şiîliği

benimseyen Şeyh Cüneyd'in ilk olarak babasının yerine tarikat postuna oturan amcası Şeyh Cafer ile arası açıldı. Şeyh Cafer onun aşırı fikirlerinden rahatsızdı. Ayrıca yeğenine körü körüne inanan ve ibadet eden müritlerinin sayısının gün geçtikçe artması onu endişelendirmişti. Zira Cüneyd, artık bir dünya egemenliğinin hayalini dahi kurmaya başlamış bulunuyordu.

Onun bu şekilde kuvvet kazanması ve başına buyruk hareketlere girişmesi Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ı da korkutmuştu. Kızını oğluna verdiği Şeyh Cafer'e bir mektup yazarak Cüneyd'in bölgeden uzaklaştırılmasını talep etti. Amcası ve Karakoyunlu hükümdarının tehdidi karşısında Cüneyd, Erdebil'i terk etmek zorunda kaldı.

Osmanlı hükümdarlarının öteden beri Safevi şeyhlerine hediyeler gönderdiklerini bilen ve Anadolu'daki yoğun tarikat gücünü kullanmak isteyen Cüneyd, Karabağ ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya geçti. Kur'ân-ı Kerim, tesbih, seccade gibi hediyelerle bir müridini II. Murad Han'a gönderdi ve ondan Kurtbeli'nde ibadet edebilmek üzere bir seccadelik yer istedi.

II. Murad Han bu isteğin ne manâya geldiğini iyi biliyordu. Muhtemelen Cüneyd'in fikirlerinden de haberdardı. Bu itibarla gelen müride:

"Bir postta yedi derviş uyur amma bir tahtta iki padişah uyumaz!" diyerek olumsuz cevap verdi. Cüneyd'e iki yüz altın, müritlerine de hediyeler göndererek ülkesini terk etmesini istedi.

Bu tavır üzerine Cüneyd, Karaman ülkesine yönelerek Konya'ya geldi ve Sadreddin Konevî'nin zaviyesine misafir oldu. Fikrî tartışmalar sırasında tekkenin şeyhi, Cüneyd'in ehli sünnet akidesine uymayan görüşlerinden rahatsız olmuştu. Sevenlerinin çokluğundan ürkerek derhâl Karaman beyini haberdar etti. Bu gelişme karşısında Cüneyd, Antakya'ya geçti.

İskenderun Körfezi'nde Cebeliarus denilen bir dağda, Haçlılardan kalma yıkık bir kaleyi oraların hâkimi İbn-i Bilal'den satın aldı. Kısa sürede tamir ederek tekke olarak kullanmaya başladı. Yoğun bir

propaganda neticesinde etrafına büyük bir mürid kitlesini toplamayı başarmıştı. Anadolu'dan Şeyh Bedreddin'in talebeleri de kendisine katılmaya başlamışlardı.

Bölgenin Sünnî şeyhleri Cüneyd'in faaliyetlerinden Memlük Sultanı Melik Çakmak'ı haberdar ettiler. Haleb valisinin gönderdiği kuvvetler karşısında tutunamayan Cüneyd, Canik bölgesine geçti.

Kurnaz, telkin kabiliyetine sahip ve aynı zamanda faal bir insan olduğu anlaşılan Safevi şeyhi, dolaştığı köylü ve göçebe Türkler arasında dedelerinin nüfuzunu da kullanarak sayısı hiç de az olmayan bir topluluğu kendisine mürit yaptı. Kendisinin Hazret-i Ali soyundan geldiğini söylüyor ve faaliyetinin siyasi yönlerini de gizlemiyordu. Muhtemelen iktisadi yönden durumları pek de parlak olmayan köylü ve göçebe Türkleri çeşitli vaatler ile etrafına toplaması zor olmuyordu.

Bir müddet sonra on-on beş bin kişilik silahlı mühim bir kuvveti etrafına toplamış bulunuyordu.

Trabzon Rum İmparatorluğu'nu yıkıp, yerine kendi devletini kurma hayallerine kapıldı. Bu maksatla Rum Devleti topraklarında yağmalarda bulunduktan sonra Trabzon'u kuşattı (1456). Şiddetli çarpışmalar, kaleyi düşürebilmek için uzun bir süreye ihtiyacı olduğunu gösteriyordu. Oysa bu sırada Fatih Sultan Mehmed, kendisine haraç veren bir ülkeye saldırılmasını hoş görmeyerek Amasya Emiri Hızır Bey'i kuvvetleriyle Cüneyd'in üzerine sevk etmişti. Bu durum karşısında Şeyh Cüneyd kuşatmayı kaldırarak kendi ülkesine doğru çekildi.

Öte yandan bu sıralarda Akkoyunlu Devleti'nin başına geçen Uzun Hasan Bey'in yıldızı parlamaya başlamıştı. Cüneyd onun yanına giderek bağlılığını arz etti. Kendisine hüsn-i kabul gösteren Uzun Hasan Bey'in onu, kız kardeşi Hatice Begüm ile evlendirmesi, şöhretini ve taraftarlarının sayısını artırdı.

Sünnî Akkoyunlu hükümdarının bu şekilde hareket etmesinin nedeni, daimi tehdidi altında bulunduğu Karakoyunlu Cihan Şah'a karşı Cüneyd'in kuvvetlerinden faydalanmak düşüncesi olduğu

muhakkaktır. Ayrıca Cüneyd'in bu sırada fikirlerini gizlemiş veya kendisini mutedil bir Şiî olarak göstermiş olması da mümkündür.

Bundan sonra daha rahat harekete başlayan Cüneyd, özellikle Diyarbekir bölgesinde propaganda faaliyetlerinde bulundu. Müritleriyle Uzun Hasan'a yardımcı olarak ona birçok zaferler kazandırdı. Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'a karşı kazanılan zaferden sonra Erdebil'e döndü.

Uzun Hasan'la akrabalığından aldığı cesaretle tekrar siyasi hayatın entrikaları içerisine girdi. Gayrimüslim Gürcülere karşı cihat bahanesiyle, müritlerini etrafına toplayarak sefere çıktı. Lâkin Hıristiyanlar üzerine yürüyecek yerde taraftarlarıyla birlikte kuzeye, yine bir Türk ve Müslüman Şirvan Şahı Halil üzerine yöneldi. On iki bin kişilik kuvvetiyle Şirvan şahı topraklarını istila ve yağma etmeye başladı. Ancak Şirvan Hükümdarı Halil'le yaptığı şiddetli bir çarpışma sırasında okla vurularak hayatını kaybetti (1460). Adamları cesedini kaçırıp Kumal denilen bir yere gömerek ziyaretgâh yaptılar.

Bundan sonra müritleri onun, Uzun Hasan'ın kız kardeşi ile evliliğinden doğan oğlu Haydar'ın etrafında toplanmaya başladılar. Uzun Hasan da himayesini şimdi bu yeğeni üzerinde yoğunlaştırmıştı. Nitekim onu da kızı Halime Begüm Âlemşah'la evlendirdi.

Haydar, Uzun Hasan hayatta bulunduğu müddetçe sakin durdu. Ancak onun vefatıyla memleketin her tarafını karışıklıklar ve saltanat kavgaları sarınca, o da atâleti terk ederek babası Cüneyd'in izini takip etmeye başladı. Gün geçtikçe etrafına toplananların sayısı artıyordu. Bu durum karşısında taraftarlarını ayırabilmek için kendisine bağlı olanlara on iki dilimli kızıl başlıklar giydirmeye başladı. Bundan sonra ona ve tarikatine tâbi olanlara 'Kızılbaş' denildi.

Şeyh Haydar artık babasının öcünü alması zamanının geldiğine inanıyordu. Bunun için kendisine ölümüne bağlı altı bin müridiyle Kafkas seferine çıktı. Kur Nehri'ni geçer geçmez dokuz sene evvel büyük babası Uzun Hasan'ın Timuroğlu Ebu Said'e karşı zafer kazandığı (Ocak 1469) Mukan Ovası'nda Mahmudabad'a karşı ilerledi. Ahali Kızılbaşların yağmasına karşı direnince Şeyh Haydar

öldürülmelerini emretti. Aynı zamanda Şirvan şahına bir adam göndererek Çerkezlere karşı cihat ilan etmiş olduğu için Sultan Yakub'un fermanı hükmünce Derbent üzerinden serbestçe geçmesine izin verilmesini istedi.

Şirvan Şahı Ferruh Yesar bu sırada oğullarından bazılarının düğünü ile meşgul bulunuyordu. Memleketinde bir karışıklık olmadığından askerleri de dağınık vaziyetteydi. Haydar, adamından bu bilgileri alınca süratle Şirvan ülkesine girdi. Geçtiği her yerde yağma ve katliamlar yapıyordu.

Ferruh Yesar kendisini haremi ve eşyası ile güç hâlde Gülistan Kalesi'ne atabilmişti. Şirvan şehirleri şeyhe ve müritlerine dayanamıyordu.

Toplar ve mancınıklarla kalesi dövülmeye başlayan Ferruh Yesar, kayınbiraderi Akkoyunlu Sultanı Yakub'a başvurdu. Akkoyunlu kuvvetlerinin üzerine geldiğini öğrenen Safevi şeyhi kuşatmayı kaldırarak Derbend'e doğru çekilmeye çalıştı. Kızılbaşların yakıp yıkarak bıraktığı arazi ve köylerden geçen Akkoyunlular, bu mezalim karşısında şaşkına dönmüşlerdi.

Akkoyunlu birlikleri ile Şeyh Haydar güçleri karşı karşıya geldiğinde, Ferruh Yesar da geriden gelerek Akkoyunlulara iltihak etmişti. Safevi müritleri müttefik Akkoyunlu-Şirvanşah güçlerine karşı amansızca vuruştular. Ancak Haydar'ın âkıbeti de babasınınki gibi oldu. Bir okla vurularak hayatını kaybetti (1488). Müritleri ümitsizce vuruşmaya devam ettiler ise de neticeyi değiştiremediler.

Aralarında İsmail'in de bulunduğu çocukları, dayıları Sultan Yakub tarafından anneleri ile birlikte Fars'taki İstahr Kalesi'ne hapsedildiler.

ŞEYHLİKTEN ŞAHLIĞA

İsmail, babası Şeyh Haydar'ın Uzun Hasan'ın kızı Halime Begüm'le evliliğinden dünyaya geldi. Babasının Şirvanşahlarla yaptığı savaşta öldürülmesinden sonra iki yıl hapis hayatı yaşadı. 1490 yılında serbest bırakıldıklarında Safevi müritleri ağabeyi Sultan Ali'yi tarikatin başına geçirdiler. Sultan Ali de çok geçmeden Ak-

koyunlu şehzadeleri arasındaki taht mücadelelerine karıştı. 1493'te ataları gibi o da savaş meydanında hayatını kaybetti. Ölmeden önce henüz altı yaşında bulunan İsmail'i yerine halef göstermişti.

İsmail'in de başına bir şey gelmesinden korkan Safevi müritleri, kendisini kaçırıp emin bir yerde sakladılar. Gilan'da altı yıldan fazla kalan İsmail bu zamanın pek çoğunu Lahican şehrinde oturmakla geçirdi. Fakat sofular tarafından hiçbir zaman unutulmadı. Hatta çoğu Anadolulu ve pek azı Azerbaycan'daki Karacadağlı müritleri tarafından devamlı olarak nezir ve hediyeler ile ziyaret edildi.

Zaman da İsmail'in lehine çalışıyordu. Zira Akkoyunlular arasında yeniden başlayan saltanat mücadeleleri kanlı bir şekilde devam ediyordu. 1497'de Akkoyunlu hükümdarı Rüstem'in ölümü ve akabinde Elvend Bey'le Yakub Bey oğlu Murad Bey arasında vuku bulan ve beyliğin ikiye ayrılmasına sebep olan mücadele esnasında İsmail, Safevi tarikatının yeni şeyhi olarak Gilan'dan ayrıldı. Bu sırada henüz on iki yaşını bitirmiş bulunuyordu. Mamafih Akkoyunlu hükümdarları da ondan büyük değillerdi. Sultan Murad'ın yaşı henüz on idi.

İsmail, Gilan'dan Tarum'a geldiğinde yanına Anadolu ve Şamlulardan müteşekkil birkaç yüz mürit toplanmış bulunuyordu. Oradan atalarının memleketi Erdebil'e geldi ise de şehrin valisi Sultan Ali Bey'in ikazı üzerine Hazar Denizi kıyısındaki Astara yöresinde Ercuvan'a çekildi. Kışı burada geçiren Şeyh İsmail, dört bir tarafa haberler göndererek sevenlerini baharda Erzincan'da buluşmak üzere davet etti.

1500 baharında tekrar Erdebil'e gelerek ziyaretlerde bulunan İsmail, ardından Erzincan'a doğru hareket etti. Yıllardır gizli yaşayan Safevi şeyhinin ortaya çıkması ve Erzincan'a gelmesi özellikle Anadolulu sufiler arasında derin bir sevinç doğurmuştu. O derecede ki gerdeğe girmek üzere olan Dulkadırlı ilinden bir genç, davet haberini alır almaz gerdeği unutup Erzincan'ın yolunu tutmuştu. Her taraftan bölük bölük gelen Türkler Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekelü (Antalya Bölgesi) Dulkadırlu, Karamanlu ve Varsaklara (Tarsus Bölgesi) mensup idiler. Beylerden Ustacalu Mirza Bey oğlu

Muhammed Bey ve Şamlu Abdi Bey de kalabalık maiyyetleri ile gelenler arasında bulunuyorlardı. Bu Türklerin ezici çoğunluğu Orta ve Güney Anadolu bölgelerinden idiler.

Şeyh İsmail bilhassa dâhilî mücadeleden dolayı hiçbir güçlüğe uğramadan, istediği gibi Akkoyunlu ülkesinde dolaşmış ve yine bu devlete ait olan Erzincan'a gelerek müritlerini kolayca etrafına toplamıştı.

Bu sırada Osmanlı Sultanı II. Bayezid Han, Mora Yarımadası'nda Modon ve Koron'un fethi ile meşgul bulunuyordu. Anadolu askeri bu savaşa gittiğinden memleketin her tarafı bomboştu. Dolayısıyla Osmanlı tebaasından binlerce kişi hiç güçlük çekmeden hududa çok yakın Erzincan'daki İsmail'in yanına gidebilmişlerdi. Bu arada idaresi altındaki Dulkadırlı ilinden mühim bir topluluğun genç Safevi şeyhinin katına gitmesine Alaüddevle Bey'in de kayıtsız kaldığı anlaşılmaktadır. İsmail için artık harekete geçme zamanı gelmişti.

1500 yılının Temmuz ayında Erzincan'dan ayrıldı. Buyruğunda yaklaşık yedi bin kişilik Türk ve Acemlerden oluşan bir kuvveti vardı. İlk hedefi atalarının öldürüldüğü Şirvan ülkesi idi. Şirvan Şahı Ferruh Yesar, İsmail'in müritleri ile üzerine yürüdüğünü öğrenince derhâl askerini topladı. Yirmi bin atlı ve altı bin civarında yaya askerine sahip olup, silah ve techizatı da mükemmeldi.

Buna rağmen Gülistan Kalesi yakınında Cebani denilen yerde yapılan savaşta ağır bir mağlubiyete uğradı. Kaçmaya çalışırken kendisini tanımayan bir Kızılbaş askeri atrafından öldürüldü. Sonra teşhis edilip cesedi yakıldı.

Şeyh İsmail kazandığı bu ilk zaferi müteakip Şirvan'ın başkenti Şemahi'ye girdi. Kumandanlarından Ustacalu Muhammed Bey ile Aygudoğlu İlyas Beyi Bakü'nün fethine yolladı. Bunlar vazifelerini başarı ile yerine getirdiler.

Kışı Mahmudabad'da geçiren İsmail, bahar gelince Gülistan Kalesi'nin fethine girişti. Bu esnada Akkoyunlu Elvend Bey'in üzerine gelmekte olduğunu haber alınca onu karşılamak üzere harekete geçti. Şeyh İsmail ve Elvend Bey, Nahcivan havalisindeki Şürur

mevkiinde karşılaştılar. (1501) Elvend sayıca ve silahca üstün bir durumda bulunmasına rağmen Safevi şeyhine yenildi. Akkoyunlu ordusunun mühim bir kısmı ile en büyük beylerinden çoğu savaş meydanında kaldı. Bu savaş Azerbaycan'ı İsmail'e kazandırdı.[120]

Böylece muzaffer bir şekilde Tebriz'e gelen Safevi şeyhi burada şahlık tahtına oturdu. On iki imam adına hutbe okunup para kestirildi. Tayinler yapıldı. Artık Safevi Devleti resmen kurulmuştu (1501).

Şah İsmail ardından ülkesinin her tarafında ilanlar yaptırarak hutbenin bundan böyle on iki imam adına yapılmasını duyurdu. Ezanı değiştirdi. Ayrıca çarşı ve pazarda Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osman'ın kötülenmesi ve lanetlenmesini isteyerek buna karşı gelenlerin başlarının vurulması buyruğunu verdi.[121]

ŞAH İSMAİL

Akkoyunlu Elvend Bey'in memleketini tekrar ele geçirmek için giriştiği bütün teşebbüsler başarısız oldu. Kışı Tebriz'de geçiren Şah İsmail, 1502'de Irak üzerine yürüdü. Sultan Yakub'un oğlu Murad Bey ile yaptığı savaşı kazandı. Murad Bey'in Şiraz'a kaçması üzerine onu takip ederek Şiraz'ı ele geçirdi. Ardından Kazerun'u zapt etti. Bu iki şehirde bulunan bütün Sünni ulemayı katlettirdi.

1505'te Yezd üzerine yürüdü. Buraya Muhammed Kere hâkimdi. Safeviler mancınıklarla kaleyi uzun süre dövdüler. Sonunda Muhammed Kere ve askerleri burçlara kapandılar. Ancak Safeviler burçların altına çok miktarda odun yığarak ateşe verdiler. Ya ateşte kızaracak ya da dumandan boğulacak olan müdafiler teslim olma yolunu seçtiler. Buna rağmen çeşitli işkencelere tabi tutulan Kere ve adamları İsfahan meydanında yakılarak öldürüldüler.[122]

Şah İsmail İsfahan'da iken Osmanlı Padişahı II. Bayezid Han'ın elçileri geldi. Bayezid Han ondan Sünni Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği kıyımı durduması için kendisini ihtar etti. Buna karşılık Şah İsmail'in, elçilerin önünde Sünnî bir âlimi öldürmesi Osmanlılar ile münasebetlerin gün geçtikçe bozulmasına sebep oldu.

1505'te Kazvin'e gelen Şah İsmail burada Halid bin Velid'in soyundan gelen Halidîleri topluca katlettirdi.

1507'de Dulkadıroğlu ülkesine yürüdü. Dulkadırlı hükümdarı Alaüddevle, Bozkurt Bey'den kızı Benlü Hatun'u istemiş; fakat red cevabı almıştı. Erzincan'da bir ay kadar kalarak Anadolu'dan yeni kuvvetlerin iltihakı için bekledi. Ancak II. Bayezid Han da tedbirlerini almış, Amasya ile Tokat arası askerle dolmuştu. Anadolu'dan taraftarlarının gelemeyeceğini gören Şah İsmail, Sivas ve Kayseri'den dolanarak Osmanlı ülkesinin içinden geçti ve Dulkadırlı memleketine girdi. Böylece Anadolu'daki taraftarlarına, güçlü olduğu ve 'yanınızdayız' mesajını veriyordu.

II. Bayezid bu küstahça hareketinin sebebini sorduğunda ise: "Padişah benim babamdır. Onun memleketinde gözüm yoktur. Benim işim Dulkadıroğullarına sığınan Fars ve Irak Hükümdarı Murad Bey iledir" diyerek birtakım özürler ileri sürmüştü.

Alaüddevle'nin yanında sadece dört bin adamı vardı. Şahla çarpışmayı göze alamayıp Turna Dağı'na çekilirken Memlükler ve Osmanlılardan yardım istedi. Şahın saldırısı ise çok şiddetliydi.

Dulkadır ilini yakıp yıkarak ilerleyen Safevi birlikleri ülkeyi harabeye çevirdiler. Harput Kalesi'ni de zapt ederek devletine dâhil eden Şah İsmail gerek kış şartları gerekse Osmanlı birliklerinin hareketini haber alması sebebiyle çekildi. Dönüşte Diyarbekir'i de alan Şah İsmail, buraya Ustacaluoğlu Muhammed Han'ı vali tayin etti. Cesur ve dirayetli bir kumandan olan Muhammed Han, emrinde az bir kuvvet olmasına rağmen Alaüddevle Bey'in oğulları Kasım ve Erduvan kumandasında sevk ettiği orduyu mağlup etmeye muvaffak oldu. Bu savaşta Alaüddevle Bey'in yiğitliğinden dolayı 'Saru Kaplan' denilen oğlu Kasım ile diğer oğlu Erduvan ve birçok ünlü Dulkadır beyi maktul düştüler.

Şah İsmail'in bundan sonraki hedefi Irak-ı Arab idi. 1508 yılında Bağdad önünde göründü. Bağdad valisi hiçbir mukavemet göstermeden şehri Safevilere teslim etti. Şah İsmail bu arada Sünnîlerden birçok mühim şahsiyetlerin türbelerini tahrip ettiği gibi şehir halkından da birçoğunu öldürdü.

1509'da Özbekler üzerine yürüdü. Merv civarında yapılan savaşta Özbek Hanı Şeybek Han büyük bir bozguna uğradı. Kendisi de ölüler arasında bulunuyordu. Safeviler Özbeklere karşı pek acımasız davranmış ve teslim olanları dahi katletmişlerdi. Emirleri ve ileri gelen devlet adamları başta olmak üzere on bin civarında Özbek öldürülmüştü. Şeybek Han'ın cesedi bulunduğunda kafasını bedeninden ayırdılar. Derisini soyup saman doldurduktan sonra Osmanlı Padişahı Sultan Bayezid'e gönderdiler. Kafatasını da altınla kaplayıp, kadeh hâline getirdiler ve içine şarap doldurup orada düzenledikleri cennet-âyin toplantıda dolaştırdılar.[123] Özbeklerin sulh talebi üzerine Belh ve birkaç vilayeti alındıktan sonra Irak'a dönüldü.

Şah İsmail zaferden zefere koşuyor, mukavemet gösterenleri kan ve ateş saçarak mahvediyordu. Aslında o tahta çıktığı sırada bölge halkı çoğunluk itibarı ile Sünnî idi. Nitekim hâkim olduğu İsfahan, Fars, Yezd, Kirman, Rüstemdar ve sair bölgelerin yerli halkı, zorla mezhep değiştirmeye karşı çıkarak mukavemete yeltendiler ise de toptan merhametsizce öldürüldüler.[124] Hatta şahın, bu kadar zulüm yapmaması konusunda kendisini uyaran annesi Halime Begüm'ü de (Uzun Hasan'ın kızı olup Sünnî idi) öldürttüğü rivayet edilir.[125]

Akkoyunlu Devleti'ne son verip Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab'ı ele geçirerek Ceyhun Nehri'ne kadar hududunu genişleten Şah İsmail, Özbeklere de büyük bir darbe indirip onları da etkisiz hâle getirdikten sonra büyük ve kudretli bir devletin başı olmuştu. Artık asıl maksadına yönelebilirdi.

Zaten o, bir taraftan fetihlerine devam ederken diğer taraftan da Osmanlı ülkesi ile ilgilenmekten geri durmuyordu. Birincisi, bu ülke kendisi için bir asker kaynağı gibiydi. Bu itibarla 'dâi' denilen halifelerini devamlı Anadolu'ya göndermek suretiyle asker bakımından beslenmeye çalışıyordu. İkinci olarak da Anadolu'da isyanlar çıkartmak suretiyle gelecekte bu en güçlü düşmanını yıpratmak peşindeydi. Şah İsmail, II. Bayezid Han'ın barış taraftarı siyaseti nedeniyle bu emellerine büyük ölçüde ulaşmış görünüyordu.

Zaten uzunca bir süredir Anadolu'nun batınî halkı ile Erdebil sufileri arasında sıkı bir münasebet mevcuttu. Binlerce göçebe Türkü

çiftini çubuğunu dağıtıp, evini barkını bırakıp bu ülkeye gimişti. Bu durum kaynaklara:

Türkler terk edip diyarlarını
Sattılar yok bahaya dârlarını (evlerini)

şeklinde yansımıştı. Şahın dâileri, "Anda varan beyler olurmuş" diyerek zaten Safevilere bağlı bulunan büyük bir kitleyi, o devleti özler hâle getirmişlerdi.

İşin vehametini gören II. Bayezid Han bir taraftan İran'a gitmeyi ve oradan Anadolu'ya gelmeyi yasak ederken diğer taraftan da Teke bölgesindeki Kızılbaşlardan büyük bir kısmını Modon ve Koron'a sürmüştü. Bu yasaklama işi, Şah İsmail'i Anadolu'daki taraftarları ile görüşmesine mâni olduğu gibi onları büyük bir gelirden de mahrum bırakmıştı. Ayrıca Teke bölgesinde güçlü bir idarecinin bulunması arzu edildiğinden Şehzade Korkud, Saruhan valiliğinden alınarak Antalya'ya gönderildi.

Şah İsmail Anadolu'daki müritlerinin kendisini ziyarete gelmelerinin yasaklandığını görünce Bayezid Han'a bu yasağın kaldırılmasını istediği bir mektup gönderdi. Bayezid Han ise İran'a gidenlerin şahı ziyaret için değil askerlikten kaçmak için gittiklerini belirtip bu talebi reddetmiştir.

Öte yandan şahın Dulkadırlı seferine giderken Osmanlı hududundan geçerek girmesi ise bu ülkedeki Kızılbaşlara büyük moral vermişti. Artık isyan hazırlıklarının temelleri atılmaya başlamış ve zamanı gözlenir olmuştu.

Nitekim Osmanlı ülkesinde şehzadeler kavgasının başlaması şah taraftarlarına aradığı fırsatı vermiş oldu. Önce Şahkulu Baba Tekeli'nin Antalya yöresinde çıkardığı isyan süratle büyüdü. Büyük kargaşalıklara neden oldu. Binlerce insan hayatını kaybetti. Sadrazam Hadım Ali Paşa onlarla çarpışırken şehit düştü. Ardından Nur Ali Halife'nin başlattığı kargaşa İç Anadolu'yu sardı. Artık Anadolu'da asayiş kaybolmuş, şahın casusları (dâileri) herkese; "Beklenen gün geldi!" diyerek ayaklanmaya çağırır olmuşlardı. Öyle ki, bu savaşlar döneminde Anadolu'da tam elli bin kişi hayatını

kaybetti. Anadolu kaynıyordu... İşte böyle bir zamanda Selim Han, Osmanlı tahtına çıktı.

SELİM HAN

Selim, Şah İsmail'in fetihleri ve Anadolu'daki adamlarıyla yürüttüğü faaliyetleri sırasında Trabzon valisi olarak görev yapıyordu. Sancağı Akkoyunlu Devleti'ne komşu olduğundan bu ülkedeki gelişmeleri dikkatle takip ediyordu.

Bölgede yıllardır saltanat işlerinin bozulup, terk edildiğini görmüş ve bunun nerelere vardığına yakinen vâkıf olmuştu.

Saltanatta dirayetli kimselerin bulunmadığı zamanlarda, fırsat bekleyen nice kişilerin devlet işlerine karışmasıyla, kanun ve nizamların bozulup ülkede kargaşa ve bozgunculuğun yayılacağı anlaşılmıştı.

Ancak İran'daki gelişmeler Anadolu'yu da sarmıştı. Zira İran'dan gelen Türkmenler, Anadolu halkına: "O topluluk halka karşı adaletlidir. Dirliği yararlı ve arslan gibi adama verirler" diyerek propaganda yapmakta ve Anadolu Türklerini o tarafa çekmeye çalışmakta idiler.

Bu şekilde uzun bir zaman geçmesi hâlinde fitne ve bozgunculuğun büyüyüp, ileride ortadan kaldırılmasının imkânsızlaşacağını gören Şehzade Selim'in gayret ve hamiyet damarları kabarmıştı.

Derhâl kendisine gönülden bağlı adamlarını, Anadolu, Rum (Sivas, Tokat, Amasya) ve Karaman ülkelerine saldı. "Gürcü ülkesine akınım vardır. Ganimet elde etmek isteyen gençler ve yiğitler gelsinler!" diyerek haberler yaydı. Osmanlı ülkesindeki şehir, kasaba ve köylerden, konar-göçer çadır sahiplerinden gazâ etmeyi sevenler şimdi Trabzon yolunu tutmuşlardı.

Anadolu'nun yiğit delikanlıları şimdi Trabzon'da büyük bir birlik meydana getirmişlerdi. Şehzade Selim kudret ve vakarla ata binip bu seçkin ordunun başına geçti.

Hedef Gürcistan idi ki Kemalpaşazâde bu vilayeti şöyle anlatmaktadır: "Trabzon civarında olan küffâr diyarına Gürcistan derler. İçi çalılık ve ormanlık, kenarı dağlık, yolları ve geçitleri zor ve

dardır. Diğer bir kenarı ise geçilmesi pek güç dağlardır. Üzerinden kuş uçmaz, kervan yürümez. Tepelerinden duman eksik olmaz. Bir tarafı da âdem zindanı gibi derin derelerdir ki içine cin ve peri giremez. Derinliğinden kimse haber veremez. Yakın zamanda oraya kimse saldıramamıştır. Eski çağlarda saldıranlar da bir iş elde edememişlerdir.

Atla giren yaya yol bulmaya
Can verir idi kaçıp kurtulmaya

Onlara komşu olan Azerbaycan beyleri o memleketi yağmalamak için diş bilerlerdi. Arkadan bakarlar ağızları suyu akardı. Bazen bir parça arazi alırlar, tekrar fazlasıyla geri verirlerdi. Aldıklarından verdikleri çoktu. Savaş pazarında kârlarından ziyanları çoktu. Gürcüler Tebriz ve civarına zaman zaman saldırıp yakıp yıkmışlardı. Akkoyunlu ve Karakoyunlu beyleri bunlarla daima sulh üzere olmaya çalışırlardı. Kendi ürünlerin kurtarmaya razı olup sizin sizde, bizim bizde derlerdi.

Dâr-ı müdârâyı yaparlardı
Cenk kapısını kaparlardı

Sonra Türkmenlerin devri son bulup o ülkenin bedeninde Bkz. türedi. Zulüm ve işkence elini uzatmadık yer komadı. Ama Gürcistan'a saldıramadı. Bir nice defa o memlekete hücum ağzın açtı, diş geçiremedi; ol yerde acın doyuramadı, ol uca çıkışını duyuramadı.

Hemendem gam çeküp gam yemediler
İt misin âdem misin demediler[126]

Şehzade Selim işte bu zorlu ülkeye kuvvetleriyle bir sel gibi aktı. Enine boyuna geniş ülkeyi hızlı doru atlarıyla çiğneyip çıktılar. On binden fazla esir alınması, akının dehşetini ve Selim'in kudretini ortaya koyuyordu.

Geri döndüklerinde Selim, Osmanlı geleneği üzere savaşta ele geçen esirlerden 'beşte biri hükümdar hakkı olarak' hazineye alınmak değişmez bir âdet iken, hepsini gazilere dağıttı. Zerresine dahi

el uzatmamıştı. Bu bakımdan orada olan bahadırların şehzadeye karşı saygı ve bağlılıkları artarak coşku ve heyecanla, geleceğinin aydınlık ve saltanatın ona nasip olması için dualar ettiler.

Şehzade önde gelen Anadolu, Rum ve Karaman yiğitlerini huzuruna çağırıp:

"Büyük atalarımızdan beri sarayımızda faydalı ve seçkin pehlivan ve tanınmış yiğitler işten el çekip kuldan başkasına makam vermediklerinden, vilayet ve ülke halkının yarar dilâverleri Kızılbaş grubuna yönelmekte ve o hanedanla beraber olmak arzusundadırlar, diye işitmekteyim. Gürcüler üzerine akın etmeyi bu sebepten istedim ve sizi getirtmekten maksadım bu idi. Nazarım sizler üzerinedir. Dedelerimizin zamanından beri bize şöyle öğüt verilirdi:

Sarayımızda asıl kulumuz, yolumuza sadakatle can ve baş koyup bize yoldaşlık ve hizmet edenlerdir. Yüksek mevkiler makam ve dirlikler onlarındır. Hak sübhanehu ve teâlâ ben kuluna devlet bağışlarsa, benim bakışlarım ol yiğitlerin üzerine olacaktır. Hüsn-i iltifatım, yarar ve güzide kılıç vuran pehlivanlaradır. Kullarımıza niye minnet edelim. Onlar samimi kullardır. İçlerinde Müslüman, adaletli, temiz inançlı, dindar ve iyilik sevenleri ileri çekip yükseltmek gerek. Yoksa kuldur diye beceriksizlere, pinti ve alçaklara değer verip değersizi adam etmek padişahlık alâmeti değildir. Halk ve memleket yiğitlerinden yüz çevirmek uygun olmaz. İnşaallah ben bu niyette kararlıyım.

Her biriniz yerli yerinize varıp benim bu tasavvurda ve niyette olduğumu vilayetiniz yiğitlerine bahadırlarına ve kahramanlarına tembih edip bildirin. Kızılbaşlara yönelip sevmekten ve onlara katılmaktan vazgeçsinler" diyerek uğurladı.

Bunu dinleyen yiğitler Anadolu'nun her tarafında şimdi Selim'in efsanevî destanını, Gürcü ülkelerindeki gazâlarını, kendilerine hükümdarca bağışlarını, temiz ve samimi niyetlerini anlatıyorlardı. İşitenler cân u gönülden Selim'in muhabbetini taşır olmuşlardı. Anadolu'yu şimdi yeni bir heyacan dalgası sarmıştı ve meclislerde

ozanlar, 'Yürü Sultan Selim devran senindir!' diyerek türküler söylemeye başlamışlardı. Selim Han'ın Şah İsmail üzerine varmasını isteyenler sadece Anadolu Türkleri değildi. Horasan, Harezm, İran, Azerbaycan Müslümanları da Safevilerin zulüm ve baskılarından bîzâr olmuşlardı. Zira Şah İsmail'in fesadı ve işkenceleri bölgeyi harabeye çevirmiş, özellikle Sünnî Müslümanların ve âlimlerin gözlerini Osmanlı diyarına çevirmelerine yol açmıştı. Tek kurtuluş ümidinin oradan gelecek bir yardımda olacağını görüyorlar ve içli mektuplarla, şiirlerle Selim'i davet ediyorlardı. Emin adındaki bir âlimin şu meâldeki şiirine, devrin tarihçisi Celalzâde Mustafa Çelebi de nümune olarak eserinde yer vermiştir:

Ey hilafet tahtının padişahı! Ey adalet semasının ayı!

Ey Süleyman sıfatlı ve İsa nefesli, ey peygamber huylu ve veli gelişli!

Ey cömertlik ülkesinin başkumandanı! Ey yiğitlik diyarının merkezi!

Ey diyanet cihanına sultan olan, devrin, şahlarının şahının oğlu padişah!

Bu süslü âleme geldiğinde insanoğluna sevinç ve tat geldi.

Cihanda müjde davulunu vurduğunda, dindarlara ümit sadâsı yetti.

Cihan sadefi içinde iri inci gibi olan, dinin sığınağı Sultan Selim Şah!

Müslümanları doğru yolda kıl, İslam'ın emir ve prensiplerini gözet!

Bilmelisin ki sende adalet var, dört halife sana yâr olsun.

Yüz tuman Hatem ve Nûşirevan senin adalet ve cömertliğine hayrandır.

Bil ki sende feth u zafer Hakk'ın kudretidir, kulun işi değildir.

Ey padişah sana arz-ı hâlim var, lutfedip muradımı yerine getir.

Adaletini istiyorum, bana adaletini ulaştır.

Ben temiz ehli sünnet mezhebinin kölesiyim, din ilim ve mektebinin takipçisiyim.

Bu sebeple bid'atçılar bana cefa ve kin kılıcını yetiştirdiler.

Bu bela, cefa, zulüm ve musibet yalnız bana düşmedi.

Bu bid'atçılardan bütün Sünnî olanlar zulüm ve işkence gördü.

Dünya ve dünyadaki insanoğlu sana ümit bağlamıştır.

Küfür kanadını çekip kır, İslam ülkesini çabucak düzelt.

Horasanlılar seni bekler, Horasan'da da saltanat kur.

Canın tene âşık olduğu gibi, Iraklılar da sana âşıktırlar.

Maveraünnehir'deki şah ve dilenciler sana devamlı dua ederler.

Senin saltanatının ömrü uzasın, düşmanın da inleyip başı eğilsin.

Devlet ve zaferle gel, küfrü yok etmek için gayret göster.

Müslümanları üzüntü, sıkıntı, dini bid'atten ve yastan kurtar.

Lütfedip hastalara çare kıl, hayır için inleyen dertlilere iyilik et.

Çünkü cihanın ve din ehlinin ümidi sendedir.

Ey mutlu görünüşlü kişi, bu kusurlu aciz kimseden sana selam olsun.

Peygamberin sahabilerine kötü söyleyenlerin meclisini dağıt.

Senin mızrağının ucunu gördüklerinde onlar kaçacak delik ararlar.

Gel ki adaletinin nuruyla âlem aydınlansın…[127]

SELİM'İN ALDIĞI TEDBİRLER

Gerçekten de Selim Han'ın 24 Nisan 1512'de tahta çıkması ile başlayan hadiseler artık bu iki devletin nihai bir hesaplaşmanın eşiğine geldiğini açıkça ortaya koyuyordu. II. Bayezid Han'ın son senelerinde şehzadeler arasındaki vaziyetlerden istifade ederek Anadolu'da faaliyetlerini artıran ve çıkardığı karışıklıklarla binlerce kimsenin hayatını kaybetmesine sebep olan Şah İsmail, Selim'in tahta çıkmasından sonra da tahriklerini devam ettirdi.

Sultan Selim'in cülusunu tebrik için bir elçi göndermeyerek Osmanlı saltanatındaki bu değişiklikten memnun kalmadığını açıkça göstermiş oldu. Selim Han'ın kardeşlerini ortadan kaldırdığı sırada yanına sığınan Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ı, Osmanlı

tahtının yegâne varisi olarak ilan ederek de bu devletin iç işlerine müdâhil oluyordu.

Bütün bu gelişmeler Selim'i bir an önce harekete geçmeye zorluyordu. Ancak Selim öncelikle sıklaşan Kızılbaş-Safevi münasebetlerini yok etmek ve Anadolu Kızılbaşlarına şiddetli bir darbe indirmek niyetinde idi. Bu maksatla Şiîliğin Ehl-i Sünnet mezheplerince reddedilmiş olduğunu halka telkin etmek vazifesini devrin ulemasına verdi.[128]

Sünnî ulemanın bu hususta kaleme aldıkları fetva ve risalelerin çokluğu bir bakıma meselenin önemini de göstermekteydi. Bunlardan Mevlânâ Sarı Görez Nureddin Hamza Efendi ile Kemalpaşazâde'nin fetva ve risaleleri Osmanlıların fikir ve düşüncelerini yansıtması bakımından fevkalâde önemlidir.

Hamza Efendi fetvasını özet olarak şöyle kaleme almıştı:

"Hüve'l-muîn Bismillahirrahmânirrahim.

Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahu Teâlâ'ya hamdolsun. Peygamberlerin en üstünü olan Muhammed Aleyhisselam'a ve O'nun âline ve ashabına salat ü selam olsun.

Ey Müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Ashab-ı Kiram düşmanı Rafizîlerin reisleri Erdebiloğlu Şah İsmail'dir. Onlar Peygamber Efendimiz'in şeriatini, sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı Kerim'i ile alay ederler. Allahu Teâlâ'nın 'haramdır' buyurduğuna 'helaldir' derler. Kur'ân-ı Kerim'i ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Âlimleri ve salihleri öldürürler. Mescitleri yıkarlar. Reisleri Şah İsmail'i ilah yerine koyup secde ederler. Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer'e küfür edip hilafetlerini inkâr ederler. Peygamber Efendimiz'in hanımı Hazret-i Aişe validemize iftira ile kötü sözler söylerler. İslamiyeti yıkmak için uğraşırlar.

Onların bunlara benzer din-i İslam'a aykırı pek çok bozuk itikatları ve hareketleri vardır ki şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında açık ve kesin bir şekilde bilinmektedir. Onlar görünen bu hareketleri ile dinimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre mülhiddirler (dinden çıkmışlardır). Herhangi bir kimse dahi

onların bâtıl olan dinlerini beğense ve rıza gösterse mülhid olur. Bunları öldürüp cemaatlerini dağıtmak bütün Müslümanlara vaciptir, farzdır. Müslümanlardan ölenler sa'id ve şehit olup cennet-i a'lâdadır. Onlardan ölenler ise hor ve hakir olup cehennemin dibindedirler. Bunların hâli kâfirlerin hâllerinden daha beterdir.

Ya Rabbi! Dinine yardım edenlere yardım eyle. Müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle."[129]

Kemalpaşazâde fetvasında da Şah İsmail ile askerlerine karşı açılacak savaşların diğer din düşmanları ile yapılacak savaşların aynısı olduğu ve cihat sayılacağı belirtiliyor. Umumiyetle Şiîlerin öldürülmesinin caiz olup mallarının helal, nikâhlarının ise batıl olduğu açıklanıyordu.[130]

İşte bu fetvaların kaleme alınmaları üzerine Selim Han, Şah İsmail'e karşı harekete geçmeden evvel bilhassa babasının zamanından beri ortalığı karıştıran Orta ve Güney Anadolu'daki Kızılbaşlara bir darbe indirmeye karar verdi. Zira ülke içindeki bu tehlike önlenmedikçe şaha karşı harekete geçilemeyeceği belli olmuştu. Muharebe esnasında bunların, ordu gerisinde isyanlar çıkarabilecekleri mümkün olduğu gibi, bir bozgun vukuunda ise nelerin yaşanabileceğini tahmin etmek gerçekten güçtü.

Bu karar üzerine Anadolu kadılarına hükümler gönderilerek olaylara karışmış, müfrit Kızılbaşların bugünkü ifadesiyle terörist olanlarının isimlerinin deftere kaydedilerek gönderilmesi emredildi. Böylece yapılan tahkik ve tetkik neticesinde elebaşıları tevkif olunarak kimi katledilmiş ve kimisi de hapis veya sürgün olunmuştur. Bu cezalandırılanların sayısının kırk bini bulduğu rivayet olunmuştur.[131]

Bu hadiseyi sonradan bazı yazarlar Selim Han'ın Anadolu'da sayısı kırk bini bulan bir Şiî katliamı olarak değerlendirmiş ve tenkide tâbi tutmuşlardır. Oysa Çaldıran seferini ve Safevilerle yapılan mücadeleyi anlatan Yavuz döneminde yazılmış pek çok eserde Anadolu Kızılbaşlarına yönelik böyle büyük çaplı bir katliamın olduğuna dair bir bilgi bulunmaz. Safevi Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde

Anadolu Türklerinin rolü konusunda kıymetli çalışmalar yapmış bulunan Faruk Sümer Bey bu konuda şu mütalaayı yürütür:

"Yavuz Selim'in meşhur seferine çıkmadan önce tehlikeli gördüğü kırk bin Kızılbaştan bir kısmını öldürtüp bir kısmını da hapsettirdiğine dair Osmanlı müverrihlerinin sözlerinin mübalağalı olduğu muhakkaktır. Bu kadar çok sayıda insanın öldürülmesi ve hapsolunması pek mühim bir mesele teşkil ederdi. Daha sonraki arşiv vesikalarının da gösterdiği gibi, bunlardan ancak faal olanları öldürülüyor, hapsediliyor veya sürgüne gönderiliyordu."[132]

Yavuz'un Safevilerle mücadelesi üzerine geniş araştırmalarda bulunan Jean-Louis Bacque Grammont, padişahın o tarihte kırk bin kişiyi kılıçtan geçirttiği iddiasını doğrulayacak hiçbir kanıtın bulunmadığını belirtir.[133]

Nihayet Osmanlı tarihinin demografik araştırmalarında en önemli kaynak değeri olan tapu-tahrir defterlerine dayalı araştırmalarda böyle bir nüfus azalmasını gösterecek bir bulguya rastlanmaz. XVI. yüzyılın başlarında Sivas, Tokat gibi büyük ve önemli şehirlerin nüfusunun dahi beş-on bin kişiden oluştuğu göz önüne alınırsa kırk bin rakamı en az sekiz on şehrin yok edilmesi manâsına geleceğini gösterecektir.[134]

Tahrirler üzerinde geniş araştırmaları ve müktesebatı bulunan değerli araştırmacı Erhan Afyoncu Bey de o dönemde bir köyün nüfusunun on-elli hane arasında olduğunu hesaba katarak kırk bin kişinin öldürülebilmesi için bin-iki bin arası köyün yok edilmesi gerektiğini belirtip Anadolu'da o tarihte bu kadar büyük bir nüfus eksilmesi olmadığını, Osmanlı vergi sayımlarında böyle bir durumun görülmediğini ifade etmektedir.[135]

Neticede Selim Han'ın Anadolu'da olaylara karışmış müfrit ve asi Kızılbaşları tespit ettirip cezalandırırken bazı kaynaklara yansıyan rakamların oldukça abartıldığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan Selim Han'ın böyle bir teşebbüse geçmeden önce kadılara hükümler gönderip olayların sorumlularını tespit ve defter ettirmesi, onun bu araştırma ve cezalandırmada hukuk kuralları

içerisinde hareket ettiğinin en büyük delilidir. Ayrıca ana maksadının âlimlerin fetva ve risaleleri ile Anadolu halkını Safevi tarafına meyletmekten korumak, devlet ve milletin bütünlüğünü bozdurmamak olduğu anlaşılır.

Bu arada ciddi Osmanlı araştırmacıları Anadolu'da Selim Han'ın giriştiği bu hareketin asıl sorumlusunun, gönderdiği daileriyle bu ülkeyi bölünmenin ve parçalanmanın eşiğine getiren ve başta, biri sadrazam olmak üzere nice devlet görevlileri ile on binlerce masum halkın ölmesine sebebiyet veren Şah İsmail olduğunda müttefiktirler.[136] Nitekim Osmanlı tarihi üzerinde kıymetli araştırmalar yapmış bulunan İsmail Hakkı Uzunçarşılı Bey bu konuyu hülasa ederken şu çarpıcı mütâlaada bulunmaktadır:

"Tarihi olayları vesikalara dayanarak incelemeden hüküm verenler Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olduktan ve şehzadeler meselesini hallettikten sonra Şah İsmail ile muharebeden evvel Anadolu'daki azılı kırk bin Kızılbaşın idam veya hapis olunmalarını sebepsiz bulurlar ve Sultan Selim'i muaheze ederler. Hâlbuki vesikalarla gösterilen olaylar göz önüne alınacak olursa padişahın ne kadar isabetli hareket ettiğini ve bütün bu işlerde baş rolü olan Şah İsmail üzerine giderken gerisindeki tehlikeyi ber-taraf etmek istediği görülür."[137]

EDİRNE'DEN HAREKET

Selim Han bir taraftan âlimlerin verdiği fetvalar ve yazdığı risaleler ile Anadolu halkını, Şah İsmail ve taraftarlarının fikir ve düşünceleri hakkında aydınlatırken diğer taraftan destekçilerine de büyük bir gözdağı vermişti. Şimdi ise tehlikenin kaynağını kurutmak üzere şaha karşı ağır bir darbe indirmek zamanı gelmiş bulunuyordu.

Bu maksatla derhâl Edirne'de divanını topladı. Şah İsmail'in yaptıklarını bir bir sıralayıp haklarından gelmek istediğini şu sözlerle bildirdi:

"Trabzon tahtında iken onlara yakın olup durumlarını biliyordum. Zaman el verip devletleri yardımcı olursa, yeryüzünden İslam'ın tarz ve usulünü kaldırıp, doğru inananları saf dışı ederler.

Muhammed'in apaçık dinini bırakırlar, küfürden daha kötü bir yola giderler.

Kâfirlerin sapık dinleri bellidir. Kâfirin günahı sırf şirk (eş koşma), bunların maksatları ise temiz dinin saf suyunu kirletmektir.

Kâfirin en büyük günahları Âlemlerin Efendisi'nin peygamberliğini inkar, bunların sonu sapıklık olan niyetleri Server-i Kainat'ın mağara dostu, dert ortağı arkadaşıyla beraber büyük sahabelerine kin ve düşmanlıklarını ortaya atmalarıdır.

Kâfirin suçu Kur'ân-ı Azîm'e muhalefet, bunların maksadı mutluluk sıfatlı apaçık dine muhalefettir. Kâfirin en derin arzusu İncil'in hükümlerini yaymak, bunların en büyük gayretleri Kur'ân'ın prensiplerini bozmaktır. Kâfirlerin ümitleri haç tertibini gözetmek, bunların arzuları sevgili Peygamberimiz'in dinini bozup küçümsemektir. Mademki bu topluluk doğru yola girip tevbe etmiyorlar. Anadolu'da karışıklık ve fitne çıkarmaya devam ediyorlar, öyleyse onların üzerine yürümemiz gerekir."[138]

Selim Han'ın bu sözleri üzerine vezirlerden bir kısmı böyle mühim bir iş için acele karar verilmemesini düşünmek ve tedbir almak için kendilerine müsaade edilmesini kanun-ı kadîme başvurulmasını istediler. Selim Han ise tehirin düşmana zaman kazandıracağını bilmekte ve işin savsaklanmasında ciddi zararlar görmekteydi. Sinirli bir şekilde ağırlığını ortaya koyarak:

Kim bu kanun u kavâid ü sübül
Gökden inmiş Hakk kelâmı hod değil

Ne Resulün sünnetidür bî-hilâf
Ne bu güft u gûda vardır ihtilâf

Kendü devrinde ne ihdas itse şâh
Ol anun kanunudur bî-iştibâh

Devr anundur emr anun kanun anun
Bahr anundur berr anun hâmun anun

Her zaman bir sûret ile iktizâ
Nef' virmez böyle demde mâ-mezâ[*139]

deyince artık kimsede söz söyleme cesareti ve gücü kalmamıştı.

Derhâl Anadolu ve Rumeli beyleri ile sancakbeylerine, mahallî kadılara ve bütün ilgililere emirler gönderilerek sefere hazır olmaları bildirildi. Nihayet hazırlıklar tamamlandıktan sonra 21 Mart 1514 Salı günü[140] ordu Edirne'den yola çıktı.[141]

Şeyhler-sufiler, baylar-fakirler, gençler-yaşlılar Edirne halkı o gün Selim Han'ı ve ordusunu dualarla uğurlamak üzere yollara düşmüşlerdi. Selim Han'ı rüzgâr süratli doru atının üzerinde görkemle gören halk bir uğurdan 'Maşaallah' nidaları ile bağırıştılar.

Hudâ mansûr ide zât-ı güzînin
Ki sensin nâsırı Dîn-i mübînin

Alem çözdük Rasûl eshâbı içün
Muhammed Mustafa ahbâbı içün

Muzaffer ol müebbed ol Hudâ'dan
Özün mahrûs ola daim hatâdan

Azîz ü kamyâb ol devlet ile
Ferahnâk ol fütûh u nusret ile

Adalet kıl cihan mahkûmun olsun
Acem mülkü ser-â-ser Rûm'un olsun[**142]

Dualarla uğurlanan Selim Han 31 Mart'ta İstanbul önlerine geldi. Eyüpsultan yakınlarında Filçayırı mevkiine kurulan otağına yerleşti. Eyüpsultan'ın çevresi çadırlarla dolmuştu. Yeşil çimenler üzerinde ak çadırlar, çiçekleri açılmış ağaçlara benzemişti.

---

* **sübül**: yollar; **bî-hilaf**: şüphesiz; **güft u gû**: söz, dedikodu; **ihdas etmek**: koymak; **bî-iştibâh**: şeksiz, şüphesiz; **bahr**: deniz; **berr**: kara; **hamun**: çöl; **nef'**: fayda; **mâ-mezâ**: geçen ay, geçmiş zaman.

** **zat-ı güzin**: seçkin zat; **nasırı**: yardımcısı; **alem**: bayrak; **müebbed**: ebedi; **mahrus ola**: koruna; **kâmyâb**: mutlu; **ferahnâk**: neşeli; **fütuh u nusret**: fetihler, zafer ve yardımlar; **ser-â-ser**: baştan başa; **Rum'un**: Osmanlı'nın.

Filçayırı'ndaki ikameti sırasında Eba Eyyub el-Ensari hazretleri ile dedesi Fatih ve babası II. Bayezid Han'ın kabirlerini birkaç defa ziyaret eden Selim Han kurbanlar kestirip fakirlere de pek çok sadaka dağıttı. Zaman zaman ulemayı çağırıp görüş ve düşüncelerini aldı. Rumeli'nin muhafazası için görevlendirilen Saruhan Valisi Şehzade Süleyman'ın derhâl Edirne'ye gelmesi yönünde emir çıktı. Bu sırada Rumeli birlikleri Gelibolu İskelesi'nden sürekli Anadolu yakasına geçmekte idiler.

Selim'in yanındaki birlikler de kimi Eyüp kimi Kağıthane iskelesinden ağırlık ve eşyaları gemilerle Üsküdar sahiline taşınıyorlardı. Nihayet 20 Nisan Perşembe günü Selim Han da Üsküdar'a geçmek üzere hareket etti. Çavuşlar ve solaklar cins atının üzerinde kadırgasına doğru ilerleyen Selim Han'ı "Yâ Raccekellah!" (Ey Allah'ın harekete geçirdiği) nidasıyla alkış yağmuruna tutmuşlardı.

Muzaffer Osmanlı sancakları açılmış padişaha mahsus davul dümbelek ve kösler dövülmeye başlanmıştı. Yeniçeriler tüfenklerini ateşleyip cihana gürültü ve velvele verdiler.

Özellikle Sünnî ulemanın verdiği fetvalar ile heyecana gelen İstanbul halkı, sefere çıkan Selim Han'ı görebilmek için Eyüb'ü doldurmuş, Haliç'i ise kayıklar istila etmişti. Selim Han etrafı dolduranlara hüsn-i iltifatla selam verince duaları göklere çıkarıp zafer niyaz ve temenni ediyorlardı.

Selim Han'ın kadırgasına binip hareket etmesiyle birlikte İstanbul surları ile Galata arasındaki ve Beşiktaş'a kadar kıyılardaki harp gemilerinden, savaş sandallarından şimşek parıltılı gök gürültülü toplara ateş verdiler. Her taraf baştan başa duman ve bulut oldu.

Selim Üsküdar cihetine geçtikten sonra Maltepe'de kurulan ordugâhına geldi. Burada Bosna Sancakbeyi Hadım Sinan Paşa'yı Anadolu beylerbeyiliğine atadı.

Başdefterdar Pîrî Mehmed Çelebi'yi huzuruna çağırarak sefer lojistiği hakkında bir konuşma yaptı. Kendisine: "Allahu Teâlâ'nın yardımına ve iki cihanın övüncü Peygamber Efendimiz'in mucizâtına dayanıp Ashab-ı Güzin'in adına zor bir işe giriştim. Rum serhad-

dinden çıkıp Acem topraklarına girdiğimizde umarım ki Şah İsmail gelip bizimle harp eyleye. Korkup ötelere çekilebilir. Saltanatımın şerefinin gereği onu takip eder isek, askere yiyecek, içecek ve giyecek hususunda sıkıntı çekilebilir diye hatırıma vehim ârız oldu" diyerek endişelerini dile getirdi. Bu hususta çeşitli tedbirler alındı.

Maltepe ordugâhından hareketle Tekfur Çayırı, Gebze, Hereke ve Çınarlı konaklarını geçerek 23 Nisan'da İzmit'e varıldı. Şah İsmail'e ilk mektup burada yazıldı.

Nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi'nin kaleme aldığı ve Osmanlı inşa sanatına örnek olarak gösterilen nâmesinde Selim Han, Şah İsmail'e şöyle diyordu:

NÂMINI VE NİŞÂNINI YOK EDERİM!

"Her şeyi bilen gerçek melik Allah şöyle buyurdu: Allah katında din şüphesiz İslam'dır ve kim İslamiyet'ten başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir. O, ahirette de kaybedenlerdendir.

Bu nâme bizim büyük sığınağımız müşrik ve kâfirleri öldüren, din düşmanlarını kahreden, borçluların burunlarını sürten (zelil eden), hakanların miğferi, gazi ve mücahitlerin sultanı, İskender gibi yırtıcı, Feridun şerefli, adaletin Keyhüsrevi Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu, Sultan Bayezid oğlu Sultan Selim Han'dan Emir İsmail'e.

Her iş Allahu Teâlâ'nın tasarrufundadır. Sultanlık ve saltanat kuru bir bahanedir. Cenab-ı Hakk iki cihan serveri peygamberleri vasıtasıyla kullarına iyiyi ve kötüyü öğretti. Onların zamanında cihan adalet ve doğrulukla parladı. Ondan sonra hakla kendi içlerinden ve isteyerek birini seçip onun eliyle kanunları tatbik edeler. Âfât, küfür, bid'at ve dalaletten her hâliyle korunalar. Doğru yoldan ayrılanları kılıçla yola getireler.

Sen, 'orman aslandan boşalınca çakal oraya kahraman olarak girer' hükmü üzere, tecavüz yoluyla doğu ülkeleri emirliğini ele geçirdin. Zulüm ve eziyet kapılarını Müslümanların yüzüne açtın. Zındıklık ve dinsizliğin her yönü ile kaynaşıp yoğruldun. Zulüm bayraklarını şahlık ve hükümdarlık göklerinde dalgalandırdın.

Nefsinin hevasına uyarak, yaratılışının isteklerine aldanarak şeriat bağlarını kopardın. Halkın temiz inançlarını yıkmayı kendine meslek edindin. Zinayı helal kılmak, haksız yere kan dökmek, mescit ve minberleri yıkmak, kabirleri ve mezarları yakmak, âlimleri küçümsemek ve aşağılamak, mushafları pisliklerin içine atmak ve Şeyhayn-ı kirama (Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer) küfretmek gibi şeni' ve bayağı işlerin tevatür derecesine vardı.

Din önderleri ve bizlere rehber olan âlimler senin ve seninle olanların, sana uyanların dinden çıktığına, küfre düştüğüne fetva verdiler.

Böylece bize düşen dini savunmak, zulme uğrayanlara yardımcı olmak, tehlikede olanları kurtarmak, ilahi emre uymak ve padişahlık namusunu yerine getirmektir. Bunun için ipekli, bezeli kumaşlar yerine zırh ve çelik gömlek giyindim. Cenab-ı Hakk'ın yardımı ve güzel tevfiki ile zafer sancaklarım dalgalandı. Zaferlere alışmış askerler, savaş alanlarının aslanları, hançer vuran yiğitler harekete geçti. Zafer ve hayırla son bulacak Safer ayında denizden geçmeyi emrettim.

Eğer aziz ve yüce yaratıcının yardımı yâr olursa devletli elimin sillesiyle, senin zulüm elini ve pazunu kaldıracağız. Senin kargaşalık kötülük ve şerrini âciz ve zavallıların başından yok edeceğiz. Senin dumanından felakete uğrayan evleri o ateşten kurtaracağız. Nitekim fitne eken sıkıntı biçer denilmiştir.

Kılıçtan evvel İslam'a gelmeyi teklif şanlı Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın ilkelerindendir. İşte bu mektup o gerekçe ile yazılmıştır.

Şüphesiz insanlar yaratılıştan farklıdırlar. Nefs bir madendir ki kimi altın, kimi gümüş olur. İşte kötü alışkanlıklar bazı mizaçlarda bir huydur ve yok olması mümkün değildir. 'Zenci yıkamakla beyaz olmaz!' demişler. Kimi davranışlar da şehvet dalgalanmaları, duyguların bastırması ve gevşek tutumlardan kaynaklanır. Bunları gidermek mümkündür.

Eğer sen de onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar, günahlarının bağışlanmasını dilerler, zümresinin yolunda gidersen Allahu Teâlâ'ya yönelir ve tutunursan kötü işlerinden, doğru olmayan hâllerinden ve çirkin gidişatından pişmanlık gösterir cân u gönülden tevbe ve istiğfar edersin.

O zaman muzaffer ordumuzla çiğnenmesi ve her yanı atlarımızın nallarıyla mıhlanması kararlaştırılmış yöre ve bölgelerin ulu kapımızdan sana bırakılma ihtimali vardır.

Sonra bilmedim, aldandım demek fayda vermez. Sonradan zor olur. Askerimle gelip senin memleketine girmek ve başına odlar (ateşler) yakmak bize düşmüştür. Gelip eşiğim toprağına yüz sürmek sana ve senin gibilere iftihardır. Bir an önce bu dediğimi yapasın. Yoksa sonra mazeretin kabul olunmaz. Eğer karşı durmayı seçersen meydana gelesin. Allah'ın takdiri ne ise o olur. Zulmünü mazlumlar üzerinden kaldırıp, nâmını ve nişanını dünyaya gelmemiş gibi yok ederim."[143]

Yazılan bu mektup, evvelce halka Şiîlik propagandası yaparken yakalanan Kılıç isimli bir Kızılbaş lideri ile Şah İsmail'e gönderildi.

GEDÂLAR BAY OLDU

24 Nisan 1514 Salı günü Yenişehir Ovası'na varıldı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile Gelibolu'dan geçen Rumeli askeri burada orduya katıldı.

2 Mayıs günü Kütahya yakınında Seyitgazi Türbesi'nin civarında konuldu. Celalzâde burayı ilahi nurun merkezi, na-mütenahi sırların konağı, mağfiret menba'ı bir merkez olarak tanıtmaktadır.[144] Selim Han Seyitgazi hazretlerinin türbesini ziyaretten sonra tekkesindeki görevlilerin yanı sıra fakir, muhtaç ve gönlü yaralılara binlerle sadaka dağıttı.

Urfetözü mevkiinde iken Vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı yirmi bin kişilik timarlı sipahi kuvvetiyle önden Sivas'a gönderdi.

Her gün bir konağı yürüyüp Konya civarına geldi ve Filâbâd denilen yerde otağını kurdurdu.

Celalzâde burasını Sultan otağı, velilik makamı, hidayet mevkii, erenlerin önderi, manevi kirlerden temizlik yeri, iyilerin bağlılık merkezi, bereket kaynağı *Mesnevi* sahibi Mevlânâ Celaleddin-i Rumî hazretlerinin nur evi kabri diyerek övmektedir.[145]

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Şems-i Tebrizî ve Sadreddin Konevî gibi büyük ve ulu zatların kabirlerini ziyaret eden padişah, onların ruhlarını vesile kılarak dualar etti. Şehrin fukarasına ol ulular hürmetine cömertliğinden paylar üleştirdi. Gedalar, yoksullar bay (zengin) oldu. Timarlı sipahilere de yüzer akçe terakki ihsan olundu.

Kayseri'ye geldiğinde Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'le müzakereye girişti. Kendisine gönderdiği nâmede:

"Mezhepdaş olmanın gereği, bid'at ehlinin tepelenmesinde ve fesatlık damarlarının kesilmesinde cihat kılıncını takmış bulunan padişaha yoldaş olmaktır" demişti.

Etme bir saat teellül merd isen
Ehl-i İslam ile ger hem-derd isen

Gel bu yolda sen de hem-rah ol bize
Hüsn-i İslam ile dil-hâh ol bize[146]*

Alaüddevle Bey ise, "O kırklı yaşlardadır. Ben ise doksan yaşındayım" diyerek ihtiyarlığından bahisle bu isteğe menfi cevap verdi. Hakikatte ise Alaüddevle'nin, II. Bayezid döneminde Osmanlılara iltica ettiği bilinen ve şimdi de Sultan Selim yanında savaşa iştirak eden Şehsuvaroğlu Ali Bey sebebi ile Osmanlılara cephe alıp Memlük taraftarı bir siyaset güttüğü anlaşılmaktadır.

Bu arada orduda erzak buhranı baş göstermeye başlamıştı. Dulkadırlılarla uğraşmanın zaman kaybettireceğini hesap eden Selim Han, Alaüddevle hakkındaki düşüncelerini sonraya bırakmayı uygun gördü. Yoluna devamla Sivas'a geldi.

---

* Şayet Müslümanlarla berabersen, derdi ile dertleniyorsan ve bu davanda mert isen bir saat geciktirme, gönülden ve İslam güzelliği ile bize katıl.

Burada iken ordusunu yoklamaya tabi tuttu. Her konakta katılımlarla ordu mevcudunun yüz kırk bin asker ve beş bin zahireciye ulaştığı görüldü.

Selim Han yoklamadan sonra muhtemel bir Şiî ayaklanmasını önlemek maksadıyla kırk bin kişilik bir kuvveti ordusundan ayırarak İskender Paşa komutasında Kayseri ile Sivas arasında konuşlandırdı.

Bu ihtiyat kuvveti aynı zamanda bir bozgunluk vuku bulursa ric'at hattını tutmuş olacaktı. Selim Han muhtemelen bu hareketi ile Şah İsmail'in ordusunun çokluğu karşısında çekinip savaşa girmemesinin önüne de geçmek istemişti.

Ayrıca bu birlikler, Şah İsmail'in Diyarbekir ve batı sınırı komutanı Ustacaluoğlu Mehmed Han'ın yaptığı tahribat yüzünden uğranılan zahire ve saman sıkıntısını da gidermeye çalışacaktı. Zira Ustacaluoğlu Türk ordusunun ileri harekâtını duyduğu andan itibaren Sivas'tan ötede kalan bölge halkını daha içerilere sürmüş ve geri kalan her şeyi ateşe vermişti.[147]

Trabzon'dan katır sırtında getirilen zahireden başka yiyecek temin edilememişti. Bu sıkıntıya çare arayan Selim Han Ardahan, Oltu ve İspir bölgelerine hâkim mahallî Gürcü beylerinden Mirza Çabuk'a elçiler göndererek zahire istedi.

KARŞILIKLI MEKTUPLAR

Selim Han Sivas'tan hareketle Osmanlı topraklarını bitirip Azerbaycan hududuna geçti. Düşmandan hâlâ haber ve eser yoktu. Bunun üzerine Şah İsmail'e bir mektup daha gönderdi. Kayseri ile Sivas arasında bir ihtiyat kuvvetinin bırakılmış olduğunu haber vermekten de çekinmeyen Selim Han özetle şöyle dedi:

"İsmail Bahadır!

Uyulması gereken şu buyruk sana ulaşınca bilesin ki yaratılışındaki kötülük fitne ve fesadın kaynağı olarak İslam'ın namus perdesini yırtmaya gayret gösterdiğin için faaliyetlerini zafer rüzgârının ok ve hançeri ile temizlemek zamanı gelmiştir. Bu husus genel olarak

bütün Müslümanlara ve özellikle sultanlara vacip olmuştur. Ulema da bu konuda fetva vermiştir.

Bu itibarla Hazret-i Peygamber'in temiz dinini yaşatmak üzere düşman avlayan sayısız askerle senin kasdına, doğu ülkelerine doğru şanlı yönelişi eyledik.

Denizi geçtiğimiz esnada beğenilir bir mektup gönderip baskı ve zulümle hükmün altına aldığın yerler yakında padişahlığımın mutlu gölgeliği altında gölgelenilecek bir yer olacaktır. "Er isen meydana gelesin. Hak sübhanehu ve teâlânın çizdiği yol ve kararı neye yönelik olmuş ise ortaya çıka" deyu buyurmuştum.

Bundan muradım; birkaç ay önceden hazırlıklarını yapıp tedarikin göresin, 'Gafil bulundum, elim altındaki askeri toplamaya zaman el vermedi' diyerek özür ve bahanede bulunmayasın demekti.

Amma uzun bir süre ve epeyce bir vakittir ki dökülen at nallarından yeryüzü demire bürünmüş, dizginlerin şakırtısından cihanın kulağı çınlayıp dolmuştur. Nihayet gökleri andıran Azerbaycan yöresinde olan dağ ve tepeler muzaffer ordunun at nallarıyla, hilallerle dolmuş göğe benzemişken senden ne ad ne san peyda olmuş, ne de varlığından bir iz ortaya çıkmıştır. Öyle bir gizlenmiş hâldesin ki varlığınla yokluğun denktir.

Kılıç taşırım davasın idenlerin siper gibi belalara göğüs gerebilmesi ve başbuğluk sevdasında olanların, ok ve kılıç yarasından korkusu olmaması gerekir. Saltanat gelini bir kimseyi kucaklarsa, el parlak kılıcın dudağına buse verir.

Selamet kaygusuyla perde gerisinde oturmayı seçenlere erlik adı hatadır. Ölümden korkan kimselere ata binmek ve kılıç kuşanmak yaraşır değildir. İmdi bu derecede gizlenmenin bu biçimde sessizlik köşesine çekilmenin nedeni ihtimaldir ki, kıyasa gelmez askerimin çokluğundan duyduğun korku ve endişe olmalıdır.

Sendeki bu ürküntüyü gidermek için zaferleri rehber edinen askerimden kırk bin bahadırı ayırıp Kayseri ile Sivas arasında bıraktım.

Düşmana at oynatması ve boş meydan bulması için fırsat vermek ancak bu denlü olur. Bundan artuk olmaz. Eğer özünde her

ne çeşitten gayret ve yiğitlikten iz varsa gelüp zaferleri kovalayan askerime karşı durasın.

Ezelde yazılı olan her ne ise gün yüzüne çıkmış ola. İnşaallahu Teâlâ selamlar doğru yolu tutana olsun!"[148]

Selim Han, Anadolu topraklarına veda edilip düşman arazisine girilmesi ile birlikte ani baskınlara karşı her türlü tedbiri almayı da ihmal etmiyordu. Ordunun her an savaşa hazır olabilmesi için Cephane-i Âmire'den savaş aletlerinin dağıtılmasını emretti. Davudî ve derbendî hüsrevlere layık zırhlar, çelik yelekler, yaldızlı sırma kaftanlar altın saplı yaylar, şimşek parıltılı can alıcı mızraklar, Rumî ve Hindî kılıçlar, nacaklar, çomaklar, güneş gibi parlak kalkanlar, şahlara layık taclar ve diğer harp aletleri çıkarılıp dağıtıldı.

Ordugâh bir anda boy bosta âdem görünüşlü, heybette aslana benzer ve giyimde çeşit çeşit şekilde hoş ve güzel elbiseler içinde mehabetlü dilâverler ile doldu.

Askerin herbiri sanki demir bedenli, ellerinde hasmı kıran ve yıkan aletleri ile can kuşu Allah yolunda her an uçmaya hazır, yalın kılıç yiğitler idiler.[149]

13 Temmuz Perşembe günü Kemah karşısında Aktepe Konağı'na gelindiğinde Erzincan kethüdası geldi ve Selim'e itaatini arz etti.

"Sizin için gerekli erzak hazırlanmıştır. Yüce huzurunuza getirip sunalım. Yeter ki askeriniz bize zarar vermesin" diyerek ricada bulundular.

Selim Han; "İstedikleri şartlarla şehir halkına aman verip ol memlekete zarar ve ziyan olunmasın" diyerek nöbetçiler tayin etti.

Ordu Ezincan'a tâbi Yassıçemen'deki Hasanbey Çayırı'na geldiği sırada (18 Temmuz) Şah İsmail'in elçisi Şahkulu Akay Bevey ordugâha gelip Selim Han'a bir nâme ile içi afyon dolu bir altın kutu takdim etti.

Şah İsmail mektubunda şöyle diyordu:

"Sultan Selim Şah'a

Mektupların geldi. Cennet-mekân babanın zamanındaki yürüyüşümüz, Dulkadırlı Alaüddevle'nin küstahlığı yüzündendi. Yoksa her iki taraftan da dostluktan, beraberlikten başka bir şey görülmedi. O memleketler halkının çoğu ecdadımızın kıymetlisi idi.

Sonra o hanedan ile eskiden beri sevgimiz vardı. Timurlular zamanında olduğu gibi bir kargaşalığın olmasını istemezdik.

Münasebetsiz (uygunsuz) sözlere hiç gerek yok. Bunların hepsi de münşilerin (kâtiplerin) fikirleri uydurmalarıdır. Yazanların tiryak (afyon) ile kurumuş dimağlarından doğan sözlerdir.

Bu itibarla onlara kullanmak üzere mührümüzle mühürlenmiş altın bir hokkayı Şahkulu Ağa ile gönderiyorum.

Şu sırada İsfehan boylarında avlanmaktayım. Bu cevabı dostça hemen yazdık. Size karşı durmak üzere de derhâl hazırlığa başladık. Kimseden korkumuz yoktur.

Senin bu istediğini çokları tecrübe ettiler.

Ali evlatları ile savaşanlar, kendileri yok olur gider.

İş savaşla sonuçlanacak olursa onu geciktirmek doğru olmaz. Fakat sonunu da düşünmek gerek, vesselam."[150]

Şahın mektubundaki ifadesinden, elçinin hareketlerinden ve sunduğu hediyesinden canı sıkılan ve müteessir olan Selim Han elçiyi derhâl öldürttü.[151]

Öte yandan İsfehan'da bulunan Şah İsmail'in süratle hazırlıklarını tamamladığı memleketinin hâkim ve kethüdalarına bir biri ardınca gönderdiği fermanlardan anlaşılıyordu. Nitekim Azerbaycan'a gönderdiği Abdullah Ağa'ya uğradığı yerlerde kolaylık gösterilmesi için bölgenin idarecilerine hitaben kaleme aldığı "ebu'l-muzaffer İsmail bahadır sözümüz" başlıklı fermanları bunu teyit ediyordu.

Muazzam ordusunun alaylarını seyrederken kendine güvenini de, Şükri-i Bitlisî'nin ifadeleriyle şu sözlerle belirtiyordu:

Dedi İsmail bin Haydar menem
Şîr-i nerle cengiden saf-der menem

Gireli meydana men ner-pehlivan
Kimseden döndürmedim dahi inan

Men Horasan mülkün aldım âşikâr
Eyledim Gilan zemini târümâr

Ne Luristan kaldı ne Şirvan-zemin
Gördüler gazilerümden tiğ u kin

Âb-ı Amudan kıyasan ta Fırat
Vardurur bi-şüphe nısf-ı kainât

Üş benim hükmümdedir bu zikr olan
Düşman olmaz bana sahib-i fikr olan

Ben varurdum gelmeseydi ol ferid
Çekmedin zahmet zehi baht-ı said[*152]

YAŞADIĞINLA ÖLDÜĞÜN DENKTİR

Uzun süredir çorak arazide yol almakta olan Osmanlı askerlerinin büyük bir sıkıntı çekmekte olması ordudaki Şah İsmail ile muharebe aleyhtarlarına aradığı fırsatı vermişti. Bunlar yavaş yavaş askeri tahrike başladılar. Selim'in ise Erzincan'da, Safevilerin merkezi Tebriz'e kadar olan yolu kırk merhaleye taksim ederek yürüyüşe geçmesi ve kararında sebat etmesi üzerine endişeleri arttı. Vezirler ve bazı sancakbeyleri Safevi topraklarında ilerlemenin aleyhinde olmalarına rağmen bunu açıklamaktan çekindiler. Askerin de huzursuzluğunu bahane ederek daha ileri gitmenin mahzurlarını arz etmek maksadıyla Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'yı ikna ile Selim Han'a gönderdiler.

Hemdem Paşa Enderun'da yetişmiş değerli bir devlet adamıydı. Şehzade Ahmed vakasında Selim'e hizmet etmek suretiyle padişahın da takdirini ve güvenini kazanmış değerli bir vezirdi. Sözleri ve fikirleri hoşgörü kulağıyla dinlenir çoğu da makbul bulunurdu. Bu

---

* **men**: ben; **şir-i ner**: erkek aslan; **saf-der**: düşman saflarını yaran; **ner**: erkek; **âşikâr**: açık; **tarümâr**: harap, perişan; **tiğ**: kılıç; **âb**: su; **bî-şüphe**: şüphesiz; **nısf-ı kainât**: kainatın yarısı: **ferid**: yegâne; **zehi**: ne güzel, ne mutlu.

itibarla devlet adamları bu tehlikeli meseleyi Selim Han'a açıklama konusunda onu aracı ve uyarıcı olur diye düşünmüşlerdi.

Hemdem Paşa da Selim Han'ın hakkındaki teveccühüne güvenerek padişahın neşeli ve rahat olduğu bir toplantı sırasında askerin tavrından ve konuşmalarından yakınarak:

"Bunların gönülleri İran viranelerinde dolaşmaktan üzgün ve dirençleri de yol yorgunluğundan bitkin hâldedir" dedi. Ardından Fatih Sultan Mehmed'i örnek göstererek, değerli ceddiniz Tercan ucunda (Otlukbeli) Uzun Hasan'a zafer bulduğunda onun ardınca Acem diyarına sefer etmeyip atının dizginlerini geri taht kentine çevirmişti. Bugün de doğru hareketin aynısı olacağını ısrarla belirtti.

Sen dahi ceddin gibi dön tahtına
İtimad etme bu yolda bahtına

Hemdem Paşa teklif ettiği tedbirin nice sıkıntılara kaynaklık edeceğini hiç düşünmemişti. Anadolu'yu kasıp kavuran bir büyük tehlikeye karşı girişilen teşebbüs iflas edeceği gibi saltanat namusu da yıkılıp noksan düşecekti. Bir daha böyle büyük projelere girişmek ise hayal olacaktı.

Nitekim padişah bu sözleri işitir işitmez pek sevdiği Hemdem Paşa'yı feda etmek zorunda kaldı.

Eğer baş yerinde kalsın dilersen
Ayağın haddinden öte atma sen

Karaman beylerbeyiliğine ümeradan Zeynel Paşa'yı getirdi.[153] Selim Han'ın bu hareketi vermiş olduğu kati kararın önlenmesine mâni olmak içindi. Bu hâl orduda bir sükûnet tesis etti ve ileri harekâta devam edildi.

Fırat kenarında Çubuk, Pınarbaşı, Kağızman, Mama Hatun Kervansarayı ve Alacalar konaklarını seri bir yürüyüşle geçen ordu Çermük'e geldi. Selim Han bu mevkide Bâli Bey tarafından esir edilerek getirilen iki Kızılbaşı Türkçe kaleme aldırdığı bir nâme ile Şah İsmail'e gönderdi.

Şahın nâmesine cevap niteliği taşıyan bu mektubunda Selim Han şöyle demekteydi:

"İsmail bahadır!

Cihanın itaat ettiği yüce fasih ve beliğ mektubum katına ulaşınca sen de mektup gönderip cüretli bir tavırla gelmekte acele ediniz, biz de beklemekten kurtulalım diye bildirmişsiniz.

Artık belli ve âşikâr ki biz kendimizde bulunan durum ve yaratılışımızda olan cüreti faaliyete geçirip uzak yerden sana yönelerek zafer belirtili zafer sancaklı ordum ile yer ve konaklar yürüyüp gelip, emrin altında olan ülkeye girdim.

Hüküm sahibi sultanların töresinde ve kudretli hakanların katında padişahların idaresinde olan topraklar nikâhlıları gibidir. Erlikten nasibi, gençlikten hissesi, belki içinde biraz cesareti olan kimse başkasının kendisine saldırmasına katlanamaz. Hâlbuki bu kadar zamandır işleri zafer olan askerlerim yurduna girmiş olup doyumluklar iderler. Henüz senden ne ses, ne seda, ne de varlığından bir iz vardır. Yaşadığınla öldüğün denktir. Geçici cesaret kazanmaya kimin ihtiyacı olduğuna yaşanılan durum tam şahittir.

Gerçek budur ki, şimdiye dek senden yiğitlik ve merdânelik anlaşılan hiçbir hareket sâdır olmadı. Meydana gelen iş de baştan başa hile ve sahtekârlıktır. Şüphe yoktur ki geçici cüretin eseri ancak hile ve hud'a olur. Başka bir şey olamaz. Uğradığın derdin çaresi sence bilinmekte imiş. Kullanmaya devam et. Belki böylece kalp kuvveti elde eder, karşı çıkmaya cesaret bulursun.

Senin kalp zayıflığının giderilmesi için başarıya götüren ordumdan kırk bin er ayrılıp Sivas ile Kayseri arasında bırakılmıştır. Düşmana mürüvvet ancak bu denlü olur. Bundan sonra da geşmişteki kaçış üzere korku zâviyesi köşesine çekilirsen erlik adı sana haramdır.

Miğfer yerine başörtüsü, zırh yerine çarşaf giyip serdarlık ve şahlık davasından feragat eyleyesin."

Senden bir iş hâsıl olmaz
Sen bu işi yapamazsın

Müellifler padişahın Şah İsmail'e, mektupla birlikte bir de kadın elbisesi gönderdiğini kaydederler. Yine bu sırada Selim Han, Semerkand Hâkimi Ubeyd ile Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye de birer mektup yazarak düşman memleketinde bulunduğunu bildirmiştir.

TEK BAŞIMA DA KALSAM GİDERİM!

Osmanlı ordusu Çermük'den hareketle Tercan'a vâsıl oldu. Selim Han burada Yanya Sancakbeyi Mustafa Bey ile Trabzon Sancakbeyi Mustafa Bey'i Bayburt'un zaptına memur etti.

Ertesi gün Sökmen Konağı'nda Gürcü beylerinden Mirza Çabuk'un sefirlerini kabul etti. Sefirler beraberlerinde iki bin baş koyun ve bir miktar da zâhire getirmişlerdi. Selim bu yardıma teşekkür olmak üzere ikinci emir-i ahurunu Gürcistan'a Mirza Çabuk'a gönderdi.

Gerçekten de ordu yiyecekten çok sıkılıyor, Trabzon yoluyla gelmekte olan zahire kifayet etmiyordu. Geçici rahatlıklar yerini çok geçmeden aynı bunalıma bırakıyordu. Şah İsmail'in verdiği söze rağmen henüz meydana çıkmamış olması, erzak darlığına arazinin verdiği sıkıntılar da eklenince asker arasında hoşnutsuzluk bir kez daha kendini göstermeye başladı. Ordu içinde ileri gelen bazı kimseler gizli açık konuşmaya ve bu defa da yeniçerileri tahrik etmeye başladılar:

"Bilinmeyen sözde bir düşman ardınca, tanınmayan bir ülkede boş yere yürümek, kıtlık ve açlık belasından gayrı bir işle neticelenmez. Eğer onda ar ve namus olsa çamura batmış camış gibi bir yerde çöreklenip memleketinin çiğnenmesini göze alamazdı. Şayet düşmanın izi belirseydi baş ve canımızı âlemleri gölgeleyen padişah uğrunda feda eyler idik. Amma düşman aşağılanma ve rezillik çukurunda gizlenmiş bir hâlde iken onun meydana çıkmasını beklemek nice güçlükleri üzerimize davet etmektir" dediler.

Neticede ordu Göle'den sonra Eleşkird'in Kara Sakallu konağına geldiğinde isyan emareleri görülmeye başlandı. Padişahın otağı yanına geri dönme isteğini belirten içi tehdid dolu mektuplar bırakıldı.

En sonunda Yeniçeri taifesi bir sabah padişahın otağı karşısına varıp hep birden bağırmaya başladılar:

"Üç aydır ki durmaksızın dağ ve ovaları aşıp çöllerde dolaşmaktan hâlimiz alt üst olmuş ve çektiğimiz sıkıntı son haddine varmıştır. Yol yorgunluğu canımıza yetti. Eğer işi kötülük olan düşman arlanmaktan uzak olmasa ve namus yolun tutmuş olsa böyle bir köşede gizlenmezdi. Toprağından yabancıları geçirmezdi.

Eğer adaletli padişahımız ve gönül sahibi hakanımız dizginleri geri çevirmeye niyet etmezlerse üzüntü yükünden ve sıkıntı dikenlerinden hâlimiz pek zor ve direnme gücümüz tükenmek üzeredir. Padişahın lütuflarından dileğimiz budur ki, bu kullarına merhamet buyurup, olmayacak tasarıların boğuntusuna bizi atmaya ve taşıyamayacak ağır yükü yükleyerek gücümüzü yıkmaya. Bu güçsüz, viraneye dönmüş kulların alıp İran viranelerine gitmeye..."

Bu bağırışmaları işiten ve sonucun nereye ulaşacağı kestirilemeyen, isyan emarelerini gören Selim Han süratle atına bindi ve askerin içine doğru cesaretle ilerliyerek:

"Biz henüz kastettiğimiz yere varmadık. Düşmanla karşılaşmadık. Dönmek ihtimali yoktur. Hatta bunu düşünmek dahi fasid hayaldir.

Teessüf olunur ki, şahın maiyyeti onun uğrunda, batıl davaları yolunda şevk ile can verirler. Köpüren sele yakıcı ateşe şen şakrak girerler. Oğullarını kızlarını şahları uğruna kendi elleriyle doğrarlar.

Biz ise server-i kâinat Peygamber Efendimiz'in pak ve temiz dinine hizmet kasdıyla buralara kadar gelmişken sizdeki şu hamiyetsizliğe ve gayretsizliğe bakın. Kulluk töresi bu mudur? Bağlılık ve itaat davası sadece sözle ve lafla mıdır? Çoluk ve çocuk derdiyle eli bağlı olanlar, rahat döşeklerini gözleyenler, yol zahmetini bahane edenler, kalpleri zayıf olanlar kendileri bilirler. Dönerlerse din-i mübin yolundan dönerler.

Ben bu maksattan geçmem ki ona gönül vermişem.

Sıkıntı çekmeyince rahatlık gevheri ele girmez. İstek zindanında yatmayan sabahın doğuşuna ermez. Her türlü meşakkate ve günün

acısına tuzlusuna dayanacak olan gaziler bana yoldaş olsun. Gözü gönlü geride olanlar bu yola yaramaz. Ayakların şişmesine dayanamayan, ateş alevine dalamayan maksat yolunda konak aşamaz. Sadece yaşamayı düşünenlerden gerektiği zaman yardım gelmez.

Eğer bahane düşman gelmediği ise düşman daha ileridedir. Bizi isteyen can fedailerinin kılıçları belindedir. Bizimle gelsinler. Zehir içmekten ve acı çekmekten kaçınan rahatlarına düşkünlerin de iradeleri ellerindedir geri dönsünler. Ben illa tek başıma da kalsam giderim!"

Böylece kısa, kati ve acı bir hitabede bulunarak yeniçerilerin gurur ve izzet-i imanlarını harekete geçiren Selim Han, atının dizginlerini bir kez daha Safeviler üzerine doğru çevirdi. Padişahın bu kararlılığını gören yeniçeriler de yaptıklarının utancı içinde başlarını eğmişler ve tekrar yola koyulmuşlardı.

Selim Han bu arada namlı dilâverlerden Şehsuvaroğlu Ali Bey'i huzuruna çağırtarak:

"Bak Ali Bey! Düşman kayıp ve gözden uzak. Gerçekte durumları meçhul ve belirsizdir. Casusların haberleriyle durumlarını öğrenme yolu neredeyse kapalıdır. İsmine yaraşır şekilde sana bağlı yiğitlerle bu gece atlı akın edip, mutlaka düşmanlar tarafından yararlı bir haber getirmeye gayret eyle. Hizmetin teşekküre değer" buyurdu.

"Ferman yüce hünkârımındır" diyen Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadır ilinin yarar yiğitlerinden yüz kadarını seçip süratle ordudan ayrıldı.

İki gün sonra da Şehsuvaroğlu Ali Bey ile akıncı kuvvetleri komutanı Mihaloğlu Mehmed Bey'in adamları gelerek düşmanın Çaldıran'a doğru yaklaştıkları haberini verdiler. Bu haber Osmanlı askerlerini oldukça rahatlatmıştı. Artık önde çarpışacakları bir düşman belirmiş ve bu nihayetsiz görünen zorlu yolculuğun sonuna gelmişlerdi.

Eleşkird'e bağlı Bezirgan Suyu, Danasazı, Karaköy konaklarını geçerek Ovacık Sahrası'na ulaştı. Burada Otağ-ı Hümayun kurulurken şah birliklerinin baskın yapacağı şeklinde bir şayia duyulduğundan

derhâl tertibat alındı. Çadırlar yüklendi ve gün boyu yol alınarak Maku'nun Kazlıgöl adındaki mahalline gelindi. Artık Osmanlı öncü birlikleri Çaldıran Sahrası'na kadar yayılarak Şah İsmail'in karakol ve öncülerine yaklaşmışlardı. Doğuda vadiye hâkim tepelerde Şah İsmail'in çadırları görünüyordu. İsmail daha erken gelerek en uygun yerde kuvvetlerini konuşlandırmıştı. Anlaşılan savaş, Çaldıran Ovası'nda geçecekti.

Bu mevkide yeni tertibat aldıran Selim Han derhâl harp meclisini topladı. Selim Han askerin istirahati için yirmi dört saat tehiri mi yoksa sabahleyin şafakla beraber harbe girilmesinin mi muvafık olacağını sordu.

Söz alan bütün devlet adamları ordularının altı aydır büyük bir zorluk ve meşakkatle yol aldığını, yorgun düştüğünü, düşmanın ise zinde ve hazır durumda olduğunu bu itibarla derhâl savaşa girişilmesini tehlikeli bularak, bir gün istirahat vermenin yerinde olacağını belirttiler.

O sırada divanda en küçük rütbede olan Başdefterdar Pîrî Mehmed Çelebi de söz alarak asker arasında Şiîlere taraftar olanların bulunabileceğini beklemeleri ve zaman geçirmeleri hâlinde bunların karşı tarafla haberleşebileceklerini ifade ederek şafakla birlikte harbe girmenin yerinde olacağını belirtti.

Aynı görüşte olduğu anlaşılan fakat o ana kadar bu fikrin ortaya atılmaması dolayısıyla sabırsız kalan Selim Han, Pîrî Mehmed Çelebi sözünü tamamlar tamamlamaz:

"İşte yegâne rey sahibi bir adam! Ne yazık ki vezir olamamış!" diye bağırmaktan kendini alamadı.[154]

BUNLAR KİMLERDİR?

Muzaffer Osmanlı birlikleri büyük bir nizam ve disiplin içerisinde ovaya doğru ilerlerken, otağı geçide ve ovaya hâkim bir tepenin üzerine kurulu bulunan Şah İsmail de atının üzerinde olduğu hâlde düşmanının hareketlerini kontrol ediyordu. Bir yandan da evvelce hayatını bağışladığı Malkoç Hacısı namındaki bir Osmanlı

beyinden Türk birlikleri ve başlarındaki kumandanları hakkında bilgi alıyordu.

Önce bir alay göründü. Etrafında nihayetsiz kırmızı bayraklarla donanmış, kızıl sancaklı görk demire garkolmuş bir alaydı. Şah: "Bunlar kimlerdir?" deyince, Malkoç Hacısı: "Bu alay Rumeli vilayetinde Niğbolu süvarileridir. Beyleri Mihaloğlu Mehmed Bey'dir" cevabını verdi.

Beyleri olur Mihaloğulları
Âl-i Osman'a fedadır canları

Bundan sonra cümlesi ak giysiler içinde yeşil sancaklı büyük bir alay meydana doğru göründü. Şah: "Bunca asker hangi kişverden (ülkeden) gelir ve ol yeşil sancak kimindir?" dedi.

"İsfendiyaroğlu Mirza Bey'dir. Durakları Kastamonu ve Bolu'dur. Âl-i Osman'a dedelerinden beri mürid ve muhiblerdir. Bu iki alay Osmanlı'nın karavullarıdır (öncüleri)."

Malkoç Hacısı bu sözleri ederken büyük bir toz bulutu belirip dâr u diyarı sanki zulmete gark eyledi. Az sonra toz bulutunun dağılmasıyla cümle kırmızı libasları içinde sanki bir kan deryası gibi dalgalanan bir büyük piyade kuvvet belirdi. İçlerinde çeşitli renklerde sancaklar dalgalanmaktaydı. Şah: "Ya bu sayısız asker nedir?" dedi:

"Türkler buna 'azab' deyu ad vermişlerdir. Osmanlıların en eski askerî ocağıdır. Anadolu gençlerinden teşkil edilir" derken azapların ayaklarından kalkan toz bulutu henüz inmişti ki hadsiz hesapsız bir askerî birlik daha belirdi. Cebe ve cevşenleri göz alıcı bir hâlde parlamakta olan birlikte nice altın başlı sancaklar vardı. Her sancak altında bir sahib-i server bulunuyordu. Şah hayran kalarak, "Sultan Selim herhâlde bu asker içindedir" dedi.

Rumi dedi ey zamane ferdi şah
Bu senin benzettiğin şimdi sipah

Bir beyidir ol erenler şahının
Kemterin bir bendesi dergâhının

İşbu haşmet ve bu leşkerler tamam
Anadolulu mülkünündür Rum'a râm

Mir-i miranı bu şevketle âyan
Hod Sinan Paşa'dır ol ner-pehlivan

Ve bunun akabinde bir kez daha görülmemiş heybette azîm bir asker daha belirdi. Şah bir kez daha heyecanlanmıştı:

"Şüphesiz ki Selim bu leşkerdedir. Bu şevket ve bu zinet onundur. Başkasının olamaz" dedi. Ancak Malkoç Hacısı'nın cevabı yine şaşırtıcı idi: "Hayır gördüğün bu leşker, Karaman vilayetinindir. Bunların beylerbeyileri Selim'in bir kuludur..."

Ardından dillerle anlatılmaya ve sayıya gelmez bir azîm kuvvet dahi dağ ve taş, dere ve tepe dolup sahraya inmeye başladı. Şah: "Evet Selim bu leşkerdedir ki, böyle pervasız ve korkusuz gelir" diye söylendi. Malkoç Hacısı dedi:

"Ey şah bu gördüğün asker Rum vilayetinindir. Sivas ve Amasya beylerbeyidir." Yine konuşmaya dalmışlardı ki ansızın bir toz belirdi ki baştan başa cihanı tuttu. Ol aydınlık günü sanki geceye çevirdi.

Titredi ol dağ heybetinden tamam
Dağı pâ-mâl etdi yekser has u âm

Cebe-cevşen pertevinden âfitab
İndi yüz toprağa sürdü aldı tâb

Şah dedi işbudur dârâ-yı Rum
Şevketiyle geldi gösterdi hücum

Rumi dedi ey ferid-i ercümend
*Görme devran âfetinden sen gezend**

"Ey şah bu cebe ve cevşenleri parlayan sancakları sayısız, askeri hesaba gelmeyen birlikler denizi aşıp gelen Rumili leşkeridir. Ol vilayetlerde gece ve gündüz kâfirle gazâdadırlar. Bunların beylerbeyi Hasan Paşa'dır."

---

* **pâ-mâl**: ayak altında kalmış, çiğnenmiş; **has u âm:** herkes; **âfitab**: güneş; **tâb**: güç, kuvvet; **ercümend**: muhterem; **gezend**: elem, musibet.

Şahın hayreti henüz geçmemiş iken yine bir toz belirdi ki hadd ü pâyânı yok. Mehter sadasına silah şakırtısı ve nal sesleri karışıyor, gök gürlemesi ve şimşek çakması gibi göklere çıkıp nicelerin göz ve kulakların sağır eyliyordu. Parlayan mızraklar göz kamaştırıyor, toplar ağzını açmış ejderha misali ilerliyordu. Malkoç Hacısı da heyacanlanmıştı: "Bu gördüğün hadsiz hesapsız askere 'Yeniçeri' derler. Tamamı yayadır ve yaya yürümekten asla pervaları yoktur. Bunların işleri gece ve gündüz top, tüfenk ve zenberek atmaktır. Ok atmakta ve kılıç oynatmakta üzerlerine yoktur. Velhasıl her hüner ki dünyada vardır, bunlarda bulunur. Kızıl sancakla sarı sancak onlarındır." Şahın gözleri şimdi yeniçerilerin gerisine kaymıştı.

Zira sağında yeşil solunda al bayraklar arasında toplanmış kişneyen ve eşinen atlar ile ortada yüksek ve geniş biri ateş gibi kırmızı diğeri kar gibi beyaz iki sancağın neyi temsil ettiğin sordu.

Esir Osmanlı heyacanla bağırdı: "İşte padişah. Şevketlü sultan. Gördüğünüz onun sancaklarıdır. Sağında kızıl bayraklılar sipahileridir. Solundaki sarı bayraklıları ise silahtarlar zümresidir. Arkasında ulufeli süvariler ve garibler ki bunlar padişahın hassa askerleridir" (muhafız alayı) dedi. Bu kadar heybetli ve muntazam asker ve mükemmel teşkilat şahın iç geçirmesine neden oldu.[155]

Buna rağmen cesaretini kaybetmemişti. Osmanlı kuvvetlerinin kalabalıklığından ve cüretinden çekiniyor idiyse de yıllardır yanında savaşlara girmiş, kendisine ölümüne bağlı kuvvetleri gözünün önüne geldiğinde endişeleri yerini güvene bırakıyordu.

İKİ TARAF

Şah İsmail'in askerlerinin tamamı süvari birliğinden ibaretti. Ekserisini Ustacalu, Afşar, Varsak, Dulkadırlu, Rumlu (Anadolulu), Şamlu, Kaçar ve Karamanlu Türkmenlerinin teşkil ettiği ordusunun mevcudu seksen bin kişi idi. Osmanlıların yorgunluğuna karşılık Acem birlikleri afiyet ve rahatta idi. Atları da yorulmamış ve iyi beslenmiş durumdaydı.

Hepsi harbe alışmış en az altmış bin kişilik vurucu gücü dikkati çekiyordu. Bunların miğferleri mücella çelikten ve kırmızı tuğlarla

müzeyyen idi. Silahları demir topuzlarla yay ve dişbudak ağacından yapılmış mızraklardandı. Bu mızrakları ortadan kullanmak suretiyle kullanıyorlardı. Çevik ve asabi atlara çelikten yapılmış eyerler vurulmuştu.

Askerinin intizamı ve defalarca tecrübeden geçmiş sadakati muharebenin sonucu hakkında Şah İsmail'e pek büyük ümit veriyordu. Kumandanları arasında Diyarbekir Valisi Ustacaluoğlu Mehmed Bey, Bağdad Hâkimi Hülefa Bey, Meşhed Hâkimi Seyyid Mehmed, Irak-ı Acem Serdarı Pir Budak Bey, Şamlu Durmuş Han, Rumlu Nur Ali Halife, Dulkadırlı Halil Sultan, Emir Şerefüddin Ali, Baba İlyas Çavuşlu oğulları, Horasan ve Damgan valileri ile Vekilü's-saltana Nimetullahzâde Mir Abdülbaki gibi at üzerinde ihtiyarlamış cengâverleri vardı.

Safevi ordusunda piyade sınıfı olmadığı gibi Osmanlıların müthiş toplarına karşı koyacak bir tane de topları yoktu. İsmail, casusları ve ele geçirdiği esirler vasıtasıyla Selim'in tasavvurlarından ve toplarının tertibatından haberdar bulunuyordu. Bu itibarla askerini kırkar bin kişilik iki kola ayırdı.

Sağ kanadın komutasını kendi üzerine alırken sol kolu meşhur kumandanı Ustacaluoğlu'na tevdi etti. Şahın taktiği Ustacaluoğlu ile girişecekleri bir çevirme hareketi sonunda azabları yaracaklar ve yeniçeleri arkadan çevirip kıskaç içerisine alarak asıl büyük darbeyi indireceklerdi.

Bu arada Çaldıran Ovası'na giren Osmanlı ordusu da evvelce planlandığı şekilde bir makine düzeni içerisinde süratle tertibatını almıştı. Usul üzere padişah yeniçeri, topçu, cebeci ve kapıkulu süvarisiyle ordu merkezinde yerini aldı. Padişahın yanında Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa, İkinci Vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa, Üçüncü Vezir Mustafa Paşa, Ferhad Paşa, Karaca Paşa gibi devlet ricali kazasker ve sâir din adamları bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun sağ kolunu Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ile Zeynel Paşa'nın emrindeki Anadolu ve Karaman kuvvetleri, sol

kolunu ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa komutasındaki Rumeli askeri teşkil ediyordu.

Sağ ve sol kolların nihayetinde biri on bin diğeri ise sekiz bin kişiden ibaret Anadolu ve Rumeli azabları, birbirlerine zincirlerle rapt edilmiş ve hedeflerini bir mil içinde vurmakda mâhir beş yüz topun önünde dizilmişlerdi.

Öncü kuvvetlerinin ekseriyetini teşkil eden Dulkadırlı Türkmenleri Şehsuvaroğlu Ali Bey'in, artcı birlikleri ise Şadi Paşa'nın emrinde idiler.

İki asker vuruşmaya girişmeden evvel birbirlerini müşahade eyledikleri demde Osmanlı vezirleri 'Karabulut' isimli atının üzerinde Cemşid-vâri duran sultanın huzuruna vardılar. Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa, padişaha dua eyledikten sonra:

Eyâ ey berr ü bahrın padişahı
Muin ola sana yer gök İlahı

Muzaffer ide a'da üzre daim
Olasın din-i Ahmed-birle kâyim

Göründü asker-i ehl-i dalalet
Helâk ola kılıcından temamet

Onlardır çar-ı yâra şetm idenler
Dahi ahkâm-ı şer'i ketm idenler

Dualar eyle şahâ kullarına
İnayet dile Hakk'dan askerine

Keseler başını ehl-i fesadın
Cihana dolduralar eyü adın

Çü sensin padişahı ehl-i dinin
Yürü imdi Hüda ola muinin[*]

---

* **berr ü bahr**: kara ve deniz; **muin**: yardımcı; **a'da**: düşman; **dalalet**: doğru yoldan ayrılmış; **temamet**: tamamı; **şetm:** sövme; **ketm**: gizleme, saklama.

Hersekzâde'nin bu konuşmasından sonra Selim Han da vezirleri, ağaları, beyleri ve güzide dilâverlerine hitaben:

"Ey benim kullarım ve bahadır dilâverlerim! Ceddim Osman Şah'dan beri atalarıma ve dedelerime hizmet edip, din-i İslam yolunda canlar ve başlar feda edip, şirk ehlinin başların kesip kanların dökerek vilayetlerin alıp İslam'ın çırağını rûşen eylediniz. Bu gün de şu din ve İslam'ı bilmez, sahabe-i güzine kini bitmez bir alay Acem topluluğuna rıza-i Allah içün merdâne ve muhkem gazâlar idesüz. Ben dahi sizlerin önünde can ve baş oynatayım" dediklerinde Anadolu ve Rumeli dilâverleri hep bir ağızdan: "Dünyada heman padişah sağolsun ve biz kullarına himmet yoldaş eylesün. Görsün kim zamanı geldikte Cenab-ı Hakk'ın inayeti ile İslam'a zaaf virüp dinin hükümlerini tahkir eden şu taifeye öyle işler idelim ki ta devr-i kıyamete değin dâsitân-ı âlem ola" dediler.[156]

Bunun üzerine Selim Han: "Öyleyse gayret-i İslam'ı ve hamiyet-i Seyyidü'l-enam'ı tamam yerine getirecek demdür. Bugün düşmandan yüz çeviren avratdan kemdür" diyerek mehterlere hücum marşını çaldırmaya başladı.

ÇALDIRAN MUHAREBESİ

Savaş, 23 Ağustos 1514 sabahı Şah İsmail'in Osmanlı sol koluna Rumeli birlikleri üzerine yıldırım gibi çarpmasıyla başladı. Bir anda sanki iki hudutsuz deniz birbirine girdi.

Şah İsmail o kadar ani hareket etmişti ki, Osmanlı sol kol azabları oklarını çekmeye dahi fırsat bulamamışlardı. Bir anda kimisi atların ayakları altında kalırken nicesi de kılıç vuruşlarıyla toprağa düştüler. Tepesinden tırnağına dek gök demürlü seçkin Safevi süvari birliği ardından Rumeli yiğitleri üzerine bir anda çullanıvermişti.

Topları kullanma imkânını bulamayan Rumeli dilâverleri ne olduğunu dahi anlayamamışlardı. Derhâl var kuvvetlerin bazuya getirip bahadırlık göstermek için fedakârâne vuruşmaya başladılar. Şimşek kılıçlarıyla demirlere gömülü düşman kanın toprağa saçtılar. Buna rağmen şahın müritlerini durdurmak mümkün olmuyordu.

Bu cenahta savaşın kaybedilmekte olduğunu hisseden ünlü akıncı kumandanı Malkoçoğlu Bâli Bey'in oğulları Sofya Sancakbeyi Ali Bey ile Silistre Livası Hâkimi Tur Ali beyler de cenge fırtına gibi girmişlerdi. Kemalpaşazâde onun bizzat şah üzerine yürüyüşünü şöyle nakletmektedir:

Depüp alay-ı şaha İbn-i Malkoç
Tokuştu Kurçı ile nitekim koç

Koyun gallesine girdi san kurt
Ki itdi irdüğünün kellesin hord

Kime rast gelse ol ceng ü çalışda
İki pâre ederdi bir çalışda

Çü nâra uruben 'Allah' der idi
Nice Kurçı'ya ol dem şah der idi.

Nice kürçi püşt olup sipaha
Rivayetdir ki el irgürdi şaha

Veli ol demde takdir-i İlahi
*Ecel irdi elinden aldı şahı**

Acemler Malkoçoğullarını şahın üstüne doğru çektikten sonra bir anda çevrelerini sararak kılıç ve mızraklarla şehit ettiler.[157]

Şehadet şerbetinden içtiler
Cihan derdin unutup gittiler[158]

Bu durum Rumeli birliklerinin daha da sarsılmasına yol açtı. Şimdi birbiri ardınca Mora Sancakbeyi Hasan Ağa, Prizren Beyi Süleyman Bey, Yörgüçoğlu Mehmed Bey ve nihayet Rumeli birlikleri komutanı Hasan Paşa şehadet şerbetin yudumladılar. Şah İsmail için Ustacaluoğlu ile buluşma yerine ramak kalmıştı.

Oysa diğer taraftan şahın sol koluna komuta etmekte olan Ustacaluoğlu'nun harekâtı düşünüldüğü gibi gitmemişti. Ustaca-

---

* **İbn-i Malkoç**: Malkoçoğlu; **Kurçı**: Acem; **galle**: sürü; **hord**: yemek; **püşt olup**: arkasını dönüp, bozularak kaçan; **irgürdi**: yetişti; **veli:** lâkin.

luoğlu bütün kuvvetiyle Osmanlı sağ koluna yüklendiği zaman, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa emrinde Anadolu askerleri, saflarının nizamını hiç bozmadan müthiş bir direniş gösterisi içerisinde ustalıkla bir yay gibi açıldılar. Zafere doğru yol almakta olduğunu zanneden Ustacaluoğlu ve güçleri bir müddet sonra her biri bir ejderha gibi ağzını açmış Osmanlı topları ile karşı karşıya kaldıklarında dehşeti fark ettiler.

Sinan Paşa topçularına uyarıda bulunup yasak koymuştu ki, kendisi emir vermedikçe atmayalar ve izin çıkmadıkça girişmeyeler. Safeviler 'savaşı kazanıyoruz' zannıyla bir kızgın dalga gibi hareketlendiğinde düşmanı toplarıyla karşı karşıya bırakan Sinan Paşa'nın buyruğuyla şimdi top ağızları ölüm kusmaya başlamıştı. Güllelerin patlamalarıyla Kızılbaşların baş ve ciğerlerine ölüm toprağı saçıldı. Ustacaluoğlu'nun dayandığı, güvendiği dalları durumundaki oğul ve torunları top taneleri ve düşen havan şarapnelleriyle paralandılar. Ustacaluoğlu yardımcıları olan dev vücutlu cengâverlerinin yıkıldığını görünce son bir hamle ile ayakta duranlarla hücuma geçtiğinde Anadolu yiğitlerinin top gibi güçlü bedenlerine çarptı. Osmanlı dilâverlerinden biri şimşek gibi bir hareketle Ustacuoğlu'nun başını gövdesinden ayırıp mızrağa dikmişti bile... Başı padişah katına gönderilirken artık Safevilerin bu hattı korkunç bir bozgunun sonuna doğru yaklaşıyordu.

Diğer taraftan Selim Han, Rumeli birliklerinin bozulmakta olduğunu, bu hattaki askerlerin bir taraftan merkeze diğer taraftan savaş dışına doğru çekilmekte olduğunu müşahade etmekteydi. Sağ kolunun başarısını gördüğü anda yanında bulunan çelik pulatlı yeniçeri birliklerinden birkaç bölüğü süratle Şah İsmail üzerine sevk etti.

Rumeli kuvvetlerinin saflarını yararak gurura kapılan Şah İsmail'in başında bulunduğu Safevi kolu Osmanlı ordusunun merkezine doğru yönelmişti ki savaş ateşinin semenderleri ve cihat meydanının saf çeken bahadırları yeniçeri birliklerinin sel gibi üzerlerine akdığını gördüler. Yeniçeriler öncelikle tüfenklerini boşaltarak demir ve taş fişekler attılar. Safevi birliklerini birbirine kattılar.

Ardından ateş saçan kılıçlarıyla içlerine daldıklarında her hamlede bir Safevi askerini yere sermeye başladılar. Nice Safevi hanları ve sultanları kılıcın parıldayan yalazasıyla yandılar. Kılıç ustalarının boyasıyla kızıl kana boyandılar. Toparlanan Rumeli yiğitlerinin de devreye girmesi artık şahın sonunu getirmek üzereydi.

Etrafa kaçışan askerinin moralini takviye etmek ve toparlayabilmek için dört bir yana koşan Şah İsmail birkaç defa at değiştirmiş bir aralık da eline ve pazusuna tüfenk kurşunu isabet etmekle atından yuvarlanmıştı.

Bir Osmanlı süvarisi elinde mızrak tam üzerine yürüdüğü esnada her bakımdan kendisine benzeyen en yakın adamı Sultan Mirza Ali Afşar'ın ölümü göze alarak "Şah benim" diyerek öne fırlaması ve sonradan Atçeken lakabını alan Hızır Aka Ustacalu'nun hayatı bahasına atını vermesi üzerine esarete düşmekten kurtulan Şah İsmail, her şeyin bittiğini görerek Tebriz'e doğru büyük bir süratle kaçtı. Bütün gece at koşturup şafak vakti Tebriz surları önüne ulaştı. Şehir halkı hissî bir bağlılıktan ziyade merak dolayısıyla kendisini görmeye çıkmışlardı.

Ancak İsmail, kendisini payitahtında da emniyette göremediği cihetle Dergüzin'e doğru yoluna devam edecektir.

Şah İsmail'in kaçarak savaş meydanını terk etmesi üzerine artık ağır zırhlı askerler mukavemetten vazgeçtiler. Bir kısmı esir bir kısmı da maktul düştü. Kaynaklar Şiîlerin büyük hezimeti ile neticelenen Çaldıran Savaş'ına 'Sufi-kıran' adını vermektedir.[159]

TORBALARLA ALTIN, ÇUVALLARLA İNCİ!

Savaş bitmiş, harbin pazarı dağılmıştı. Gaziler harbe başlar iken, 'Bayramın mübarek olsun!' dedikleri gibi şimdi de, 'Gazân mübarek olsun!' diyerek birbirlerini kutlamakta idiler. Düşman ordusunun yerinde padişahın yazlık çadırı kuruldu. Her yerde, "nasrun minallahi" âyeti okunuyordu.

Şiddetli geçen savaşta iki taraftan da pek çok meşhur komutan ve idareci hayatını kaybetmişti. Osmanlılarda Rumeli Beylerbeyi Hasan

Paşa, Malkoçoğlu Ali Bey ve kardeşi Tur Ali Bey, Kayseri Beyi Üveys Bey, Niğde Beyi Yörgüçoğlu İskender Bey, Karesi Hâkimi Sultanzâde Mehmed Bey, Beyşehri Hâkimi Karlıoğlu Sinan Bey, Lazkiye Beyi Ayas Bey ve Mora Sancakbeyi Hasan Ağa ile nice namlı zeamet sahipleri ve timarlı sipahilerin önde gelenleri şehitler arasındaydı.

Karşı tarafta ise şahın sağ kolu mesabesindeki Diyarbekir Valisi Ustacaluoğlu Mehmed Bey, kadıasker ve saltanat vekili Abdülbâki, Meşhed-i Şerif Valisi Mehmed Kemane, Bağdad hâkimi ve şahın kayınpederi Hulefa Bey, Herat ve Horasan Hâkimi Lale Bey, Hemedan Hâkimi Tekelü Bey, Gence Hâkimi Serdar Bey, Rumahiye Hâkimi Mehmed Gumuna, Sultan Ali Bey, Korcubaşı Sarı Pîrî ve daha nice namlı beyleri maktuller arasında bulunuyordu.

Çaldıran Sahrası'nda ele geçen ganimet ise hesaba sayıya gelecek biçimde değildi. Şahın atlasla örtülü işlemeleri ile bakanın gözünü alan otağı, içindeki bütün hazineleriyle beraber ele geçmişti. Cins atlarına el konuldu. Bütün ordu ve asker Acemlerin terk ettiği malları ile muradına erişip doyumluklar eylediler. Altın ve gümüş keselerle değil torbalarla, inciler çuvallarla bulunup gaziler para ve mücevheratı ölçekler ve kilelerle bölüşüp paylaştılar.

Celalzâde de bu husus şu ifadelerle zikredilir:

Doyum oldu çeri asbâb u mâle
Getürdüler murad üzre nevâle

Müzeyyen idi hayme sim ü zerle
Doldu keseler dürr ü güherle

Murassa tığ u hançerler seraser
Sürahiler kadehler dolu cevher

Ucuz erzan itdiler kumaşı
Kimisi İsfehanî kimisi Kâşî

Şikâr odu güzide esb u tazi
Davar ile doldu tağ u yazı

Ganimet gösterüp yüz her zelile
Pür olmuştu şütürlerden tavile

Gani oldu gına geldi fakire
İdindiler nihayetsiz zahire[160]*

Şah İsmail harbe gelir iken askere moral ve kalp kuvveti olması maksadıyla aileleri ile birlikte getirmişti. Bunlar da hep esir oldular. Bunların içinde şahın hanımı ve en sevgili gözdesi, güzellikte eşsiz Taçlı Hatun da vardı. Onu da divana getirdiler. Padişah onu inşa sanatında mahir, diplomasi kurallarını iyi bilen nişancı Tacizâde Cafer Çelebi ile evlendirdi.[161]

Savaşın ertesi günü (Perşembe) Çaldıran Sahrası'nda yüce divan teşkil edildi. Vezirler ve devlet erkânı divana gelip ırmak kenarında servi ağaçlarının sırası gibi saf tutup, cihadın bayramın mübarek olsun diyerek birbirleri ile müsafaha edip kucaklaştılar. Davullar, kösler çalınıyor, askerler bayram ediyor, her tarafta sevinç ve eğlence görülüyordu.

Divandan çıkan emir gereğince herkes esirlerini gizlemeden getirdi. Kadın ve çocuklar ayrıldı. Şah İsmail'in Sünnî oldukları, dolayısıyla esir tuttuğu âlimler, sanatkârlar ve devlet adamları serbest bırakıldı. Bunlardan biri Kadızade Mevlânâ Erdebilî idi. İdris-i Bitlisî bu konuda 'oğlum ve talebem' diyerek padişahtan onun affı için ricacı oldu. Selim Han kendisini affederek on sekiz akçe maaşa bağladı.

---

* Asker mal ve mülke doydu.
İstedikleri kadar ihsan ve atiyye götürdüler.
Çadırları altın ve gümüşle süslü idi.
Keseleri inci ve mücevherlerle doldu.
Kılıç ve hançerler baştan başa değerli taşlarla kaplıydı.
Sürahiler ve kadehler cevherlerle doluydu.
Kimi İsfehani kimi Kaşi olan kumaş o kadar boldu ki ucuza düştü.
Seçkin Arap atları av olup dağ ve ovalar davarla doldu.
Her garip kimseye ganimet yüz gösterip, develerden ağıllar dolmuştu.
Nihayetsiz zahire elde eden fakirlerin her biri zengin yani ihtiyaçsız oldu.

Esirlerden bir diğer meşhur zat da Timur Han'ın ahfadından Mirza Bediüzzaman idi. Bediüzzaman Mirza, Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu olup Şah İsmail'in elinde bulunuyordu.

Kadınları, orduyu kirletmesin ve ordu disiplinini bozmasınlar diyerek azat etti. Ardından terfiler yapıldı. Şehit düşen Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yerine Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Sinan Paşa'nın yerine Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa ve onun yerine de Hüsrev Bey geçti.

Diğer taraftan Selim Han şehitlerin defni ile de iligilendi. Büyükçe bir yer hazırlatarak şehitleri oraya defnettirdi. Ayrıca baş kısma büyük bir direk diktirip şehitlerin isimleri ile tarih yazdırdı. Dualar edildi.

Selim Han yine burada iken dört bir yana fetih ve zafernameler yazdırıp gönderdi. Oğlu Şehzade Süleyman'a, Mısır Sultanı Kansu Gavri'ye, Kırım Hanı Muhammed Giray Han'a, İstanbul, Edirne ve Bursa kadılarına, İslam'ın sınır kaleleri olan Mora, Bosna, Semendire ve Hersek sancakbeyilerine, Osmanlı'ya haraç ödeyen Eflak ve Boğdan beylerine, ayrıca Lehistan, Rus, Engurus, Çeh memleketlerinin krallarına Venedik ve Sakız beylerine bu haberi yaymak için rüzgâr süratli ulaklar gönderilmiştir.

Selim Han ertesi gün adalet dağıtan sancağını Azerbaycan'ın taht kenti olan Tebriz'e doğru yola çıkardı.

SELİM HAN TEBRİZ'DE

Hoy Sahrası'na gelindiğinde Vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa, Rumeli Defterdarı Pîrî Mehmed Çelebi, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ve evvelce Akkoyunlular divanında mevki sahibi olan büyük âlim İdris-i Bitlisî'yi beş yüz yeniçeri ile şehir halkına aman vermek, şehri korumak ve şahın mallarına el koymak üzere önden gönderdi.

Öte yandan şah, Tebriz'den kaçarken şehrin valisi Helvacıoğlu Hüseyin Bey'i Taçlı Hanım'ı araştırmak ve geride kalan mallarını toparlamak üzere şehirde bırakmıştı. Hüseyin Bey, Selim ve ordusunun geleceğinden emin değildi. Yollara gözcüler koydu. Osmanlı

heyetinin geldiğini haber alır almaz toparlayabildiği mallarla şehirden süratle ayrılarak kaçtı.

Selim Han ise ordusuyla 6 Eylül 1514 günü Tebriz'in banliyösü durumundaki Surhab (Acısu) denilen yere gelerek kondu. O gün Tebriz'in âlimleri, salihleri, büyükleri, küçükleri, fakiri, zengini çıkıp Selim'i karşıladılar. Yerlere serilmiş kıymetli halılar üzerinden geçen Selim Han muhteşem bir alayla Tebriz şehrine girdi.

İlk iş olarak Akkoyunlular döneminden sonra memlekette yerleşmiş bulunan bid'atleri ortadan kaldırıp Ehl-i Sünnet yolunun kurallarını tekrar yerleştirdi. Sultan Uzun Hasan'ın inşa ettirmiş olduğu Büyük Cami, cephane yeri yapılmış içerisi silah araç ve gereçleri ile doldurulmuştu. Selim Han'ın emri ile ibadete hazırlandı.

Cuma günü padişah orada namazını kılacak ve adına hutbe okunacaktı. Vezirler, ilim adamları ve emirler padişahın etrafını hâlenin ayın etrafını sardığı gibi sardılar. Yeniçeriler techizatlı ve silahlı olarak önünce yürümekteydi. Harbelerinin yalmanı (mızraklarının parıltısı) sanki güneşin gözünü kamaştırdı, göğün yüzünü bürüdü.

Dursalar ellerinde harbeleri
Yüzlerini gören kalur beleri

Azablar onların arkalarınca yürürdü. Sanki bir lale bahçesinin bahar rüzgârı önünde dalgalandığı gibi dalgalanıyordu.

Yürür idi azab gürûh gürûh
Lalezâr olmuş idi dâmen-i kûh

Selim Han bu muhteşem merasimle camiye gider iken Tebriz halkı genç ihtiyar, kadın erkek grup grup yollar üzerine düzülüp padişahı ve askerinin heybetini temaşa ederlerdi. Öyle dalmışlardı ki birbirleri ile konuşamazlardı, nefesleri kesilmiş gibi idiler.

Selim Han, Cenab-ı Hakk'a sonsuz hamd ve şükrederek Sultan Uzun Hasan Camii'ne girdi. Güzel sesli hafızlar Kur'ân-ı Kerim'den okudular. Namaz başladı. Hatibin hutbede hamd ve salavattan sonra dört halifenin şanlarını överek sıra ile; "Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali radıyallahu anhum" diyerek isimlerini yâd ederken, cemaatin gözyaşları da sel olup akmaya

başlamıştı. Zira uzun zamandır hutbelerinde bu dört halifenin ismini bir arada işitmez olmuşlardı.

Fermanıyla cihan değer padişahın
*Cihanı kapladı adları çâr-yârin**

Namazdan sonra Selim Han, Tebriz şehrini ve içindeki eserleri gezdi. Bilhassa Heşt Behişt (Sekiz Cennet) denilen sarayı çok beğendi. Güzellikte onu dünyanın cennetine benzetiyordu. Yeryüzünde sanki taze gelinin yanağındaki bir ben gibidir. Safâ bahçesinde kanatlarını açmış bir tavus kuşu gibidir. Bahçeleri güllük gülistanlık, ırmaklarının kenarı saf yerleri toprağı hoş kokulu ve misk ü anber saçmakta, her köşesi bir dilber beslemektedir. Bunları gezip gören padişah tekrar çadırına döndü.

Bir müddet sonra kalabalık bir heyetin Selim Han'ı ziyaret etmek istedikleri bildirildi. Padişah bunların kimler olduklarını sordu. Onlar da: "Meşhur ve âlim kimselerdir. Başlarında Hüseyin Baykara oğlu Mirza Bediüzzaman bulunmaktadır. İsfahan'ın ileri gelen ailelerinden Hafız Muhammed İsfahanî ve oğlu Hasan Can'da beraberdir" dediler.

Mirza Bediüzzaman Herat ve Horasan tahtının sultanı idi. Ülkesini kaybedip Şah İsmail katına varmıştı. Şah İsmail, Mirza Bediüzzaman'a Sünnîliği dolayısıyla hor ve hakir bakardı. Şehirde ata binmesine dahi müsaade etmezdi. O da inzivaya çekilmiş bir durumdaydı. Şimdi sizi ziyarete gelmektedir denilince Selim Han:

"O, tahta çıkmış saltanat sürmüş bir sultan oğludur. Benim yanıma onları tam bir merasim ile getirin" dedi. Durumu Mirza Bediüzzaman'a bildirdiler. Ertesi gün mükemmel bir merasimle kendisini getirip Yavuz'un tahtının yanına kurulmuş bir tahtta oturttular. Yavuz onları ayakta karşıladı. Gönüllerini aldı, hil'atlar hediyeler verdi, maaş bağladı.

Bir diğeri Hafız Mehmed Efendi idi. Oğlu Hasan Can'la Selim Han'ın huzurundaydı. Hafız Mehmed Akkoyunlu Yakub padişahın

---

* Cihan değer padişahın fermanıyla, dört büyük halifenin adları cihanı kapladı.

yetiştirmesi ve sevilen özel hafızı idi. Sesi çok güzeldi. Kur'ân-ı Kerim okumaya başladığında ölü kalpler hayat bulurdu. Sultan Yakub ölüp yerine küçük yaştaki Sultan Rüstem tahta geçtiğinde sarayda yine itibarlı mevkiini korudu. Sultan Rüstem kendisine izzet ve itibar gösterirdi. Acem Şahlığı İsmail'in eline geçtikten sonra hâlleri güçleşmişti. Canlarını koruyabilmek için kendilerini ve inançlarını gizlerlerdi.

Selim Han'ın Tebriz seferine çıktığını duyunca yanına oğlu Hasan Can'ı da alıp Tebriz'in meşhur âlimlerinden Molla Kemaleddin Erdebilî'nin yanına gitmiş ve yalvarıp yakararak bu fitne ortamından halâs bulmaları için dua istemişti.

Gerisini torunu Hoca Sadeddin'den dinleyelim: "İkindi namazını şeyh ile birlikte kıldık. Aşr-ı şerif olarak Amme Suresi okundu. Sonra şeyh: "Hakk Teâlâ sizi ve evladınızı koruya. Nitekim siz de Hakk kelamını indiği gibi korumaktasınız." Hafız Mehmed, şeyhe dedi ki:

"Osmanlı sultanı bu yöreye gelmek üzeredir. Bu işin sonu nereye varmak görünür?" Şeyh:

"Bu gelen er, kendiliğinden gelmez. Cenab-ı Hakk tarafından ol bedbahtı tedip etmek üzere memur olarak gelir. Ervah onunladır. Kendi dahi rütbe ve makam sahibidir." Hafız Mehmed:

"Tedip etmek (cezalandırmak) sözünden anlaşılıyor ki Şah İsmail için ölüm yoktur." Şeyh hazretleri:

"Allahu Teâlâ bilir ya bir büyük hezimet vardır. Lâkin bu arada canını kurtaracaktır."

İşte Molla Erdebilî'nin sözleri gerçek olmuştu. Şimdi ise Hafız Mehmed ile oğlu Hasan Can Selim Han'ın huzurunda idiler.

Hafız Mehmed Davudî nağmeden güzel eda ve sesi ile Kur'ân-ı Kerim'den bir miktar okuyunca Selim Han son derece mesrur oldu. Meğer tâ şehzadeliğinden beri atamızın namını işitir imiş. "Bir Hafız Mehmed-i Yakubî işitir idik. Sultan Yakub'un yetiştirmesi. Bu ol mudur?" deyip müspet cevabını alınca kendisine ilgi ve iltifatları ziyadesiyle arttı. Oğlu Hasan Can'la birlikte has kulları zümresine kattı. Özel meclislerinde kendisine konuşmak şerefi verilenlerdendi.

Oğlu Hasan Can ise Selim Han'ın has nedimleri arasında yerini aldı ve ölünceye kadar yanında ve hizmetinde oldu. Hasan Can'ın oğlu Hoca Sadeddin Efendi ise geleceğin şeyhülislamı ve Selim Han'ın da vakalarını yazacak meşhur bir tarihçi olacaktır.

Yavuz Sultan Selim Tebriz'de sekiz dokuz gün kadar kaldı. Şehirdeki âlim, sanat erbabı, tüccar ve sair işe yarayanlardan bin haneyi İstanbul'a naklettirdi.

TEHLİKELİ TAHRİK

Selim Han Safevilere Çaldıran harbi ile pek büyük bir darbe indirmiş ise de yapılanları yeterli görmüyordu. Maksadı Şah İsmail'in yakasını bırakmayarak tamamen ezmekti. Bundan dolayı o sene kışı Azerbaycan'da geçirip ertesi sene harekâta devam etmek niyetindeydi. Bu düşünce ile eski İlhanlı merkezi Karabağ'a yöneldi. Fakat Aras Nehri kenarına gelindiğinde yine bazı devlet adamlarının kışkırtmaları üzerine yeniçeriler, padişahın etrafını sararak parça parça olmuş elbiselerini mızrakları önünde göstererek avdet etmek arzusunu gösterdiler. Bu durum karşısında Selim Han ortalık sükûnet buluncaya kadar Amasya'da kışlamayı uygun gördü.

Fakat yolculuk sırasında askeri teşvik edenleri cezalandırmaktan da geri durmadı. Nitekim daha ordu Nahcivan'da iken askerin bazı köy evlerini yakmalarını vesile ederek, 'askeri muhafazada ihmal gösteriyorsunuz' şeklinde suçladığı Vezir Mustafa Paşa'yı azlederek yerine Pîrî Paşa'yı getirdi.

Selim Han Erzurum'a geldiği sırada Bayburt'un Kiğı Kalesi ile birlikte fethedildiği haberini alarak ferahladı. Bu başarılarından dolayı fevkalâde takdir ettiği Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Karahisar, Canik ve Trabzon sancaklarını da ilave ettiği Erzincan valiliğine tayin etti.

Bu arada bazı eşkıya asker kılığına girerek köyleri bastığı ve yağmaladığı haberleri geldi. Bunu yapanları derhâl bulduran Selim Han boyunlarını vurdurdu. Ardından Veziriazam Hersekzâde ile İkinci Vezir Dukakinzâde'yi huzuruna getirtip:

"Neden tedbirde kusur ettiniz? Bu olaya sebep sizin idari sahada anlayış ve akıl noksanlığınızdır" diyerek çadırlarını başlarına yıktırıp azletti.

Bu söz kim söylenir dillerde hakdır
Ulular basmak kiçileri asmaktan yeğdir

Bundan başka yeniçeri, solaklar ve kapıcılardan başka kimse ak keçe börk giymesin diye şiddetli yasaklar getirdi.

24 Kasım 1514 tarihinde Amasya'ya gelindi. Şehir halkı karşılayıp dualar ve şenlikler ile şehre girdiler. Selim Han kışı burada geçirip, yazın Şah İsmail üzerine sefere başlamak istiyordu. Onun için Anadolu, Karaman ve Rum (Sivas, Tokat, Amasya) askeri ile iki bin yeniçeriden başka bütün askerine izin verdi. Yeniçeriler Ayas Ağa ve Tebriz'den gelenlerle İstanbul'a gittiler. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa Ankara'ya gönderildi.

Selim Han Çaldıran seferine giderken erzak için gönderdiği elçileri eli boş gönderen ve kendilerine karşı tavır takınan Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey'i de unutmamıştı. Kayseri ve Bozok sancaklarını yine Dulkadırlı ailesinden Çaldıran'da büyük yararlıklar gösteren Şehsuvaroğlu Ali Bey'e vererek bölgeye gönderdi.

Padişah bu arada vezirlikten azlettiği Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı veziriazam, Pîrî Paşa'yı da üçüncü vezirliğe getirdi.

Dukakinoğlu'nun veziriazam olmasından iki ay sonra (Şubat 1515) yine devlet erkânının tahrikiyle padişahın bazı icraatlarını ve İran üzerine yapılacak yeni harekâtı kabul etmediklerini göstermek üzere yeniçeriler bir kez daha nümayişe başladılar. Amasya'da Divan-ı Hümayun teşkil edildiği yere kadar gelerek ileri geri sözler sarf ettiler. Hatta bazıları daha da ileri giderek Vezir Pîrî Mehmed Paşa ile padişahın hocası Halimî Çelebi'nin evlerini yağma etmeye kadar cüret ettiler.

Bu hâle son derece canı sıkılan Selim Han olayların elebaşılarını derhâl kılıçtan geçirtti. Veziriazam Dukakinoğlu Ahmed Paşa'nın hadiselerde tahrik ve teşvik edici olduğunu ve Dulkadırlılarla ittifak içerisinde olup mektuplaştığını anlayınca huzuruna çağırıp bizzat

hançeri ile yaraladıktan sonra akhadımlara boynunu vurdurdu.[162] Bir müddet o üzüntü ile veziriazamlığa kimseyi getirmedi.

Yine bu sırada Seyyitlerin seçkinlerinden ve Tebrizli âlimlerden Mir Abdülvehhab'ın başkanlığında Kadı Paşa demekle meşhur Kadı İshak, Molla Şükrullah Mugani ve Şeyh Hamza'dan mürekkep Safevi elçilik heyeti Şah İsmail'in bir nâmesi ve pek çok armağanlarla Amasya'ya geldi.

Şah İsmail derin bir saygı içerisinde kaleme aldırdığı mektubunda, sulh isteğini ve gelecek bir felaketten kaçınmak üzere yüce padişahın affını rica etmek için bu cesareti gösterdiğini belirtiyor, İran topraklarında onun adına hüküm sürmesine izin verilmesini ve savaşta esir düşen eşinin bırakılmasını içten bir yakarışla talep ediyordu. Böylece padişahın kahır sellerinin ikinci kez ol yöne akışını önlemek istiyordu. Bu itibarla da heyette Yavuz katında sözü geçecek, etkili olabilecek âlim ve fâzıllardan mütekeşekkil bir grubu göndermişti.

Şah nâmesinde çok uysal ve saygılı bir üslup takınmış olmasına rağmen Selim Han buna ehemmiyet vermemişti. Zira kendisine hiçbir şekilde itimat etmiyordu. Elçilik heyetini ise görüşmeye kabul etmediği gibi şahın hanımını talep eden heyet azalarını da tevkif ettirdi. Seyyid Abdülvehhab ile Kadı Paşa hapsedilmek üzere İstanbul'da Yenihisar'a (Rumeli Hisarı) diğerleri ise Dimetoka Kalesi'ne gönderildiler.

Öte yandan Safeviler elinde bulunan Kemah Kalesi muhafızlarının Erzincan taraflarına hücumu üzerine Bıyıklı Merhmed Paşa kalenin fethiyle görevlendirildi. Bazı tecrübeli beyler Kemah Kalesi Kızılbaşların elinde bulundukça Bayburt, Kiğı ve Erzincan'da emniyetin hâsıl olamayacağından buranın zaptının şart olduğunu belirttiler. Bunun üzerine padişah Nisan 1515'de Amasya'dan çıkarak Kemah üzerine yürüdü. Kudretli ordusuyla menzilleri bir bir aşarak Karlıbel'den Karacabey Çayırı'na indiğinde Mısır Sultanı Kansu Gavri'nin nâme ve elçisi geldi.

Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey, Selim Han'ın Kayseri ve Bozok sancaklarına Ali Bey'i atamasından sonra durumu Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye yazarak şikâyette bulunmuş ve desteğini talep etmişti. İşte bu sebepledir ki Kansu Gavri de derhâl bir elçilik heyetini Selim'e göndermiş bulunuyordu.

Kansu Gavri mektubunda öncelikle dostluk ve muhabbetten dem vurduktan sonra Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Kayseri ve Bozok sancaklarına atanmasını tenkit ediyordu. Ali Bey'in babası Şehsuvar Bey'in eskiden (Fatih dönemine atıfta bulunarak), Türk ve Arap sultanları arasında düşmanlık kaynağı olduğunu bu itibarla yakalanarak Kahire'de Zuveyle Kapısı'nda asıldığını hatırlattıktan sonra bu iki sancağın kendilerine bağlı olduğunu dolayısıyla hutbe ve sikkenin kendi adına olması gerektiğini bildiriyordu.

Selim Han'ın bu çeşit bir ihtardan ve hatırlatmalardan gönlü oldukça kırılmıştı. Elçiye hitaben:

"Şayet o adamsa, hutbede ve de sikkede adını okutup yazdırmayı Mısır'da sürdürsün bakalım" dedikten sonra yolcu etti. Ardından süratle yol alarak 19 Mayıs'ta Kemah önüne geldi.

Fırat sahilinde etrafı bağlar ve bostanlarla çevrili bulunan Kemah Kalesi bir dağ üzerine sağlamca oturmuş ulu bir sarayı andırmaktaydı. Celalzâde kaleyi, "Dağ gibi kuleleri bulunan, duvarları gök kalesini andıran, alt ve üstü yüksek burçlarla kaplı, içerisi Kızılbaş anarşistlerle dolu, hendekleri zorlu, kuleleri göğe eş, semanın zirvelerine arkadaş, geçilmesi güç yüksek bir kale, aşılması zor yüce bir burçtur" diyerek tanımlamaktaydı.[163]

Dolayısıyla kalenin ele geçirilemez olduğunu düşünen müdafiler, Mehmed Bek, Varsak komutasında Bıyıklı Mehmed Paşa'ya karşı büyük bir dirençle ve sarsılmadan karşı koymakta idiler.

Ancak deryalar örneği kaynaşan ordu Kemah önünde bora gibi esince içinde bulunan müdafiler sağ çıkmaktan ümidini kestiler. Ejder vasıflı toplar hisarı ve surları birbirine katmaya, yeniçeri yiğitleri tüfenk atışlarıyla burç ve kulelerden baş çıkarttırmamaya

başladılar. Ardından hiç telaşsız aşılmaz denilen duvarlara bir anda tırmandılar ve burçlarını padişahın bayrakları ile bezediler.

Osmanlı birlikleri öğle vakti başlattığı muhasarayı ikindide noktalamıştı. Kale kumandanlarının başları kesildi. Selim Han kaleye girdiğinde:

"Ya Rabbi dilediğine mülkü verirsin, dilediğinin de elinden çekip alırsın" âyetini okuyarak şükürler etti. Yıkıcı güllelerin çarpmasıyla açılmış olan gedikleri tamir ettirdi. Korunması için yeterli sayıda muhafız ve erzak bıraktıktan sonra idaresini, katında değerli beylerinden Karaçinoğlu Ahmed Bey'e verdi.

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN SONU

Selim Han Kemah'ta düzeni sağladıktan sonra Sivas'a geldi. Şimdi sıra Dulkadır Beyliği'ne gelmişti. Dulkadır Hâkimi Alaüddevle Bozkurt Bey, Fatih Sultan Mehmed Han yetiştirmesi ve onun gücü ile beyliğe kavuşmuşken, II. Bayezid Han zamanında Osmanlılardan ayrılarak Memlükler tarafına meyletmişti.

Selim Han Acem ülkesini ele geçirmek gayesiyle sancaklarını dalgalandırdığında Dulkadır memleketi yakınından geçerken Alaüddevle'ye haber göndermiş ve erzak göndermek yoluyla da olsa yanında bulunmasını istemişti. Ancak o yaşlılığını beyan ederek Selim'e yardımcı olmaktan çekindiği gibi Osmanlı ordusu Çaldıran yönündeyken topraklarına saldırmaktan da geri durmamıştı.

Çaldıran Muharebesi'nden sonra daha da endişelenen Dulkadır beyi, bir taraftan Memlükleri Osmanlılara karşı kışkırtırken diğer taraftan Selim Han, Kemah seferinde iken, orduya erzak getiren kâfileleri Dulkadır atlılarına vurdurmuştu.

Alaüddevle'nin son faaliyetleri Selim'i derhâl harekete geçmeye zorlamıştı. Çaldıran'da şehit düşen Hasan Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyiliğine tayin ettiği Hadım Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir kuvvetle Dulkadır memleketlerinin zaptı için ileri gönderdi. Şehsuvaroğlu Ali Bey'i de bu kuvvetlere rehber ve öncü tayin eyledi. Kendisi de bunları takiben Ürgüb ile Kayseri arasındaki İncesu'ya kondu.

Sinan Paşa'nın can alıcı bir ok gibi doğrulup geldiğinden haberdar olan Alaüddevle Bey ehl-i ıyali ile hazine-i emvalini tehlikeli anlarda sığınageldiği ve dar zamanlarında barınageldiği Turna (Nurhak) Dağı'na gönderdi.

Kendisi de otuz bin kişilik seçme askerine güvenerek, "Benim Osmanlı'dan ne çekincem vardır. Gelecekleri varsa görecekleri de vardır" diyerek cenge hazırlandı.

İki ordu Göksun ile Andırın arasında Ördekli mevkiinde karşılaştı (13 Haziran 1515).

Bu arada Şehsuvaroğlu Ali Bey gür sesiyle: "Hani benim pederim Şehsuvar zamanında nan ve nimetini görenler! Nice nice ihsanlarıyla yükselenler! Mihr ü muhabbetten dem vuran, ahbabdan kavlinde sadık olanlar, pederime yar ve yoldaş olanlar bugün sancağım altına girsinler. Can ve başlarından emin olsunlar" diyerek nida etti.

Bu sözler Dulkadırlı Türkmenlerinde ikilik meydana getirdi. Bir kısmı Şehsuvaroğlu tarafına meylettiler.[164]

Ardından iki tarafın birbirine girmesiyle cengin tozu gökyüzüne yükseldi. Yayından boşalan oklar her köşede bir zavallıyı cansız bıraktı. Osmanlı askerinin amansız hamleleri Dulkadır Türkmenlerinin kısa bir süre içerisinde dehşet içerisinde yüz döndürmesine yol açtı.

Alaüddevle Bozkurt Bey kendisi dört oğlu namlı beylerinden otuz kadarı ve bir nice yakınıyla maktul düştü. Kardeşi Abdurrezak Bey oğulları ile beraber yakalanarak Selim Han'a gönderildi.

Böylece tamamen ele geçirilen Dulkadır ülkesi Osmanlıların yüksek hâkimiyetinde olmak üzere Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi.

Selim Han Dulkadır ailesini bir hamlede ortadan kaldıran Hadım Sinan Paşa'yı bu hizmetine karşılık henüz divanda vezir bile değilken, bir müddetten beri boş duran veziriazamlık makamına tayin etti.

Dulkadır memleketlerinin fethi, Memlük Devleti'nin Şam ve Haleb dolaylarını tehdit altına sokmuştu. Memlük sultanı artık ciddi bir biçimde endişeye düşmüş bulunuyordu. Memlük emirleri

de sultana ağır sözler söyleyerek gevşek tutumu sebebiyle kendisini kınama yolunu tutmuşlardı.

Öte yandan Selim Han, Dulkadıroğlu'nu himaye ile bakımlı topraklarına el uzatmasına, talan etmesine sebebiyet veren ve onu cesaretlendiren Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye gözdağı vermek ve korkutmak üzere fetihname ile birlikte Alaüddevle Bey'in kesik başını da göndermişti.

Seyfeddin Bey adındaki Osmanlı elçisi Kahire'de Kansu Gavri'ye Selim Han'ın mektubunu yanında Alaüddevle Bey'in kesik başını da bir çekmece içerisinde sundu (921/1515).

Memlük Sultanı bu hâli görünce ürktü ve elçiye:

"Bunu neden bana göndermiş? Bunlar Frenk başlarımı ki muvaffakiyet eseri olarak bana gönderiyor?" diyerek teessüründen hastalanmıştı.

Selim Han Dulkadırlı ülkesinin fethinden duyduğu memnuniyetle her süvariye bin akçe ihsan eyledi. Kayseri'ye geldiğinde Anadolu ve Karaman askerine ruhsat verdi. Ardından kendisi de İstanbul yolunu tuttu.

SORUŞTURMA

Yavuz Sultan Selim, Safevi Devleti üzerine sefer için İstanbul'dan ayrıldığından beri on beş ay geçmiş bulunuyordu. Temmuz 1515'de Gebze'de Tekfur Çayırı'na gelip Dil İskelesi'nden kayıkla Topkapı Sarayı'na geçti.

Padişahın bu sefer esnasında askeri kışkırtan devlet adamlarına karşı gönlü iyiden iyiye kırılmıştı. Bu itibarla döndükten bir ay kadar sonra bizzat tahkikatlara başladı.

Öncelikle vezirlerini ayrı ayrı Arz Odası'na davetle sorguladı. Bazılarını defalarca huzuruna çağırıyor, "kim ve neden bu olaylara karıştı" diyerek sıkıştırıyordu. Ardından yeniçeri taifesinin ulularını katına çağırıp, "Acem seferi sırasında sizi geri dönmeye teşvik edenler kimlerdi? Amasya'da Pîrî Paşa ile Halimi Çelebi'nin evlerini basmak kimlerin kışkırtmasıyla oldu?" gibi suallerle çetin

bir sorgu faslından geçirdi. Bildirmemeleri üzerine: "Bana doğruyu söylemezseniz saltanattan çekileceğim" dedi. Yeniçeriler: "Hepimiz günahkârız" diyerek bilvasıta af dilediler. Fakat Selim Han bununla kanaat etmeyerek tahkikatı derinleştirdi. Bu defa da askerin ileri gelenleri ile tek tek görüşerek ısrarla söyletmeye çalıştı.

"Bilirsiniz ulu'l-emre itaat gerektir. Şayet itaat etmezseniz Kur'ân'a karşı gelmiş olursunuz. Beni padişah edersiniz lâkin emirlerimde ihtilaf edersiniz. Ben size bu şekilde padişahlık mı yapacağım! Şunu iyi bilin ki ben, bu ikbal ve baht u taht için istekli değilim. Bu dünya viranesinden bir köşe bana yeter. Bu mihnet yurdundan kim bir şey götürdü."

Yeniçeri ileri gelenleri: "Ey efendimiz! Cenab-ı Hakk seni daima mutlu ve bahtiyar kılsın. Biz ne karıncayız ki zamanın Süleyman'ı bizi imtihan eder. Sen ne emrettin ki biz biçare kullar itaat etmedik. Ol emre can baş ile uymadık.

Âl-i Osman'dan size gelinceye kadar hiçbir padişah Tebriz üzerine asker çekmedi. Ey devletli padişah! Biz senin emrinle Azerbaycan mülkünü harap ettik. Şarkın şahını yüzü üzre düşürüp Tebriz'e dek yürüdük. Eğer bir nefes emr itmiş olsaydın, Herat'a dek varırdık."[165]

Nihayet bazıları Selim Han'ın ısrarlarına takat getiremeyip padişaha olanları anlattılar. Meşhur münşi Kazasker Tâcizâde Cafer Çelebi, İkinci Vezir İskender Paşa ve ocaktan Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı ele verdiler.

Derhâl İskender Paşa ile Osman Ağa'yı huzuruna getirten Selim Han onlara yaptıklarını ve söylenenleri anlattı. Cevap veremeyip sustular. Bunun üzerine boyunlarını vurdurdu.

Daha sonra Kazasker Tâcizâde Cafer Çelebi'yi davet etti. Kendisine: "İslam askerini itaatsizliğe ve isyana tahrik edenin cezası nedir?" diyerek fetva istedi. Cafer Çelebi: "Eğer sabit olursa cezası idamdır" deyince: "Senin fesadın da gerek önceden yaşananlar ve gerekse şimdiki ifadelerden sabittir. Kendi hakkındaki fetvayı kendin verdin" diyerek idam ettirdi (18 Ağustos 1515).

Yavuz Sultan Selim bu hadiseden sonra askeri tahrik edeceklerini göz önünde tutarak ocaktan yetişenlerden yeniçeri ağası olma usulüne son verip saraydan yetişme, itimada layık olanlardan tayin edilmesi usulünü getirdi. Miralem Yakub'u bu şekilde ilk ağa tayin etti.

Selim Han'ın durmak bilmeyen faaliyetleri devam ediyordu. Bir taraftan asker üzerinde tesirini temin ediyor ve idari inzibati bağları pekiştiriyor diğer taraftan devletin durumuna göre kifayetsiz kalan deniz kuvvetlerinin tanzimine gayret sarf ediyordu.

Bir taraftan da gelecek baharda şah üzerine ikinci kez yürümenin hazırlıkları içerisinde olup Doğu'daki gelişmeleri yakından takip ederek bölgedeki nüfuzunu güçlendiriyordu.

NEDEN ÖYLE DAVRANDI?

Selim Han'ın Safevilere karşı sert tutumu ve bazı uygulamaları zaman zaman bir kısım tarihçiler tarafından tenkide tabi tutulmuştur. Aslında bu durum sadece bugünün düşüncesi değildir. Devrinde ve sonrasında yaptığı uygulamalar konusunda tereddütler oluşmuştu.

Nitekim ünlü tarihçi Hoca Sadeddin Efendi'nin, babası Hasan Can'dan naklederek bizzat Kanuni Sultan Süleyman'ın yanında geçen şu mükâleme hem bu düşünceleri hem de Selim Han'ın maksadını ortaya çıkarması bakımından son derece önemlidir:

"Rahmetli babam nakletmişti. Bir gün İbrahim Paşa, Sultan Süleyman Han hazretlerinin ünlü ve keremli katında bana dönerek dedi ki:

'Merhum Sultan Selim Han'ın yoldaşı ve sırdaşı idiniz. Yaptıklarının gerçek nedenleri hakkında şüphesiz kesin bilginiz vardır. Padişah hazretlerinin merhum babalarının kimi tutumlarına itirazları bulunmaktadır. O davranışların cevapları varsa açıklanmasını murad etmektedir' dedi.

Padişah sözün burasında devreye girerek: 'Bizim merhum babamızın yaptıklarına itiraz ne haddimizedür. Hâşâ ki biz onlara itiraz ederiz. Sen kuşkularını bildir' demesi üzerine İbrahim Paşa:

'Öncelikle bir kuraldır ki elçinin görevi sadece duyurmaktır ifadesi, her şeyi bilen gönlünde açık iken ve elçiye zeval olmaz sözü temiz hatırlarında belli iken, Kızılbaştan gelen elçileri hapse attırmasını nasıl açıklarsınız? Özellikle Mir Abdülvehhab gibi seyyid, asil ve ömrünü bilime adamış bir mübarek kimseyi hapsettirmek uygun muydu?' diye sordu. Ben de: 'Selim Han hazretleri Kızılbaşı savaş meydanına çekinceye değin ne kanlar yutmuş, nice sıkıntılar çekmişti. Vezirlerle askerinin karşı çıkışıyla İran'ın elde edilmesinin ertesi seneye kalmasıyla biliyordu ki Acem diyarına bir kez daha varsa Şah İsmail kaçış yolunu tutacak ve gizlenme perdesi ardına geçecekti. Zira yediği muştanın acısı henüz ciğerinde, başında patlayan sillenin izi de hatırında ve gözü önündeydi. Meydana gelen de gaflet ve gururunun eseriydi. Kendisinin düşkünlük ve kırgınlığını bu yakanın ise gücünü ve kudretini bizzat gördükten sonra önceki karşı çıkışından bile pişman iken bir daha karşılaşmak ister miydi?

Selim Han ona yüreğine kin düşürecek davranışlarla muamele ederdi ki, ola ki bu üzüntünün zehiri canına yetip cahillik gayreti ateşiyle meydana çıka ve helak ola. Böylece geride kalan küçük çocukları arasına anlaşmazlık düşeceğinden İran'ın ele geçirilmesine yol açıla.' Hatta Selim Han derdi ki, 'Bunun Uzun Hasan bile kadar gayreti yoğ imiş. Uzun Hasan keder ve üzüntülere bu kadar sabredemedi, dayanamadı. Bu ise vaktini içkiyle geçirir ve gönlü yıkan, kalbi acıtan elemleri çeker' derdi.'

Gerçekten de Şah İsmail sıkıntılarını unutmak amacıyla gece gündüz kadehleri doldurup boşaltırdı. Neredeyse aklını kullanamayacak ölçüde devamlı sarhoş dururdu. Öyleki dünya ahvalini unutmuş gibiydi. Bu içkiye sonunda bünyesi dayanamamış vücudu nice yerden delinip dökülmüş ve öylece gözlerini yummuştur.

'İşte bu nedenle Sultan Selim onu tekrar meydana çekmek için manevi işkence etmekteydi. Seyyid Mir Abdülvehhab'a ise şaha barışı sağlayacağına dair söz verdiği ve ol sahabe düşmanlarının kılık kıyafetiyle huzuruna çıktığı için gönlü incinmişti ve kırılmıştı.'

İbrahim Paşa bu kez: 'Bilirsin töre ve kanun daha önce gelen padişahların tutumuyla davranmaktır. şahın eşini başkasıyla evlendirmek yerinde miydi?'

Hasan Can: 'Ol kararını âlimlere danışarak almıştır. Şer'-i şerifin ruhsat verdiği işi yapmaya itiraz olur mu? Özellikle evlenen de âlimlerin önde gelenlerindendi. Şeriatça uygun olmasa nasıl nikâhına aldı. Hem bilinir ki onlarda İslam nikâhı olmaz. Nikâhları mut'a nikâhıdır. Çoğu kez nikâhsız yaşarlar. Şahın ise büyük küçük herkesin evine dalıp mahremlerine çirkince sataşmayı alışkanlık hâline getirdiği yaygın söylentilerdendir. Nitekim Taçlı Hatun da beylerinden birinin eşi iken beğenip kendisine almıştır. Çoğu kadınları da buna benzer yollardan haremine toplamıştır. Hâl böyle iken Taçlı Hatun'un âlim, olgun ve bilge bir şahsiyetle evlendirilmesi neden töre ve kanuna aykırı düşe!'

İbrahim Paşa bu defa: 'Ya tüccarın günahları neydi ki mallarını toplattırmıştı?' diye sordu.

Hasan Can bu soruya da: 'Tüccarlar aracılığıyla Anadolu'yu kana ve ateşe boğan ol yaramazların ellerine, savaş araç ve gereçleri götürülüyordu. Tüccar malları arasında silahların yanı sıra demir ve gümüş taşınıyordu. Selim Han bunları öğrenince derhâl gerekli tedbirleri aldı. Sert ve yıldırıcı hükümler yayınladı. Hatta Arap diyarından İran'a gidişleri bile durdurmak için bu ülkelere olan ticareti dahi yasaklamıştı. Böylece kolay kazanmak sevdasını tüccarların kafasından çıkartmış, zenginlik hırsıyla yanan gönüllerini karartmıştı. Ancak Arap ülkeleri Cenab-ı Hakk'ın izniyle elde edilerek Osmanlı diyarına bağlandıktan sonradır ki tüccarlarına Arap ülkelerine mal gönderme iznini vermişti.

Buna rağmen yazıcılar çevirdikleri oyunlarla tahsis belgelerini açıkça belirtmeyip çıkış hükümlerini beyanlara göre doldurmaya başladılar. Böylece dünya evine odun atma sevdasına düşen tüccar, kapıldıkları hırsla Kızılbaş diyarına yeniden kumaş götürmeye başladı. Selim Han kapadığı kapının dünya menfaati için tekrar açılması karşısında gazaba geldi. Sefahat belasına tutulmuş kısa görüşlülerin hırs hazinelerine koydukları malı, 'Malınızı düşüncesizce

harcayanlara vermeyin!' âyeti gereğince alarak sağlam mahzenlerde toplattı. Rum tüccarlarının emel keselerini 'El-harisü mahrumun' (haris olan mahrum kalır) kavli üzere mührüyle mühürleyip bir süre kendilerinden uzak tutmaya karar verdi. Tâ ki bundan sonra hiç kimse alışveriş yolunda ziyan görmeye ve ticaret ediyorum diyerek devlete ziyan vermeye...

Buna rağmen toplanan mallar, ipek kumaşlar mal sahiplerinin adlarıyla tümüyle Defter-i Hakânî'ye yazılmıştır ki zamanı geldiğinde sahiplerine verile. Osmanlı soyunda adaletin halkın hakkını savunma ilkesine dayandırıldığı en ince konuları düşünen kafasında yerleşmiş olmağın toplanan eşyanın yitirilmeyeceğini inanmış idi. Kendi sağ olduğu sürece verilmese bile yerine geçip ülkeyi yönetecek olanın bu konuyu çözeceğine inancı ve âlemlere gölge olan padişah hazretlerine (oğlu Süleyman) tam güveni ve itimadı var idi. Bu nedenle de sözü edilen konuda fazla acele etmedi."[166]

Hasan Can'ın bu cevapları Süleyman Han'ın çok hoşuna gitmiş, 'fevkalâde ve yerinde uygulamalar' diyerek memnuniyetini izhar etmiş, kendisine de bir hil'at ile bolca akçe ihsanında bulunmuştur.[167]

DOĞU ANADOLU'NUN İLHAKI

Safevi Devleti'nin batı hududunda elinde bulunan şehir ve kalelerden en mühimi Diyarbekir idi. Osmanlılar ancak burayı aldıkları takdirde, Safevi ülkesini tehdit altında bulundurabileceklerdi. Kuzeyden Kemah, Erzincan ve Bayburt ile güneyden de Diyarbekir'in Osmanlıların doğu hududunu teşkil etmesinin stratejik açıdan fevkalâde önem taşıdığı anlaşıldığından buranın zaptında karar kılındı.

Bu itibarla Selim Han, Sünnî olmaları dolayısıyla aynı inanç dairesi içerisinde bulundukları Kürt halkını Osmanlı'ya bağlamak vazifesini, Bitlisli olması hasebiyle bölge halkının âdetlerini ve ahlakını bilen ve o mahalleri iyi tanıyan büyük alim İdris-i Bitlisî'ye verdi.

Kaynaklarda Osmanoğullarına büyük bir sevgi ile bağlı, vera ve takva sahibi, güzel ve tesirli konuşan, sözü ve sohbeti ile gönüllere kurulan, kalemini ustalıkla kullanmasını bilen, cömert ve âlim bir

şahsiyet olarak zikredilen[168] İdris-i Bitlisî'nin babası Hüsameddin Ali, bilgili ve faziletli bir kimse olup Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in zamanında saray kâtipliği vazifesi yapmaktaydı. Oğlu İdris'i son derece iyi bir eğitim ve terbiye ile yetiştirdi. İdris-i Bitlisî, Uzun Hasan Bey'in oğlu Yakub Bey zamanında saray kâtipliği yapmaya başladı. Yakub Bey ilmi ve irfanı sebebiyle kendisine izzet ve ikram eder, seyahatlerinde yanında bulundururdu. Yakub Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Sultan Rüstem ve Elvend Bey de İdris-i Bitlisî'ye aynı hürmet ve saygıyı göstermeye devam etmişlerdir.

Şah İsmail 1501 yılında Akkoyunlu Devleti'ne son verip bu devletin elindeki ülkeleri hâkimiyeti altına almaya başlayınca, İdris-i Bitlisî, Tebriz'i terk etmek zorunda kaldı. Çünkü Şiîliği devletin resmî mezhebi yapan Şah İsmail ile geçinemeyeceğini biliyordu. Zira Şah İsmail hareketine "mezheb-i nâ-hakk" (batıl mezhep) diye tarih düşürmüştü.

Bu itibarla Osmanlı Sultanı II. Bayezid Han'ın katına geldi. Bayezid Han itibar gösterdiği bu büyük âlimi sarayına aldı ve maaş bağladı. Kendisinden bir Osmanlı tarihi yazmasını istedi. O da bu emre uyarak Fârisî, manzum seksen bin beyitlik *Heşt Behişt* adında bir eser telif etti.

Selim Han'ın da iltifatlarına nail olan İdris-i Bitlisî Çaldıran seferine katıldı.

İşte Selim Han bu büyük âlime şimdi önemli bir görev veriyor ve onu Güneydoğu Anadolu'da Kürtlerle meskûn mahallerin Osmanlı Devleti'ne kazandırılmasına memur ediyordu.

Öte yandan Güneydoğu Anadolu'nun Kürt ağırlıklı Sünnî-Şâfî bölge halkı, Osmanlı padişahının Şah İsmail'e galebe çaldığını öğrendiklerinde büyük sevinç yaşamışlardı. Zira Safevilerin ağır baskı ve zulümleri neticesinde dinlerini istedikleri gibi yaşayamaz olmuşlardı. Şimdi yıllardır bekledikleri fırsat ellerine geçmiş bulunuyordu. Nitekim Diyarbekir ahalisi Ustacaluoğlu'nun Çaldıran Savaşı'na giderken yerine bıraktığı kaymakamını derhâl şehirden kovarak Sultan Selim'e itaatlerini bildirdiler. Bitlis'te ise Şeref Bey, Osmanlı

sancağını kaldırarak şah namına hüküm sürmekte olan kardeşi Halid Bey üzerine yürümüştü. Halid Bey yakalanarak Merende'de idam olundu. Hasankeyf ve Siirt kalelerinin hâkimi olan ve Eyyubî soyundan gelen Melik Halil de Osmanlı padişahı lehine bayrağını dalgalandırmış bulunuyordu.

Bütün bu gelişmeler karşısında Şah İsmail bölgeyi tümüyle kaybetmek üzere olduğunu görmüştü. Derhâl Ustacaluoğlu'nun kardeşi Karahan'ı büyük bir kuvvetle bölgeye sevk etti. Süratle Çapakçur'a gelen Karahan, öncelikle Şah İsmail'e bağlı kalmış olan Mardin, Ruha ve Hasankeyf kumandanlarının kendisine katılmasını bekledi. Böylece daha da kuvvetlendikten sonra Diyarbekir üzerine yürüdü. Diyarbekir halkı bir taraftan müdafaaya hazırlanırken diğer taraftan da Amasya'da bulunan Selim Han'a bir elçilik heyeti göndererek yardım istediler. Selim Han da aslen Diyarbekirli Yeniçeri dilâverlerinden Yiğit Ahmed komutasında seçkin bir birliği yardıma gönderdi.

Yiğit Ahmed bu vurucu timle Amasya'dan kalkıp kısa sürede Diyarbekir önlerine geldi. Karanlık bir gecede düşmanın üzerine kâbus gibi çöktü. Saflarını yardı ve Rum kapısından şehre girdi.

Padişahın yiğit dilâverlerini gören Diyarbekir halkına ayrı bir gayret gelmişti. Selim Han'ın Kemah'ı fethi ve Dulkadır ülkesini zaptı sırasında uzunca bir süre mezhep ve memleketlerini Karahan güçlerine karşı kahramanca savundular. Ancak kayıpları ve sıkıntıları had safhaya ulaşmış kendilerini keder kaplamış bulunuyordu.

Bunun üzerine İdris-i Bitlisî'yi yardım istemek üzere bir kez daha padişah katına gönderdiler. İdris-i Bitlisî Hasankeyf'e geldiğinde Selim Han'dan gelen haberciyle karşılaştı. Selim Han mektubunda Dulkadırlı meselesinin halledildiğini, askerin dinlenmesi için taht kentine dönmekte olduğunu ve Diyarbekir'in kurtarılması için de Bıyıklı Mehmed Paşa'nın görevlendirildiğini bildirmekteydi. İdris-i Bitlisî de bu müjdeli haberi bir posta güvercini ile şehrin gayretli müdafilerine ulaştırdı.

İdris-i Bitlisî bu arada Çemişkezek, Palu, Bitlis, Hizan, Harir, Hasankeyf ve Hason beyleri ile görüşerek Selim Han'ın onlar hakkında beslediği iyi niyetleri bildirdi. Din ve mezhebi korumak yolunda padişahın ordusunun yanında bulunmak gerektiğini vurguladı. Bitlisî'nin hitabıyla gayrete gelen Kürt beyleri on bin gönüllü ile Hasankeyf'de padişahın kudretli generali Bıyıklı Mehmed Paşa'yı karşıladılar.

Bu karşılamadan fevkalâde memnun olan Bıyıklı Mehmed Paşa hiç vakit kaybetmeden Diyarbekir üzerine yürüdü. Karahan karşı koyamayarak Mardin tarafına çekildi.

10 Eylül 1515'de zaferlerle dalgalanan padişah sancakları Diyarbekir halkının sevinç gözyaşları arasında şehre giriyordu.

İNCE SİYASET

Halifelik merkezi Memlük Devleti ile Osmanlıların arası Fatih döneminden beri iyi gitmiyordu. Muhtemelen Fatih'in son seferi Memlükler üzerine idi. Ancak padişahın ölümü bir büyük kapışmanın önüne geçmişti. Ardından II. Bayezid Han'la, Cem Sultan'ın saltanat mücadelesinde Memlükler Cem'i himaye etmişler hatta onu tekrar Osmanlı topraklarına salıvererek çatışmanın alevlenmesine yol açmışlardı. Bu ve bazı sebeplerle Osmanlılarla Memlükler arasında 1485 yılında başlayan savaşlar 1491'e kadar sürmüş, pek çok mal ve can kaybına sebep olmuştu.

Daha sonra Endülüs'teki gelişmeler ve çeşitli İslam devletlerinin arabuluculuğu ile geçici bir mütareke yapılmıştı. Bundan sonra iki devlet arasındaki ilişkiler Selim Han dönemine kadar dostâne bir tarzda devam etmişti.

Memlük Devleti'nin Osmanlıların yanı sıra ikinci büyük rakipleri Safeviler idi. Şah İsmail'in başa geçişi ile birlikte Sünnî İslam devletlerinin korkulu rüyası hâline gelen Safeviler, Memlükler için de büyük tehdit unsuru idi. Zira Akkoyunlulardan Irak'ı ve Doğu Anadolu'yu alan ardından Memlüklere tabi Dulkadır ülkesine girerek onu mağlup eden ve gönderdiği halifeleri vasıtası ile propagan-

dalar yaptırarak İslam dünyasını parçalayan Safeviler, Osmanlılardan çok daha tehlikeli görünüyordu.

Bu itibarladır ki Osmanlılarla Safeviler arasındaki mücadele ve Çaldıran Muharebesi'nde Osmanlıların galebesi Sünnî Memlük Sultanlığı'nı sevindirmiş ve bundan dolayı Suriye ile Mısır'da şenlikler yapılmıştı.

Öte yandan Selim Han'ın Çaldıran'da Safevilere büyük bir darbe indirmesinin ardından Dulkadır Beyliği'ni ortadan kaldırması ise Memlükleri ciddi bir şekilde endişeye sevk etti.

Şimdi evvelce Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde karşı karşıya gelemeyen, Sünnî dünyasının bu iki büyük gücü için bir kez daha çarpışma kapıları açılıyordu.

Öncelikle Dulkadır Devleti'ne karşı girişilecek faaliyetleri kendilerine karşı sayacaklarını belirten ve bu hususta bir elçilik heyeti göndererek Selim'i ikaz eden Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye karşı Selim Han'ın cevabı çok sert olmuştu. Selim Han bununla da yetinmemiş ve daha sonra Dulkadır Beyliği'ni ortadan kaldırınca maktul hükümdarın başını, bir tehdit unsuru olarak Memlük sultanına göndermişti.

Diğer taraftan Şah İsmail de Osmanlılarla bir anlaşma yapabilmek için gönderdiği bütün iyi niyet heyetlerinin başarısız olması karşısında dehşete düşmüş ve Selim'in bir kez daha üzerine geleceği konusunda şüpheleri kalmamıştı. Son çare olarak Memlüklere bir elçilik heyeti gönderdi. Nâmesinde şöyle demişti:

"Şayet Selim Han bir kez daha Acem üzerine yürüyecek olursa ona karşı durabilecek kimse yoktur. Acem'i aldıktan sonra ise hedefi Arap olacaktır. Zira babası Sultan Bayezid zamanında aranızda geçen kavgalar malumdur. Nice kere Osmanlı ordularını bozguna uğratıp hakaretler ettiniz. Şehirlerini yağmaladınız. Selim o sırada Trabzon'da idi ve bu durumlardan yakinen haberdardı. O bunları unutacak ve yanınıza bırakacak değildir. Bu itibarla gelin şimdiden tedbirimizi alalım. Bizim üzerimize gelirken siz de arkasını alıp arada yok edelim. Artık tek çaremiz budur."[169]

İşte bu teklif üzerine Selim'in Suriye işlerine karışmasından çekinen Kansu Gavri, Sünnî ulemanın karşı koymasına rağmen ittifak için adamlarından Acemi Çanakçı isimli birini alelacele şah katına gönderdi. Böylece Memlükler ayrı mezhepten olmalarına rağmen Şah İsmail'in şahsında yeni bir müttefik buluyorlardı.

Kansu Gavri nâmesinde, 'Selim Han'ı ortadan kaldırdıktan sonra Osmanlı mülkü senin olsun. Bana nesne gerekmez' diyecek kadar da ileri gidiyordu. Bu nâmeden ziyadesiyle memnun olan Şah İsmail bir taraftan Karahan'ı Diyarbekir bölgesine gönderdiği gibi diğer taraftan da Selim'in harekete geçmesi karşısında kuvvetleriyle yanında olacağını beyan etti.

Selim Han ise evvelce Çaldıran seferine gidişinden beridir casusları vasıtasıyla Memlüklerin hareketlerini takip ettirmekteydi. Bu elçi teatilerini haber aldıktan sonra siyasetini tamamen değiştirdi. İstanbul'a geldikten sonra 1516 baharında Safeviler üzerine tekrar bir sefer açacağını beyan etti. Ardından Memlük sultanına bir elçilik heyeti göndererek son derece yumuşak bir üslupla şöyle hitap etti:

"Sen benim pederimsin. Sizden dua isterim. Ben Alaüddevle memleketine, bana karşı asi olduğu için girdim. Rahmetli pederimle Sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren de bu adamdı. Onun ölümü çok hayırlı oldu. Onun yerine tayin edilen Şehsuvarzâde'yi hoşunuza giderse yerinde bırakınız, gitmezse değiştiriniz. Size ait bir iştir. Ben Alaüddevle'den aldığım yerleri tekrar size iade ediyorum. Sultan daha ne arzu ederse onu da yaparım" diye yazıyordu. Selim Han nâmesinin yanı sıra Kansu Gavri'ye samur, kadife ve pek kıymetli yünlü kumaşlar da göndermişti.

Ardından yine çeşitli hediyelerle gönderdiği diğer bir mektubunda ise: "Sultan benim pederimdir. Ondan dua isterim. Lâkin benimle Şah İsmail arasına girip tavassut etmesin. Ben şahın çadırını yeryüzünden kaldırmayınca dönmeyeceğim. Sulh için aramıza girmesin" demişti.[170]

Selim Han, Suriye ve Mısır'daki teşkilatıyla oralardan muntazam surette haberler almaktaydı. Memlük sultanının Haleb Valisi

Hayırbay'la arasının açık olduğunu öğrenmişti. Bu itibarla çeşitli vaatlerle Hayırbay'ı kendi tarafına celbetmeye muvaffak olmuştu. Hayırbay her türlü bilgiyi Osmanlı tarafına gönderiyordu. Şam Valisi Sibay, Hayırbay'ın Osmanlı yanlısı tutumundan Memlük sultanını haberdar etmişse de Kansu Gavri buna ihtimal vermemişti. Aralarındaki çekişme dolayısıyla Sibay'ın sözünü garaz olarak algılamıştı.

Sultan Gavri bir taraftan da Osmanlılarla Şah İsmail'in mücadelesinden memnundu. Bu hâl hiç değilse şimdilik ülkesini tehlikeden koruyordu. Bu itibarla Selim Han'ın gönderdiği mektuplardan memnun olmakla beraber mukabil tedbirleri de almaktan geri durmuyordu. Nitekim Anadolu'da şehzadeler mücadelesi sırasında lalasıyla beraber Haleb'e iltica etmiş bulunan Şehzade Ahmed'in on beş yaşındaki oğlu Kasım'ı gizlice Kahire'ye getirterek lüzumu hâlinde istifade etmeyi düşünmüştü.

Kışı Edirne'de geçiren Selim Han 1516 İlkbaharı'nda Veziriazam Hadım Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir kuvvetle Maraş üzerinden Fırat tarafına sevk etti. Sefer görünüşte Şah İsmail üzerine idi. Bu durumu ifade eden bir nâme de bir kez daha Memlükler katına gönderilmişti.

Sinan Paşa, Kayseri'de toplanan kuvvetleri alarak Memlüklerden izin isteyip Malatya'dan geçerek Diyarbekir'e doğru gidecekti. Yolda bir güçlükle yahut engelle karşılaşacak olursa durumu derhâl padişaha rapor edecekti. Padişah böylece Memlüklerin muhtemel tavrını test etmek istiyordu.

Hadım Sinan Paşa aldığı emir üzerine Fırat'ı geçip Diyarbekir'e gitmeye memur olduğunu Memlük hudut komutanlarına bildirerek müsaade istedi. Ancak Suriye hududuna kuvvet göndermiş olan Memlük kumandanları Sinan Paşa'nın teklifini soğuk bir tarzda reddettiler.

Sinan Paşa'nın hudutlarına doğru geldiğini haber alması üzerine Kansu Gavri de elli bin kişilik bir kuvvetle harekete geçerek beraberinde Şehzade Kasım olduğu hâlde Şam'a geldi. Mısır'da yerine kardeşinin oğlu Tumanbay'ı bırakmıştı.

Bu durum karşısında Hadım Sinan Paşa bütün gelişmeleri Selim Han'a arz etti. Selim Han Kansu Gavri'nin bizzat Haleb'e gelmesinin Şah İsmail ile anlaşmasına bağlı olduğunu bilmekteydi. Bu itibarla haberi aldığında son derece sinirlenmişti. Ulemaya müracaat ederek görüşlerini sordu.

Nişancılıktan vezirlik rütbesine yükselmiş, aynı zamanda zamanın ilim adamlarından olan Hocazâde Mehmed Paşa söz alarak: "Bize lazım olan devletin kötülüğünü isteyene kılıç kamçısıyla köteği vurmaktır ve düşman peyda olduğu yerde durmaktır" diyerek Memlük üzerine yürünmesi gerektiğini belirtti. Hoca Saadeddin Efendi onun düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Vermeziz düşmana mecal bir nefes
Ya Kızılbaş imiş ya da Çerkez

Kim ki kılıç çeker duruşmada
Ol alur hissesin vuruşmada

Çün Kızılbaşa çıktı Çerkez arka
Biz dahi çekeriz ona pala

Kim ki bir kavmi sevse ondandır
Düşmana yâr olan da düşmandır[171]

Ayrıca padişah Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'ye: "Bir İslam askeri sırf din-i mübinin esaslarının yaşatılması için doğu ülkelerine hareket etmişlerken, Mısır sultanı yerinden kalkıp gelerek yolunu kestiği tamamen zahir olmuştur. Arabistan padişahı olup zahiren Müslüman olmaları cihetiyle onlarla savaş ve çarpışma peygamberin temiz şeriati gereğince uygun düşer mi?" diye sormuştu.

Bu suale karşı Zembilli Ali Efendi ise: "Zikredilen şekilde onlar üzerine varmak uygun olup yol kesenlerdir. Onlarla savaşıp çarpışmak cihat ve gazâdır. Öldüren gazi ve murabıt ölen de şehit ve mücahid olur" fetvasıyla üzerlerine gidilmesini teşvik etmişlerdi.[172]

BİZ ONLARA BENZEYEMEDİK!

Zahiri sebepler yanında Selim Han'ın o günlerde gördüğü bir rüya da Haremeyn hizmetine tayin edildiğini ifade eden manevi

bir işaret olmuştu. Hoca Sadeddin Efendi'nin bizzat babası Hasan Can'dan naklederek anlattığı olay şöyle cereyan etmişti.

Yavuz'un nedimi Hasan Can anlatıyor:

"Mekânı cennet olsun padişah hazretleri çoğu gecelerinde kitap okumakla eğlenip uyumazlardı. Zaman zaman bana okutup kendisi dinlerdi. Bazen de dünya düzeni ile ilgili konulardan bahis açar neler yapılması gerektiğini tartışırdı. Bir gece sağlığım da bozuk olmağın yatağıma uzanmış ve uyuya kaldığım için hizmetine varamamıştım. Birkaç gecedir uykusuz olmakla gaflet bastığından ancak tanyeri ağarırken uyanmıştım. Derhâl sabah namazını eda ederek hizmetine koştum. Bu gece görünmedin, ne yapıyordun? diye sordu.

Birkaç gecedir uykusuz kaldığımdan bu gece gaflet ile uyuyakalıp hizmetten uzak düştüm diyerek özürler diledim. Selim Han: 'Öyleyse gördüğün rüyayı anlat' buyurdu.

'Arza değer bir rüya görmedim' cevabını verdim. 'Bu ne sözdür? Bir geceyi tamamı tamamına uykuyla geçiresin ve de düş görmeyesin! Herhâlde görmüşsündür. Gizleme, anlat' dedi.

Çok düşündümse de hatırıma bir şey gelmemişti. Başka konularda bir müddet söyleştikten sonra padişah tekrar aynı meseleye dönmüştü. 'E hadi ne duruyorsun? Saçma söz etme. Rüyanı anlat' dediler. Onun bu ısrarı karşısında, 'Ne kadar düşündüm ise de bir şey hatırıma gelmedi ve yemin ederek açıklamaya değer bir şey görmedim' cevabını verdim. Mübarek başını iki tarafa sallayarak, tuhaf buyurdular. Sanki anlatmadığımı düşünerek üzüldüler. Bana da padişahın bu kadar ısrarla sorması garip gelmişti. Bunda bir hikmet olmalı diye şaşırıp kalmıştım.

Artık daha fazla ısrar etmedi. Bir müddet sonra beni bir hizmet kastıyla kapıağasının katına gönderdiler. Vardığımda Kapıağası Hasan Ağa'yı, Hazinedarbaşı Mehmed Ağa, kilercibaşı ve saray ağası ile beraber usul ve erkânları üzere oturur söyleşirler buldum. Ancak Kapıağası Hasan Ağa oldukça düşünceli, şaşkın, başını aşağı salmış ve gözleri yaşlı bir hâldeydi.

Hasan Ağa gerçekte az konuşur, sakin, iyi huylu, teheccüd namazına kalkan birisi idi. Bu hâlini evvelki durumuna benzemez gördüğümden mutlaka bir kimsesi ölmüş ola diye düşündüm ve: 'Ağa hazretleri kalbiniz gamlı ve gözleriniz yaşlı görünür. Sebebi nedir?' dedim. Hayır, bir şey yok, diyerek hâlini gizleme yolunu tuttu. Hazinedarbaşı Mehmed Ağa ile aramızda kardeşlik bağları vardı. Bana dönerek: 'Kardeş, ağanın uykusunda bir vaka olmuş hâlâ onun etkisindedir' dedi.

Ben de; 'Allah için haber ver. Zira padişahımız sabahtan beri bu âciz kuluna düşümü anlatmam hususunda ısrar ediyordu. Herhâlde zorlamaları asılsız değildir, iyi bir armağandır' diyerek ağayı sıkıştırdım.

'Kerem edin bana böyle tekliflerde bulunmayın, benim gibi yüzü karanın padişahımıza arz edecek ne rüyası olabilir' dedi. Mehmed Ağa ise: 'Niçin anlatmıyorsun? Bize anlattığında söyleneni haber vermeye memur olduğunu naklettin. Gizlemen ihanet olmaz mı?' deyince ağa sırrını açtı: Bu gece rüyamda eşiğine oturduğumuz kapıyı hızla çaldılar. Ne oluyor diye ileri vardım. Kapıyı araladığımda ne göreyim. Her yer elleri bayraklı, silahlı, sarıklı, nurani zatlarla dolu idi. Kapının hemen önünde de elleri sancaklı dört nurani şahıs vardı. Elinde padişahımızın ak sancağı bulunan ve kapıyı vurduğu anlaşılan o nurani zatlardan biri bana: 'Biliyor musun buraya niçin geldik?' dedi. 'Buyurun' dedim.

(Bu gördüğün insanlar Resûlullah'ın ashabıdır. Bizi Hazret-i Resûlullah gönderdi. Selim Han'a selamı var. Haremeyn'in hizmetini ona buyurdu. Şu dört kişi ki görürsün, bu Ebubekr-i Sıddık, bu Ömerü'l-Faruk, bu Osman-ı Zinnureyn ben de Ali bin Ebu Talib'im. Git Selim Han'a söyle) dedi. Akabinde gözümün önünden bir anda kayboldular.

Bana dehşet bastırıp içim geçmiş, tere bulanıp sabaha dek öyle baygın yatıp kalmışım. Oğlanlar alışıla geldiği biçimde teheccüd namazına kalkmadığımı görünce hastalığıma yormuşlar. Sabah namazı geçer olmalı olucak gelip beni uyarmak üzere kollarıma yapışmışlar. Ter su içinde kalktım. Aklım başıma gelerek acele ile

namaza yetiştim. Amma hâlâ tam kendime gelebilmiş değilim, diyerek hem anlattı hem de ağladı.

İşimi bitirdikten sonra Selim Han'ın yanına döndüm. Yine aynı bahsi açarak: 'Şu senin bu gece sabaha dek uyuyup rüya görmemiş olman çok tuhaf! Hemen şöyle hayvan gibi yatıp uyudun mu?' dedi. Padişahım rüyayı bu Hasan kulunuz görmediyse de bir başka Hasan kulunuz görmüş. Emriniz olursa arz edeyim, dedim. Anlat, buyurdu. Ben hadiseyi anlattıkça mübarek yüzü kızardı. Sonunda ise gözlerinden yaşlar boşalmıştı. Bitirince: 'Ya Hasan Can, biz sana demez miyiz ki biz bir yöne sefere memur olmadan hareket etmeyiz. Baba ve atalarımız ermişlikten el almışlar idi. Herbirinin kerametleri zahirdir. İçlerinde heman biz onlara benzeyemedik' buyurdular.

Aynı rüyayı Selim Han da görmüş ve ona rüyasında, 'Bunu Hasan kulunuz da gördüler' denilmişti. Selim Han, 'Bu olsa olsa Hasan Can'dır' diyerek kendisini sıkıştırmakta ve anlatmadıkça da taaccüp içerisinde kalmakta imiş. Şimdi rüya anlatılınca kapıcıbaşı için: Demek ki zavallının kalbinde safiyet varmış. Sen onu bize methederken, 'Birisini ibadet ediyor görünce hemen veli sanırsın' diye sana takılırdık, meğer boşuna methetmezmişsin' dediler."[173]

EFENDİNE SÖYLE, KARŞIMA ÇIKSIN!

Selim Han son bir kez daha barış yollarını araştırmak üzere söz ustası Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Molla Rükneddin ile sancakbeylerinden Karaca Paşa namıyla tanınan Ahmed Bey'i bir nâme ile Mısır sultanına gönderdi.

Selim Han mektubunda temiz dinin esaslarını zedeleyen Kızılbaşı tepelemek ve topluluğunu dağıtmak üzere harekete geçmeye niyetlendiğini, Acem diyarına yerleşen bid'atleri kılıcının suyuyla arıtacağını bildiriyor, Haremeyn'e hizmet etmek şerefi dolayısıyla himmet ve dualarını eksik etmemelerini istiyordu. Pek çok kıymetli armağanları da elçilik heyetiyle göndermişti.

1516 yılı 4 Haziran'ında elçileri gönderen Selim Han, ertesi gün de kendisi Üsküdar'a geçti. Kuvvetlerinin Kayseri'de toplanmasını emretmişti. Oğlu Şehzade Süleyman'ı Edirne, Pîrî Mehmed Paşa'yı

İstanbul ve Hersekzâde'yi de Bursa'nın muhafazasına tayin eden Selim Han süratle harekete geçti. Bu sırada Osmanlı donanması da Suriye sahillerine doğru yol almaya başlamıştı.

13 Haziran günü Kayseri'ye gelen Selim Han'ı Anadolu beylerbeyi beyleri ve askeri ile yeniçeri ağası da yeniçerilerle karşıladı. Ardından Rumeli beylerbeyi de kuvvetleriyle gelerek yerini aldı.

Öte yandan Kansu Gavri Şam'dan Haleb'e geldiğinde Osmanlı elçilerini kendisini bekler bulmuştu. Derhâl kabul ettiği elçilere Dulkadıroğullarına ait yerlerin zaptından dolayı sert ve ağır sözler söyledi. Yanındakiler elçileri öldürmek kasdında bulundular ise de onlara mâni oldu ve hapsedilmelerini emretti.

26 Haziran'da Konya'ya gelen Selim Han öncelikle burada medfun bulunan âlim ve velileri ziyaret etti. Onları vesile ederek Cenab-ı Hakk'tan zafer ve başarılar niyaz etti. Tekkelerinde oturan dervişleri armağanlarıyla mal mülk sahibi yaptı.

Burada iken Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın zafer haberleri ile başta Karahan olmak üzere ileri gelen Safevi beylerinin kesik başları geldi. Doğu Anadolu'nun tamamen ele geçtiğini ve hâkimiyetin sağlandığını bildiren bu haberler Selim Han'ı ziyadesiyle sevindirdi. Karahan'ın ve diğer ileri gelen Safevi beylerinin kesik başlarını Memlük sultanına gönderdi. Bu zaferde büyük başarıları görülen Bıyıklı Mehmed Paşa ile Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve savaşta bulunan emirlere ve askerlere gerekli taltifler, terfiler yaptı ve bahşişler verdi.

Tekrar harekete geçen Selim Han, 23 Temmuz'da Elbistan Sahrası'nda Sinan Paşa kuvvetleriyle birleşti. Buraya gelinceye kadar Selim Han, seferin yönünü hep Safeviler üzerine olarak ilan ediyordu. Tebriz panik içerisinde idi. Çünkü ikinci bir seferle Safeviler tarih haritasından silinebilirdi.

Ancak Şam'a gelmiş bulunan Osmanlı elçilerini hapseden ve Safevilerle ilişkileri artık gün yüzüne çıkmış bulunan Memlükleri geride bırakmak akıl işi değildi. 29 Temmuz'da Rumeli, Anadolu ve Karaman beyleri davet edilerek büyük bir divan teşkil olundu.

Yapılan müzakerelerden sonra Memlükler üzerine yürünmesine karar verildi. Böylece Selim Han Elbistan'dan güneye doğru süratle indiğinden Safevi-Memlüklü birlikteliğinin önünü de kesmiş bulunuyordu. Memlüklerin yardım çağrılarına karşı en küçük bir girişimde bulunmayan Safeviler muhtemeldir ki, Selim'in Mısır'a yönelmesinden büyük bir memnuniyet duymuşlar ve şimdilik kurtulduklarına bayram eder hâle gelmişlerdi.

Kansu Gavri, Osmanlı ordusunun yaklaştığını haber alınca elçileri serbest bırakıp çeşitli hediyelerle beraber yola çıkardı. Kendisi de Moğolbay Devadar ismindeki bir emirini elçilikle göndermişti. Elçi, Selim'le Safeviler arasında arabuluculuk görevini üslenmiş bulunuyordu. Elçiler 9 Ağustos'ta Bucakdere'de iken padişahın ordugâhına geldiler. Zeyrekzâde burada padişah katına çıkarak kendilerine reva görülen muameleyi nakletti. Memlüklerin maksadının düşmanlık olduğunu delilleriyle anlattı. Şehzade Ahmed'in oğlu Kasım'ı Hama'dan yanına Haleb'e getirttiğini bildirdi.

Elçilere görülen reva, Selim Han'ı oldukça sinirlendirmişti. Ardından huzuruna gayet güzel silahlarla ve savaşçı tavırlarıyla çıkan Memlük elçisini:

Gavri bu sefareti ifa edecek din âlimlerinden birini bulamadı mı? diyerek azarladı. Moğolbay ölümden devlet adamlarının şefaati sayesinde kurtuldu.

Moğolbay'ın başını traş ettirip, üzerine yağlı bir çul giydirip uyuz bir eşeğe bindiren Selim Han: 'Efendine söyle Mercidabık'ta karşıma çıksın!' diyerek Memlük ordugâhına geri gönderdi.

Mektubunda ise bu kez Kansu Gavri'yi açıkça tenkit ediyor, üzerine yürüdüğünü bildirip harp meydanına davet ediyordu.

"Kansu Gavri! Allah şanını ıslah etsin. Cihan değerindeki ve ona uyulması vacip olan hükm-i şerifim eline geçince bilmiş ol ki: Benim yüksek yolum Resûlullah Efendimiz'in temiz dinini yüceltmek için şark tarafına idi. Hâl böyle iken senin o zalim ve fesatçıyı takviye etmek hususunda bazı yakışıksız hareketlerin belli olduğu için,

senin onlardan da aşağı olduğuna hükmederek şahane yürüyüşümü senin tarafına çevirdim.

Yenilmez askerlerim ve zafer nişaneleriyle süslü fetih sancaklarımla menzil ve mesafeler aşıp gelerek memleketine gireceğim. Bugün Receb ayının on birinci (10 Ağustos 1516 Pazar) günüdür. Saadetle Tocandere denilen yere geldim. Sende de zerre kadar hamiyet ve erkeklikten hisse ve içinde bu mertliklere ait bir iz varsa bir köşeye gizlenmemen gerekir.

Bütün sana bağlı olanlarla hazır olup kılıç ve kalkan yasasına sırt çevirmeden hangi vaziyet sana kolay görünürse ona göre davranmakta hiç kusur etme. Bütün gayretinle arzu ettiğin ve gaye edindiğin mevzii tayin et ve askerimin karşısına çık! Kaderin gizli perdesi arkasında ne varsa belli olsun."[174]

Selim Han 18 Ağustos'ta Besni'yi aldı. Burada iken Memlüklerin Ayıntab Valisi Yunus Bey gelerek padişahın huzuruna çıktı ve tabiiyetini arz etti. Haleb'e kadar Osmanlı ordusuna rehberlik etmeyi üzerine aldı.

Memlük Sultanı Kansu Gavri yanında halife de olduğu hâlde bütün ordusuyla Haleb'den çıkarak Mercidabık'a gelmiş ve karargâhını kurmuştu. Selim'e son olarak gönderdiği mektupta Haleb'e gelmesinin kendi elinde olmayıp ümerasının ısrarıyla olduğunu beyan ile özür diliyordu. Ancak Mercidabık'a gelmesi aynı zamanda her şeyin bittiğini de gösteriyor, sözün kılıçlara kaldığını işaret ediyordu.

Osmanlı ordusu 23 Ağustos'ta Tıll-i Habeş denilen yere geldiğinde 'yarınki gün ceng ü harbdir!' diye orduya haber yayıldı. Çerkez askerinin baskın ihtimali belirdiği için korkulu bir gece geçirildi. Asker silah ve teçhizatıyla yatarken atlar eğerleri alınmadan emre hazır bir vaziyette bekletildi.

MERCİDABIK SAVAŞI

24 Ağustos 1516'da iki ordu "Merci'-i Dâbık" denilen sahrada karşı karşıya geldiler. Burası Davud Aleyhisselam'ın kabrinin bulunduğu yerdi. Selim Han'ın Çaldıran'da kazandığı büyük zaferin üzerinden tam iki yıl geçmişti.

Memlük ordusunun merkezinde Kansu Gavri bulunuyordu. Yanında yirmi binden ziyade hassa silahşörleri ile Kahire, İskenderiye kuvvetleri, Hicaz bedevi atlıları, Kudüs, Nablus, Baalbek askerleri ve Trablus dağlı okçuları yer tutmuştu. Sağ yanında Haleb Emirü'l-ümerası Hayırbay Türkmen ve Arap sipahileriyle; solunda ise birlikleriyle Şam Valisi Sibay cephe almıştı.

Osmanlı birlikleri ise meydana girer girmez âdetleri üzere hilal şeklinde harp nizamında dizildiler.

Ordunun sağ kolunu Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Dulkadırlı Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmud Bey; sol koluna da Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa ile Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa getirilmişti. Padişah ise kapıkulu, yaya ve sipahileri ile merkezi tutmuştu. Ordunun cephesine ise zincirler ile birbirine bağlı toplar yerleştirilmişti.

Güneş doğarken "Allahu ekber kebiran" avâzeleri arasında iki derya misali asker birbirinin üzerine yürüdü. İki yönden kalkan toz ve duman âsumana peyveste olup, cihan yüzünü bürüdü.

Birbirlerine girmeleriyle birlikte kıyamet gününden bir gün yaşanmaya başladı. İki tarafın bahadırları mertçe birbirleri üzerine çullandılar. Şimdi herkes bildiği dövüş sanatını icraya başlamıştı.

Çerkez mızraklıları herkesin koltuk ve kalçalarını nişanlayıp onlara tauna tutulmuş gibi aman vermezlerdi.

Niceler yaralanmış idi mızrakla
Mızrak eğri büğrü olmuştu çarpmayla

Kanatların bozulmakta olduğunu gören Selim Han, derhâl vezirlerinden Sinan Paşa'yı sağ kola; Yunus Paşa'yı ise sol kola yöneltip askerin yüreğine ve bileğine güç kattı. Osmanlı merkez kuvvetlerinin top ve tüfenk atışlarıyla muharebeye dalmaları bir anda savaşın seyrini değiştiriverdi.

Cihan değer padişahın bir bakışından
Su gibi aktı askeri sağdan soldan

Şöyle çıkar toz duman göğe ağar
İki gözünü feleğin eyledi dar

Düştü yokluk toprağına nice atlı
Döndürdü göğün başını kan buharı

Memlüklerin sağ kolu fırtınaya tutulmuş gibi önce sallandı, ardından dağılmaya yüz tuttu. Hayırbay, Osmanlı ordusunun yağmur gibi ok ve kurşun yağdırmasından göz açamaz hâle gelen ve bozulmaya başlayan kuvvetlerini alarak süratle Haleb'e doğru çekildi.

Ordusunun büyük bir kısmının dağıldığını görerek ihanete uğradığını düşünen Kansu Gavri yine de sonuna kadar kılıcı elden bırakmamaya kararlı görünüyordu. Bir taraftan da: "Ey ağalar! Dayanın! Yiğitlik göstermenin tam zamanıdır. Sabredin ve cesur olun" diye yüksek sesle bağırarak askerlerini teşvik ediyordu.

Tam bu sırada merkez kuvvetlerinin top ve tüfenk atışları sırasında evren ağızlı kazgan humbarasından yıldırım misali çıkan bir top mermisi Sultan Kansu Gavri'nin kulağı dibinden geçmekle aklını şaşkın, hâlini berbat eyledi. Kulak zarını patlattı. Ciğeri dağlanmış gücü tükenmişti. Kalp çarpıntısıyla yerinde duramayıp bir adamı ile beraber kendisini savaş meydanı dışına zor attı. Bir su kıyısında seccadesin döşetip yattı. O anda yokluk diyarına ayağın bastı.[175]

Ecel kim her kime çün etti takdir
Ne takdim etti bir saat ne tehir

Artık Memlük ordusunda umumi bir panik ve bozgun başlamıştı. Başsız kalmalarıyla birlikte gayret kemerleri çözülmüş, kan yutucu kılıcın korkusundan herkes canını kurtarma sevdasına düşmüştü. Osmanlı birlikleri ise artık av peşinde koşan avcı gibiydiler. Güneş doğarken başlayan muharebe öğleye kadar ancak sürmüştü. Memlük sultanının karargâhı bütün eşyasıyla elde edildi.[176]

Solakzâde'nin nakline göre Sultan Gavri Mısır'dan mağrurâne yola çıktığı zaman Selim'i bozguna uğrattıktan sonra İstanbul'a kadar yürümeyi ve zapt etmeyi düşünüyordu. Bu itibarla askerlerine bol bol ihsanlarda bulunmak üzere altın ve gümüşlerle dolu hazinesini

yanına almıştı. Nitekim yüz kantar hâlis ayar altın ve iki yüz kantar gümüş getirmişler idi ki cümlesi Selim Han'a nasip oldu.[177]

Selim Han savaştan sonra Kansu Gavri'nin durumunun araştırılmasını istedi. Sultanın maiyeti erkânından biri esir edildiğinden yerini haber verdi. Padişah derhâl otağı çavuşlarından birini oraya gönderdi. Oraya varan çavuş müteveffa sultanın başını kesip huzur-ı hümayuna getirdi. Çavuş hizmeti karşılığında bahşiş beklerken, padişaha ölü başı kesmeyi hüner addetmek pek garip görünmüştü. Gazaba gelerek derhâl çavuşun idamını emretti. Ancak vezirlerin ricası üzerine görevinden alarak huzurundan kovdu.[178] Ardından sultanın ve diğer Memlük büyüklerinin rütbelerine göre ihtiramla defnini emir buyurdu.

Sultanın yanı sıra daha birçok ünlü Memlük emiri de ölüler arasında bulunuyordu. Hanefi baş kadısı hariç diğer mezhep kadıları ile Halife III. el-Mütevekkil esir alınmıştı. Bu zaferle birlikte Suriye, Lübnan ve Mısır'ın kilidi sayılan Gazze'ye kadar Filistin yolu Osmanlılara açılmış bulunuyordu.[179]

HÂDİMÜ'L-HAREMEYNİ'Ş-ŞERİFEYN

Osmanlı birlikleri savaşı müteakip şiddetle kaçanları kovalamaya girişmişlerdi. Vezir Yunus Paşa kuvvetleriyle süratle hareket ederek Haleb'e doğru çekilen Hayırbay'ı takibe koyulmuştu. Osmanlı süvarileri yel gibi uçan atlarıyla dağları ve ovaları aştılar. Savaşın ertesi günü Haleb'e girdiler. Karşı çıkanları öldürerek ecel pazarını kurup, savaş tozlarını kaldırdılar. Hayırbay karşı duramayacağını anlayınca Hama, Humus ve ardından Şam'a doğru yöneldi. Ancak Yunus Paşa emrindeki Osmanlı dilâverlerinin takibi devam ediyordu.

Sonunun felaket olacağını sezen Hayırbay, Yunus Paşa'ya bir adamını göndererek padişah hazretlerine sıdk ile hizmet etmek niyazında olduğunu bu konuda kendisine vasıta ve yardımcı olmasını rica etti.

Yunus Paşa onun evvelden beri Osmanlılardan giden elçilere hoş ve lütufkâr davrandığını bildiğinden kendisine bu konuda memnuniyetle yardımcı olacağına dair kesin güvenceler verdi.

Böylece yanına gelmesini temin ederek alıp Selim Han'a getirdi. Hayırbay, padişahın eşiğini öperek bağlılığını sundu ve iltifatlarına kavuştu. Yavuz Sultan Selim Han, Mercidabık zaferinden dört gün sonra 28 Ağustos günü dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri olan Haleb'e girdi. Şehrin büyüğü küçüğü, zengini fakiri istikbal için yollara dökülmüşlerdi. Kale zâbitleri de şehrin anahtarlarını getirerek bağlılıklarını sundular.

Sultan Selim, Haleb beylerbeyiliğine öncü kumandanı ve Memlüklere elçilik görevini yerine getirmiş bulunan Karaca Ahmed Paşa'yı, kadılığına ise Çömlekçizâde Kemal Çelebi'yi getirdi. Savaş meydanına yakınlığı sebebiyle Arap ve Çerkez beylerinin emaneten bıraktığı para ve mallarından başka Hazine-i Âmire'de ele geçen altın, gümüş ve sair eşyanın haddi hesabı yoktu. Bunlar tek tek deftere geçirildi. Padişah askerlerini zengin bahşişlerle sevindirdi.[180]

Savaşta tutsak edilen Halife III. el-Mütevekkil Alallah ve mezhep kadılarını kabul ederek iyi muamelede bulundu. Selim Han'ın genelde bu sırada halifeden halifelik alâmetlerini aldığı rivayet edilir ki ilk Cuma namazında adının hutbede zikredilmesi bunu doğrulamaktadır.[181]

Haleb Büyük Camii'ndeki Cuma namazında hatib, hutbede halifenin adını zikretmeyerek Selim Han'ın adını andı. Hatibin halifelere mahsus "Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" unvanı ile kendisini andığı zaman Selim Han büyük bir dinî heyecan ve tevazu içerisinde:

"Hayır, biz buraların hâkimi değil hâdimiyiz (hizmetçisiyiz). Bizim nâmımızı Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn diye anın" diyerek müdahale etti.

Büyük Türk hakanı bu işaretiyle aynı zamanda dedesi Fatih Sultan Mehmed'i de yâd etmiş oluyor ve Osmanlıların dinî görüş ve düşüncelerini yansıtmış bulunuyordu.

Zira Fatih Sultan Mehmed, Mısır sultanına gönderdiği bir nâmesinde kendisine Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn diye hitapta bulunduğunda Mısır sultanı bunu bir hakaret olarak kabul etmişti.

Selim Han'ın şimdi baş tacı olarak kabul ettiği bu unvanı, kendisinden sonraki bütün Osmanlı padişahları da en büyük şeref addederek kullanacaklardır. Nitekim Selim Han nâmı bu şekilde anıldığında, heyecanı içerisinde gözyaşlarını tutamamış ve şükür secdesine kapanmıştır. Bu hâl cemaatin de büyük bir heyecana kapılmasına ve Selim'e candan bağlanmasına yol açmıştır. Namazdan sonra padişah pek kıymeti haiz kaftanını çıkararak hatibe bağışlamıştır.[182]

Haleb'de on sekiz gün kalan padişah, 15 Eylül günü tekrar harekete geçti. 19 Eylül'de Asi Irmağı kenarında yer alan bağ ve bahçeleri ile ünlü Hama'ya girdi. Burayı bir sancak addederek idaresini Güzelce Kasım Bey'e verdi. 21 Eylül'de Humus'a gelen padişah, buranın idaresine İhtimanoğlu Kasım Bey'i getirdi. Burada Suriye Fatihi Halid bin Velid hazretlerine addedilen makamı ziyaret eden Selim Han, Şam yolunu tuttu.[183]

27 Eylül'de padişahın muzaffer sancakları Emevilerin tarihî başkenti Şam'da dalgalanmaya başladı.

SİN ŞIN'A GİRİNCE...

Dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Şam şehri Müslüman coğrafyacıların Riyâz-ı Cennet (cennet bahçeleri) diyerek niteledikleri dört vadiden biri olan Guta Sahrası üzerinde yükselmekteydi. Fetihten sonra Osmanlılar için beşinci mühim şehir hüviyetine bürünmüştür. Osmanlılar Şam'ı takiben cennet kokulu manasına cennet-meşam derlerdi.

Padişah kışın dört ayını geçirdiği bu güzide beldede boş vakitlerini Emevi halifelerinin ve nice büyük hükümdarların ikametgâhı olan şehrin âbidelerini ve İslam'ın en meşhur meşayihinin türbelerini ziyaretle geçirdi.

Şam'daki en dikkate değer hadiselerden biri Muhyiddin-i Arabî'nin kabrinin bulunması oldu. Endülüs'teki Mürsiyye kasabasında doğan Muhyiddin-i Arabî, meşhur Tayy kabilesine mensup olup cömertliğiyle meşhur Adiy bin Hatem'in kardeşi Abdullah bin Hatem'in neslindendir. Endülüs, Fas, Tunus, Mısır ve Mekke-i

Mükerreme'de bulunarak tefsir, hadis, fıkıh, kıraat gibi pek çok ilimlerde büyük âlim oldu. Tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde yetişti. Konya ve Şam'da binlerce talebe yetiştirmiş olup, pek çok kıymetli eserin sahibidir.

Muhyiddin-i Arabî, bazı garip sözlerinden dolayı anlaşılamamış ve zamanın idarecileri tarafından idam edilmiştir. Şam'da kendisiyle görüşen bir grup kimseye: "Sizin taptığınız benim ayağımın altındadır" sözü, belki de bardağı taşıran son damla olmuştu.

Şam halkı onun büyüklüğünü anlayamadıklarından mezar yerini çöplük yapmışlar, bundan dolayı da kabri belirsiz olmuştu. Sonradan tasavvuf muarızları da bu büyük veli hakkında yanlış mütalaalarda bulunmuşlardır.

Onun, muamma tarzında söylediği "Dehale fi's-sin ile'ş-şın. Zahare kabrihî Muhyiddin" (Sin Şın'a girdiği zaman Muhyiddin'in kabri açığa çıkar!) sözü dillerde kalmıştı.[184]

Nihayet vefatından 275 sene sonra Selim Han'ın Şam'a gelerek Muhyiddin-i Arabî Hazretleri'nin kabir yerini buldurmasıyla birlikte bu muamma çözülmüş oldu. Bu büyük velinin sinden maksadı Selim, şından maksadının da Şam olduğu anlaşılmıştı.

Selim Han bununla da kalmadı. Onun öldürülmesine ve asırlardır yanlış bilinmesine neden olan sözünün gerçek manâsını tespit ettirmek istedi.

Mezarının ayak ucunu kazdırdığında bir küp altın ortaya çıktı. Buradan onun insanlara "Evet siz zahiren, 'Biz Allahu Teâlâ'ya tapıyoruz' diyorsunuz amma, kalbinizde altın ve gümüş var, para muhabbeti var" dediği zahir oldu.

Selim Han bu büyük velinin kabrini temizleterek üzerine güzel bir türbe, yanına bir cami ve imaret yapılmasını emretti.

Selim Han Şam'da İslam dini mimarisinin en muazzam örneklerinden biri olan Emeviyye Camii'ni de ziyaret etti. Burası sütunlarının ihtişamı, kubbelerinin çokluğu, hatlarının zarafeti, mihraplarının serveti, minare ve minberlerinin adedi bakımından gerçekten şaheserdi. Emevi halifelerinden Velid bin Abdülmelik zamanında

bugünkü hâlini alan camide dört mezhebe ait, dört sınıfa ayrılmış, on altı imam görev yapıyor; üç minaresinden yetmiş beş müezzin ezan-ı Muhammedî'yi okuyordu.

Cami aynı zamanda devrin en büyük ilim merkezi konumundaydı. Burada on bir ilim halkası, beş hadis halkası, yüz yirmi Kur'ân okutma ve talim halkası bulunuyor; yüzlerle kişi bu halkalarda ders görüyordu. Emeviyye Camii'nin bu özelliği Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar devam etmiştir.

Selim Han Şam'a geldiğinde meşhur âlimlerden Muhammed Bedahşî Hazretleri bu camide kalmakta ve ders vermekteydi. Padişah kendisini ziyarete vardı ve huzurunda edeple oturdu. Bir saat karşılıklı oturdukları hâlde hiçbir şey konuşmamışlardı. Sonunda hekimbaşı ve musahip Ahi Çelebi laf açarak Şam'ın havası ve suyuyla ilgili sözler sarf etmeye başladı.

Padişah huzursuz olmuştu. Hekimbaşının sözünü keserek şeyhten dua diledi. Muhammed Bedahşî Hazretleri ise:

"Siz Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanıyla gözdesiniz. Müslümanları koruyan ve onlara dayanak olansınız. Duanız her zaman kabul görür. Biz duayı sizden umarız" dedi. Selim Han büyük bir tevazu içerisinde tekrar dua ricasında bulundu. Şeyh hazretleri:

"Sultanım ikimiz de büyük bir mesuliyet altındayız. Boynumuzda kulluk halkası vardır. Yerlerin ve göklerin yüklenmekten kaçındıkları mesuliyeti biz yüklendik.

Siz ise sultanım, yükünüzü biraz daha ağırlaştırdınız. Saltanat yükü üzerine bir de hilafeti yüklenerek taşınması güç bir yükün altına girdiniz. Resûlullah efendimizin: 'Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları cehennemden korumalısınız. Onlara Müslümanlığı öğretmelisiniz. Öğretmez iseniz mesul olacaksınız' mübarek sözleri rehberiniz olsun. Çok meşakkatli ve külfetli bir yolda bulunuyorsunuz. Hak muininiz olsun."[185]

Selim Han bu mübarek ve çok sevdiği zatın huzurundan ayrıldığında mecliste hazır bulunanlardan birisi: "Sultanım hep dinlediniz,

hiç konuşmadınız" diye sorunca padişah: "Büyük velilerin meclis ve mahfelinde onlar susar veya konuşurken başkasının konuşması edep dışı sayılır. Bulunduğumuz makam edep makamı idi. Bize sadece dinlemek düşerdi. Nitekim biz de öyle yaptık. O esrar ve hikmet meclisinde ben sadece bir zerre sayılırdım. Benim konuşmamı layık görmüş olsaydı, elbette ki böyle bir işarette bulunurdu" dedi. Padişahın, esrar ve hikmet meclisi diye nitelediği şeyhin sohbetinden fevkalâde memnun kaldığı anlaşılıyordu.

Bu arada Selim Han, Gazze'ye kadar Memlük topraklarını ele geçirdikten sonra ne yapılması gerektiği hususunda vezirleri ve ileri gelenleri ile müşavere etmişti. Sözü ilk olarak meşhur Memlüklü emirlerinden Hayırbay aldı:

"Devletlü ve şevketlü padişahım. Haleb ve Şam'ı ele geçirip teşrif buyurdunuz. Mısır ülkesinin mübarek nazarınızdan behremend olmaması nâm ve namus-ı saltanata layık değildir. Hususan Haremeyn-i Şerifeyn hizmetine taht ve taç sahibi olanların canla talep kıldıkları ve muhtaç oldukları güneş gibi zahirdir" sözleri ile seferin devamından yana olduğunu bildirdi.

Selim Han'ın Veziriazam Yunus Paşa'ya dönerek: "Sen ne dersin?" demesi üzerine o da: "Emr ü ferman yüce padişahımındır. Sizler daha iyi bilirsiniz. Bu kullarının hatırına gelen budur ki, Karaman ilinden Şam'a gelinceye değin bu kadar memleket tasarrufunuz altına girdi. Bunlar hıfz u hıraset olunup Mısır'ın fethi bir müddet geriye bırakılmak münasip görünür. Zira Mısır çok geniş bir beldedir. Zapt edildikten sonra elde tutulması oldukça güçtür. Bir de kendi memalik-i mahrusemizden oldukça uzak düşmüş oluruz. Şayet geri dönmeyi gerektirecek bir hâl vuku bulursa çok zahmet çekeriz. Bir taraftan Arap kabileleri, bir taraftan Çerkez askerleri fitne çıkarıp çok güçlük verebilirler" diyerek daha ileriye yürünmesi karşısındaki zorlukları dile getirdi.[186]

Buna rağmen Selim Han, Mısır alınmadıkça zaferin neticelerinin elde edilemeyeceğini düşünüyordu.

FERMANIMA BAŞ EĞESİN!

Selim Han'ın Şam'a girdiği sıralarda Mercidabık Muharebesi'ni müteakip Mısır'a kaçan ve Kahire'de toplanan Memlük emirleri çeşitli tartışmalar neticesinde Tumanbay'ı sultan ilan etmişlerdi (10 Ekim 1516).[187] Bu durum üzerine Selim Han, Mısır üzerine yürümeden evvel Tumanbay'a bir mektup göndererek nâmına para bastırıp hutbe okutması karşılığında Gazze'den öteye olan Mısır topraklarını Memlüklere bırakmak istediğini bildirdi.

Zaimlerden Çerkez Murad Bey'le gönderdiği mektubunda Selim Han şöyle diyordu:

"Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile Sevgili Peygamberimiz'in nuru yolumun rehberi olup Allah ve Resulü'nün düşmanlarını dağıtmak niyetiyle İslam'ın ana caddesinden bid'at dikenlerini kaldırmak üzere gayret dizginlerini çekmiş bulunmaktayım. Asıl maksadım, Erdebil Rafızîlerinin başbuğu bozgunluğa batmış Şah İsmail'i ezmek ve Acem diyarını ehl-i sünnet inancında olanlara yurt kılmak ve hak mezhep ilkelerini o ülkelerde yaymakla cihandarlık töresini yerine getirmektir.

Bunun içindir ki zafer sahibi askerlerimle ol yöne yönelmeye niyet ederek yola çıktım. Onun varlık ağacını kökünden devirmek göze aldığım ve ödenmesi gereken borcum olmuştu. Lâkin akılsız Gavri, düştüğü hırsla zaferleri gölge edinen askerlerimin yolunu kesince, "Önce yoldaki engelleri gider" vecizesine uyarak kılıcın yalazasıyla onu ve yoldaşlarını yokluk kapısına ilettim ve unutulmaz bir ders verdim.

Zamanın akışı darda kaldı andan
Zaman ki zamâneye vermedi aman

Cihanı yaratanın yoldaşlığıyla ol topraklara sahip ve hâkim oldum. "Komşusuna sıkıntı verenin evini Allah sıkıntıya düşene armağan eder" atasözü gereği ol sıkıntı verici komşu ve edepsizler başbuğu elinde olan diyar adamlarımın yönetimine girip, adaletle idare edilmeye başlandı. Halkın işlerine düzen vermek huzurunu

sağlamak ve Beytü'l-harem mahfillerini hazırlamak, bundan böyle gem almaz atımın boynuna borç olmuştur.

İmdi gerektir ki, sen dahi ol kötü kişinin gidişinden ve serkeşlik atına binişinden uzak durasın. Anın başına gelen ürkütücü olaydan ibret alıp öğüt tutasın!

Anın hâlinden kendi hâlin hesap eyle!

Şanlı adımızla paranı tazele! Bağlılık duygularıyla minberlerde, hutbelerde ulu adım söyle! Mutluluk saçan kapıma gelip ulu tahtıma yüz sür!

Şayet bana itaat etmezsen Mısır'a gelirim. Bu da sana ve askerlerine acı bir ölüm getirir!"

Fermana eğer baş eğersen
Virülür sana taht ve tac bizden

Amma boş yere kavga eder gönül eylersen
Yersin cezanı keskin kılıçla askerden

Ne Çerkez dayanır bana ne Mısır, ne Şam
Kılıcım suyunda boğulur herkes tamam

Kelleler düşer adım adım askerinden
Mısır'ın Nil'i kızıl boyanır kan renginden[188]

Mektubun tesirinde kalan Tumanbay, Selim'in şartlarını kabul edip, sulh yapmak istedi ise de yanında bulunan emirler, şiddetle karşı koyarak elçiyi öldürdüler.

Tumanbay ardından emirlerinden Canberdi Gazali'ye Şam naipliğini vererek beş bin okçu mızraklı Çerkez ile Gazze bölgesine gönderdi. Canberdi Gazali, padişahın geri dönmesi ile birlikte Şam diyarına yeniden hâkim olacak ve eski kanunlarını yürürlüğe koyacaktı.

Anlaşılacağı üzere yeni Memlük sultanı ve Mısır beyleri Suriye ve Kilikya'nın zaptını geçici görüyorlar, Yavuz'un da Cengiz ve Timur Han gibi Mısır üzerine gelemeyerek Suriye ve Filistin'den döneceğini düşünüyorlardı.

Ariş denilen bölgeye gelen Canberdi Gazali, Sinan Paşa'nın Remle'de olduğunu haber alınca daha ileriye gidemedi. Arap kabilelerini teşkilatlandırarak pusu yerlerine gönderdi. Sinan Paşa'nın üzerine gelmesi karşısında araya alıp, onu vurkaç taktikleriyle bozmayı planlamıştı.

Sinan Paşa ise; "Gecikmede âfet vardır" düşüncesi ile Canberdi Gazali'ye daha fazla toparlanma ve kuvvet toplama fırsatı vermeden dağıtmayı planlıyordu.

Düşman birliklerinden çekindiği imajını vererek ani olarak geriye, Gazze'ye doğru yöneldi. Canberdi Gazali planı sezememişti. Osmanlı birliklerini süratle takibe koyuldu. Han Yunus kasabası civarına geldiğinde Sinan Paşa'nın birliklerini karşısında gördü. Sabahleyin başlayıp ikindi vaktine kadar devam eden şiddetli çarpışmayı Osmanlılar kazandı. Memlükler dokuz bin civarında ölü verirken Canberdi Gazali kalan bin atlısı ile perişan bir hâlde Mısır'a doğru kaçtı.[189]

ORDU, SÎNA ÇÖLÜ'NDE...

Öte yandan Tumanbay'ın elçilerini öldürtmesine, Selim Han'ın fena hâlde canı sıkılmıştı. Bu olay Mısır seferini hazırlayan en önemli sebeplerden biri oldu. Artık ilk çağlardan beri hiçbir hükümdarın geçmeye cesaret edemediği, Suriye'yi Mısır'dan ayıran Sîna Çölü'nü aşabilmek için her türlü tedbirlerin alınmasına bizzat nezaret ediyordu. Askere gereken suyun nakli için birkaç bin deve satın alındı. Mısır'ın fethini teşvik için askerlerine ikişer bin akçe dağıttı.

Hazırlıklarını tamamlayan cihangir Osmanlı padişahı, Mısır'ın fethi niyetiyle 20 Aralık'ta Şam'dan harekete geçti. Muzaffer ordusunu Gazze'den Remle'ye doğru gönderirken kendisi yanında birkaç mahremi, Hasan Can ve büyük âlim İdris-i Bitlisî olduğu hâlde Kudüs'e geldi. Yol güvenliği kalmamış ve her taraf çöl Araplarıyla dolu tehlikeli bir hâlde iken tanyerinin ağırışından güneşin batışına dek çölü aşıp, bir gün içinde Beyt-i Mukaddes'e ulaştı. On iki bin kandille aydınlatılmış olan Mescid-i Aksa'da iki rekât hâcet namazı

kıldı. Sabahı beklemeksizin peygamberlerin mezarlarını ve İbrahim Aleyhisselam'ın ilk kurban kestiği Sahretullah'ı ziyaret etti.

Ertesi sabah hava soğuk ve karlı olmakla beraber İbrahim Aleyhisselam'ın kabrini ziyaret için Halilü'r-Rahman'a giden Selim Han, Askalan yoluyla tekrar ordusuna kavuştu.[190]

Selim Han, Gazze'nin doğusunda Ayn-ı Safa mevkiine geldiğinde Veziriazam Sinan Paşa tarafından karşılandı. Padişah muzafferiyetlerinden büyük memnuniyet duyduğu Sinan Paşa'yı murassa bir kılıçla ödüllendirdi. Askerini ihsanlara boğdu.

Selim Han'ın Şam ve Haleb'de ele geçirilen hazineleri dağıtması ve bunları askerin ihtiyaçlarına harcaması, Vezir Hüseyin Paşa'nın itirazlarına yol açmıştı. Paşa, bu paraya duyulacak ihtiyacın yanı sıra Gazze'den Mısır'a yürümenin zorluklarını da dile getirmiş ve çölü geçmenin zorluklarını belirtmişti.

Gazze'den geçmen ki kumdur yok mecal
Çok zarar var şaha âiddür vebal

Bu seferde halka çok noksan ider
Leşkeri bu yolda sergerdan ider

Rumî çıkmaz kum içinden bi-güman
Hep helak olur sipah ey Cem-nişan

Kanına girme bu cemün Şam'a dön
*Göçdüğün yurda saadet-birle kon**[191]

Şam'da Mısır seferi kararını vermiş ve bu uğurda harekete geçmiş bulunan cihangir padişahın canı oldukça sıkılmış, gazabı ateşe almıştı.

Kapıcılar kethüdasını göndererek paşayı çadırına vardığı gibi varlık ülkesinden yokluk gecesine yolcu ettirdi.[192]

---

* **mecal**: güç, kuvvet, takat; **leşker**: asker; **sergerdan**: şaşkın, perişan; **bî-güman**: şüphesiz; **sipah**: asker; **Cem-nişan**: Cem alametli; **cemün**: topluluğun; **saadet-birle**: saadetle.

Gerçekten de devlet adamlarını endişeye ve korkuya düşüren çöl, Mısır'ı hedef edinen Osmanlı ordusu için büyük bir engeldi. Katya kumluğu denmekle meşhur Sîna Çölü hakkında kaynaklarda ifade edildiğine göre sadece tabi zorluklar değil; bedevi Araplar da büyük bir tehlike teşkil edecekti. Hoca Sadeddin Efendi'nin ifadesiyle:

"Gazze ile Salihiye arası sekiz konaktır. Araplarla dolu korkulu bir çöldür. Serapların kaynaştığı susuz bir bölge olup, dinç develer burada hörgüçlerine dek kuma batarlardı. Öyle bir kum deryası idi ki, fil yapılı binekler ol bomboş çölde karınca, çekirge sürüleri saldırılarından şaşkına dönerlerdi. Bu denli zorlu yollardan sayıya gelmez askerle geçmek olacak iş değildi. Daha uygun yollardan uzaktan dolanarak ol aşılması güç bölgeyi geçmek ise, büyük hazırlıkları gerektiriyordu."[193]

Gerçekten de Moğolların, Timur Han'ın ve dünyayı açan cihangirlerin girmeyi göze alamadıkları bir çöldü burası. Selim Han'ın geçtiği mevsimde gündüz sıcaklık kırk dereceye ulaşırken, gece ise sıfır dereceye düşüp insanı donduracak bir hâl alıyordu. Bu, insan bünyesini perişan edecek bir durumdu. Devlet adamlarının ekseriyeti girilmez düşüncesinde olduğu hâlde Hüseyin Paşa'nın âkıbeti üzerine seslerini çıkaramaz olmuşlardı.

Selim Han bir hafta süre kaldığı Gazze'de bir taraftan çölü geçebilmek için hazırlıklarını gördürürken, diğer taraftan da Kurban Bayramı'nı eda etti. Kansu Gavri'nin ordusundan ele geçirilen zahire ve yiyecekleri develere yükletti. Binlerle su kırbası hazırlattı. Atların ayakları altına sıcağa dayanıklı özel keçeler sardırttı.

Kim ki ülkelere hâkim olmak ister
Anın zorluklarına sabırla göğüs gerer

Nihayet hazırlıklarını tamamlayan Selim Han, bayram günleri biter bitmez ordusunu Katya kumluğuna doğru harekete geçirip, konakları ve durakları aşmaya başladı. Ordu iki menzili bir ederek gitmekte fakat çölün ince ve kızgın kumu yollarını bağlamaktaydı. Güneş beyinlerini kaynatırken fezada bulut kendilerine hiç misafir olmazdı. Yolda su olarak gördükleri her şey bir serap olarak karşı-

larına çıkardı. Yel estiğinde ise sanki bir kum fırtınasına tutulmuş gibi olurlardı.

El-Ariş denilen yere geldiklerinde suları kalmamış bulunuyordu. Susuzluktan ciğerler sanki kebap olmuştu. Bazı konaklarda akşamdan seher vaktine ve seherlerden yatsıya değin devamlı gitmekte idiler. Kabr-i Sai denilen yerde akşam namazı için durduklarında askerin etrafını çöl bedevilerinin sardığını gördüler. O gece aç ve hırsız bedeviler sık sık baskınlar vererek ordunun pek çok koyun ve erzakını yağmaladılar. Padişah, o gece Cenab-ı Hakk'a tazarru ve niyaz da bulundu.

Ertesi gün (21 Zilhicce/15 Ocak Perşembe) Katya mevkiine varıldığında görülmemiş yağmurlar yağdı. Çöller suya gark oldu. Asker ferahlamış, sanki bu durumu fethe alâmet gibi görmüşlerdi.[194]

Hükümdar Katya çölüne vardığı zaman
Zeminin tıpkı kaynar bir deniz gibi olduğunu gördü
Çöldeki aşırı kuraklık ve su sıkıntısı yüzünden
Nice padişahlar ondan yüz çevirmişlerdi

Âlemin sığınağı olan Allah (celle celalüh) hükümdarın başına;

Kara buluttan inciler yağdırdı
Gökyüzü onun başına altınlar saçtı
Ayağının altında yeşillikler bitti[195]

Yola devamla Biyr ed-Devidar, Salihiye ve Bulbis geçilerek Hanki'ye konuldu. Geceleri sık sık ve ani olarak her taraftan Arap bedevilerinin saldırıları artmıştı. Zira Memlük Sultanı Tumanbay her Türk askeri başı için ağırlığınca altınlar vadetmekteydi. Nihayet Sinan Paşa, Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Hayırbay bir kısım kuvvetlerle pusuya yatıp gizlendiler. Gece erişip bedeviler yine yağma için baskın verdiklerinde Osmanlı kılıcının tadını aldılar. Ne olduklarını dahi anlayamamışlardı. Çoğu kılıçtan geçirilirken bir kısmı gece karanlığından istifade ile kurtulabildi. Bir daha da saldırmaya cesaret edemediler.[196]

TUMANBAY

Öte yandan yeni Mısır Sultanı Tumanbay önce Mercidabık ve ardından da Han Yunus'ta aldığı iki ağır yenilgi ile moral, techizat ve sayıca fevkalâde yıpranmış bulunan Memlük ordusunu yeniden tanzim ve techiz etmek için olağanüstü gayret sarf etmekteydi. Yaşlı-genç bütün Memlükleri cepheye sürdüğü gibi, şehir halkından, bedevi Araplardan, Zenciler ve Mağriplilerden kalabalık sayıda asker toplayarak Kahire içinde ve dışında savunma tedbirleri aldı.

Neticede elli bin kişilik kuvvetini mükemmel bir şekilde donatarak savaşa hazır hâle getirmişti. Harp cephesi olarak Kahire'nin kuzeydoğusundaki el-Mukattam Dağı'ndan Nil Nehri'ne kadar uzanan Kahire'nin banliyösü konumundaki Ridaniye denilen mevkii seçmişti. Avrupa'dan iki yüz kadar top ile bunları kullanacak topçular getirtmişti. Toplar, Osmanlı ordusunun geliş yönündeki Kahire'ye doğru tek giriş noktası olan ve Âdiliye denilen mıntıkaya konulmuştu. Yalnız bu toplar yere çakılı olup, istenilen tarafa manevra yapmak kabiliyetine sahip değildi. Hendekler ve siperler kazılmış, içerisine tüfenkli guruplar yerleştirilmişti. Burada yapılacak muharebe Osmanlılar için Mercidabık Muharebesi'nden daha zor ve tehlikeli idi. Burası aşılamadan Kahire'ye girilemezdi.

Savaş yerleşimine göre Tumanbay'ın doğrudan bir meydan harbine girişmeyeceği anlaşılıyordu. O, Osmanlıları önce ölüm kusan topları ve tüfenkli gurupları ile sarsacak, ardından vurkaç taktikleri ile bozguna uğratacak ve şayet geri çekilmelerini sağlayabilirse Sîna çöllerinde imha edecekti. Gerçekten de bu kadar müstahkem bir cepheye çarpacak olan Osmanlı ordusu dağılabilir veya çok büyük zayiat verebilirdi.[197]

Memlükler yüzlerce yıldır ellerinde tuttukları toprakların son ve en önemli kısmını nihayete kadar savunmaya kararlı görünüyorlardı. Zira bu savaşın mağlubiyetle neticelenmesi hâlinde her şeyin biteceğinin bilincindeydiler. Memlük süvarisi şecaat ve yiğitlikte Osmanlılardan aşağı bir durumda değildi. Başlarında bulunan Tumanbay da kahraman, kudretli ve çok sevilen bir liderdi. Ayrıca

Memlükler topografya şartlarına tam manasıyla hâkim iken, Osmanlılar ise ilk kez bu bölgede hareket hâlinde idiler.

Bu itibarla Selim Han son derece dikkatli hareket ediyor, düşmanın plan ve projelerinden günü gününe haberler almaya çalışıyordu. Nitekim 17 Ocak'ta Kahire'ye yakın Salihiye kasabasına konulduğunda Sinan Paşa gelerek Selim Han'a Memlüklerin askerî vaziyeti ile ilgili mükemmel bir rapor sundu. Selim Han, Tumanbay'ın askerî tertiplerinden ve mevzilerinden tam manâsıyla haberdar olmuştu.

Bunun üzerine Memlüklerin akıllarından bile geçiremeyecekleri bir plan tertipledi. 21 Ocak akşamı ulaştığı Ridaniye'de birkaç alayı Memlük kuvvetleri karşısında konuşlandırdı. Kendisi ise geceleyin asıl birlikleriyle güneye doğru hareketle el-Mukattam Dağı'nı dolaşarak Memlük mevzilerinin arkasına düştü. Bu dâhiyâne manevra, Memlük ordusunun en çok bel bağladığı toplarından ve günlerdir hazırladıkları siper ve hendeklerinden yararlanma imkânını sıfırlamıştı. Memlükler, Osmanlı ordusunun arkalarında yer aldığını şaşkınlıkla fark ettiler.[198] Memlük çakılı topçusu ters istikamete doğru yöneldiği için bir tek gülle bile atamayacaktı. Artık iş meydan harbine kalmış buluyordu.

RİDANİYE SAVAŞI

25 Ocak 1517 günü Osmanlı ordusunun merkezinde Veziriazam Sinan Paşa bulunuyordu. Sağ kolda Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Dulkadırlı birlikleriyle Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Akkoyunlu Beyi Ferruhşad Bey yer almıştı. Sol kolda ise Rumeli askerlerinin başında olarak İkinci Vezir Yunus Paşa bulunuyordu.[199]

Osmanlı ordusunun geliş yönü ve manevra taktikleri ile Memlüklerin toplarını kullanma ve değerlendirme imkânları ortadan kalkmıştı. Buna rağmen savaşa son derece istekli ve arzulu başladılar. Ok ve tüfekler birbirleri üzerine yağmur ve dolu gibi yağmaya başladı. Etraf barut dumanı içerisinde kaldı. Ardından bütün hatlar şiddetle birbirlerine girdiler.

Oklar tende yaralar açıp, ciğerler kanla çeşme oldu.

Kılıcın yüzü kanlı su olup, bulutun şekli kan havası ile gözükmekteydi. Kılıçların parıltısı ateşe ve kılıçların her biri yılana benzerdi. Çok kimsenin ömür güneşi tutulup, kumru ecel hepsinde tutuklu oldu. Dilenci ve emir bir olup, kılıç ve altı dilli topuzlar durmaz can alırdı.

İnsan kanı nehir ve ırmak olup sanki akan ikinci bir Nil, ceset ve ölülerle her köşe dolu, yaralılar dört bir yanı kaplamıştı.[200]

Tumanbay savaşın gittikçe aleyhlerine döndüğünü anlamakta gecikmedi. Muharebeyi ancak Selim Han'ı saf dışı bırakarak kazanabilirdi. Bu itibarla yanında en şeci generalleri Alanbay ve Kurtbay ile tamamen zırhlar giyinmiş vurucu birliği olduğu hâlde Osmanlı merkez sancakları üzerine süratle yürüdüler. Selim Han'ı ölü veya diri ele geçirerek neticeye varmak istiyorlardı.

Gerçekten Tumanbay'ın emrindeki birliklerin saldırısı çok ani ve şiddetli olmuştu. Osmanlı birliklerinin arasından neredeyse yıldırım ya da fırtına gibi geçmişler; merkez hattını yönetmekte olan Veziriazam Sinan Paşa dilâverleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. Sinan Paşa'nın yanında Ramazanoğlu Mahmud Bey ile Hazinedar Ali Ağa bulunuyordu.

"Âlemlere gölge salan padişah uğrunda can vermek iftiharımız kılıç karşısında yüz geri etmek utancımızdır" diyen Sinan Paşa da kolları sıvayıp meydana daldı. Yüreklendirici sözlerle gönülleri pekiştirdi. Şimdi bu hatta ölümüne bir mücadele başlamıştı.

İşte bu ölümüne çarpışma sırasında Sinan Paşa bir ok isabetiyle yaralandı. Kendisini hemen atından indirip mahfeye aldılar. Fakat o, "Bana nesne lazım gelmez" diyerek savaş alanını terk etmeyip yeni öğütler verdi. Bozgunun umumileşmesini önledi.

Sinan Paşa'nın yaralandığını duyan padişah, derhâl sipahi birliklerini, ağaları Bâli Ağa başlarında olduğu hâlde o hatta kaydırdı.

Şimdi de Osmanlı cengâverlerinin amansız saldırıları başlamıştı. Özellikle Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa emrindeki yiğitler fırtınayı andıran acımasız hamlelerle Memlükleri başak gibi ezip geçtiler.[201]

Muvaffakiyetten tamamen ümidini kesen Tumanbay, savaş meydanından kaçarak kurtuldu. Ridaniye ordugâhı bütün topları ve mühimmatı ile zapt edildi.

Memlükler var olma mücadelesinde son harp oluşun verdiği hırs ve azimle gerçekten de şiddetle vuruşmuşlardı. Nitekim savaş meydanında yirmi beş bin ölü vermeleri bunu açıkça göstermektedir. İleri gelen Memlüklü devlet adamlarından emir Salah Erkınas, Mir Bahş Bay, Mirahur-ı kebir Üns Bay, Emirü'l-ulema Ast Bay, Tola Bay, Canbolat Bey, Kayrabay ve daha nice namlı beyleri ölüler arasında idi.[202] Alanbay ağır yaralı olarak kaçmış ve az sonra da vefat etmiştir. Esir edilen Kurtbay ise öldürülecektir.

Osmanlı ordusundan da Veziriazam Hadım Sinan Paşa ile Ramazanoğlu Mahmud Bey, eski hazinedar Ali Ağa ve Memlüklerden kaçarak Osmanlı hizmetine giren eski Ayıntab Beyi Yunus Bey şehit oldular.

Selim Han geceyi Ridaniye Sahrası'nda geçirdi. Ertesi gün başta Veziriazam Sinan Paşa olmak üzere Osmanlı şehitlerinin cenaze törenleri yapıldı. Bu törende Selim Han pek müteessir olmuştu. Yanındakilere: "Yusuf Aleyhisselam'ın tahtına nail oldum, fakat Sinan gibi sadık ve cesur serdarımdan ayrıldım. Bir memleket ona bedel olamaz"[203] sözleriyle üzüntüsünü ve onun, yanındaki değerini işaret etmiştir.

SELİM HAN, YUSUF NEBİ TAHTINDA

Ridaniye'ye bitişik Adiliye'de kurulan görkemli otağına yerleşen Selim Han, Tumanbay'ın yakalanması ve Kahire'nin teslim alınması üzere devlet adamlarına emirler verdi. Bunun üzerine 24 Ocak'ta Osmanlılar dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri sayılan Kahire'ye girdi. Karşı koyan Memlük askerleri öldürüldü. Aynı gün kılınan Cuma namazında Kahire camilerinde hutbe Selim Han'ın adına okundu. Kahire'de sokak çatışmaları durmaksızın devam ediyordu.

Selim Han Ridaniye'de dört gün kaldıktan sonra karargâhını Nil kıyısında Bulak denilen mevkide kurdu.

O gece haberciler Tumanbay'ın ordugâha büyük bir baskın yapacağı haberini getirdiler. Osmanlı ordusu tam bir teyakkuz durumunda idi. Tumanbay Osmanlıların durumdan haberdar olduklarını ve hazır beklediklerini anlayınca bu defa on bin civarında Memlük ve Arap askeri ile ansızın Kahire'ye girdi. Şehrin önemli bir kısmını ele geçirerek caddelerin giriş çıkışlarını tutup hendekler kazdırdı. Muhtemelen böyle bir baskın beklenmediğinden ve halka da zarar verilmek istenmediğinden şehirde küçük bir Osmanlı birliği bırakılmıştı. Memlükler bunların neredeyse tamamını öldürdüler.[204]

Sabahleyin Memlüklerin faaliyetlerinden ve Osmanlı askerlerinin öldürülmesinden haberdar olan Selim Han'ın gazabı Nil Nehri gibi kabarmıştı. Hemen o anda Vezir Yunus Paşa'yı Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Ayas Ağa'yı en seçkin birliklerle Kahire'ye saldı.

Böylece şehir içinde boğaz boğaza bir boğuşma başladı. Yüzlerce yıldan beri dışarıdan bir istila görmemiş olan mağrur Mısır Türkleri kadınlarının da katılması ile şehri şiddetle savunmaya başladılar. Arap halkın nispeten tarafsız kalmasına karşılık Türkler ve Çerkezler evlerini kat kat, oda oda savunuyorlardı. İki gün boyunca çok kanlı sokak vuruşmaları oldu. Yunus Paşa yaralandı. Osmanlı askeri üzerine kaynar su, taş vesaire dâhil öldürücü her şey yağmur gibi yağıyordu.

Üçüncü gün zırhını giyinen Selim Han, bizzat şehre girerek çatışmalara nezaret etti. Şimdi padişahın en vurucu alayları savaşa dâhil olmuştu. Keskin nişancı yeniçeriler siperliklerin başlarına çektiler ve semender gibi ateş harmanına girip sokaktan sokağa sektiler. Öyle ki dam ve pencerelerden bakan ve askeri alev gibi yakan Çerkezleri baş çıkaramaz hâle koydular. Zira bir kez baş gösteren bir daha geri çekme şansını yakalayamıyor, tüfenk kurşununu yiyerek olduğu yere düşüyordu. Havan topları ve darbzenler Memlüklerin sığındığı kasırları ve köşkleri yerle bir kıldı. Böylece Osmanlılar neredeyse Kahire'yi sokak sokak, ev ev yeniden fethettiler.[205]

Karşı koyacak gücü ve hâli kalmayan Tumanbay, kadın kılığına girerek şehri terk ile bir kez daha kaçmaya muvaffak oldu.

Tumanbay'ın bu ani baskın ile elde ettiği geçici başarı daha fazla mal ve can kaybı ile çarpışmaların devam ettiği 30 Ocak Cuma günü bazı Kahire camilerinde adına son defa olarak hutbe okunmasından başka bir sonuç vermemişti.

Şehrin korunması için gerekli tedbirleri alan ve görevlileri tayin eden Selim Han tekrar Bulak Adası'ndaki otağına döndü. Bu son taarruzda Tumanbay dört bin telefât verdikten başka bir hayli de esir bırakmıştı. Osmanlı kuvvetlerinden de çok kayıp vardı.

Artık mukavemetten ümidini kesen ve karşı koymanın kan dökülmesinden başka bir netice vermeyeceğini gören Memlük beyleri Selim Han'a gelerek af dilediler. Bunlar arasında meşhur Memlüklü Emiri Canberdi Gazali de vardı. Hepsi de Selim Han'ın ihsanlarına kavuşup affedildiler.

Yavuz Sultan Selim nihayet 15 Şubat 1517'de parlak bir zafer alayı ile Kahire'ye girerek kaledeki Yusuf Nebi Aleyhisselam tahtına oturdu. İşte bu tarihten itibaren Selim Han, Mısır sultanı olarak görülmeye başlandı. Adına paralar basıldı. 20 Şubat Cuma günü Kahire'nin bütün camilerinde yine onun adına hutbeler okundu. Padişahın şehre girmesi münasebetiyle eğlenceler ve şenlikler tertiplendi. İçeriden ve dışarıdan ümera ve ulema kendisini tebrike koştular. Bunlar arasında Nablus şeyhlerinden Emir Tarabay bin Karaca da vardı.

Tumanbay ise yaratılış itibariyle mücadeleci bir ruha sahipti. Said iline çekilerek orada etrafına Memlüklerden ve Araplardan on binden ziyade asker topladı. Ardından el-Behensa Kadısı Abdüsselam Efendi'yi barış için Selim Han'a gönderdi. Tumanbay mektubunda padişah adına Mısır'da hutbe okutup sikke kestireceğini ve kararlaştırılacak bir meblağı her yıl kendisine göndereceğini belirtiyor; yalnız bu şartların tahakkuku için öncelikle Osmanlı ordusunun Salihiye'ye çekilmesini şart koşuyordu. Aksi hâlde savaşmak üzere onu Nil'in batı yakasına el-Cize'ye davet ediyordu.[206]

Bu mektup bir bakıma Memlük direnişinin artık kırılma noktasına geldiğini gösteriyordu. Fakat sürekli savaştan yorgun ve bitkin

olmasına rağmen Tumanbay'ın Yavuz'a karşı şart koyup mücadeleye hazır olduğunu göstermesi bakımından da mühimdir. Diğer taraftan iş bu hâle geldikten sonra Osmanlıların geri çekilebileceğine dair düşüncesi, ya Selim Han'ın himmet ve gayret ehli şahsiyetini ve cihangir yapısını tanımamak veya kendisinin cengâver ve atılgan kişiliğine karşılık siyasi ve diplomasi yönünün zayıflığı ile izah edilebilir.

TUMANBAY'IN YAKALANIŞI VE SONU

Selim Han bu teklife karşılık bir anlaşma sureti yazıp imzalayarak kendi elçisi eski Anadolu Defterdarı Mustafa Çelebi ve dört mezhep kadısından oluşan bir heyetle 5 Mart 1517'de Tumanbay'a gönderdi. Selim Han nâmesinde kendisine aman verileceğini ve dokunulmayacağını bildiriyor ve yararlı öğüt ve nasihatlerle huzuruna davet ediyordu. Böylesine ulemadan bir heyetin gönderilmesi Selim Han'ın niyetinin ciddiliğini ve Tumanbay'ı da buna inandırmak olduğu ile izah edilebilir. Buna rağmen Tumanbay verilen sözlere ve nasihatlere itimat etmeyerek bir kez daha heyetteki Osmanlılar ile birlikte kadılardan ikisini öldürttü.[207]

Elçisinin öldürüldüğü haberini alan Selim Han son derece üzülmüş ve aynı zamanda gazaba gelmişti. Artık Tumanbay meselesini bitirmek istiyordu. Ordusundan Veziriazam Yunus Paşa idaresindeki kırk bin kişi hariç en seçme birliklerine, Nil'in batı yakasına geçmek üzere Birketü'l-Habeş'te toplanmaları emrini verdi. Padişah 24 Mart'ta kuvvetlerini gemilerle Nil'in karşı sahiline geçirmeye başladı. Harekâtı bizzat idare ediyordu. Memlüklerin müdahalelerine rağmen nehri geçmeye muvaffak olan Osmanlılar, el-Cize'nin Bürdan mevkiinde Tumanbay'ın asıl kuvvetleri ile karşılaştılar.

Tumanbay; "Yiğitlik nedir, nasıl olur şu Osmanlılara gösterelim" diyerek cesaretlendirici sözlerle Çerkezleri derhâl savaşa sürdü ise de disiplinli Anadolu yiğitleri ve Rumeli dilâverleri göz dahi açtırmadılar. Savaşı kaybettiğini gören Tumanbay yanındakilere artık her şeyin bittiğini söyleyerek Nil deltasında kendisi için emin gördüğü Terruca bölgesine doğru çekildi.

Selim Han artık her ne pahasına olursa olsun onun kaçırılmaması ve yakalanması hususunda kesin emirler vermişti. Bu itibarla Osmanlı akıncıları yel gibi uçan atlarıyla vakit kaybetmeden takibe koyulmuşlardı. Tumanbay bu durumda batıya doğru Nil'i tekrar aşıp Kudüs ile Şam yakasına geçmeyi düşündü. Buhayre yakınlarında Nil'i geçmek üzere iken Şehsuvaroğlu Ali Bey'in birlikleri yetiştiler. Kendisini suya attı ise de kementle yakalanarak çıkarıldı ve esir edilerek divana getirildi (30 Mart).[208]

Selim Han da Tumanbay'ın yakalanışını haber alır almaz aynı gün el-Cize'den karargâhının bulunduğu Bulak'a dönmüştü. O, genellikle hükümdarlara ve müstesna şahsiyetlere çok iyi muamele etmek itiyadında idi.

Nitekim 31 Mart günü bu son Türk-Memlük hükümdarını sanki hâlâ tahtına sahip bir imparatormuş gibi büyük bir merasimle ve ayakta karşıladı. Yanı başında hazırlattığı ikinci bir tahta oturttu. Bu esnada Selim Han ile Tumanbay arasında uzun konuşmalar cereyan etti.

Selim Han öncelikle elçilerini öldürtmesi sebebiyle onu muaheze etti ise de arkasından cesaretini ve yiğitliğini överek takdirlerini belirtti. Tumanbay ise bunun kendi arzusu hilafına olarak beyleri tarafından işlenmiş olduğunu söyledi. Selim Han ise Kansu Gavri'nin de aynı savunmada bulunduğunu belirterek; "Emirlerine sözü geçmeyen hükümdar mı olur?" diye serzenişte bulundu. "Bu kadar mukavemette bulunmana ve kan dökülmesine sebep ne idi?" sorusuna ise Tumanbay kendisine emanet edilmiş bir memleket bulunduğunu ve bilhassa Mekke-Medine gibi mukaddes şehirleri muhafaza sevkiyle hareket ettiğini beyan etti.

Tumanbay'ın; "Ya siz bu taraflara yürüyüp sebep olduğunuz elemlerden huzur-ı mahşerde nasıl hesap vereceksiniz?" sualine ise Selim Han: "Benim kastım Safeviler üzerine idi. Lâkin merhum Kansu Gavri'nin Dulkadırlıları bahane ederek düzenlemiş olduğu tertipler ve Şah İsmail'le gizlice yaptığı ittifakın ortaya çıkması üzerine ulemadan aldığım fetva ile yola çıktım" diyerek bu konuda herkesin kendisine hak verdiğini belirtti.

Yine bu mükâlemede Tumanbay Sultan, Selim'i Memlüklü ordusunu kahramanlığı ile değil top ve tüfenk gibi ateşli silahlarla yenmekle itham etmiştir. Selim Han ise büyük bir devletin başında olmak hasebiyle kendisinin bu silahlardan neden edinmediğini sormuş ve Kur'ân-ı Kerim'den düşmana aynı silahlarla mukabele etmeyi buyuran âyetleri okuyarak Tumanbay'ı susturmuştur.

Karşılıklı konuşmanın sonunda Selim Han, kendisini Osmanlı hizmetine alarak faydalanmak istediğini de çok nazik bir dille ifade etti.[209]

Yavuz Sultan Selim kendisini çok uğraştırmış olmasına rağmen korkusuz, gözüpek, açık sözlü ve cesur birisi olan Tumanbay'a gerçekten de hayatını bağışlamak niyetinde idi. Kendisine Rumeli'de bir sancak verileceği özellikle şâyi olmuştu.

Fakat Hayırbay ve Canberdi Gazali, Tumanbay'ın hayatta bırakılmasını, Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin tesisi bakımından tehlikeli buluyorlardı. Zira dört bir tarafa dağılmış bulunan Memlükler ve Urban Tumanbay'ın yakalandığına inanmadıkları gibi bilenler de Kahire sokaklarında; 'Allah Tumanbay'a yardım etsin" diye dua etmekte idiler. Onun canlı bırakılması hâlinde Selim'in Mısır'ı terk etmesinden hemen sonra, yedi kat yerin dibinde bile olsa isyan ederek, bunca fedakârlıklarla elde edilen neticeleri bir anda boşa çıkarabilecektir. Dolayısıyla havastan ve avamdan herkesin onun öldüğünü görmeleri, Osmanlı idaresini kabulde pek mühim olacağını belirttiler.[210]

Muhtemelen eski Memlük ricali, Tumanbay'ın bu devletin hizmetine girmesinden sonra sivrilmesinden ve kendilerinden intikam almasından da korkuyorlardı. Aslında Osmanlı devlet adamları da hemen hemen bu iki büyük Memlük emiri gibi düşünüyorlardı. Neticede Selim Han da böyle cüretkâr ve güven vermeyen bir düşmanı salıvermenin doğru olamadığını görerek yakalanmasından on dört gün sonra onu Şehsuvaroğlu Ali Bey'e teslim etti.

O da Tumanbay'ı şehirde dolaştırdıktan sonra vaktiyle Memlük sultanının, babası Şehsuvar'ı idam etmiş olduğu Bâb-ı Züveyle'de

astı.[211] Cesedi herkesin öldüğünü görüp inanması için üç gün ipte bırakıldı. Daha sonra hükümdarlara mahsus merasimle defnolundu. Mısır büyük kadısının kıldırmış olduğu cenaze namazında Selim Han da bulundu. Ayrıca ruhu için fakir fukaraya üç gün boyunca yemekler verdi ve altınlar dağıttı.[212]

Tumanbay'ın öldürülmesi ile Mısır ve Suriye'de iki yüz altmış yedi yıl süren ve özellikle Moğollara karşı başarı ile karşı durmuş bulunan Memlük hâkimiyeti resmen son bulmuş ve bu ülkeler Osmanlı idaresi altına girmiştir.

Seferde kazasker bulunan büyük âlim Kemalpaşazâde bu fethe "feth-i memâliki'l-Arab" sözünü tarih olarak düşürmüştür.

MISIR'DA GÜNLER

Mısır'da sükûnetin sağlanması ile birlikte Selim Han ülke yöneticilerine ve ecnebi hükümdarlara zafernâmeler ve fetihnâmeler gönderdi. Böylece sevinç dalgası bütün Osmanlı ülkelerine yayıldı ve her tarafta şenlikler başladı.

Selim Han bundan sonra mâlî ve idari işleri düzene koymak ve imar faaliyetlerinde bulunmak üzere çalışmalara girişti. Mısır'ın bütün varidatının ortaya çıkarılması için emirler verdi. Yavuz bu işler için geleceğin şeyhülislamı Kemalpaşazâde'yi görevlendirirken kendisine müşavir olarak da Hayırbay'ı vermişti.

Bu arada gerek Ridaniye Muharebesi'nde gerekse Kahire'nin zaptında gösterdiği yararlıklar ve başarılar sebebiyle Yunus Paşa veziriazamlık makamına getirildi. Bir müddet sonra Mısır valiliği de kendisine tevdi edildi. Ayrıca Mısır'ın zaptı sırasında yardımları görülen ve bağlılıklarını arz ederek karşı durmaktan çekinen pek çok Memlük ileri gelenine taltiflerde bulundu ve onları mükâfatlandırdı. Dört mezhep kadıları yerlerinde bırakıldı. Şehirde ve dört bir tarafta herkesin can ve malının güven altında olduğu ilan olundu.

Bu arada Mısır'ın tarihî yer ve mekânlarını, meşhur âbidelerini gezerek incelemek imkânını buldu. İlk olarak Halife Hz. Ömer zamanında Mısır fethedildiğinde bölge valisi Amr bin As Hazretleri tarafından yaptırılan camiye gitti. Eski Kahire'deki (Fustat) camii,

Memlük hükümdarları kandiller, altın ve gümüş avizeler, siyah mermerden levhalar ve gayet kıymetli Kur'ân-ı Kerim nüshalarıyla tezyin etmişlerdi.

IX. asır sonlarında Mısır'ın Türk Valisi Tolunoğlu Ahmed tarafından bir servet harcanarak (yüz yirmi bin dinar) yapılan camii de pek muhteşemdi. 220x120 arşın büyüklüğündeki cami üç minareli, altı kapılı ve doksan sütunludur. Özellikle tahta oymalı minberi ile mihrabı fevkalâde güzeldir.

Kahire'de Selim Han'ın dikkatini çeken önemli yapılardan biri de Ezher Camii ve medresesidir. 969 (h. 358)'da Fatımîler tarafından yaptırılan külliye, özellikle Memlükler döneminde tamir ve ilavelerle muazzam bir hâle konulmuştur. Camiinin içi yüz yirmi beyaz direklidir. Dört mezhep için dört mihrabı vardır. Medresesi İslam âleminde en kalabalık talebeye sahip olarak bilinir. Yan sofalardaki dersliklere 'revak' (sınıf) denilir. Medresenin elli revakı vardır. Revaklar milliyetlere göre paylaşılmıştır. Her dil, cins ve renkten Müslüman talebe vardır. Medrese dolapları yazma ve pek değerli kitaplarla doludur.

Selim Han ilk Cuma namazını kıldığı bu camiye ve medresesine özel bir ilgi göstermiştir. Şehirde kaldığı süre içinde sık sık burayı ziyaret ederek, her gelişinde müessese ile birlikte hoca ve talebelerine de büyük meblağlar tutan ihsanlarda bulunmuştur.[213] Bu durum Kahire'de ilim hayatının önemli ölçüde canlanmasına yol açacaktır.

Selim Han, Firavunlardan kalan ehramlara da ilgisiz kalmamıştır. Buraları gezerken ümerasına: "Ne olurdu ehl-i vukuftan birisi bu kubbelerin haberini bize etraflıca bildirseydi" demiştir. Bunun üzerine yaşlı, âlim bir zat bulunarak Selim Han bilgilendirilmiştir. Lütfi Paşa tarihinde ehl-i vukuftan olan bu zatın:

Dinle ey Şah-ı saadet-ihtiram
Bunların olmuştur adı heram

Türlü türlü var hikâyetler dilim
Bunların hakkında ey Şah Selim

diyerek beyanlarda bulunduğu eski ve yeni Mısır hakkında bilgi verdiği ve Nil'in yazın kışın durumunu ve feyezanlarını (taşmasını) anlattığı zikredilir.[214]

ORUÇ REİS'İN TÂBİYETİ

Selim Han'ın Mısır sultanlığını ilk tebrik edenlerden biri de büyük Türk denizcilerinden Oruç Reis'tir. Cezayir'in sultanı olan Baba lakaplı Oruç Reis'in Osmanlı padişahlarına karşı pek özel bir sevgisi ve bağlılığı bulunuyordu. Bu itibarla Selim Han'ın Mısır fatihi olduğunu haber alır almaz reislerinden Kurdoğlu Muslihiddin'i padişah katına göndermişti. Küçük bir donanma ile İskenderiye Limanı'na gelen Muslihiddin Reis, şehrin beyine Selim Han'la mülakat etmek istediğini bildirdi. Durum Kahire'de olan Selim Han'a iletildiğinde padişah kendisini acele ile Kahire'ye istedi.

Bunun üzerine İskenderiye'den Reşid'e geçen Kurdoğlu oradan Nil Nehri yoluyla padişahın bulunduğu yere ulaştı. Padişahın sarayı görülür görülmez gemilerine yelkenleri indirterek gülbang çektirdi.

Kurdoğlu Muslihiddin Reis saygı ve hürmetle huzuruna çıktığı padişahın elini öptü. Baba Oruç ve kardeşi Hızır reislerin selamlarını söyledi. Tebriklerini ve bağlılıklarını bildirdi. Yanında getirmiş olduğu değerli hediyeleri sundu. Padişah, Kurdoğlu'na, donanmaları ile Barbaros kardeşler hakkında sualler sordu. Kurdoğlu da Oruç ve Hızır kardeşlerin yaptıkları gazâlardan ve kazandıkları zaferlerden geniş bir şekilde bahsetti. Selim Han bu ziyaretten fevkalâde memnun kalmıştı.

Birkaç gün sonra Kurdoğlu Muslihiddin Reis'in gemisiyle Nil'de bir gezinti yapan Selim Han ilk defa Nil mikyasının[215] bulunduğu Ravza Adası'na giderek oradaki kasrı ve bahçeleri gezmiş ve geceleyin tekrar ordugâhına dönmüştür. Ravza Adası Arapların Mısır'ı zaptından itibaren mevkii ve tabii güzellikleri ile dikkati çekmiştir. Tolunoğulları, İhşidîler ve Memlükler döneminde kasırlar, cami ve hastane yaptırılmış ve çok güzel bahçeler tanzim ettirilmişti.

Bundan sonra birkaç defa daha pek beğendiği Ravza Adası'na giden padişah, güneş sıcaklığının artması üzerine daimi olarak

burada oturmaya karar verdi. Padişah kendisi de adada güzel bir kasır yaptırdı. Köşkün duvarına kendisinin yazmış olduğu iki beyti hâk ettirdi ki, meâli şu şekildedir:

"Mülk yalnız Allah'ındır. O mülkü elde edene bela gelir. Sonunda onu istemeyerek sahibine (Allah'a) iade eder. Nefsini de felakete atmış olur. Benim için yahut benden başkası için toprak üstünde karıncalar kadar değer bulunsaydı iş müşterek olurdu."

Beyitlerin altına 'Hâdimü'l-fukara' yazmışlardı.

Padişah burada iken bir suikaste de maruz kalmıştır. En şeci Memlük emirlerinden biri olan Kansu Âdili birkaç cesur arkadaşı ile bir sandala binerek Ravza Adası'na gelmiş ve geceleyin kimseye görünmeden padişahın bulunduğu binanın üstüne çıkmaya muvaffak olmuştu. Fakat bir türlü padişahın bulunduğu daireye girmeye imkân bulamadığı gibi son anda işin farkına varıldığı için Nil'e atlayıp nehri yüzerek kaçmaya muvaffak oldu. Selim Han bu adamın takibi için iyi yüzücü birkaç muhafıza emir vermiş ise de yakalatmaya imkân bulamamıştı.[216]

Selim Han, Şam'da Mısır üzerine yürüme kararı aldığı zaman İstanbul'da kaimmakam olarak bıraktığı Pîrî Mehmed Paşa'ya haber gönderip donanmayı hazırlatarak Cafer Kapudan komutasında İskenderiye'ye göndermesini istemişti. Mayıs ayının sonlarına doğru Osmanlı donanmasının İskenderiye'ye geldiği haberi padişaha ulaştı. Selim Han yanında vezirlerinden Hocaoğlu Mehmed Paşa ve hocası Halimi Efendi de olduğu hâlde 28 Mayıs'ta bir gemi ile Nil Nehri üzerinde İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Selim Han'a beş yüz kişilik özel muhafız birliği refakat ediyordu. Nehir kıyısındaki fevkalâde güzel yerleri, köyleri ve kentleri seyrederek bir günlük yolculuktan sonra İskenderiye'ye ulaştı. (29 Mayıs 1517) İskenderiye'ye girişinde donanma-i hümayun bütün toplarını ateşleyerek cihangir hakanını selamladı. Donanmayı teftiş eden Selim Han, İstanbul'dan gelen zahireyi Kahire'ye yolladı.

Dört gün kaldığı İskenderiye'de büyük yapılarını, mabetlerini meşhur deniz fenerini[217] ve tuhaf alanlarını gezerek bilgiler aldı.

Dönüşte Delta'daki Mısır şehirlerini gezen Selim Han 12 Haziran'da Kahire'ye geldi.

Osmanlı donanması ise elli yedi gün kaldığı İskenderiye'den 15 Temmuz'da ayrılarak İstanbul'a hareket edecektir. Selim Han idari bir tedbir olmak üzere donanmayla birlikte Kahire'deki bazı hükümdar oğulları ile[218] sâbık halife ve akrabalarını, nüfuzlu âlim ve şeyhlerden bir kısmını, mimar, mühendis ve sanat erbabından bazı ileri gelenleri ve kütüphanelerdeki kıymetli eserlerden bir bölümünü İstanbul'a naklettirmiştir.

HİCAZ'IN OSMANLI'YA KATILIŞI

Temmuz ayının ilk günlerinde Kahire'ye Osmanlılar ve Selim Han için fevkalâde önemli bir elçilik heyeti geldi. Zira bu elçilik heyeti aynı zamanda İslam'ın en önemli merkezleri olan Mekke ve Medine ile birlikte bütün Hicaz Yarımadası'nın anahtarlarını Osmanlılara sunuyordu.

Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de emirlik edip Memlüklere tabi olan Mekke Emiri Şerif II. Ebu'l-Berekat oğlu Şerif Ebu Nümey vasıtasıyla şehrin anahtarlarını gönderip Osmanlılara itaatini arz etti.

Şerif Ebu'l-Berekat mektubunda samimi duygularını arz edip saltanatlarını tebrik ediyordu. Ayrıca Peygamber Efendimiz'e ait birçok mübarek eşyayı da beraberinde göndermişti. Bugün Topkapı Sarayı'nda Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı Has Oda'nın Hırka-i Şerif Dairesi'nde muhafaza edilmekte olan Mukaddes Emanetlerin mühim kısmı Şerif Ebu Nümey'in Hicaz'dan getirdikleridir. Bir kısmı da Kahire ve Suriye'de elde edilmiş diğerleri ise çeşitli yollarla Osmanlıların eline ulaşacaktır.

Selim Han mübarek makamlardan gelen bu nâmeye ve emanetlere ziyadesiyle sevindi. Şerif Ebu Nümey'e muhtemelen hiç ummadığı ve beklemediği ölçüde bir yakınlık gösterdi. Kendisini izzet ve ikram ile kabul etti. Bölgenin durumu hakkında bilgiler aldı.

Dönüşünde babasına emirlik beratı ile bir hil'at ve yine babasına ve kendisine ağır hediye ve armağanlar verdi. Haremeyn'de oturan

fakir ve fukara için altın gümüş akçeler ayrıca gemilerle yiyecek ve hububat gönderdi. Şerif Ebu Nümey bu fevkalâde yakın ilgiden ve yardımlardan memnun kalarak Selim Han'a şükran duyguları içerisinde Mekke'ye döndü.

Selim Han Hicaz'ın sulhen ve teyemmünen (uğur ve saadet sayarak kabullenme) Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi nedeniyle Mekke emirlerinin eskiden beri sahip oldukları imtiyazlı statülerini aynen korudu.[219]

Şu hadise de Selim Han'ın Peygamber Efendimiz'e olan bağlılığı ve muhabbeti nedeniyle Mekke ve Medine idarecilerine bakışını yansıtması bakımından fevkalâde mühimdir. Arabistan'ın kazaskerliğini Pîrî Paşa'ya vermişlerdi. Bir gün Pîrî Paşa'ya Osmanlı bilginlerinden bazı ileri gelenler:

"Mekke ve Medine'ye İstanbul'dan bir hâkim göndermek daha uygun olur" demişlerdi. Pîrî Paşa da bu durumu Selim Han'a bildirmişti. Selim Han şu cevabı verdi:

"Yeryüzünde Muhammed Aleyhisselam'ın dini ortaya çıkalı dokuz yüz yıldan fazladır. Mekke-i Muazzama ve Medine-i Münevvere Hazret-i Peygamber'in tahtgâhıdır. Bu zamana kadar dışarıdan onlara hâkim gönderilmiş midir? Mekke ve Medine padişahlığı Kâinatın Efendisi'nin şerefli çocuklarının ellerindedir. Ben o memleketleri asker çekip varıp almadım. Onlar tam bağlılık, güzel edep ve lütuflarından bana itaat, iyilik ve olgunlukla bağlanıp hürmet gösterdiler. Bu şerefin mükâfatı bana gerektir.

Hakk Teâlâ'nın bana lütuf ve ihsanlarındandır ki, Mekke ve Medine'de bayram ve Cuma günleri hutbelerde adım anılmaktadır. Bunun için gece gündüz yüce Allah'a şükür ve senâlar etsem azdır. Bu mutluluğu bütün dünya padişahlığına vermem.

Haremeyn-i Şerifeyn halkına ne çeşit gayret, iyilik, şefkat ve gözetme mümkünse esirgeme. Fakat sakın ha sakın Mekke ve Medine işlerine müdahale etme!"[220]

GEL AHİ GİDELİM!

Bu sırada Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'dan haberciler gelerek Mardin ve Hasankeyf'in elde edildiğini bildirdi. Selim Han'ın büyük memnuniyetini mucip oldu.

Said ili, Dimyat ve çevredeki diğer bölge serdarları vakit geçirmeden Selim Han'ın huzuruna gelerek bağlılıklarını arz ediyorlardı. Her birisini iltifatlarla kabul eden Selim Han tek dileğinin kurulmuş bulunan zulüm yapılarının yıkılarak Arap diyarında hak ve adalet sancağını dalgalandırmak olduğunu bildirmekteydi. Reâyânın huzur ve mutluluğunu onlara ısmarladığını bildiren padişah; "Şayet aksi davranışlar olursa neticesine katlanırsınız" diyerek gözdağı vermekten de geri kalmıyordu.

Bu arada Kıbrıs Adası'ndan dolayı her sene Memlüklere sekiz bin duka altını vermekte olan Venedik Cumhuriyeti, Osmanlıların bu devlete son vermeleri üzerine derhâl Kontarini ve Moçenigo isimlerinde iki murahhasını Kahire'ye gönderdi. Murahhaslar aynı vergiyi Osmanlı Devleti'ne vermeyi kabul ettiler. Mısır ve Suriye'nin alınması Osmanlı Devleti'nin ekonomik vaziyetini oldukça kuvvetlendirmişti.

Selim Han görev verdiği kişileri titizlikle takip eder reâyâ davranışlarını gözetler ve zulüm yapılmaması için azami derecede dikkat sarf ederdi. Nitekim Yunus Paşa'nın da Mısır valiliğine getirilmesi ile birlikte hareketlerini hep kontrol altında tutuyordu. Onun para ve mal toplamada hırs ve tamah göstermesi, Çerkez beylerinin eşlerinden tehdit ile servet edinmeye kalkması, Arap şeyhlerine ve ileri gelenlerine ağır vergiler koyması konusunda söylentiler çıkması üzerine derhâl Mısır valiliğinden azletti. Veziriazamlık görevine ise devam ediyordu.

Mısır valiliğine Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı hizmetine giren Çerkez ümerasından sâbık Haleb Valisi Hayırbay getirildi. Hayırbay, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiğinden beri sadıkâne hizmeti, iyi niyeti, temiz yürekli oluşu, dürüst davranışları ve isabetli fikirleri ile Selim Han'ın takdirlerini kazanmıştı.[221]

Mısır diyarındaki kalış süresi uzadıkça uzamıştı. Divan görevlileri, ileri gelenler ve devletin önde olanları sıla hasretiyle yanmaya başlamışlar, Anadolu'nun ve İstanbul'un su ve havasını özler olmuşlardı. Herkeste bir özlem başlamış ise de Selim Han'a bu fikri kim ve nasıl söyleyecekti. Sonunda padişahın her zaman sohbetini özlediği, çağının tek ve zamanın biricik bilginlerinden Kemalpaşazâde'ye gittiler. Dediler ki:

"Niceye dek bu gurbet diyarında hasret çekeriz. Cihana gölge olan padişahı Anadolu'dan yana heveslendirüp o güzel ülkeye yöneltecek sözler düzseniz olmaz mı?"

Muhtemelen Kemalpaşazâde de aynı duygular içerisinde idi. Gülümsemek ve; "İnşaallah" demekle yetindi.

Bu konuşmadan birkaç gün sonra Selim Han ile Kemalpaşazâde at başı sohbet ederek ilerliyorlardı. Selim Han:

"İlde neler oluyor? Ne sözler dönüyor?" diye sordular. Bu sual üzerine Kemalpaşazâde:

"Padişahım yolda huzurunuza gelirken bir bölük askerin Nil'de atlarını sularken konuşmalarını işittim. Birisi bir türkü gibi şu sözleri söylerdi:

Nemiz kaldı bizim mülk-i Arap'ta
Nice bir dururuz Şam u Haleb'de
Cihan halkı kamu ıyş ü tarabta
Gel ahi gidelim Rum illerine[*]

Dörtlük Selim Han'ın çok hoşuna gitmişti; "Doğru! Şimden gerü burada durmayı gerektirecek bir iş de kalmadı. Hazırlıklara başlayalım" buyurdular.[222]

Bu latifeden bir iki gün sonra dönüş hazırlıkları yapılırken Selim yine bir sohbet esnasında Kemalpaşazâde'ye sordular.

---

* Bizim Arap mülkünde artık ne işimiz kaldı. Şam ve Haleb'de daha ne bekleriz. Cihan halkı padişahımın adaletli idaresi altında zevk ü rahatında yaşamaktadır. Gel ey kardeş artık Rum illerine, Anadolu'ya dönelim.

"Tokatlı Molla Lütfi sizin üstadınız idi. Bilginliği, olgunluğu herkesçe bilinir iken öldürülmesine ne sebep oldu?" Kemalpaşazâde:

"Meslek arkadaşlarının hased-i belasına uğradı. Fakat hocamın çok latifeci bir mizacı vardı. Bazen insanlara inceden alaylı sözlerle serzenişte bulunurdu. Kimi zaman kendince latifeler düzer, işitenler gerçekten olmuş sanırdı. Şen şakrak bir âdem idi. Sonunda düşmanı ve çekemeyenleri çoğalıp galip oldular. İftira ile tepelenmesine kadar vardılar" deyince Selim Han:

"Ya siz dahi üstadınız gibi böyle latife söyleyemez misiz ki gerçek sanıla!" Kemalpaşazâde:

"Geçenki gün biz sıramızı savdık. Nöbet şimdi yoldaşıma geldi. Onlar buyursun" deyince Selim Han:

"O günkü dörtlük senindi değil mi?" buyurdular. Kemalpaşazâde:

"Padişahımın sezgisi yerindedir" deyip selamladılar.

Selim Han konağa geldiklerinde bu latifesi için Kemalpaşazâde'ye beş yüz filori gönderdiler.[223]

BAŞINIZ SİYASETE DÜŞMESİN!

Selim Han Kahire'den ayrılmadan şehirde beş bin süvari ve beş yüz piyadeden mürekkep bir muhafız kuvveti bıraktı. Bunların kumandasını Hayreddin Ağa'ya verdi.

Ardından Mısır Valisi Hayırbay ile şehrin eşrafından ve ayanından ileri gelenleri huzuruna çağırıp nasihatler eyledi. Lütfi Paşa manzum bir giriş ile beraber bu nasihatleri şöyle vermektedir:

Dedi Mısır ehline bilin bu felek
Gâh div-suret olur gâhı melek

Başlara gâhı güneşden tac ider
Sernigûn eyler gehi muhtac ider

Gâh ider işbu zemini gülistan
Doldurur nimetle bağ u bostan

Geh zemistanı urur dillerde dağ
Bağ u bostanı ider me'va-yı zağ

Gâh sıhhat ni'met u 'ıyş ü safâ
Gâh maraz gâh, zillet u kaht u cefâ

Bu cihan ahvali budur bilünüz
Bu demin şükrüni daim kılunuz

Bir iş itmen ki size anda memat
İrişüp mahv olmaya tenden hayat

Şeriat dairesi içerisinde kalıp benim size emir tayin ettiğim kişiye muti ve münkad (bağlı) olun. Diliniz ağzınızda ve eliniz bendinizde olsun. Hiç kimseyi diliniz ve elinizle rencide itmeyesiniz ki başınız siyasete düşmesin (vurulmasın). Malumunuzdur ki tûtiyi (papağan) hapseden dilidir. Dili olmasa sair kuşlar gibi azad olup gezerdi. Şeriat-ı müstakim size yoldur. Olmaya ki müfsitlere refik u yoldaş olup dalalet rahına sapasız. Ol bozguncuların sebebi ile kanınız sebil olmaya.[224]

Cihangir padişahın 22 Ocak'ta Ridaniye Savaşı'nı kazanmasının üzerinden sekiz aydan dört gün daha az geçmişti. Bu uzun süreli bekleyişi Selim Han'ın Sudan ve Habeşistan'a gideceği şeklinde yorumlayanlar olmuştu. Oysa padişah özellikle, Mısır ve Suriye gibi geniş ülkelerde Osmanlı teşkilatını yerleştirmek ve yüzyıllarca Memlük idaresi altında yaşayan halkı Osmanlı âdil idaresine ısındırmak istiyordu. Selim Han'ın ne kadar isabetli davrandığı onun vefatından sonra daha iyi anlaşılacak ve ortaya çıkan isyan hareketlerine halk, biraz da Osmanlı âdil idaresini gördüğü için hiç itibar etmeyecektir.

Nihayet dönüş hazırlıklarını tamamlayan Selim Han, 13 Eylül 1517'de Kahire'ye veda etti. Şehirden ayrıldıktan ve bir müddet kuzeye doğru yürüdükten sonra Selim Han Veziriazam Yunus Paşa'yı yanına çağırmış ve konuşmaya başlamıştı. Kahire'nin artık hayal meyal görülebildiği bir sırada Selim Han geriye doğru bakarak:

"İşte Mısır arkamızda kaldı" dedi. Mısır beylerbeyiliğinin kendisinden alınarak Hayırbay'a verilmesinden dolayı müteessir olan Yunus Paşa bunu bir fırsat bilerek:

"Ne yazık ki bunca meşakkat ve zorlukla, Nil'den ziyade kan dökerek Çerkezden aldığımız Mısır'ı yine bir Çerkeze verdik. Böyle olacağın bilse kulların bir adım atmaz idi."

Bu ifadeler üzerine derhâl at başını çekip durduran Selim Han, solaklar kethüdasına emrederek bir anda paşanın başını vurdurdu. Hiddetini yenemeyen padişah, Yunus Paşa'nın kesik başını iki gün taşıttıktan sonra Katya'da defnettirdi.[225]

Yunus Paşa'nın öldürülmesinin ağır bir karar olduğunu ifade edenler vardır. Ancak sırf kendisi Mısır valisi olamadığı için Suriye, Mısır ve Arabistan gibi üç büyük ülkenin fethini, sadece idaresi bir Çerkez beyine verildiği için hiçe indiren ve akıtılan bunca kanları boş yere akıtılmış gibi gören bir kişiye karşı Selim Han'ın başka türlü davranması beklenemezdi.

Ordu 23 Eylül'de Gazze'ye geldi. Ertesi gün düzenlenen divanda Gazze, Safed, Nablus sancaklarının da ilavesiyle büsbütün genişletilen Kudüs sancakbeyiliğine Canberdi Gazali getirildi.[226]

17 Ekim 1517'de (21 Ramazan) Şam civarına gelen Selim Han bir müddet şehrin dışında çadırda kaldı. Ramazan Bayramı namazını Ümeyye Camii'nde kıldı. Bayramı çadırda geçiren padişah 22 Ekim'de şehre girerek, Mısır'a giderken kaldığı saraya tekrar yerleşti.

Bu sırada Selim Han'ı en çok düşündüren mesele veziriazamlık mevkiine kimi getireceği idi. En muhtemel adaylar İkinci Vezir Zeynel Paşa ile Üçüncü Vezir Hocazâde Mehmed Paşa idi. Selim Han Zeynel Paşa'yı bu makamı yürütecek güçte görmüyordu. Hocazâde Mehmed Paşa'yı ise anlayış ve bilgisi bakımından takdir etmekle birlikte henüz genç olması ve yeterince tecrübe sahibi olmaması nedeniyle uygun bulmamıştı.[227] Nihayet Mısır seferine giderken İstanbul muhafazasında bıraktığı Pîrî Paşa'yı bu makama getirmeye karar vererek kendisine bir davet hükmü gönderdi. Pîrî Paşa'nın Şam'a davet olunması padişahın burada uzun bir süre kalacağının da işareti oluyordu.

ŞAM'DAKİ FAALİYETLERİ

Selim Han Şam'a girdiği vakit Şah İsmail'in elçilerini kendisini bekler bulmuştu. Şah İsmail Osmanlı padişahının Mısır seferini muzaffer bir şekilde tamamlaması ile birlikte müthiş bir korkuya kapılmış bulunuyordu. Padişahın tekrar kendi üzerine yöneleceğini düşünerek derhâl elçilik heyetini mektubu ve görülmemiş hediye ve armağanlarla göndermişti. Şah İsmail şunu biliyordu ki, şayet Selim bir kez daha üzerine yürüyecek olursa devletinden eser kalmayacaktı. Bu itibarla ne olursa olsun Osmanlı tehdidini kendisinden uzak tutmak istiyordu. Selim Han'ın Şam'a doğru gelmekte olduğunu haber alan elçiler buraya gelerek beklemeye başlamışlardı.

Şah İsmail gönderdiği nâmede Selim Han'a tazimkârâne kelimelerle hitap ederek:

"Ey padişah! Sen birçok belde ve tebaaya malik oldun. Bilhassa Mısır'ı almakla 'Hâdimü'l-Haremeneyni'ş-Şerifeyn' unvanını aldın. Arzın İskender'i şimdi sensin. Aramızda geçen geçmiştir. Bir daha avdet etmez. Saadetle ülkene gidesin. Arzun ve maksadın ne ise ben onu yerine getiririm" diyordu.[228]

Buna rağmen Selim Han'ın Safevi elçilerine tavrı değişmemişti. Şah İsmail'in verdiği söze güvenmeyerek elçileri hapsedilmek üzere İstanbul'a gönderdi.

Selim Han Şam'da bulunduğu sırada özellikle Suriye ve çevresinin toprak ve vergi işlerinin düzene konulması ile uğraştı. Haleb Kadısı Çölmekçizâde Kemal Çelebi Arabistan defterdarlığına tayin edilerek fethedilen yerlerin tahriri işlerine nezaretle görevlendirildi. Trablus, Hama ve Humus beldelerinin tahriri İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebu'l-Fazl'a, Şam ve çevresinin tahriri Fenarizâdelerden Nuh Çelebi'ye, Haleb tahriri de Abdullah Paşazâde Abdülkerim Çelebi'ye verildi. Bu üç zevat Suriye'yi en geniş tarzda inceleyecek, hasları tayin edecek, timar için gerekli parçalar ile evkafı emlaktan ayıracaktı.[229]

Öte yandan 24 Ocak 1517'de Şam'a gelen Pîrî Paşa veziriazamlık makamına tayin edildi. Pîrî Paşa dürüstlüğü, sözünü açıkça söyle-

mesi, görüş ve kanaatlerinin isabeti cihetiyle padişahın itimadını kazanmıştı.

Selim Han Mısır seferine giderken Şam'a ilk girdiğinde Şeyh-i ekber Muhyiddin-i Arabi'nin kabrini buldurmuş ve üzerine bir türbe ile yanına cami ve imaret yapılmasını emir buyurmuştu.[230]

Külliye Selim Han'ın gelişi ile tamamlanmış ve padişah açılış merasiminde (5 Şubat Cuma) hazır bulunmuştur. Cuma namazını burada eda eden padişah, külliyenin vakıflarını da tanzim ettirmiştir. Kaynaklarda camii ve imaret hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Nurlarla aydınlanan kabrin yanı başında bir cami yaptırdı ki şirinlikte benzeri olmayan Şam'a güzellik katan bir bina oldu. İçine giren öyle safa bulur ki sanki dünyadan çıkar başka bir âleme dalar. Kendini camiin asıl eşyasından sanır da oradan ayrılmaya gönlü bir türlü razı olmaz. Bu camiin yanında göze hoş gelen bir imaret kuruldu. Pek çok sofra ve deniz gibi nimetlerinden genç ihtiyar, güçlü güçsüz, dertli ve kederli kişiler faydalanmaya başladılar."[231]

Selim Han Şam'da ikamet ettiği günlerde, tebdil-i kıyafetle ortadan kaybolarak Halilü'r-Rahman ve Kudüs'ün on kilometre güneyinde, İsa Aleyhisselam'ın doğum yeri olan Beytü'l-Lahm'i ziyaret etmiştir.

Şam'da vuku bulan hadiselerden biri de Selim Han'ın pek ziyade hürmet ve saygı gösterdiği hocası büyük âlim Halimi Çelebi'nin vefatı olmuştur. Orada Muhyiddin-i Arabî Hazretleri'nin türbesine defnedildi.

Selim Han istediği düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra dört ay kadar kaldığı Şam'a veda ederek Haleb'e geldi (3 Mart 1518). İki ay kadar da burada kaldıktan sonra 6 Mayıs'ta İstanbul'a doğru yola çıktı. Mercidabık Sahrası'na geldiğinde Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa'yı iki bin yeniçeri ve bir hayli eyalet askeriyle Diyarbekir tarafına yolladı. Böylece Şah İsmail'in hareketlerini kontrol ettirmek ve kendisine gözdağı vermek istiyordu. Ane ve Hit kalelerini alan Pîrî Mehmed Paşa, şahın en küçük bir harekette bulunmaması üzerine İstanbul'a dönecektir.

Selim Han ise Ayıntab, Kayseri, Aksaray, Afyon ve Bursa güzergâhını takip ederek 25 Temmuz 1518 Pazar günü Üsküdar'a geldi.

İstanbul'dan ayrılışının (5 Haziran 1516) üzerinden tam olarak iki sene elli gün geçmiş bulunuyordu. Dünyanın sayılı seferlerinden birini gerçekleştirip, Osmanlı'ya muazzam ülkeler kazandıran ve "Halife-i Müslimîn" unvanıyla gelen bu büyük Türk cihangir padişahını karşılamak üzere İstanbul'da halk ve devlet ricali günlerdir hazırlıklar yapmaktaydı.

Ancak bütün gösteriş ve şevketini devleti için yapan Selim Han, şahsına karşı yapılacak merasimden ve şatafattan sıkılmış ve mahçup olmuştu. Bu itibarla şehre girişini önce ertesi güne bıraktırdı. Ardından karanlık bastırdıktan sonra geceleyin birkaç kişi ile bir kayığa binerek Boğaz'ı geçti ve Topkapı Sarayı'na gitti. Böylece ertesi gün halk ve devlet adamları Selim Han'ın sarayına girmiş olduğunu öğrendiklerinden düşünülen hiçbir merasim ve karşılama programı yapılamamıştır.

İŞLERİNİ BİTİRMEK HATIRIMA GELDİ!

Selim Han İstanbul'a geldikten sonra Osmanlı donanmasının gerek adedini ve gerekse faaliyetlerini artırmak için harekete geçti. Zira o daha Dulkadır ülkesi zaptolunduğu sırada İstanbul'da büyük bir tersane yapımını lüzumlu görmüştü. Yine büyük âlim Anadolu Kazaskeri Kemalpaşazâde ile bir görüşmesinde:

"Tersaneyi üç yüz adet yapmak isterim. Tâ Hisar'dan Kağıthane'ye dek olmak gerektir. İnşaallah niyetim feth-i Efrenciye'dir (Avrupa)" demişti. Kemalpaşazâde de padişaha:

"Padişahım! Siz bir şehirde mukimsiniz ki anın velinimeti bahrdır ve bahr fetholmayınca ve gemi gelmeyince İstanbul mamur olmaz" diyerek karşılık vermiştir.

İşte bu düşünce ile padişah Haliç'te evvelce Bizans tersanesi olarak kullanılan yerde ceddi Fatih'in inşa ettirmiş olduğu eski tersaneyi üç yüz kadar inşaat tezgâhını (göz) ihtiva edecek şekilde Kağıthane'ye dek genişletmiştir. Bu tezgâhlardan her birine elli bin

akçe harcanmıştır. Bu gözlerde yüz elli çekdiri yapılmasını emreden Selim Han, bunlar için Suriye ve Mısır'dan Arap kürekçiler getirilmesini de temin etmişti.

1516 senesinde ikmal edilen bu donanma Cafer Kapudan'ın emrinde Mısır seferi sırasında Gazze ve Remle iskelelerine uğramış ve 22 Mayıs 1517'de İskenderiye önlerine varmıştı. Selim Han burada donanmayı teftiş etmiş ve Cafer Kapudan'dan gerekli bilgileri alarak memnun kalmıştı.

İşte Mısır seferinden dönüşte Selim Han tekrar donanma ile ilgilenmeye başlamış, yapılan muazzam tersanede yeni gemilerin inşası için emirler vermişti.

Selim Han'ın bu hazırlıkları öncelikle Venediklileri telaşlandırdı. Kıbrıs Adası'na ait vergiyi ödemekle birlikte her ihtimale karşı adayı tahkim ederek Avrupa'da müttefik arayışına giriştiler.

Rodos Şövalyeleri Reisi Fabrice Carette de İstanbul'daki hazırlıkların kendilerine karşı yapıldığını kabul ederek Avrupa'da bulunan şövalyeleri adaya çağırmış ve bu suretle bir taarruza karşı tedbirleri almıştı.

Papalık ise Avusturya, Fransa, İngiltere ve İspanya devletlerine birer kardinal göndermek suretiyle Osmanlılara karşı güç birliği yapmaya çalışıyor ve belki böylece Selim Han'ın Roma üzerine yürümesinin önüne geçmeye çalışıyordu.

Selim Han'ın ne düşündüğünü ise Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ile geçen şu muhabere bir nebze ışık tutmaktaydı:

Bir gece yarısı Pîrî Paşa'yı ani olarak huzuruna çağırmıştı. Pîrî Paşa endişeliydi. Zira Selim Han gayet huzursuzdu. Buyurdu ki:

"Kâfir ülkelerinde birtakım memleketler varmış, içlerinde büyük şehirler yüksek ve sağlam kaleler, denizlerde son derece mamur ve gönül çeker adalar olup onların kralları kâfirlermiş.

Kâfirlere tahta oturup ülkeler zapt etmeleri, dünyada hükmedip, saltanat sürmeleri layık mıdır? İslam gayreti yok mudur!

Tiz onların işlerini bitirmek hatırıma geldi. Bu konuda düşünce ve tedbirin nedir? Ne yapmak gerekdir?" diye sordular. Pîrî Paşa:

"Yüce emirleriniz üzere kadırgalar ve kalite gemiler tamamlanmak üzeredir. Padişahımın heman arzusu ne ise yerine gelir deyince paşaya övgüler yağdırıp:

"Hemen emrediyorum. Gereği ne ise görüle!" demiştir.[232]

HIZIR LALAM HAYREDDİN VE NASREDDİN'DİR

Bu sırada Cezayir'de gelişmeler olmuş, Oruç Reis İspanyollarla bir çarpışmada şehit düşerek yerini kardeşi Hızır almıştı. İspanyollar bundan sonra Tlemsen emiri ile de işbirliği ile Hızır Reis'i Cezayir'den çıkarmak üzere faaliyetlere giriştiler. Müttefiklerin ilk saldırılarını defeden Hızır Reis vaziyetinin nazikliğini de görmüştü. Bir avuç Türklerin hem Şarlken'e hem de yerlilere karşı durma imkânı çok azdı. Bu itibarla Selim Han'a müracaata karar verdi.

Hızır Bey de dört pâre gemiyi padişah ve yüksek rütbeli paşalar için nice hediyelerle donatarak hazırladı. Ağalarından Hacı Hüseyin Ağa'yı leventlerin başbuğu seçerek gönderdi.

Yavuz Sultan Selim bu ziyarete oldukça sevinmiş, Oruç Reis'in şehadet haberine ise bir o kadar üzülmüştü. Hızır Bey'in hediyeleri huzur-ı şeriflerine gelip nâmesi okunduğunda:

"Hızır lalam, Hayreddin ve Nasreddin'dir. Benim evvelden beri en makbul kulumdur. Ben onun her işini kabul eyledim. Düşmanları üzerine daima muzaffer olsun. Ol vilayetin nâmesin ve hutbesin benim nâm-ı pâkime göndersin" diyerek Hacı Hüseyin Ağa'ya hil'at giydirdi. Ağa ve leventler için konaklar döşetip tayinatlar verdi.

Hacı Hüseyin Ağa Âsitâne-i Saadet'te kırk gün kadar kaldı. Devlet ileri gelenleri ile görüşüp hediyelerini takdim etti. Dönüş için hazırlıklarını tamamladıktan sonra Sultan Selim Han tarafından bir kez daha kabul edildi.

Selim Han, kendi hattı ile yazdığı mektubu Ağa'ya teslim eyledi. Ayrıca bir cevahir taş oturtma sonkur kılıç, bir hil'at-ı fâhire, bir diba sancak ve bir flandıra verdi. Sonra Hüseyin Ağa'ya:

"İşbu kılıcı lalam Hayreddin Reis'e götür. Ona bergüzârım olsun. Din düşmanlarına benim aşkıma gazâlar eylesin. Sancağım ile flandıramı yanından ayırmasın. Ne zaman açarsa galip ve mansur olsun. Hakk Teâlâ iki cihanda yüzü ak eylesin" diyerek dualar etti.

Tekneler, Yalı Köşkü'nden kendilerini uğurlayan Selim Han'ı yollu yolunca üçer kat şenlik eyleyip top atışları ile selamlayarak ayrıldılar.

Selim Han gemilerin yolda hiçbir şekilde incitilip rencide edilmemeleri için Venedik balyozundan bir mektup dahi aldırıp Hacı Hüseyin Ağa'ya verdirmişti. Kendisinin has kullarından bir kişiyi de yanlarına katmıştı.

Hacı Hüseyin Ağa gemilerin yelkenlerini açıp yola revâne olduktan birkaç gün sonra Koron Kalesi'ne yakın vardıklarında Venedik'in sekiz pâre kadırgasına rast geldiler. Koron Kalesi önünde yatarlar idi. Hayreddin Bey'in gemileri olduğunu bilip el koymak sevdasında iken onların hiç kaçma emaresi göstermeden Koron Limanı'na girişine bir anlam veremediler. Ancak Hacı Hüseyin Ağa limanda sandala girip doğruca generalin sefinesine çıkarak balyosun kâğıtlarını gösterince hayrette kaldılar. Onlara:

"Mademki siz buraya kadar gelip bizimle mülâki oldunuz. Bizim sizleri Modon'a kadar iletmemiz gerekir. Zira biz biliriz ki sizlere bir taraftan bir zarar erişirse onu bizden bilirler" diyerek sekiz pâre kadırgaları ile kendilerine bir müddet yoldaşlık da yapmışlar.

Nihayet birkaç gün daha geçince gemiler Cezayir'e azim şenliklerle vasıl olurlar.

Hayreddin Bey o gün büyük bir divan tertip etti. Bütün âlimler. Salihler, şeyhler, gaziler orada hazır bulundular.

Padişah hazretlerinin ihsan buyurdukları hil'atı giyip kılıcını boynuna bir hamayıl (muska) gibi asan Hayreddin Bey, ayakta hürmetle padişahın nâmesini kabul ederek, üç defa öpüp yüzüne gözüne sürdükten sonra bütün erkâna karşı okuttular.

Emr-i şerifi büyük bir muhabbetle dinleyen âlim ve erkân:

"Duyduk ve gereğince amel etmek bizim için en büyük saadettir" dediler. Padişah hazretlerine azim dualar eylediler.

Memleket halkı küçüğü ve büyüğüyle genci ve yaşlısıyla, kadını ve erkeğiyle şâd ü hürrem oldular. İlk cuma günü hutbeyi Selim Han hazretlerinin adıyla okutan Hayreddin Bey donanma ile gelmiş bulunan padişahın adamını yine büyük hediyelerle Âsitâne'ye gönderdi.

Öte yandan bu son gelişmelerden Tunus ve Tlemsen beyleri fevkalâde huzursuz olmuşlardı. Cezayir vilayetine padişahın emr-i şerifleri geldi ve halk bunu büyük bir memnuniyet içerisinde kabullendi diyerek gam ve gussa içerisinde kalmışlardı.[233]

RODOS ÜZERİNE Mİ?

Selim Han'ın donanmaya verdiği yoğun önem ve ehemmiyet üzerine iki yüz elli gemiden mürekkep muazzam bir donanma savaşa hazır hâle gelmişti. Seferin nereye açılacağını kimse bilmemekle beraber Hıristiyanlara karşı olacağı kuvvetle zannediliyordu. Belki Roma'da gerçekleştirilmeye çalışılan Haçlı seferini karşılamak için yapılıyordu. Fakat devlet adamları arasında Rodos üzerine olacağı hususunda umumi bir kanaat mevcuttu.

Aslında devlet adamları Rodos üzerine bir seferin açılmasına taraftar idiler. Zira Rodos bir korsanlar ve hırsızlar durağı olmasıyla şöhret bulduğu gibi Mısır'ın alınması ile zaptı daha da önem kazanmıştı. Zira mutlaka güven altında bulunması icap eden İstanbul-İskenderiye ticaret yolunun üzerinde bulunuyordu. Vezirler artık:

"Şu Akdeniz yalnız Devlet-i Aliyye'ye bir mersa (liman) olabilir" diyerek Rodos'un fethinin şart olduğunu kendilerine inandırmışlardı.[234] Akabinde vezirler ve ileri gelen devlet adamları padişahın da Rodos'un fethine yönelmesi için elbirliği yaptılar. Sefer için gereken işleri kendince hazırladılar.

Selim Han'ın Eyüp Sultan Hazretleri'ni ziyaret ettiği bir gündü. Eyüp Sultan Kapısı'ndan dışarı çıktığı anda tersane yöresinden top sesleri geldi. Nedenini sorduklarında: "Kapudan gemisin denize saldılar. Onun şenliğidir" dediler.

Gazaba gelerek: "Kimin emriyle gemi salarlar? Ne zamandan beridir kendi başlarına göre hareket eder oldular? Derhâl boynu vurulsun" diyerek Kapudan Cafer Bey'in idamını emrettiler.

Fakat Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa araya girerek o kadırganın yeni yapılan kadırgalardan biri olup denetlenmek için suya indirildiğini söyleyerek kaptanın affını ve görevinde kalmasını temin etti. Fakat Selim Han bütün bu hareketlerin kendisini Rodos Adası'na yönlendirmek için olduğunu biliyordu. Ertesi gün divanda vezirlere ağır sözlerle hitap ederek:

"Beni bir kâfir adasına iletmek istersiniz. Ona değer mi ki ben oraya varam, fakat fethi güç ola! Hoş sizin gibi tedarikli vezirler(!) ile fethedileceği de belli değil. Nasıl fethedersiniz ki, daha gereklerini hazır etmediniz. Bir kale parçasına bizzat varayım, fakat fethinde güçlük ve yığın yığın zahmet çekeyim. Irz-ı saltanat ona güç getirir mi? Hem hisar fethinde en önemli gereç baruttur. Kaç aylık azık ve barutunuz vardır? Söyleyin bana!" diyerek çıkışınca vezirler sıhhatli bir cevap veremediler.

Bunun üzerine hışım ve gazapla:

"Şimdi sizin tedbirinizle kale fethine varmak akıllıca hareket midir? Varın işi araştırın ve yarın arz eyleyin" diyerek huzurdan çıkardılar.

Ertesi gün divanda:

"Padişahım dört buçuk ve nihayetinde beş aylık barutumuz vardır" diyerek bilgi verdiler. Selim Han:

"Siz ol hisarı beş değil, altı ayda dahi alamazsınız. Be hey adamlar! Bu tedarik ile oraya varılmaz. Biz ülkeler zapt etmek niyetinde iken, siz beni bir hırsız kalesi ile uğraştırmaya çalışıyorsunuz. Varın gidin, benim seferim yok!" dedi. Ardından hüzünlü bir şekilde: "Meğer sefer-i ahiret ola" diyerek yüzünü vezirlerinden çevirdiler.[235]

EDİRNE YOLUNDA

Yavuz Sultan Selim, 926 yılı Şaban ayında (Temmuz-Ağustos 1520) Edirne'ye gitmeyi kararlaştırdı. Vezirler ve divan erkânını

ordu-yı hümayuna lazım olan pek çok ağırlıkları Hazine-i Âmire ile yola çıkarmıştı.

Kendisi de hareketinden bir gün önce, oturdukları köşkten çıkıp sarayın eteğindeki gönül açıcı, ferahlık veren bahçeye inmiş, seyre dalmıştı. Bahçede gezip dolaşırken sırtında hissettiği bir acıdan duyduğu elem ve ızdırapla Hasan Can'a dönerek:

"Sırtıma sanki bir diken batıp durmakta ve ziyade acı vermektedir" dedi. Hasan Can:

"Herhâlde bahçedeki ağaçlardan takılıp kalmış olmalı. Müsaade ederseniz, göreyim" dedi.

"Uygundur" demesi üzerine iskemleci hemen taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Padişah da kürsü üzerine oturdu.

Hasan Can yakalarından elini sırtında gezdirdi ise de bir şey bulamadı. Ancak Selim Han bir müddet sonra şikâyetini yeniledi.

Hasan Can bu defa gömleğin düğmelerini çözerek baktığında bir kıl başı kadar yerin ağarıp çevresinin kızarmış olduğunu gördü. Üzerinde dokunduğu esnada: "İşte orasıdır" dediler.

Selim Han: "Ne çeşit bir şeydir?" diye sorunca, Hasan Can tarifte bulundu. Bunun üzerine bir miktar sıkmasını istediler.

Hasan Can şehadet ve orta parmakları ile yeni kızarmakta olan çıbanı kenarından yokladığında parmaklarının arasının oldukça sert büyük bir yumru ile dolduğunu hayretle görerek irkildi.

O şaşkınlıkla:

"Saadetli padişahım bu bir büyük çıbandır. Henüz hamdır. Olgunlaşmamışken zedelemek doğru değildir. Bir uygun merhem koymak gerektir" dedi.

Meğer bu olaydan üç gün kadar önce Hasan Can da çıban illeti yüzünden üç gün yattığından hizmetine gelememişti. Bu hâl gönlünde iz bıraktığından yarı sitem, yarı latife yollu:

"Biz çelebi değiliz ki bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim" dediler. Bu hâlle kasr-ı saadete çıktılar. O geceyi ağrı ve sancı içinde uykusuz geçirdiler.

Ertesi gün çıbanı olgunlaştırmak gayesiyle hamama girdiler. Hasan Can'ın bulunmamasını fırsat bilerek hizmetkârlarından birine çıbanı iyice sıktırıp zedeletmişti. Daha sonra Hasan Can'ı gördüklerinde:

"Hasan Can! Sözünü tutmadık ama kendimizi helak ettik" dedi. Padişahı canından çok seven Hasan Can:

"Bu sözü duyduğumda aklım başımdan gitti. Baktığımda çıbanın tabii durumdan çıkıp, azdığını gördüm" demiştir.[236]

Buna rağmen Selim Han yanında kapıkulu askerleri ve Ferhad Paşa olduğu hâlde Temmuz 1520'de Edirne'ye doğru hareket etti. Fakat gün geçtikçe yarası büyümüş ve açılmıştı.

Çorlu yakınındaki Sırt Köyü'ne gelindiğinde artık hareket edemeyecek kadar takatsiz düşmüştü. Bu sebepten ordugâhı orada kurularak bir müddet istirahat etmesi ve tedavi olunması kararlaştırıldı. İşte tabipler de hastalığını bu sırada teşhis edebildiler. Padişah öldürücü bir çıban çeşidi olan 'Şirpençeye'[237] yakalanmıştı.

Gerekli tedaviye derhâl başlandı. Fakat diğer hekimlerle birlikte Reisü'l-Hukema Ahi Çelebi'nin de gösterdiği her türlü ihtimama rağmen yara gittikçe büyüdü. İki aya yakın kaldığı karargâhında ızdırabı gittikçe artan ve iyileşme ümidi azalan Selim Han, Edirne'de bulunan Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa, Vezir Mustafa Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı huzuruna çağırttı. Vasiyetini yaptı. Sonra Pîrî Mehmed Paşa ile yalnız olarak görüştü. Son demlerini yaşadığını belirtip Manisa Valisi Şehzade Süleyman'ı bir an evvel getirtmesini istedi.

Pîrî Paşa çok sevdiği padişahın hastalığı ile perişan bir hâlde hassa subaylarından Silahtar Kethüdası Süleyman Ağa'yı, şehzadeye haber vermek ve bir an önce gelmesini sağlamak üzere Manisa'ya gönderdi.

VEFATI

İran seferinden sonra Selim Han'ın musahibi olarak devamlı yanında ve hizmetinde bulunan büyük âlim Hasan Can, padişahın son günlerini ve yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

"Son dönemlerinde Selim Han'ın hizmet-i şerefinden bir an eksik olmayıp geceleri sabahlara dek mum örneği yanan gönlümle karşılarında el pençe divan dururdum. Yorulunca yatağı ucuna oturur ve hizmetten bir an dahi ayrılmazdım. Gâh mübarek elleri elimde, gâh değerli başı omuzuma yaslanmış olurdu. Cerrahlar ilaç yapmaya giriştiklerinde ben de yanlarında olurdum. Neredeyse benden başkasına hiç güvenmezdi.

21 Eylül 1520 (8 Şevval 926) Cuma günü akşamı idi. Hastalığı iyice ilerlemişti. Yine Hasan Can ile birlikte idiler.

Bir ara ızdırabının arttığı bir demde seslenerek:

"Hasan Can bu ne hâldir?" diye sordu.

Ben gayet üzüntülü bir hâlde yüzüne dahi bakamadan:

"Sultanım, Cenab-ı Hakk'a yönelip, Hakk Teâlâ ile olunacak zamandır" cevabını verdim.

Mübarek padişah bir anda hüzün ile karışık celallendi ve:

"Hasan Can bizi bunca zamandır kimin ile bilirdin? Cenab-ı Hakk'a yönelişimizde bir kusur mu gördün?"

Hasan Can padişahı üzmüş olduğunun utancı ve sıkıntısı içinde:

"Hâşâ ki sultanım sizi bir an dahi Allahu Teâlâ'yı anmaktan gafil görem. Amma bu zaman diğer zamanlara benzemediği için ihtiyat olsun diye söyledim" cevabını verdi.

Aslında Hasan Can, ölüm vakti diyememiş, ecelin kapıda olduğunu söyleyememiş ve böyle bir ifade kullanmıştı.

Bir müddet sükût eden Selim Han bu kez kendisine: "Yasin-i Şerif'i oku" buyurdular.

Hasan Can emirleri üzere hafif duyulur bir şekilde ve güzel sesiyle Yasin-i Şerif'i baştan sona tilavet buyurdu. Selim Han da kendisi ile beraber okumuştu.

Sonra tekrar etmesini buyurdular. Kendisi de yine onunla birlikte okumaya devam ediyordu.

"Selamün kavlen min Rabbi'r-Rahim"[238] âyetini okuduktan sonra sağ elinin diğer parmaklarını sıkıp şehadet parmağını kaldırdı ve öylece ruhunu teslim etti.

Gözün yumdu temaşa-yı cihandan
Feragat buldu kavga-yı zamandan

Güçlü elleri, ellerimde idi. Nabzını yoklayınca durduğunu anladım ve hemen gerekli hizmetleri ifa etmeye başladım.

Hekimbaşı Ali Çelebi o sırada yanımızda olup yaptıklarıma bakıyordu. Tuhafına giderek: "Henüz hayattadır. Ne acaip işler edersiz..." diye ikazda bulununca:

"Bu kapıya alnımı sürdüğüm günden bu ana dek velinimetim hizmetinde bir dakika dahi yüz döndürmemişem. Şu anda gereken hizmet budur. Hekimlik sürmek geçip gitti ve özlenen cevher elden yitti" cevabını verdim.

Bu sırada padişahın vefatını anlayan yakın hizmetlileri ağlayıp bağrışmaya başlamışlardı. Yüksek sesle ağlamak neticesinde padişahın vefat haberi her yandan haber alınacağından kargaşaya yol açar diyerek derhâl susturmaya giriştim. Birkaçını sustururken diğer taraftan birkaçı başlıyordu. Nefeslerini bir anda yükseltiyor ve bağırarak ağlıyorlardı.

Gördüm ki ol hamları susturamayacağım. Hazinedarbaşı Süleyman Ağa'yı haberdar kılıp onları susturmasını rica ettim.

Süleyman Ağa da; "Yeniçeriler durumdan haberdar olursa hazinenin hâli ne olur" diyerek vezirleri haberdar etmek yolunu seçmiş. Böylece mesuliyetten kurtulacağını düşünmüş.

Onun yaptıklarından haberdar olunca derhâl o tarafa koştum. Gördüm ki kapıda durur ve birkaç kimse fanusla koştururlar:

"Burada neylersiniz? Yoldaşları niçin zapt etmezsiniz?" dedim.

Süleyman Ağa dahi: "Sana ne olacak var. Bunca hazineyi korumak benim üstümdedir. Zarara uğrarsa cezayı ve suçu ben çekerim. Kapıcılar kethüdasını vezirlere gönderdim ki gelip gerekli tedbirleri alalar. Ben de bir musibete uğramayayım" dedi.

İnat ya da kibir yüzünden ona hatasını açıklamak ya mümkün olmayacak veya çok zaman alacaktı. Vakit kaybetmemek ve telafisi mümkün olmayan felaketlere sebep olmamak için bunu bırakıp derhâl gidenlerin peşine düştüm. Yaklaşınca ağa hazretleri; "Bir parça durun" diyerek seslendim. Kapıcılar Kethüdası Fil Yakub adında iş bilir hâlden anlayan bir kişi idi.

Yakına varınca: "Nereye gidersiniz?" dedim. "Süleyman Ağa, veziriazama gönderdi, oraya varmaktayız" dedi.

"Onlar keder ve kuşku içinde tedbirsiz davranıp böyle bir harekete girişmişler. Siz gün görmüş incelikleri bilir bir devletlüsünüz. Askerin kaygılı olduğu bir demde gece yarısı kapıcılar kethüdasının veziriazama varmasının fitne kapısını nasıl aralayacağını bilirsiniz. Akıl sahipleri için böyle tebbirlerin doğuracağı fesat kapalı değildir."

Kethüda efendi ise: "Doğru söylersiniz. Amma biz hizmet kuluyuz. Buna göre boyun eğdik. Olacak iş ne ise buyurun anı işleyelim" dedi.

Ben de: "Bu gece ol saadet kapısını beklemek ve sırrı saklı tutmak en akıllıca iştir. Sabahla birlikte kanun gereği ulu vezirleri divana getirtir, meseleyi enine boyuna görüşürüz" dedim.

Fil Yakub bu akla yatkın tedbirleri beğenip dualar etti. Geri döndüklerinde Süleyman Ağa alışageldiği görüşünde inat ederek işi kavga yoluna dökmeye başladı.

Hasan Can ise yine yumuşaklık ve mülayemet yolunu seçmişti:

"Ağa efendi! Bu dem çatışma ve kavga zamanı değildir. Bu gece ne hâl ise sırrı saklamada sebat edin. Kimselere duyurmamaya gayret gösterin. Bakın sabah da yaklaştı. Kerem edin bir ancık olsun sabr edip dayanın" diyerek nice yalvarıp yakarmalarda bulundu.

"Sabah da yakın değil mi?" meâlindeki Hud Suresi 81. âyetini okuyup ikna eyledi.

Sabah olunca divan töresi gereğince vezirler geldiler. Veziriazam Pîrî Paşa içeri girip duruma vâkıf olunca gamlı gözlerinden seller gibi yaşlar döktü. Hasan Can'ın eline yapışarak aldığı tedbirleri beğendiğini belirtip, çok hayır dualar etti:

"Hakk Teâlâ seni bu kapıya bu hizmet için göndermiş. Eğer sen olmasan atılacak yanlış adımlarla memleket haraba varırdı" diyerek nice övgü dolu sözler sarf etti.[239]

O gün hiçbir şey olmamış gibi divan toplantısı yapıldı. Görevler verildi. Terakkiler dağıtıldı. Hekimlere güya Selim Han'ın tedavisinde gösterdikleri başarı dolayısıyla hil'atler giydirildi.

Daha sonra Hasan Can'ın riyasetinde doktorlarından Hekim Şah Kazvini, Hekim İsa ve Hekim Osman otağ içinde padişahı yıkama, kefenleme ve cesedinin kokmaması için tahnit işine giriştiler. Padişahın yıkanması sırasında avret mahalli açılacak gibi olduğunda sert bir hareketle ve tek hamlede setr-i avret ettiğini gören hekimler dehşet içerisinde kaldılar. Yüzleri muma dönmüş bir hâlde tekbir ve salavat getirerek yıkamaktan kaldılar. Tekrar kendilerine geldiğinde yıkama merasimini tamamladılar. Padişahın iç organları Otağ-ı Hümayu'nunda yattığı yerin zemininde kazılan yere defnedildi.[240]

Pîrî Mehmed Paşa aldığı yerinde tedbirlerle Şehzade Süleyman İstanbul'a gelinceye kadar Selim Han'ın vefatını gizli tutmayı başarmıştı. Nihayet Süleyman'ın, Şevval'in on birinci (24 Eylül) günü İstanbul tarafına gelip kadırga ile saraya indiği haber alındığında, ordugâhta Selim Han'ın vefatı ve yeni padişahın tahta çıktığı ilan olundu.

Solaklar büyük bir yeis ve üzüntü içerisinde börklerini atarak ağlaşmaya başladılar. Orduda askerler çadırların iplerini kesip yere düşürdüler. Dünya vâveylâ sesleri ile inledi. Askerler âh u vâh ile yaslar ettiler. Veziriazam ve vezirler orduyu teskin ederek İstanbul'a getirdi.

Selim'in naaşı başlarında bizzat Sultan Süleyman olduğu hâlde İstanbul'daki bütün devlet ricali tarafından Edirnekapı dışında Bağlar mevkiinde karşılandı. Hazırlanmış olan tabuta konulup omuzlar üzerine Fatih Camii'ne doğru yola çıkıldı. Yüzbinlerce halk sokakları doldurmuş cenazeyi takibe çalışıyorlardı. Hayır dualarla, fatihalar okumakta ve ruhuna hediye etmekteydiler.

Tekbir u tehlil ile naaşı be-duş
Getürücek koptu âlemden haruş

Dediler ey şehriyar-ı kâmkâr
Şark u Şam'ı tığla kıldın şikâr

Mülk-i İslam'ı münevver eyledin
Bugz-ı isyanı mükedder eyledin

Şimdi niyyet nereye ey şehriyar
Rahtı koyup naaşa kim oldun süvar

Kancaru azmin eya şah-ı cihan
Kim girüp tabuta gözden sen nihan

Kara buluta süvar iken o gün
Nişe kara örtünüp oldun zebun

Rahşının ziyneti kim kıldı hilaf
Emr-i Rabbanidür değil güzaf *[241]

Cenaze namazı yüzbinlerin katılımı ile Fatih Camii'nde kılındı. Ardından o tarihlerde Mirza Sarayı denilen şimdiki Sultan Selim Camii yanındaki mahalle defnolundu.

Sultan Selim vefatından evvel ara sıra gezinti yaparak geldiği ve pek sevdiği bu mevkiye bir camii yaptırmak istemiş ve temellerini attırmıştı. Ancak tamamlamaya ömrü vefa etmemişti. Oğlu Sultan Süleyman bu camii ona yakışır şekilde sade ve haşmetli olarak tamamlatacak ve kabrinin üzerine de güzel bir türbe yaptıracaktır.

Hüda'dan masivanın yok bekası
Ademdir her vücudun müntehası

Hayatı âlemin ahir fenadır
Bekasız bir mecazi âşinâdır

Cihanın varlığın bir dem demişler
Niye mağrur olur âdem demişler

---

* **naaşı**: cenazesi; **be-duş**: omuzda; **haruş**: vâveylâ, çığlık; **kâmkâr**: mutlu; **mükedder**: kederli; **raht**: at takımı, yol levazımı; **kancaru**: nereye; **nihan**: gizli; **nişe**: ne işle; **rahşının**: atının; **güzaf:** boş.

Değil sâbit inen ömrün kararı
Hazana irişür tizcek baharı

Gül-i ömrün baharı daim olmaz
Bükülse serv bili kâim olmaz

Dimiş akıl cihan gölgeliktir
Değil muhkem binası pür heliktir

Cihan evdir fena oduyla yanık
Gözün aç gaflet etme ol uyanık

Sevinme yüzüne gülse zamane
Ömür nakdin virür âhir ziyane

Sürûrunun sonu elbette gamdır
Seraser behceti cümle elemdir

Görünmez devletin asla devamı
Gönül virmek ona akıl reva mı

Vefasız yâre etme âşinalık
Şeb-i muzlimde olmaz ruşenalık

Libas-ı ömrü arkandan düşer bil
Gururun hayrı yoktur anı şer bil

Ecel vardır unutma hâl-i kabri
Sakın mazluma itme cev u cebri

Elin erdikçe dil yap eyle mamur
Zaifâne özün farz eyle bir mur

Hayırlar eyle yap taze imaret
Ola cennetde kabrinden beşaret

Çerağı âlemin şehdir münevver
Âdil olursa âlemdir münevver *[242]

---

* **masiva**: başka şeyler; **beka**: sonsuzluk, ebedilik; **münteha**: sonu, nihayeti; **'adem**: yokluk; **mecazi**: geçici; **âşinâ**: tanıdık, bildik, dost; **bili**: belî, evet; **pür-helik**: çakıl taşları ile dolu; **sürur**: sevinç; **seraser**: baştan başa; **behcet**: sevinç; **şeb-i muzlim**: karanlık gece; **ruşena**: aydınlık; **hal-i kabir**: kabir hali; **dil**: gönül; **mur**: karınca; **beşaret**: müjde; **münevver**: aydınlık.

ŞAHSİYETİ

Dokuzuncu Osmanlı padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in babası sultan II. Bayezid Han, annesi Dulkadıroğlu Alaüddevle'nin kızı Aişe Hatun'dur. (Gülbahar Hatun olduğu da ifade edilmektedir) 10 Ekim 1470'de Amasya'da doğdu.

Küçük yaşta İstanbul'a gönderilen Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmed Han'ın terbiyesinde yetişti. Kur'ân-ı Kerim, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri yanında yüksek fen ilimlerini de öğrendi. Arabî ve Farisîye, mükemmel surette konuşacak şekilde vâkıf oldu. Çok çevik ve zeki idi. Bir defa dinlediğini bir daha kolay kolay unutmazdı. Spora meraklıydı. Ata binmek, güreş tutmak, ok atmak ve kılıç kullanmak hususunda büyük maharet sahibi oldu.

Babası II. Bayezid Han padişah olduktan sonra askerî sevk ve idare ile ilgili devlet yöneticiliğini öğrenmesi için kendisini Trabzon'a vali tayin etti. Trabzon'da devlet işlerinin yanında ilimle uğraşır ve büyük âlim Mevlânâ Abdülhalim hazretlerinin derslerini takip ederdi. Bu arada edebiyat ve tarih ile de ilgilendi. Eyaletini çok güzel idare eden Selim'in bu sırada komşu devletler ile de münasebetleri oldu.

Trabzonluları rahat bırakmayan Gürcüler üzerine üç sefer yaptı. Bunların en meşhuru 1508 Kütayis seferidir. Bu seferlerde bugün Türkiye toprakları içinde bulunan Kars, Erzurum, Artvin illeri ile on beş mahalli fethederek Osmanlı topraklarına kattı. Buralarda yaşayan Gürcülerin hepsi onun âdil idaresine hayran kalarak Müslüman oldu.

Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak Şiî-Safevi devletini kuran ve Anadolu için yıkıcı emeller besleyen Şah İsmail'in faaliyetlerini yakından izleyerek mâni olmaya çalıştı. Erzincan yakınlarında bir Safevi ordusunu bozguna uğratarak, komutanları İbrahim Mirza'yı esir aldı. Bu cevvaliyeti ile Anadolu'da halk arasında ve yeniçerilerce bir destan kahramanı gibi sevilip sayıldı. Tahta geçmesinde bu faaliyetlerinin büyük rolü oldu.

Sekiz yıl saltanat süren Selim Han; uzun boylu, iri kemikli ve omuzlarının arası gayet geniş olup, mütenasip bir vücuda sahipti.

Yüzü yuvarlaktı. Yüce bir himmet, sağlam azim, vakar, geniş tasavvur, keskin zekâ, ileri görüşlülük, çabuk kavrama, tahminde isabet, fıtrî kahramanlık, her türlü silahı mükemmel bir şekilde kullanma, harp mahareti ve büyük değişiklikler yapma kabiliyeti, süratli manevra yapma, mukavemet etmede kuvvet, güçlüklerden yılmama gibi her bir kahramana iftihar vesilesi olacak pek çok üstün meziyetlere sahipti.

İslamiyet'e bağlılığı ve dini yayma ve din yolundaki bid'atleri yok etme yolundaki gayret ve himmeti son derece yüksekti. En büyük ideali Müslümanları ve İslam devletlerini bir bayrak altında toplamaktı. Bunun için gece gündüz çalışarak babasından devraldığı devletini iki katından fazla büyüttü. Akıllara sığmayan bu muazzam fütuhat dört yıl (1514-1518) gibi kısa bir süre içerisinde yapılmıştı.

Doğu Anadolu'da Safevilerden Erzincan, Kemah, Ayıntab, Mardin, Urfa, Diyarbekir ve çevresi, Ramazanoğullarına ait Adana, Tarsus ve havalisi, Memlüklerden el-Cezire, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı alarak ülkesine katmıştı. Bundan başka ehemmiyeti pek büyük olan İslam âleminin manevi hükümdarlığı manâsına gelmekte olan halifeliğe sahip olarak Osmanlı hükümdarlarının mevkilerini yükseltmiştir. İslamiyet'in ortaya çıktığı Mekke ve Medine'nin, Osmanlı Devleti idaresi altına girip, Selim Han'ın mütevazı bir tabir olan "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" (İki şerefli beldenin hizmetçisi) unvanını alması İslam âleminde bu devlete olan hürmet ve itibarı kat be kat artırmıştır.

Asıl hedefi Safevi Devleti'ni tamamen ortadan kaldırıp Orta Asya'ya kadar giderek oralardaki Sünnîleri nüfuzu altına alıp, tam bir birlik meydana getirmekti. Zira Anadolu'daki parçalanmanın devleti düşürdüğü bunalımları görmüş ve bizzatihi yaşamıştı. Onun en fazla endişelendiği husus ve devleti için gördüğü en büyük tehdit, Müslümanların birlik ve beraberliğinin bozulmasıdır. Kendisine atfedilen bir dörtlükte Selim Han'ın birlik ve beraberliğe verdiği önem çok iyi anlaşılmaktadır.

Milletimde ihtilaf u tefrika endişesi
Kûşe-i kabrimde hatta bî-karar eyler beni
İttihad oldu hücum-ı hasmı def'e çâremiz
*İttihad olmazsa daim dağdar eyler beni**

BÜYÜK DEVLET ADAMI

Devlet işlerinde kati bir programla hareket eden Yavuz Sultan Selim, herhangi bir devlet işini kesin olarak ortaya koymadan önce, muhtelif yollarla onun hakkında vezirlerin ve diğer ilgililerin fikirlerinden istifade ederdi. Uzun süre düşündükten sonra son kararını verir ve ondan asla dönmezdi. Hatta bu kararın aleyhinde bulunanları ve vazgeçmek isteyenleri şiddetle cezalandırırdı.

Bundan dolayı hususi meclislerindeki güler yüzlülüğü ve müsamahasına veyahut yaptığı hizmet dolayısıyla teveccühüne mağrur olup padişahın kararı haricinde mütâlaa beyan edenlerin ne suretle idam edildikleri Safevi ve Memlük seferlerinde görülmüştür.

İrade ve azim kudreti, derin görüşü ve yüksek dehasıyla babasının devrinde durgunlaşan idareyi kısa zamanda hareketli ve cevval bir hâle getirdi. Buna mâni olmak isteyenleri tepelemiştir.

Muazzam bir casus teşkilatı vardı. Bu sayede gerek memleket dışında ve gerek içeriden anında malumat alırdı. Pek mühim işlerde bizzat takibat yapardı. Hudutlardan uygunsuz haberler aldığı vakit; "Siz işlere bakmıyorsunuz!" diyerek vezirleri hem tazir eder hem de hapsettirirdi. Hersekzâde Ahmed Paşa, Dukakinoğlu, Sinan Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa bu vartaya uğramışlardandır.

Selim Han celal sahibi bir padişahtı. Şahidi olduğu olaylarda derhâl cezalandırma yoluna giderdi. Buna rağmen şikâyet durumlarında iyice araştırmadan ve soruşturmadan hüküm vermezdi. Fikrini açık söyleyenin mütâlaasını kendi fikrine aykırı olsa bile kızıp söylenerek dinler ve hak sözü kabul ederdi.

---

* Milletimin ayrılma ve bölünme endişesi, mezarımda dahi beni rahatsız eder. Düşmanların hücumuna karşı tek çaremiz birliktir. Eğer bu olmazsa ben, kızgın demirle dağlanmış gibi yanarım.

Bir gün Yavuz Sultan Selim'e bazı kimseler gelerek Amasya'da Gümüşlüoğlu Şeyh Mehmed'in "Sultan Korkud sağdır" diyerek propaganda yaptığını ve başına adamlar topladığını bildirdiler. Bunun üzerine padişah, şeyhi getirtip İstanbul'da hapsettirdi.

Şeyh Mehmed Efendi doğru sözlü ihlaslı ve muhterem bir zattı. Bunu bilen Veziriazam Pîrî Paşa derhâl padişahın yanına gelerek Şeyh Mehmed hakkındaki sözlerin asılsız olduğunu ve bunu tahkik için mutemet birisinin memur edilmesini arz etti. Sultan Selim Han da o zaman; "Ehl-i vukuftan birisini bana gönder" diyerek tembihledi.

Celalzâde Mustafa Çelebi'yi gören Pîrî Paşa:

"Divanda meseleler görüşüldükten sonra padişahın yanına gideceksin, bir yere ayrılma" diye bildirdi. Padişahın huzuruna çıkacağını duyan Celalzâde büyük bir heyecan kapıldı ve divan müzakerelerinden sonra Arz Odası'na girdi.

Sultan Selim Han bu esnada bir kitap mütalaası ile meşguldü. Celalzâde'yi görünce: "Celal oğlu Mustafa sen misin?" diye sordu. "Ben kulun, padişahım" demesi üzerine: "Gümüşlüoğlu'nu nasıl bilirsin? Cevher veya meder (toprak) midir? Nice idrak kılursun, bilirsin?" dedi. Mustafa Çelebi de: "Evliyalık menbaının, kaynağının cevheri ve nefisle mücadele meydanının hâlis eri, bir ulu kişi bilirim" diye cevap verince; "Ulu mu! Ulu mu! Ulu mu!" diyerek üç kere tekrar edip hiddet göstermiş ve sormuştu.

Fakat Mustafa Çelebi'nin her defasında:

"Evet padişahım ulu kişidir" diye sükunetle cevap vermesiyle hiddeti geçmiş ve kendisiyle sonra yumuşak bir şekilde konuşmuştur.

Bu arada Celalzâde'ye yevmiyesini de soran Selim Han on akçe olduğunu duyunca miktarı çok az bulmuş ve artırılmasını emretmiştir. Sonra da:

"Şeyhe bizden selam söyle, hatırını hoş tutsun" diyerek Celalzâde'yi Gümüşlüoğlu'na göndermiştir.

Padişahın devlet işlerinde ve adam seçiminde büyük bir isabeti vardı. Çaldıran Muharebesi sırasında divandaki en küçük rütbeli

şahıs olan Pîrî Mehmed Çelebi'yi keskin görüşlerinden dolayı takdir etmiş ve onu kısa denilebilecek bir sürede 'Veziriazamlık' mevkiine kadar yükseltmiştir. Değerli adamlara karşı itimadını her zaman muhafaza eder, söylentilere asla kulak asmazdı.

Memleketin genişlemesi ve bu yüzden işlerin artması üzerine Veziriazam Pîrî Paşa bir telhis ile kendisine bir yardımcı vezir, muavin istemiş, padişah da muvafık görmüştü. Birkaç gün sonra Rumeli Beylerbeyi Çoban Mustafa Paşa'nın muavini olmasını arz edince Selim Han:

"Ben deli olmadım, öyle bir adamı tayin edeyim" diyerek kabul etmemişti.

Aradan iki ay geçtikten sonra Pîrî Paşa evvelki ricasını tekrar etmişti. Bunun üzerine padişah:

"Mademki onun vezir olmasını bu kadar çok istiyorsun, öyleyse senin vezirin olsun" diyerek Mustafa Paşa'nın vezirliğini istemeyerek de kabul etmişti.

Beş altı ay sonra Pîrî Paşa'nın hastalığı sebebiyle bulunmadığı bir arz gününde Mustafa Paşa, Pîrî Paşa'nın arzlarının yanlış olduğunu ileri sürerek itiraza kalkmıştı. Padişah; "Mülayemetle ne ise söyle" diye müsaade etmiş o da bundan cesaret alarak veziriazamın aleyhinde söyleyeceklerini anlatmaya başlamıştı.

Bunun üzerine Sultan Selim, büyük bir kızgınlıkla elindeki okla Mustafa Paşa'nın başına vurarak:

"Bre mel'un! Bunca zamandan beri hizmetimi gören Türk'ün doğru veya yalanını bilmez miyim? Kalk sen benim vezirim değilsin. Anın vekilisin ve bu rütbeye anın arzıyla nail oldun" diyerek öldürmek istemişse de yine Pîrî Paşa'nın ricasıyla kurtulmuştur.[243]

Selim Han'ın devlet işlerinde titizliği, hata edeni affetmemesi ve sinirli yapısı vezirlerini son derece korkutur, işlerini ciddiyetle takibe yol açardı. Geride olanlar, 'Rakip ölmez görev gelmez' endişesi taşımazlardı.

Rakibin ölmesine çâre yoktur
Meğer vezir ola Sultan Selim'e

sözü meşhur olmuştu. Selim Han'a vezir olursa rakip çabuk gider ve bize de ikbal yolları açılır, derlerdi. Ancak Selim Han'a vezirlik etmek de kolay değildi. Kendisinin şiddet ve gazabından korkan ve her an ölüm tehlikesi geçiren Pîrî Mehmed Paşa bir gün usanarak divanda:

"Padişahım, eninde sonunda bir bahane ile beni öldüreceksiniz. Hemen bir gün evvel halâs etsen münasiptir" deyince Selim Han bir hayli gülmüş ve:

"Benim dahi muradım odur. Lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz. Yoksa seni muradına eriştirmek kolaydır" demişti.

Böylece padişah; "Yerine geçer adam bulunmaz" diyerek Pîrî Paşa'ya karşı kadirşinaslığını da göstermiş oluyordu.[244]

Bu büyük devlet adamının sekiz yıllık kısa saltanatı sırasında yaptığı işler gerçekten baş döndürücü olmuştur. İki buçuk milyon kilometrekareye yakın devraldığı devletini dört yıllık bir zaman dilimi içerisinde (1514-1518) altı buçuk milyon kilometrekareye çıkarmıştır. Bu suretle tarihin en büyük cihangirleri arasında yerini almıştır.

Yıkıcı Şiî propagandasını Anadolu'dan söküp atmış ve vurduğu müthiş darbe ile İran'ı Türkiye için bir tehdit olmaktan çıkarmıştır.

İkiyüz elli yedi yıldır devam eden, Timur Han'ın fethe müyesser olamadığı Memlüklü Devleti'ni iki meydan savaşı ile tarihe gömmüştür. İslam halifeliğini üzerine alarak Osmanoğullarına büyük bir prestij ve manevi güç kazandırmıştır. Cezayir'i himayesine alarak Mağrib'e atlamış ve İspanya ile karşı karşıya gelmiştir.

Faruk Sümer Bey; "Büyük ideallerin adamı olan Selim Han'ı ne ümerası, ne uleması ve ne de askerleri anlayabildi. Büyük işler yapmak ve başarmak için yaşayan bu büyük ülkücü hükümdar gayesine ulaşamadan öldü"[245] derken Yahya Kemal de; "Genç yaşta ecel kendisini teslim almasaydı Muhammed Aleyhisselam'ın şânı bütün âlemi kaplayacakdı" diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.

Sultan Selim-i Evvel'i râm etmeyip ecel
Fethetmeliydi âlemi şan-ı Muhammedî[246]

Gerçekten de bu cihangir padişahın son seferinin neresi olduğu belli olmamış, Avrupa seferi diye kaynaklara yansımıştır. Zira onun nerede duracağı belli olmadığı gibi tasavvurlarını da kimse tahmin dahi edemiyordu.

BU DEVLET YIKILIR MI?

Selim Han bu muazzam imparatorluğun inkıraza düşmemesi, devamı ve geleceği için de düşünür ve tedbirler geliştirirdi.

Bir gün saltanat tahtında otururken fethettiği vilayetler ile devletinin kudret ve azametini düşünerek rahatlar ve kalbi ferahlar. Bu hâlde Pîrî Paşa'yı huzuruna çağırır ve:

"Pîrî lalam! Allahu Teâlâ'nın izn-i inayetiyle Mısır'ı fetheyledik. Haremeyn-i Şerifeyn ahalisi hükmümüz altına girdi. "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" unvanıyla muazzez ve mükerrem olduk. Şimdiye kadar her ne canibe yöneldiysek Allahu Teâlâ'nın lutf u ihsanıyla feth u nusretler müyesser oldu. Şu hâlde emrimize muhalif hareket edecek ve karşı koyacak bir güç yoktur. Şimden sonra bu devlete zeval olmak ihtimali var mıdır?"

Akıllı ve tedbirli bir zat olan Pîrî Paşa:

"Devletlü padişahım! Şimdiki hâl bu devlete zeval olmaya bir durum görünmez. Ayrıca yüksek cedlerinizden ve atalarınızdan bu kanun ve kaide ki kurulmuştur ve icra olunur gayri bu devlete zeval erişmek muhal ender muhaldir (hiç mümkün değildir). Lâkin benim devletlü padişahım! Bir zaman sonra üç haslet evlad-ı kiramlarınız zamanında üç haslet peyda olursa o zaman devletin ihtilali mukarrerdir (kaçınılmazdır)."

Selim Han bu cevaptan üzüntü ve elem içinde kalarak kızgınlıkla:

"Bre kara Türk! Benim hazinemde hazine mi eksiktir? Kullarımdan kullar mı eksiktir? Cebehanemde at ve katırdan, deve ve sair sefere ait âlâtdan eksik nesne mi vardır? Hemen her nesnem

kemal kuvvetinde olup hiçbir nesneye ihtiyaç yok iken ol üç şey ne nesnedir ki Devlet-i Aliyye'ye zeval sebebi ola!" deyince, Pîrî Paşa:

"Devletlü padişahım! Hakk Teâlâ sizin ömür ve devletinizi izz ü şevketle günden güne ziyade eylesin. Hazinen ve kulların ve âlât-ı harbe ait her nevi silahların ve mühimmatın ve eşyaların cümle mevcut ve mükemmeldir. Şu noksan ve şu eksik denecek hiçbir şey yoktur.

Hakk Teâlâ hazretleri göstermeye, sizin saltanat günlerinizde ol üç şey ortaya çıkmaz; lâkin bir zaman sonra evlatlarınızın saltanat yıllarında içlerinden birisi bir ahmak veziriazama düşerse yahut rüşvet kapısı açılıp mansıplar ehline verilmez ise veyahut hükümet edenler avretlerinin muratları ve arzuları üzere hareket eder olursa, ol zaman devletin inkırazı mukadder olur."

Bu sözler üzerine Selim Han, Pîrî Paşa'nın bu yerinde değerlendirmelerini ve sözlerini beğenmiş ve aynı zamanda derin bir tefekküre dalmıştı. Sonunda; "Allahum mahfizna ya Rabbe'l-âlemin" (Ey âlemlerin Rabbi! Bizleri muhafaza eyle)" dedikten sonra Pîrî Paşa'ya bir hil'at-ı fâhire ihsan etmiştir.[247]

Selim Han askerin nizam ve intizamına çok değer verirdi. Askerlik kanununa aykırı bir işe kesinlikle tahammül göstermezdi. Askerin az, öz temiz ve disiplinli olmasını isterdi. Teknolojiye çok ehemmiyet verirdi. Devletin şevket ve haşmetinin bu unsurlarda olduğuna inanırdı.

Bir keresinde Mısır seferinde nakit para sıkıntısı çekildiğinden defterdar, bir bezirgândan altmış bin altın para borç bulmuş ve onunla sıkıntı giderilmişti. Sonra vergiler toplandığında defterdar borcu ödemek üzere bezirgânı davet etti. Altmış bin altını kendisine teslim etmek istediğinde bezirgân:

"Ey efendi! Gördüğün gibi padişahımın Devlet-i Aliyyesi'nde mal ve menalim haddinden ziyadedir ve şu dünyada bir oğlumdan gayri kimsem yoktur. Verdiğim altmış bin altın tamamen devletimin olsun. Heman oğluma padişah devletinde iki akçe ile cebecilik

ihsan olunsun" diyerek arz u niyazda bulununca onun bu arzusu padişah katına iletildi.

Bezirgâna, defterdara ve bunu kendisine ileten vezirlerine şiddetle kızan padişah:

"Yüksek ceddimin ruhu içün hepinizi katlederdim. Fakat âleme, Haremeyn-i Şerifeyn Hâkimi Sultan Selim bir bezirgânın malına tamah edip, bahane ile onu katletmiş, birkaç vezir ve defterdarının da günahsız kanına girmiş diye şâyi olur (yayılır), bundan sakınırım. Yoksa hepinizi gazap kılıcıma lokma ederdim. Tiz bezirgânın parasını verin ve bu çeşit yanlış işleri asla bana getirmeyin. İçinizden her kim benim temiz askerlerim arasına yabancı sokmaya kalkarsa iki cihanda felah bulmasın" diyerek hiddetini dile getirdi. Bezirgânın altmış bin altınını o anda geri verdirdi.[248]

İLME VE ÂLİMLERE HÜRMETKÂRDI

Sultan Selim Han, ilim öğrenmeye çok meraklı idi. Geceleri üç veya dört saatten fazla uyumaz, vaktini ilim öğrenmekle geçirirdi. Bu hâl müsait zamanlarda da devam ederdi. Hususi meclislerinde ilmî ve edebî mübahaseler olur, değerli ilim adamı ve şairler bu meclise iştirak ederlerdi. Okumaya o kadar meraklı idi ki, savaşa gidiş ve dönüşlerinde seyyar kütüphanesi yanında bulunurdu. Seçtiği kitaplardan bazen kendisi okur bazen de nedimlerine okutur ve dinlerlerdi. Çoğu kez bilgileri hocaları ile de mütâlaa ederdi. Mısır seferi dönüşünde İstanbul'a gelinceye kadar İbn-i Tagriberdî'nin *Nücûmu'z-Zahire* isimli eserini, Kemalpaşazâde'ye tercüme ettirmiş, menzillerde parça parça kendisine takdim edilen tercümeleri okumuştur.

Selim Han'ın edebî bir lisanla yazılmış olan ve pek muğlak olan *Vassaf Tarihi*'ni mütalaa etmesi Arapça ve Farsçadaki yüksek vukufiyetini göstermektedir. Kemalpaşazâde, *Osmanlı Tarihi* eserini onun emri ile yazmıştır. Mısır'daki ikameti esnasında Hind ve Çin haritalarını yaptırmıştır.

Âlimlere karşı çok hürmetkârdı. Mısır dönüşü Kemalpaşazâde ile at başı beraber sohbet ederek gelirlerken Kemalpaşazâde'nin

atının ayağı çamurlu bir çukura girmiş ve ürken at, ayağını hızla çekince sıçrayan çamurlar sultanın kaftanını kirletmişti.

Kemalpaşazâde üzülmüş, mahcup olmuş ve ne diyeceğini bilememişti. Onun hâlini gören Selim Han:

"Üzülmeyiniz hocam. Âlimin atının ayağından sıçrayan çamur, bizim için üzüntü değil; bir iftihar vesilesidir." Sonra adamlarını çağırarak: "Alınız bu çamurlu kaftanımı, öldüğüm zaman üzerime örtünüz" diyerek ilgililere teslim eder.[249] Yüzyıllardan beri bu kaftan, bir camekân içerisinde Selim Han'ın sandukası üzerinde durmaktadır. İlmin değerini ve ilim adamlarına verilen kıymeti gösteren bu hadise ve onun sergilendiği Selim Han Türbesi gençliğimize bir mektep değerindedir.

Selim Han pek celâlli olmasına rağmen âlimlerin hak sözlerini kabul eder ve kendi kararlarından vazgeçerdi. Meşhur müftü Zembilli Ali Cemali Efendi ile olan diyalogları meşhurdur.

Bir defasında Selim Han, Topkapı Sarayı hazinesi görevlilerinden yüz elli kişiye sorumsuz davranışlarından ve vazifelerini ihmalden dolayı gazaplanarak öldürülmeleri konusunda emir vermişti.

Müftü Zembilli Ali Cemali Efendi durumu öğrenince derhâl Divan-ı Hümayun'a geldi. Kubbe vezirleri saygı ile kalkıp kendisini karşıladılar ve baş köşeye oturttular.

"Ne buyurursunuz?" diye sorduklarında müftü efendi:

"Saadetlü padişahın yüce tahtı eşiğine iletilecek sözüm vardır" cevabını verdi.

Onlar da durumu padişaha bildirdiler. Selim Han'ın görüş izni vermesi üzerine Ali Cemali Efendi Arz Odası'na girerek padişahı selamladı. Selim Han'ın izzet ve ikramına kavuşarak gösterilen iskemleye saygı ile oturduktan sonra:

"Devletlü padişah! Fetva makamında olan bu duacınızın üzerine vaciptir ki padişah hazretlerini vebal ve günah olacak işlerden saklaya. Ondan şer'-i şerife aykırı bir iş sâdır olacak olursa huzurlarına varıp doğrusu ne ise açıkça bildirmek, âlimlerin ittifakı ile sabittir.

İşittiğime göre küçük bir günah sebebiyle nice kullarınızın katline ferman buyurmuşsunuz. Bu gayr-ı meşru emirden feragat ve rücu' etmek vaciptir. Bundan vazgeçmezseniz Allahu Teâlâ'nın indinde mesul olursunuz."

Selim Han, şeyhülislamın bu ikaz edici tavrına ve kararından kesin bir dille geri dönülmesini isteyen sözlerine alınmış ve kızmıştı: "Bu iş saltanatın gereklerindendir. Âlimler böyle işlere karışırsa devlet idaresi kargaşaya uğrar. Sorumsuzluklara göz yummak, beğenilecek tutum değildir. Hem bu işlere karışmak sizin göreviniz de değildir" dedi.

Müftü bu sözlere karşılık: "Ben saltanat işlerine karışmam. Belki ancak ahiretiniz hususuna mukayyed olurum. Zira ol benim vazifemdir. Söylemeyip sükût etsem günahkâr olurum. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker bana lazımdır. İslamiyet'in emir ve yasaklarına uymakta Hakk Teâlâ'nın cümle kulları birdir. Emir ü vezir, gani ü fakir, sagir u kebir, Allah'ın kulları olmakta beraberdir. Hakk Teâlâ her günahın karşılığında ya ta'zir (azarlama) ve yahud belli bir had cezası takdir etmiştir. Bu miktar suç için Hakk Teâlâ katl emretmedi. Yoksa ahiret gününde padişahımdan sual olunur."

Padişah bütün bu sözlerin hak olduğunu ve Allah rızası için söylendiğini ve kendi ahireti için söylendiğini bilip kızgınlığı geçti: "Affettik" diyerek Ali Cemali Efendi'ye lütuf gösterdi.[250] Neşe ile uzun müddet sohbet ettiler.

Müftü efendi sohbet sona erip gitmek üzere ayağa kalktığında: "Padişahım ahiretiniz ile ilgili hizmeti yerine getirdim. Mürüvvetle ilgili bir sözüm daha var" dedi.

Padişah: "Onu da söyle" buyurunca: "Affettiğiniz bu kulların, vazifelerinden ayrılıp muhtaç kalmaları ve sokaklarda el açarak dolaşmaları padişahlığın şanına layık mıdır? Saltanatın gereği oldur ki onlara tekrar görevleri ve işleri tayin buyurula" dedi.

Padişah onun bu şefaatini de kabul edip, çeşitli iltifatlar ederek evine yolcu etmiştir.[251]

Buna benzer bir hadise de padişahın Edirne yolculuğu sırasında geçmiştir. Selim Han Edirne'ye gidişi sırasında Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi de kendisini uğurlamaya gelenler arasındaydı. Padişahı yolcu edip dönerken dört yüz kişinin elleri bağlı olarak götürüldüklerini gördü. Bunların niçin elleri bağlı olarak götürüldüklerini sordu: "Padişah ülkede ipek alınıp satılmasını yasaklamıştı. Bunlar bu yasağa uymadıkları için yakalandılar ve cezalandırılacaklar" dediler.

Zembilli Ali Efendi Selim Han'a yetişti; "At başı beraber olarak giderlerken ipek alışverişinde bulunan dört yüz kadar tüccarın cezalandırılması emrine katılmadığını" söyledi.

Padişah bu eleştiriden kırıldığını belli ederek: "İnsanların üçte birini yola getirmek için üçte ikisini yok etmek mübah değil midir?" diye sordu.

Müftü: "Ancak büyük bir kargaşada mübahtır" cevabını verdi.Bu cevap üzerine padişah: "Bir hükümdarın buyruğuna karşı gelmekten daha büyük kargaşa olur mu? Bir padişah ki emri memleketinde geçmeye, onun ülkesinin çökmesi pek yakındır" dedi.

Ali Cemali Efendi: "Bunların karşı geldikleri kesinlikle sabit değildir. Zira ipek eminliğinin bulunması bu ticarete izin verildiğinin delilidir" dedi.

Padişah daha da hiddetlenmişti: "Senin saltanat işlerine ait bu gibi hususlarda söz söylemen vazifen değildir. İşine bak!" dedi. Bu sözler karşısında Zembilli Ali Efendi de üzülmüş ve sinirlenmişti: "Bu husus ahiret işlerindendir ve buna karışmak benim vazifemdir. Zira bu adamları katlederseniz büyük vebal vardır" diyerek selam vermeden hiddetle padişahın yanından ayrıldı.

Bu davranışı padişahın gazap ateşinin iyice köpürmesine neden olmuştu. Hiddet içerisinde atının dizginlerini çekip durdu. Herkesin gözü kendisine ve vereceği karara odaklanmıştı. Bir müddet atı üzerinde sessiz ve hareketsiz bekleyen padişah kızgınlığını bastırıp tekrar yola koyuldu.

Konağa varınca söz konusu tutukluları affederek saldı ve böylece İslamiyet'e bağlılığını herkese göstermiş oldu.

Edirne'ye vardığında ise Zembilli Ali Efendi'ye hem Rumeli hem de Anadolu kazaskerliğini verdiğini belirten hükmünü gönderdi. Sultan Selim nâmesinde şöyle diyordu:

"Tasallub-ı dinî ve istikamet-i tıynî ile ittisafun ve kemal-i insaf u intisafun mâlumum olmağın kaza-i tarafeyni cem itdüm ve her kelam-ı hakka ilkayı sem' itdüm." (Dinî meselelerdeki titizliğin ve de yaratılışındaki dürüstlüğün ile direnmen ve insaf ve anlayıştaki olgunluğun bilinmekle her iki kazaskerliği bir araya getirip sana verdim ve her doğru söze kulağımı kabarttım).

Zembilli Ali Efendi ise bu gönül açıcı ve çekici sözlerle getirildiği yeni görevi ile ilgili olarak padişaha şu cevabı yazdı: "Eşi olmayan padişahımın emrine uymanın başlıca görev olduğu bilinmekte ve âlimlerin zihinlerine de nakşedilmiş bulunmaktadır. Ve lâkin dilimden ve kalemimden "hakemtü" (hükmettim) sözcüğü çıkmaya diye Rabbime söz vermiştim. Ol ahdimizi korumak yüzünden, vuku bulan kusurumuzu af buyurmak, bu duacı kulunuzun en büyük ricasıdır. Ümit ederim ki, padişahımın affı olmuş ola."

Dinin hakkını korumak için mal ve mevkiden kaçınmayı ilke edinen bu büyük âlime karşı padişahın gönlü daha da meyletmişti. Onun bu davranışına karşılık ricasını kabul ederek beş yüz altın hediye eyledi ve dualarını istirham etti.[252]

Bu hadiseler Selim Han gibi celâlli bir padişahın şahsında Osmanlı padişahlarının, hukuk karşısında tutumunu ve mensup oldukları dinin kurallarına bağlılığını net bir biçimde ortaya koymaktadır.

HOCAM VEDAYA GELMİŞTİ!

Selim Han bazen âlimlerle ders verme niteliğinde latifeler yapmaktan da geri durmazdı. Mısır'da geçen şu hadise Hasan Can'a belki ecel terleri döktürmüştü; ama tarih boyunca rüya yorumlayanlara da ibretlik bir hikâye olarak kaldı. Rüyaların yoruma göre çıkacağı, bu itibarla herkese rüyalarını anlatmamak gerektiği hususu da iyice akıllara kazınmış oldu. Olay şöyle cereyan etmişti.

Mısır'ın fetholunduğu günlerdi. Selim Han bir sabah düşünceli bir tarzda Hasan Can'a:

"Bu gece rüyada Muhammed Bedahşî Hazretleri'ni gördüm. Bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelerek yolculuğa çıkacağını söyleyip bizimle vedalaştı" Hasan Can derhâl rüyayı tabire girişerek:

"Bu durum şeyhin göç ettiğine delildir. Zira pîr-i fanilerin yolculuğu ahiret seferi ve vedalaşmaları da ol seferin ayrılığına işarettir" dedi. Selim Han bu tabirden huzursuzlanmıştı. Biraz da gazapla:

"Rüyanın neticesinin yoruma bağlı olduğunu bilmez misin? Eğer şeyhe bir hâl olursa, senin tabirinin etkisine bağlarız. Cezalandırılmayı hak edersin" dedi.

Hasan Can böyle bir tabirde bulunduğundan ve padişahı incittiğinden oldukça üzülmüştü. Sonra padişah, hocası Halimi Efendi yanına geldiğinde yine bu mevzuyu açarak olayı nakletti ve:

"Eğer hocama bir hâl olacak olursa Hasan Can ne eyler, ne cevap verir? Cezalandırılması ve dayak atılması gerekmez mi?" dedi. Halimi Efendi de Hasan Can'a dönerek; "Doğrusu senden böyle acemi davranış beklemezdim. Aceleci davranmışsın" dedi.

Utancından başını eğen Hasan Can ise:

"Padişahım düşü gördüğü geceniz ayın ne gecesi ise kaydolunsun. Görelim şeyhe bir hâl olmuş ise düş gecesinden önce midir sonra mıdır? Önce ise yormam karşısında caize ve ihsan hak eylerim ve eğer sonra çıkarsa en son cezama ferman buyrula" dedi.

Selim Han bu sözleri kabul ederek hatt-ı şerifiyle rüyasının gecesini yazdılar.

Birkaç gün sonra gerçekten de kimi arz ve mektuplarla bir ulak gelerek şeyhin rahmet diyarına göçtüğünü bildirdiler.

Selim Han, Hasan Can ile Halimi Efendi'yi çağırarak şeyhin vefatını bildirdi ve gelen mektubu gösterdi. İkisi de meraklanmıştı. Mektup okunduğunda Selim Han'ın gördüğü rüyanın Muhammed Bedahşî'nin vefat ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca birkaç

gündür üzüntü ve elem içerisinde kalan nedimi Hasan Can'ı kıymetli bir hil'at ve iki yüz dinar altın hediye ile sevindirdiler. Hasan Can; "Bunca lütuf Muhammed Bedahşî Hazretleri'nin kerameti eseridir" diyerek ruhuna dualar eyledi.

Mektupta ayrıca Muhammed Bedahşî Hazretleri'nin Selim Han'a yaptığı öğüt ve nasihatlerle dolu uzun bir duanâme ile şu bilgiler vardı.

Şeyh hazretleri ölüm döşeğinde iken Şam'ın ileri gelenlerini huzuruna çağırmış onlara Osmanlı sultanlarının menkıbeleriyle birlikte iyi güzel ve beğenilen hâllerini sıraladıktan sonra:

"Ey Şam-ı Şerif'in ileri gelenleri ve halkı! Bu uğurlu ve kutlu padişahı bu ülkeye kerem sahibi yüce yaradan göndermiştir. Hakk'tan size bir rahmettir. Zalim idarecilerin elinden sizi kurtardı. Cenab-ı Hakk merhametli bakışlarını bu belde üzerine çevirdi ki bu gidişi ve huyu iyi padişahı size hâkim eyledi. Sakın ola ki onun itaat halkasından boynunuzu çıkarmayasız. Benim dua ve selamımı, sevgi dolu haberlerimi ol durağı yüce padişaha iletesiniz."

Selim Han Muhammed Bedahşî Hazretleri'nin bu övgü ve muhabbet dolu sözleri ve dualarına mazhar olması karşısında duygulanmış ve gözyaşlarına engel olamamıştı.

SÂDELİĞİ SEVERDİ

Yavuz Sultan Selim ihtişam ve debdebeye hiçbir zaman ehemmiyet vermezdi. Daima sâdeliği sever ve sâde giyinirdi. Bir defasında oğlu Şehzade Süleyman huzuruna çok süslü bir elbise ile girdiği zaman: "Oğlum Süleyman, anan ne giysin!" diyerek sitem etmişti.[253]

Mısır seferinde iken kendi askerinin zırh, Memlüklerin ise ziynet ile süslü olduğunu görünce de hayret ile Kemalpaşazâde'ye dönerek; "Bunun hikmeti nedir?" diye sormuştu. Kemalpaşazâde de: "Askerlerinizin Mısırlıların güzel eşyalarını ganimet almak için her türlü fedarkârlığı yapacakları tabiidir. Dolayısıyla onların bu durumu sizin zafer nedenleriniz cümlesindendir" diyerek hikmet yüklü bir cevap vermişti.[254]

Kendisi için fazla para sarfıyla köşk ve lüks şeyler yapılmasını istemezdi. Devletin bir kuruşunun dahi boşa harcanmasına rıza göstermezdi.

Mısır seferinden dönüşünde bir müddet kalmak üzere Edirne'ye giderken Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki sahile yakın basit bir köşk yapılmasını, Hazine Defterdarı Abdüsselam Bey'e emretmişti. O da Yalıköşkü denilen fevkalâde güzel köşkü yaptırmış ve döşetmişti.

Selim Han köşkü gezerken mükellef hâlini gördükçe canı sıkılmış huzuru kaçmıştı: "Ben sana bu kadar para sarfına müsaade etmemiştim. Şöyle altında dinlenilecek, güneşten korunacak küçük bir gölgelik istemiştim" deyince Abdüsselam Bey[255] müşkül durumunu kurtarmak için köşkü kendi malından hediye olarak yaptığını söylemiş, arz ve kabulünü istirham etmiştir.

Bir daha olmaması şartıyla defterdarının ricasını kabul eden Selim Han, onun bu hediyesine karşılık hil'at giydirmiş ve çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.[256]

Yavuz Sultan Selim'in bu hareketi hazineye görülmemiş bir zenginlik katmıştır. Asıl hazine koğuşuyla Hazine-i Hümayun'un (iç hazine) âmir ve mesulü olan hazine kethüdasının elinde bir mühür bulunurdu. Selim Han:

"Benim altınla doldurduğum hazineyi (iç hazine) bundan sonra gelenlerden her kim mangır ile doldurursa hazine anın mührü ile mühürlensin ve illa benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun" demiştir.[257]

Bu mühür Selim Han'ın Mısır seferinden dönüşünde kullanmış olduğu kırmızı akikten yapılmış bir mühürdü. Ortasında "Sultan Selim Şah" ibaresi etrafında da "tevekkülî alâ hâlikî" dua cümlesi hakk edilmişti. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar padişahlar, Selim Han'ın vasiyetine uymuşlar ve iç hazineyi hep onun mührüyle mühürlemişlerdir.[258]

basılmış, bir kısmı Türkçeye de çevrilmiştir. Rakibi Şah İsmail'in "Hatâî" mahlasıyla halk diliyle Türkçe şiirler söylemesine karşılık Selim Han'ın Türkçe şiirleri pek azdır. Şah İsmail özellikle Anadolu Türklerini tarafına celp edebilmek için propaganda maksatlı olarak basit şiirler söylemekte idi. Buna karşılık Selim'in Farsçayı İran halkını etkilemek üzere kullandığı yazılırsa da bu iddia sahiplerinin Selim'in şiirlerini hiç görmedikleri anlaşılır. Zira son derece mükemmel bir eğitim alan Selim Han, şiirlerinde sanatkâr hüviyeti ile karşımıza çıkmaktadır.

Şiirlerinde "Selimî" mahlasını kullanan padişahın Farsça bir gazelinin açıklaması şu şekildedir.

Dertli gönlüme senin aşkının ızdırabı derman olsun
Sevgilinin aşkının elemi onun canının ilacı olsun

O güzel başımı yolunda toprak etme müjdesi bana yeter
Zira başım her an onun emrine âmâdedir.

Vücudumu hançerle parça parça ederse canıma minnet
Yüz tane can u gönül onun kapıcısının sadakası olsun

Sevgilinin ayağını öpmek Selim için devlet ve servettir
O olmadıktan sonra devlet ve servet yerin dibine batsın

Her ne kadar bela çölünün şahnesi Mecnun olduysa da
Ay yüzlülerin sevdasına benim kadar tutulmamıştır.

Selim Han'ın saltanat sürmekten ziyade dervişâne bir hayat sürmek, ilim ve tasavvuf erbabı ile sohbet ve muhabbet etmek bir nevi gönül sultanı olmak arzusunu taşıdığını ifade eden bir beyti söylenir:

Padişah-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş
Bir veliye bende olmak cümleden evla imiş

Böyle bir beyti var mıdır kesin olarak bilinmez ama aşağıda yine açıklaması verilen Farsça şu gazeli bunun işareti gibidir.

Dünyada hiçbir şeye haset etmedim. Şu kadar ki
Benden evvel de aşk âdeti vardı, onu kıskandım

Gûya gamda gönlümü muhafaza ediyordum. Hâlbuki O,
Ben mevcut olmadan can u gönlümle aşina imiş

Ey gönlüm cefaya alış. Zira sevgilinin aşkında
Vefa ayrılığın mukaddimesi cefa zevkin habercisidir

Ya Rabbi Leyla Mecnun'un gönlüne cevr okunu attığında
Benim deli gönlüm nerelerde gezmekte idi

Keşke başım gitseydi de aşk sırrı faş olmasaydı
Güzellere sevgi izhar etmek ne bela imiş

Gam vadisinden saltanat tahtına düştüğün için üzülme ey Selim
Ne yapalım bu da Allahın takdiri imiş[259]

Sehi Çelebi Selim Han'ın şairlik yönünü anlatırken:

"Şiirleri âşıkâne ve merdânedir. Şayet padişahlık etmeyip halkın, ileri gelenlerin ve memleketin işleri ile uğraşmak yerine gönül rahatlığıyla tamamen şiire yönelseydi, her tarafta meşhur olan Hüsrev-i Dehlevî'nin şiirleri onunkiler yanında, okunma hakkına sahip olacak kabiliyette olmazdı" demiştir.[260]

Selim Han'ın divanında Türkçe şiir hiç yoktur. Ancak çeşitli tezkire ve şuara mecmualarında ona izafe edilen şiirleri, Sehi Bey'in ifadelerini doğrulamaktadır. Nitekim kendisine atfedilen şu şiirinde gurur ve tevazu beraber yürümektedir.

Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn etdi felek
Giryemi etti füzûn eşkimi hûn etdi felek
Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek

Selim Han'ın Türkçe şu gazeli de şiir sanatı hakkında yeter bir fikir verebilecek ölçüde güzel ve orijinaldir:

Gözlerimden aktı deryâlar gibi yaşım benim
Dostlar çok nesne gördü onmadık başım benim

Geçmek için seyl-i eşkimden hayâlim askeri
Bir direkli iki gözlü köprüdür kaşım benim

Her gece altun benekli âsmânîler giyip
İşbu çarh-ı pîre-zen olmuştur oynaşım benim

Ben gedâ gurbet diyârında kalırdım yalınız
Mihnet ü derd ü belâ olmasa yoldaşım benim

Ey felek dokuz dolu câm içmeyince Han Selim
*Dehr içinde olmadı hergiz ayakdaşım benim**

TARİHLERDE SELİM HAN

Celalzâde Mustafa:

"Mal, mülk ve cevherin yanında hiç değeri yoktu. Bütün âdeme hükümdar olmaktansa zavallı bir gönlü gamdan kurtarmayı tercih ederdi. Yüksek mevkilere hak kazananlara hakkını vermeyi severdi. Nâmert, dönek ve korkak kimselere iltifat; soysuz, mayası bozuk ve cimri şahıslara hizmet etmek ona göre en kötü işlerdendi. Her hizmete liyakat göstermekte pehlivan, nüktedan, cahillerle konuşmaktan uzak, şanı yüce, bilgili ve bahtiyar bir padişahtı.

Hükümdarlar tac ve tahtta oturup hükümet idare etmekle itibar sahibi olurlardı. O ise olgunluk ve marifet ülkesinin şahı, fazilet ve güzellikler memleketinin şehinşahıydı. Ayın külahına baş eğmezdi. Tac ü tahttan ar ederdi. Halifelik kaftanı uzun boylarına ve münasip endamlarına layıkıyla varis olmuşken o fakirlere yaraşır elbise ve kisveler seçip giyinirdi. Atlas ve altın yaldızlı, ipekli, sırmalı ve gösterişli giyeceklere önem vermezdi. Yeme ve uyumaya düşkün değildi. Sabah akşam gayreti ve himmeti insanı olgunluğa kavuşturacak şeyleri elde etmek ve gece gündüz çalışıp çabalamaları iyi ve güzel işleri tamamlamak içindi.

Harp meydanında saf-kıran, karar sırasına pars ve aslan gibi atılgandı. Onun nazarında cenk vakitleri bahar bayramı, düşman saflarını delme, yiğit ve kahramanca can verme vakti ise zafer bayramları idi."

---

* **seyl-i eşk**: gözyaşı seli; **âsmânî**: açık mavi, gökyüzüne ait; **çarh:** felek; **pire-zen**: kocakarı; **geda**: dilenci; **câm**: kadeh; **dehr**: zaman, dünya, cihan.

Şükri-i Bitlisî:

Ol ebu'l-gazi ki devr-i rûzigâr
Görmemişti bir ona benzer süvâr

Ol keramet mülkinün şehzadesi
Ol vegâ meydânının âzâdesi

Arsa-i 'âlem süvarı Han Selim
'Âleme hükm eyleyen Sultan Selim

Müminün dünyada gam-hârı Selim
Ehl-i İslamun hevâ-dârı Selim

Heybetinden yirde gökte murg u mûr
Eylemezlerdi icazetsiz 'ubûr

Kılıcından kana gark oldı cihân
Kanı şimdi ol mübâriz pehlevân

Âleme arz eyleyen rengin bahâr
Yir yüzin tac-ıla iden lale-zâr

Kanı İslâm'ın ümidi Han Selim
Kancaru azm eyledi Sultan Selim[*]

Hoca Sadeddin Efendi:

"Ol durağı yüce padişahın öyküsü yazılmaya kalkışılsa gerçekten bir kitap olur. Öyle ki felekler sayfa, yaprak ve defter, yeryüzünün ekseni kalem, kutbu da uç olsa şu Utarid denilen akıllı yazıcı onun yüceliğini tanımlamada ve saltanatının haşmetini tasvirde aciz kalır. Yiğitliği, bahadırlığı ve cihangirlik konusundaki titizliği eşsizdi. Güzel yüzü aydın, konuşması fasih ve beliğ, anlayışı olgun ve yüksek idi. Yüce saltanatının kapısı tabl ve alem sahiplerinin başvurduğu, eyvanı ve gökleri tutan divanı ise kılıç ve kalem ehlinin toplandığı bir yerdi."

---

* **devr-i rûzigâr**: zaman, dünya; **süvar**: binici; **vegâ**: savaş, kavga; **gam-hârı**: elem ve keder ortağı; **hevâ-dârı**: yâri, dostu; **murg u mûr**: kuş ve karınca; **'ubûr**: hareket; **mübâriz:** kuvvetli, güçlü; **kancaru**: nereye.

Hasan Can:

"Yemek zamanlarını biz söylerdik. Yoksa gözünde manevi gıdaları derlemekten başka bir şey yoktu. Hazine-i Âmire'de bulunan değerli kitapları başından sonuna dek birer kere okumuştu. Sabahlara kadar devam eden meclisi sanki manevi ruhlar durağı idi. En sevinçli günü ve en büyük eğlencesi cihat meydanlarında vuruşmasıydı. Savaşın en kızgın anlarında bile korku bilmez, neşe içinde dolaştığını görenler anlatırdı."

Latîfî:

"Gözü pek, dili fasih, ârif bir padişahtı. Dünyanın problemlerini yakinen bilen biriydi. Öylesine kalben metin, kahraman ve yiğit biri idi ki göğsünü demir bir siper edinip ok gibi düşman üzerine tek başına atılmak, saflar yaran kale döven toplar gibi düşman askerini karşılamak, yanlara değil doğrudan merkeze saldırmak onun yanında caizdi. Şu beyit sanki onun durumunun göstergesi olarak söylenmişti:

Düşman askeri Kaf'tan Kaf'a da olsa
Allah hakkı için o savaştan yüz döndürmem

Osmanlı sultanları arasında hüner, fesahat, anlayışı yüksek ve zeki olmak özellikleriyle tanınmıştır. Öylesine adaletli bir sultandı ki, devrinde adalet isteyen kişinin korkusu mükâfat gününe, hakkı arasat gününe kalmazdı.

Göğe ağmazdı bir mazlumun ahı
Meğer âşıkların dûd-ı siyahı

Zihin ve zekâda temiz yaratılışı, akıl ve anlayışının çokluğu öyle bir seviyede idi ki, çok kurnaz kişiler tarafından dahi asla aldatılamazdı. Küçük ayrıntıları fark edebilen çok zeki kişiler onun yüce huzurlarında bilgisiz ve ebced okuyan çocuk gibi kusurlu kalırdı. Buna rağmen meşveretsiz bir iş işlemezdi.

Heybet ve salabetinden bey ve vezirlerin kalplerine korku salmıştı. Heybetinin şöhreti bütün kâinata, yedi iklim altı yöne yayılmıştı. Bu yüzden her yer, her an bir güvenlik emniyeti içinde, dönemleri Nuşirevan'ın çağına denk bir devirdi. Kısacası saltanat işini ve ic-

rasını bütün insanlara öylesine sevdirmişti ki bütün yaratılmışlar kıyametteki dirilişlerine ve mutlu anlarına dek ona; "Aferin, ne güzel, mübarek olsun" derler.

Sultanlık onun boynuna dikilmiş uygun bir elbise
Padişahlık onun makamına yerleşmiş bir alâmetti."

Mustafa Nuri Paşa:

"Sultan Selim Han bahadır, yönetici, dediğini yapan, âlemin gidişinden haberdar, asabi, heybetli, doğruluktan ayrılmaz, yeteri derecede cömert, konuşması hoş, şanı yüce bir padişah idi."

SELİM HAN PORTRESİ

Yavuz Sultan Selim'e ait küpeli resimler üzerinde tartışmalar olmakta ve bu resmin Selim Han'a değil de Şah İsmail'e ait olduğu ifade edilmektedir. Buna delil olarak da Selim Han'ın bu portrelerinde kulağında küpe, boynunda incili madalyon, sarığında dilimli taç ile gösterilmiş bulunmasıdır.

Osmanlı minyatürlerinden görüldüğü kadarıyla Selim Han, kulağı küpeli bir şekilde resmedilmemiştir. Ayrıca kaynaklarda küpe taktığına dair bir ibareye de rastlanmaz. Bu bilgiler de delillerini kuvvetlendiren hususlar olarak görülür.

Yalnız şunu da ifade edelim ki, Selim Han'ın üzerinde kıyafeti dışında Avrupalı ressamların çizdiği portresi, neredeyse tıpa tıp kaynaklarda anlatılanlara benzemektedir.

Selim Han sakallı değildir. Bıyıkları uzundur. Akıncı bıyığı gibidir. Yüzü yuvarlak ve iri kemiklidir. Minyatürlerle karşılaştırılırsa çok benzediği de görülecektir. Bu hususta Selim Han'ın tahta cülusunu gösteren *Hünernâme*'de Mehmed Bursevi Efendi minyatürüne müracaat olunabilir.

Böyle bir vaziyette Avrupalı ressamlar sadece üzerinde farklı giysi veya alâmetler gösterdiler diye o portre gerçek sahibinden çıkmaz. Kaldı ki bu ressamlar Selim Han'ı görerek değil, Avrupalı tarihçilerin eserlerindeki anlatımlarından yola çıkarak anlama yo-

luyla veya minyatürlerine bakarak çizmişlerdir. Dolayısıyla giysileri ve eşyaları ile iligili hatalar yapmaları normaldir.

Öte yandan Selim Han için çizilen resimleri derhâl Şah İsmail'e yakıştıranlar şahın böyle bir giysisi, küpesi ve başlığı var mı diyerek, en küçük bir araştırmada dahi bulunmazlar. Şayet bulunsalardı ona ait resimlerde de bu tip eşyalara rastlamayacaklardı. Bir şeye daha şahit olacaklardı: O da Şah İsmail'in şemâilinin Selim Han'da çizilen şemâile hiç uymadığı idi. Bunun için *Ahsenü't-Tevarih* (Şah İsmail Tarihi) isimli eserin baş sayfasındaki resme müracaat edebilirler.

Netice olarak Selim Han resimleri üzerinde görülen küpe, kolye ve başlığın ona ait olmadığı açıktır. Bunlar muhtemelen ressamın muhayyilesinden çıkmadır. Asıl portreler ise Selim Han adına çizilmiştir. Ona benzemektedir. Şah İsmail ile de hiçbir alâkası yoktur. Ressamın, çizdiği portreyi Selim Han'a ne kadar benzetip benzetemediği ise ayrı bir tartışma konusudur.

BAZI KISSALARI

Selim Han'ın özelliklerine uygun olarak halk muhayyilesinde ve bazı menakıp kitaplarında ona ait bazı kıssa ve hikâyeler de söylenmiştir. Bunların doğruluğunu kesin olarak delillendirmek mümkün değildir. Ancak birçoğu Selim Han'ın şahsiyetine uygun düştüğünden yalanlanabilir de değildir. Bu itibarla ona yakıştırılan ve hayatına, yaşayışına, fikirlerine uygun düşen nüktelerden birkaç tanesini buraya alacağız.

BÜTÜN DÜNYA BENİM OLSA...

Selim Han'ın şairlerle muhabbetine, celaline ve sonra da merhametine misal olan bir kıssası:

Yavuz Sultan Selim bir gün nasıl olduysa gönül ehli olan Şair Hikmet'e kızmıştı. Padişahın gazabından korkan Hikmet Efendi de, ortalıktan kaybolmuş ve izini kaybettirmişti. Diyâr diyâr dolaşıp yerleşecek yer aradıktan sonra, nihayet Van müftüsünün yanında kâtip olarak çalışmaya başlamıştı.

Aradan zaman geçtikten sonra siniri geçen Selim Han, şairi görmek istemiş; fakat ara ki bulasın... Düşünmüş, taşınmış ve aklına bir fikir gelmiş. O zamanki edebiyat meclislerinde bir âdet... Şairin biri bir mısra söyler, diğerleri de buna daha güzel bir mısra ile karşılık vermeye çalışır. Böylece değişik beyitler ortaya çıktığı gibi şairler de birbirinin üslubunu tanırlar, hangi beyit kimindir anında fark ederler. Hani derler ya: "Üslûb-ı beyan, ayniyle insan"

İşte Selim Han da bu konuda bir yarışma düzenleyerek kendi söylediği mısra'ı en güzel şekilde tamamlayana büyük bir mükâfat vermeyi planlamış. Şüphesiz ki Şair Hikmet de dayanamayıp bu yarışmaya katılacaktır. O vakit; "Onu üslubundan tanırım' demiş. Ardından şu mısra'ı yazmış:

Bütün dünya benim olsa gamım gitmez nedendir bu?

Hemen münâdîler çıkartılmış ve Devlet-i Âl-i Osman'ın her köşesinde padişahın başlattığı yarışma ilan edilmiş.

Tabii katılan çok olmuş. Eli kalem tutanlar padişahın mısrasına bir mısra katıp, saraya göndermiş. Ne var ki padişah hiçbirisini kabul etmiyor ve bekliyormuş.

Van'da bulunan Şair Hikmet, bu hâli işitince, hemen bir tamamlama mısra'ı da o yazmış ve valiye vererek:

"Efendim, bunu padişahımıza sizin adınızla gönderelim" diyerek ısrar etmiş. Vali de kabul ederek mektubu göndermişler.

Van'dan gelen talebi okuyan Selim Han, derhâl valiye şiirin mükâfatı ile bir de ferman göndermiş; "Mükâfatı al, Hikmet'i ise bana gönder!"

Bu hadise ile Yavuz'un başlattığı ve Şair Hikmet'in devamını getirdiği şu beyit edebiyatımızda tevarüs ederek bizlere dek ulaşmıştır:

Bütün dünya benim olsa gamım gitmez nedendir bu?
Ezelden gam turâbıyla yoğrulmuş bir bedendir bu

ŞİİR KİMİN?

Yavuz Sultan Selim'in hafızasının güçlülüğüne olduğu kadar yanında bulunan musahiplerinin parlak zekâsına da işaret eder:

Bilindiği üzere edebiyatımızda şaire câize –bir çeşit mükâfat- vermek sünnet-i Resûl'dür. Peygamber Efendimiz, Ka'b bin Züheyr'in İslamiyet'i kabul ettiği gün kendisini öven ve "Kasîde-i Bürde" denilen şiirini dinlediğinde, üzerinde bulunan hırkasını çıkarmış ve ona hediye olarak vermişti. Bu tebrik ve takdir demekti. Daha sonra İslam milletlerinde şairlere, yüksek mevkilere gelenlere kaftan ve hil'at giydirme gelenekleşecektir. Nâmına eser sunulan hükümdarlar ve devlet adamları bunları yazanlara yüksek câizeler vereceklerdir. Bu durum İslam ülkelerinde, ilim ve sanatın edebiyatın gelişmesinde büyük etken olacaktır.

İşte Selim Han zamanında bir şair, padişahı öven bir kaside yazarak huzuruna çıkmış ve Hasan Can'la beraber bulunduğu bir mecliste kendisine okumuştu. Şair, câizesini beklerken, Selim Han sordu.

"Bu kasideyi sen mi yazdın?"

"Belî sultanım ben kulunuz" Selim Han hiddetlenmişti:

"Canım herkesin bildiği bir şiiri, 'ben yazdım' demeye utanmıyor musun?" Şair şaşırmıştı:

"Hayır sultanım ben yazdım ve ilk defa huzurunuzda okudum"

"Olur mu canım. Bu meşhur bir şiir" Şair: "Hayır sultanım olamaz" deyince Selim Han:

"Öyleyse dinle bakalım!" deyip yirmi otuz beyitlik şiiri aynen okur.

Şair şaşkındır. Ne diyeceğini bilemez hâldedir. "Mümkün değil padişahım" diyerek kekeler. Selim Han "Bana inanmıyorsan istersen Hasan Can da okusun" der.

"Oku bakalım Hasan Can" deyince bu defa Hasan Can da şiiri baştan sona aynen okur.

Şair ter içerisinde kalmış artık. Âdeta; "Yer yarılsa da içerisine girsem" diyerek beklemektedir. Zira câizeden geçmiş, padişahın huzurunda hilekâr pozisyonuna düşmekten büyük bir utanç duymaktadır.

Selim Han şairi daha fazla üzmek istemez; "Üzülme şiirini pek beğendim" diyerek câizeyi iki katı olarak verir ve gönlünü alır.

Meğer Selim Han bir işittiğini hiç unutmuyordu. Hasan Can ise iki defa işittiğinde unutmuyordu.

NASIL?

Selim Han'ın yine yanına aldığı ve seçtiği adamların kıymetini gösteren bir misal...

Mısır seferine çıkdıkları gün kayıkla Üsküdar'a geçerlerken Hasan Can, Selim Han'ın yanındadır. Ne konuşurlar bilinmez amma bir ara boğazın ortasında Selim Han aniden aklına gelmiş gibi sorar:

"Hasan Can yumurta sever misin?" O da tereddütsüz:

"Belî sultanım!" cevabını verir.

Yollar, muharebeler, insanlar, şehirler... Nihayet Mısır seferi biter, İstanbul'a gelirler. İki seneden daha fazla bir zaman geçmiştir. Selim Han ertesi gün için hazırlanan karşılama merasimlerinden sıkıldığı için gece vakti boğazı geçmektedir.

Hasan Can yine yanındadır. Kimbilir bu defa ne konuşmakta veya ne düşünmektedirler. Boğazın yine orta yerine geldiklerinde Selim Han birden bire: "Nasıl?" diye sorar. Hasan Can yine tereddütsüz ve belki ışık hızıyla:

"Rafadan sultanım!" cevabını verir.

Birlikte düşünmek, beraber hissetmek... 'Hem-hâl olmak' denilen şey bu olsa gerek.

SANTRAÇ OYUNU

Yavuz Sultan Selim şehzadeliğinde Trabzon valisi iken Osmanlı Devleti'nin komşusu Safevi Hükümdarı Şah İsmail'in kendileri için büyük bir tehlike teşkil ettiğini yakından anlamış ve bunu defalarca İstanbul'a bildirmişti. Bununla da kalmayıp, İran'ın durumunu ve şahı daha yakından görmek için kıyafet değiştirip, gezici bir derviş gibi gizlice ve tek başına, uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra İran'ın başkenti Tebriz'e gelir. Şah İsmail, satranca pek meraklı ve

oyunun namlı bir ustasıdır. Her gün birkaç parti satranç oynar ve sosyal durumuna bakmadan kim isterse tereddütsüz karşılaşırdı. O güne kadar kendisini mat eden çıkmamıştı. Tabii, şaha olan korkunun da bunda payı vardı. Yavuz da büyük bir satranç ustasıydı. Yollarda gelirken ve Tebriz'de geçirdiği günler içinde Safevi Devleti hakkında öğreneceklerini öğrendikten sonra sarayın yolunu tutar. Oraya varınca şah ile satranç oynamak istediğini söylerler ve içeriye haber verirler:

"Bir garip derviş gelmiş, şahımızla satranç oynamak ister durur" Şah İsmail, bilhassa tanımadığı yabancılarla oynamayı severdi. Yavuz'u hemen kabul eder ve: "Derviş baba... Kanden gelir, kande gidersin?" diye sorar. Derviş baba (!) saygı ile ve onun şivesiyle cevap verir: "Kazvin'den gelürem, şahımın mübarek cemalini görmekliğe gelmişem" Şah: "Yollarda izlerde ne var, ne yoh?" Yavuz: "Şahımun ulu himmeti sayesinde her yerde eman, asayiş ve saâdet olup, cümle kulların ferhunde-hâldir (mutludur)" der. Bu cevaplar şahın hoşuna gider: "Benimle satranç oynamak dilersen, karşıma geç!" Yavuz: "Ben de şahımdan sadece oyun aparmağa gelmişem" diyerek satranç tahtasının başına oturur. İlk oyunda bilerek yenilir. Ne var ki şahtan daha usta olduğu için ikinci oyunda onu mat eder. Şah İsmail, herkesin gözü önünde uğradığı bu yenilgiye fena hâlde sinirlenir. Elinin tersiyle Yavuz'un göğsüne bir sille vurup:

"Bre kongay ışık (serseri derviş) hiç şah olanlar mat olur mu? Tutalum edebin yokmuş, sultanlara riayeti de mi bilmezsin?" diyerek çıkışır. Yavuz, soğukkanlılıkla cevap verir:

"Şahım, danışıklı oyundan evvel haberim olsa böyle etmezdim" Şah İsmail derhâl kendisini toparlar ve:

"Şah olanlar danışıklı oynamaz, var sağlıcakla git" der. Yavuz, saraydan ayrılıp, kaldığı hana gider. Ertesi gün şah, kendisine bir kese içinde bin altın yollar. O günü odasında dinlenerek geçiren Yavuz, ortalık kararduktan sonra dışarı çıkar, karanlıkta saraya sokulup, şahın ata binerken kullandığı binek taşını omuzlar, yerinden oynatarak, keseyi taşın altına koyar ve o geceyi Tebriz'de geçirdikten sonra ertesi sabah erkenden Trabzon'a doğru hızla hareket eder.

Satrançta bir garip dervişe yenilmek Şah İsmail'e ağır gelmiştir. Sonunda onunla bir daha oynayıp, daha da dikkatli davranarak mutlaka yenmeye karar verir. Ayrıca rakibinin yenildiği zaman çok sinirlendiğini gören dervişin kendisini bir daha mat etmeye cesaret edemeyeceğini de ummaktadır. Yavuz'un Tebriz'den ayrılmasından iki gün sonra şah, onu tekrar oyuna çağırmak için kaldığı hana bir haberci yollasa da, kendisinin çoktan ayrılıp gitmiş olduğunu öğrenir. Üstelik ne tarafa gittiğini de bilen yoktur. Ancak, evvelce kendisi Kazvin'den gelmiş olduğunu söylediği için hemen o tarafa doğru hızlı süvariler çıkarılır; ama bunlar da genç şehzadeye rastlayamadan geri dönerler. Onu ne tanıyan, ne bilen, ne de gören vardır. Ancak şahın hademelerinden biri şehzadeyi o vakit tanımıştır. Bunu, şahın yakınlarından birinin yanında ağzından kaçırır. Şah İsmail onu hemen huzura çağırtır ve:

"Benimle satranç oynayan Şehzade Selim imiş, doğru olup mu?" diye sorar. "Belî şahım. Evvelce Trabzon'da idim ve onu gördüm."

"Peki ya bana neden haber etmedin?"

"Şehzadenin mehâbeti mâni olup, cesaret edemedim."

Uzun bir maceradan sonra 24 Nisan 1512 günü tahta geçen ve 23 Ağustos 1514 günü Çaldıran'da Safevi ordusu bozan Selim Han, Tebriz'e girmiştir. Şahın sarayının önüne vardığında sırtını saray tarafına verip dört bir yanı gözden geçirdikten sonra yanında bulunan devlet erkânının yüzlerine bakar. Sonunda Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'ya:

"Şu kapı eşiğinde, şahın ata bindiği taşın altına kendi elimle bin altın koymuştum, helal malımdır. O altınları sana ihsan ettim. Taşı kaldırıp al" der. Padişahın bu emri üzerine orada bulunanlar şaşırırlar. Çünkü Yavuz Sultan Selim Han'ın daha önce Tebriz'e geldiğini kimse bilmez. Bir an tereddüt geçiren Osman Ağa atından iner ve taşın yanına varıp, altını yoklayınca hakikaten tam ayarlı bin altın bulur. Kese çürüdüğü için altınlar dağılmıştır. Hemen altınları mendiline doldurur ve padişahın üzengisi hizasına gelip

elini öper. Durumu daha sonra öğrenen devlet erkânı, Yavuz'un daha şehzadeliğinde İran'ı fethetmeyi planladığını anlarlar.

Bu vak'a Selim Han'ın şehzade iken sancağını izinsiz terk etmesi uygun olmadığı ve son derece tehlikeli bir hareket olduğu için akla uygun görünmemektedir. Ancak Solakzâde tarihinde bu hadise, 'bazı tarihlerde yazılıdır' denilerek aynen kaydolunmuştur.[261] Selim Han'ın şahsiyeti ve kişiliği göz önüne getirildiğinde ise insan şaşırmamaktadır.

SON PEYGAMBER KILAVUZ!

Selim Han'ın Mısır seferine gidişinde pek çok manevi işaretler alınmıştı. Bunların büyük kısmı kaynaklara yansımıştır. Şu hadise ise ana kaynaklarda yer almasa da Selim Han'ın dinî yönüne ve Mısır seferinin ilahi işaretlerine uygun düşmektedir.

Bütün kuvvetleriyle Gazze'de toplanan Osmanlı ordusu eksikliklerini tamamladıktan sonra Sîna Çölü'nü (Tih Sahrası) aşmak üzere 9 Ocak 1517 günü yürüyüşe geçmişti. Artık geniş ve kumlu sahaya girilmişti.

Yine bir gün çölde, kızgın kumlar üzerinde yol alınıyordu. Bir ara Yavuz Sultan Selim atından indi ve yaya olarak yürümeye başladı. Bunu gören devlet erkânı ve süvari birlikleri de atlarından inerek yaya olarak yürümeye başladılar.

Yaşlı vezirler ve devlet erkânı bunalmaya, yıkılmaya başlamış, yol alamaz hâle gelmişti. Ancak Yavuz'a; "At bin" demek ise kimin haddineydi!

Sonunda Kemalpaşazâde'den rica ettiler. Büyük âlim padişahın yanına gelerek:

"Sultanım galiba Mısır'a tek başınıza varmaya niyetlisiniz. Bu gidişle asker kullarınız ve devlet adamlarınız helâk olacaklar" deyince, Selim Han mütevazı bir şekilde ve zor duyulur bir sesle:

"Hocam, önde Peygamber Efendimiz yaya yürürken ben nasıl ata binebilirim?"

Kemalpaşazâde'nin dizlerinin bağı çözülmüştü. Yürümeye devam ettiler.

Bir müddet sonra Selim Han'ın ata binmesiyle ordu ve devlet adamları da atlarına binerek rahatladılar.

Muhtemelen kalp gözüyle Resulullah Efendimiz'i gören Selim Han'ın nazarından bu görüntü kaybolmuştu. Ardından yavaş yavaş başlayan yağmur giderek sağanak hâlini aldı. Yıllardır yağmur yüzü görmeyen Sîna Çölü'nün kaygan kumları sertleşmiş ve yürümek kolaylaşmıştı.

Herkes; "Resulullah Efendimiz'in bereketi" diyerek hamd ü sena ediyor ve bu durumu da Mısır'ın fethine bir müjde olarak görüyorlardı.

DOST AZ OLUR!

Selim Han'a atfedilen bir dörtlük vardır. Soldan sağa ve yukarıdan aşağıya aynı okunan bu dörtlüğün şaha yazıldığı söylenir ise de bunu doğrulayacak bir bilgi yoktur. Kaldı ki şiirin aslında da 'Şahım' sözcüğü olmayıp yakıştırmadır. Kıta şu şekildedir.

Sanma sakın / herkesi sen / sadıkâne / yâr olur
Herkesi sen / dost mu sandın / belki ol / ağyâr olur
Sadıkâne / belki ol / yâr olur / serdâr olur
Yâr olur / ağyâr olur / serdâr olur / dîdâr olur

MERSİYE

Bu büyük cihangirin ani ölümü devrin eşsiz ilim adamlarından Kemalpaşazâde'yi derinden sarsmış ve onun adına aşağıdaki muazzam mersiyeyi kaleme almıştır.

Çözdi saç açtı baş tuğ u alem
Bükdi bil dökdi yaş tığ u kalem
Kana boyandı bayrağın yüzi
Beli büküldi yayun oldı hâm
Urdı göksini gök gök eyledi mâh
Oldı yıldızların gözi pür-nem
Şafak ol denlü dökdi kanlu yaş kim

Dâmen-i çarhı eyledi pür-dem
Subh-dem derdile bir 'âh' itdi
Kim söyündürdi mâh şemin o dem
Giceden dehr giydi kara palas
Tutdı şâh-ı cihan içün mâtem
Nice şeh mihr-i âsumân-dergâh
Nice sultan meh-i nucûm-haşem
Azmde mihridi hazmde sipihr
Rezmde Rüstem idi bezmde Cem
Çarh-ı bî-rahm ana bir zahm
Urdı ki bulmadı kimseler merhem
Gör ne acıyla eyledi teslim
Cân-ı Şirin'i Hüsrev-i âlem

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Kaldı yerli yerinde hayl-ü-sipâh
Yalınuz eyledi sefer ol şâh
Bunca yüzbin nûkerden ve kuldan
Birisi olmadı ana hem-râh
O gice kim yıkıldı serv-i sürûr
Vâki oldı bu vakia nâ-gâh
Göğe çıktı yir ehlinin âhı
Düd-ı âhiyle toğdı rûzen-i mâh
Beli bükildi pir-gerdûnun
Mâder-i dehr itdi derd ile âh
Âhiyle boyandı rûy-ı cihân
Döndi zengi yüzine oldı siyah
Bürüdi yer yüzini gözyaşı
Göğe çıktı figân u nâle vü âh

Bağrı oldı delü delük otağun
Kara çul giydi hayme vü hargâh
Çoktan urmuşdı terkini tâcun
Tahtını dahi itdi terk ol şâh

Oldı zâil irüb zalâm-i adem
Nûr-ı hurşid-i felek u zill-i ilâh

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Bezm eyvânınun Süleymânı
Rezm meydânınun Nerimânı
Dâsitânı okunsaydı anun
Kim anar idi Pür-i Destânı
Tahtına çıksa tutsa divânı
Heybet alurdı görse div anı
Nice sâhib-kırandı ol kim
Bir kuluydı Mısır sultânı
Bendesiydi şimdi Tatarun
Deşt-i Kıbçak ilindeki hânı
Bunca yıllardır intizar çeküb
Göz açub gözleridi devr anı
Erdi anir-bahâr-ı devleti lîk
Gül gibi taze geçdi devrânı
Gülşen itmişdi külhân-ı dehri
Yiri olsun cihan gülistânı
Hani ol leşker temâşâyı
Hani ol kişver-sahâ hani
Kani ol şah deya âh itsün
Yaş yirine karaciğer kanı

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Azmde nev-civân hazmde pîr
Sâhibü's-seyf ü sâibü't-tedbîr
Hem saf-ârâydı vü hem Âsaf-rây
Ne vezir isteridi vü ne müşîr
Eli şîmşîr idi dili hançer
Nizeydi kolı vü parmağı tîr
Az müddetle çoğ iş itmişdi
Sâyesi olmuşdı âlem-gîr

Şemsi asr idi asırda şemsin
Zıllı memdûd olur zamanı kasîr
Tâc u tahtile fahreder beyler
Fahrederdi anunla tâc u serîr
Gönli ol surda buldı sürûr
Ki çala çağırıdı tîğ u nefîr
Rezm işinde ve bezm işinde
Görmedi pîr-i çarh ana nazîr
Çıksa eyvân-ı bezme mihr-i münîr
Girse meydân-ı rezme şir-dilîr
Olıcak dârugir ol şîri
Ansun ve kanlar ağlasun şimşîr

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Çarh kendüsün itdi zîr ü zeber
Meğer irdi kulağına bu haber
Ki kodı dîde ter cihan halkun
Huşk-leb gitdi şâh-ı bahr u berr
Kân-ı ihsân u âsumân-ı kemâl
Cân-ı halk u cihân-ı fazl u hüner
Server-i meh külah u mihr-efser
Kayser-i Cem haşem ü Sikender-der
Dûr olmuşdı cevr-i deycûri
Nûr-ı adliyle tolub heb kişver
Çekmişdi elin yinine kılıç
Diline kendüde tutub hançer
Sarsar-ı berg-rîz-i mevt itdi
Gül gibi ömr defterin ebter
Bu musibetle oda yandı cihan
Dûde boyandı kumbet-i ahdar
Hâk yırtar yüzin döker yaş âb
Yâd hayran gezer yanar Âzer
Mihr ü mehden elinde iki taş
Turmadan sînesini çarh döğer

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Gökde ebr-i bahar ağlar anı
Yaş döküb zâr zâr ağlar anı
Berf ü bârân döküldürür feleğin
Gönlü gözü yanar ağlar anı
Yağmur olub yağar gözi yaşı
Akçak ruzigâr ağlar anı
Kara giymiş sehâb-ı muzlimden
Gök olub sevk-vâr ağlar anı
Taht muciyle sînesini döğüb
Acıyla bahâr ağlar anı
Gözleri yaşı çeşmeler olmuş
İnleyib kûh-sâr ağlar anı
Ne kadar taş bağıluysa dahi
Aksa bir-ihtiyâr ağlar anı
Akıdub gözyaşını taşlarla
Döğünüb cûybâr ağlar anı
Çeşmeler dahi yaş dökür durmaz
Her kimin çeşmi var ağlar anı
Türk ü Rûm u Arab u Acem ü Deylem
Türkman u Tatar ağlar anı

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ

Gül-i gülzâr-ı mülk soldı hemi
Cûybâr-ı kerem soğuldı hemî
Zulmet-i mâtem içre kaldı cihân
Mihr-i burc-ı şeref tutuldı hemî
İnledi derdile zemîn ü zamân
Gâm-ı mâtem cihana toldı hemî
Lâle yüzin ciğer kanıyla yuyub
Saçlarını benefşe yoldı hemî
Seyl-i tûfan-ı merg irüb nâgâh
Sedd-i İskenderi bozuldı hemî
Cân-ı âlem cihânı terk itdi

Cism-i dünya zübûl buldı hemî
Âkıbet hilkat-ı latîfinden
Hilat-ı âfiyet soyuydı hemî
Nûş yerine işinün câmı
Nîs ü pür zehr-i kahr toldı hemî
Âh u zârıyla toldı şehr ü diyâr
Şehriyâr-ı zemâne öldi hemî
Rûm u Şâm u Arab u Acem şâhı
Öldi emri tamam oldı hemî

Öldi Sultan Selim hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ
Hayf Sultan Selim'e hayf ü diriğ
Hem kalem ağlasun ana hem tiğ[262]

AÇIKLAMA:

Tuğ ve bayrak başın açdı, saçın çözdü. Kılıç ve kalem belin bükdü, yaşın dökdü.

Bayrağın yüzü kana boyandı. Yayın beli büküldü, eğri büğrü oldu.

Ay göğsünü döğerek gömgök (mora yakın mavi, mosmor) eyledi. Yıldızların gözü nemlendi.

Şafak o derece kanlı gözyaşları dökdü ki feleğin eteğini baştanbaşa kan eyledi.

Sabah vakti derdile öyle bir ah etti ki ol anda ayın ışığını söndürdü.

Zaman geceden kara giysisini giydi ve cihan şahı için mateme durdu.

Öyle şah ki gökyüzü dergâhının güneşi ve öyle sultan ki yıldızların hizmetkârı olduğu ay gibi idi.

Gayret ve kararlılıkta güneş, sağlam iş yapmada gök gibiydi. Savaşta Rüstem ve mecliste Cem gibi idi.

Merhameti olmayan felek ona bir yara açtı ki kimseler merhemini bulamadı.

Gör ki âlemin Hüsrevi ne acıyla şirin canını teslim eyledi.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Atları ve askerleri yerli yerinde kaldı. Ol şah seferini yalnız eyledi.

Bunca yüz bin hizmetkâr ve kuldan birisi dahi ona yoldaş olmadı.

Ansızın bu vaka meydana geldi ve sevinç selvisi o gece yıkıldı.

Yer ehlinin âh u figanı göğe çıktı. Bu sebeple ay günleri âh dumanıyla doğdu.

Acuze dünyanın beli büküldü. Zamanın anası derd ile âh etti.

Cihan yüzü acısıyla boyandı da zenci çehresine dönerek siyah oldu.

Yeryüzünü gözyaşları bürüdü, ah ü vah ile iniltiler göğe çıktı.

Otağının bağrı/perdeleri delik delik oldu. Haymesi, çadırı kara çul giydi.

Tacını terk edeceğini çoktan anlamıştı. Tahtını dahi terk etti ol şah.

Allah'ın halifesi ve felek güneşinin nuru bir anda yokluk karanlığı erişip gözden kayboldu.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Ziyafet divanının Süleyman'ı ve savaş meydanının Neriman'ı idi.

Şayet onun destanları okunsaydı. Diğer destanları kim anardı?

Tahtına çıkıp divan kurduğunda onu dev görse, heybetine kapılır çarpılırdı.

Her zaman başarı ve üstünlük kazanan öyle bir padişahtı ki Mısır sultanı onun bir kuluydu.

Tatarın Deşt-i Kıpçak içindeki hanı şimdi onun bir bendesi, kölesiydi.

Bunca yıllardır devir hasretle göz açıp onun gelmesini beklerdi.

Gerçi devleti bahar mevsimi gibi erdi ise de zamanı taze gül gibi çabucak geçti.

Bu dünya cehennemini gül bahçesi eylemişti. Yeri, mekânı cihan gülistanı olsun.

Hani ol askeriyle gezen ve hani ol ülkeler açan cihangir hani?

Hani ol şah diye ah edecek ve yaş yerine karaciğer kanı dökecek nerede?

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Gayret göstermekte taze bir yiğit karar vermekde tecrübeli bir ihtiyardı. Kılıç sahibi ve tedbirde isabetliydi.

Hem asker saflarını süsleyendi hem de düşüncesi Asaf gibi yerinde idi. Bu sebeple ne vezir ne de müşir ister idi.

Eli keskin kılıç dili hançer gibi idi. Kolu mızrağa ve parmağı oka benzerdi.

Az zamanda nice işler etmişti. Gölgesi bütün âlemi tutmuştu.

Asrının güneşi idi. İkindi vaktinde güneşin gölgesi uzun fakat zamanı kısa olur.

Beyler tac ve tahtıyla övünürler, fakat tac ve taht onunla övünürdü, kıvanç duyardı.

Gönlü şol düğünlerde neşe bulurdu ki onu kılıç ve boru ile (cihada) çağırsınlar.

Cenk işinde ve neşe meclisinde, koca felek onun bir benzerini görmedi.

Ziyafet meydanına çıksa nurlu bir güneş, savaş meydanına girse yiğit arslan olurdu.

Harb ve kavganın arslanı ölünce, kılıç kanlar ağlasın ve onu ansın, yad etsin.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Felek kendisini yerlere attı. Meğer kulağına onun ölüm haberi gelmişti.

Cihan halkını gözyaşı içinde bıraktı. Denizlerin ve karaların şahı dudağı kurumuş bir şekilde gitti.

Olgunluk ve mükemmelliğin en yükseği ve ihsan sahibi hani? Fazilet ve hünerde cihan değer halkın canı hani?

Külahı ay ve tacı güneş olan padişah. Öyle bir sultan ki Cem ve İskender hizmetkârı olabilir.

Zulüm ve karanlık onun devrinde uzak olmuştu (yok olmuştu). Memleket hep adalet nuru ile dolmuştu.

Kılıcını elin kınına çekmiş, dilini kendinde hançer etmişti.

Ölüm yaprak döken fırtına misali, gül gibi ömür defterini kapadı.

Bu musibetle cihan ateşe yandı. Yeşil kümbet dumana boyandı.

Toprak yüzünü yırtar su yaş döker, Yad hayran gezer Azer ateşe yanar.

Ay ve güneşden aldığı iki taşla zaman durmadan sinesini döver.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Gökde bahar bulutları yaş döküp zar zar ona ağlar.

Kar ve yağmur dökerek feleğin gönlü ve gözü yanar ona ağlar.

Gözyaşı yağmur olup yağar zaman ona ağlar.

Karalar giyinmiş karanlık bulutlar, gökyüzünde gezerek ona ağlar.

Taht mucıyla sinesini döğerek acı içerisinde ona ağlar.

Gözleri (dereleri) devamlı akan çeşmeler gibi olarak, inleyen dağlar ona ağlar.

Ne kadar taş bağırlı dahi olsa hiç ağlamamış bir ihtiyar ona ağlar.

Gözyaşını taşlarla akıtıp, döğünür ırmaklar ona ağlar.

Çeşmeler dahi hiç durmadan gözyaşı döker, her kimin gözü var ona ağlar.

Türk, Rum, Arab, Acem, Deylem, Türkmen ve Tatar ona ağlar.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

Memleket bahçesinin gülü soldu. Kerem ırmakları kurudu.

Cihan matem içerisinde kaldı. Şeref burcunun güneşi tutuldu.

Zemin ve zaman derdile inledi. Cihana elem ve üzüntü doldu.

Lale yüzünü ciğer kanıyla yıkadı. Menekşe saçlarını yoldu.

Ansızın ölüm tufanının seli erişti. İskender'in seddi yıkıldı.

Âlemin canı cihanı terk etti. Dünya kurudu ve soldu.

Sonunda latif cisminde afiyet libası, elbisesi çıkarıldı.

Şerbet yerine kadehi zehr ü kahr ile doldu.

Anadolu, Şam, Arab ve Acem şahı idi. Öldü ve işleri tamam oldu.

Eyvah ne yazık ki Sultan Selim vefat etti. Ona hem kılıç hem de kalem ağlasın.

RIHLET

Bir gün çalındı nevbet-i takdîr rıhlete
Ukbâda yol göründü Hudâ'dan bu dâvete

Doldukça doldu gözleri eşk-i firâk ile
Kudretlü padişah vedâ etti millete

Tevhîd maksadıyla geçirmişti ömrünü
Ref' etti ermeganını dergâh-ı vahdete

Râyât-ı gölgesinde fedâ-yı hayat eden
Ervâha pîşdâr olarak girdi cennete

Yekser riyâz-ı huld-i berîn oldu cilvegâh
Her cenkten getirdiği binlerce râyete

Dîdâr-ı Fahr-ı Âlem'i görmekti gayesi
Gark-ı huşû' çıktı huzûr-ı Risâlet'e

Alnından öptü fahrederek Fahr-ı Kâinât
Şâbâş sundu sarf edilen bunca himmete

Dîvân-ı Hak'da mağrifet-i Kirdigâr'dan
Şayeste gördü cürm ü günâhın şefâate

Dûr olmasıyla böyle büyük padişahdan
Gark oldu nâs matem-i bî-hadd ü gâyete

Yer yer misâl-i bîd-i hazân oldu tuğlar
Sultan Selîm'e girye-künân oldu tuğ[263]

II. BAYEZİD HAN

1 Bu karışıklıklar için bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, III, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999, c. III, s. 185-187; *Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, Topkapı Sarayı 1416, s. 1.

2 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 188.

3 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 191.

4 İbn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997, s. ?; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 194-195.

5 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 196.

6 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 17.

7 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 18-21; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 198-202.

8 *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, haz. Halil Ersoylu, İstanbul 1981, s. 68.

9 "Sehi Bey Tezkiresi", *Heşt Behişt*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1998, s. 53.

10 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 24.

11 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 211-212.

12 *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, s. 20.

13 Cem Sultan'ın maiyyetinde otuz kişi varken Rodos'tan satın aldığı iki Türk esiri ile otuz iki olmuştur. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. II, s. 170.

14 Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Zuhuri Danışman, İstanbul 1972, c. V, s. 102-104.

15 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 220.

16 *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, s. 60-61.

17 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 226.

18 *Solakzâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, 1, Ankara 1989, s. 393; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 231; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, yay. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1984, c. 3, s. 864.

19 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 233.

20 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 233.

21 *Solakzâde Tarihi*, 1, 394.

22 Cem Sultan'ın ölümü ile ilgili çeşitli rivayetler için bkz. *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 231-232; İbn Kemal, VIII. Defter, s. 144; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 3, s. 863-864; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 173-174. N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, c. 2, s. 209.

23 *Solakzâde Tarihi*, 1, s. 394.

24 *Latifi Tezkiresi*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1990, s. 231-232.
25 Bkz. Zeki Arıkan, *Tarih Günlüğü*, İstanbul 2002, s. 136.
26 Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, c. 3, s. 172-173.
27 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 235.
28 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 144.
29 N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, s. 207-208; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 3, s. 864-865.
30 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 68-70; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 236-238.
31 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 73.
32 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 239; İbn Kemal, VIII. Defter, s. 74-75.
33 Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âli Bey neşri, İstanbul 1332, s. 227.
34 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 240-242; Aşıkpaşazâde, s. 227-228.
35 Osmanlı Memlük mücadelesinin siyasi sebepleri için bkz. Şehabeddin Tekindağ, "II. Bayezid devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi, İlk Osmanlı Memlüklü Savaşları (1485-1491)", *Belleten*, c. XXXI, sy. 123, Ayrıbasım, Ankara 1967, s. 347-349.
36 İbn Kemal, VIII. Defter.
37 *Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, s. 353-355.
38 Aşıkpaşazâde, s. 231.
39 Aşıkpaşazâde, s. 233-234.
40 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 256-259.
41 *Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, s. 361-365.
42 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 270-271; Aşıkpaşazâde, s. 240; *Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, s. 372.
43 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 285-287.
44 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 289-292; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, s. 234-235.
45 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 175.
46 Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 144-150. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, s. 226-227.
47 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 271-272.
48 Bazı kaynaklar padişahın seferin daha başlangıcında, aslında hedefinin Arnavutluk olduğu Macar seferinin ise bir oyalama taktiğinden ibaret bulunduğunu belirtmektedir. Nitekim Kapudan Sinan Paşa bu maksatladır ki üç yüz parça gemi ile Arnavutluk kıyılarından Avlonya sahillerine gönderilmişti. Bkz. Âli, *Künhü'l-Ahbar*, Nuruosmanîye Kütüphanesi, nr. 3406, vr. 191a; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 273; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2, s. 226.
49 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 127-128.
50 Osmanlı kaynaklarının kalenderi Kızılbaş olarak göstermelerine karşın (bkz. *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 275; İbn Kemal, VIII. Defter, s. 128) Jorga tarihinde ise Arnavutluk'taki son seferde her şeyini kaybeden, eşkıya ve kâtil diye adlandırılan İvan Bey'in yandaşlarından biri olarak gösterilmektedir. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, s. 243.

51 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 128. Âli, İskender Paşa'nın saldırganın göğsüne kılıçla vurarak yere yuvarladığını (*Künhü'l-Ahbar*, vr. 190b); İdris-i Bitlisî ise dervişe ilk darbeyi indirenin Aydın isimli birisi olduğunu söylemektedir. (*Heşt Behişt*, Sadi terc., Topkapı Sarayı ktb, nr 196, vr. 203a.).

52 Saldırının olduğu tarih, Safevi dervişlerinin hem Anadolu'da ve hem de Rumeli'de teşkilatlanmaya başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla suikast, Osmanlı ülkesini karıştırmak isteyen Safevi dervişlerinin planlı bir hareketi olarak düşünülebilir.

53 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 275.

54 Aşıkpaşazâde, s. 8.

55 Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nde Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, sy. 22, Ankara 1964, s. 7-10.

56 Arif Koday, Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağı, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2001, s. 11.

57 Abdülkadir Özcan, "Akıncı", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 249.

58 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı'nın Atlı Komandoları Akıncılar", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sy. 21, Kasım 1995, s. 15.

59 Yaşar Gökçek, *Türk İmparatorluk Tarihinde Akıncı Teşkilatı ve Gazi Mihal Oğulları*, Konya 1997, s. 109.

60 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1993, s. 37.

61 Koday, *Akıncı Ocağı*, s. 12-14.

62 Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul 2002, s. 314.

63 Koday, *Akıncı Ocağı*, s. 29-41.

64 Aşık Çelebi, *Meşâiru'ş-Şuara*, haz. Filiz Kılıç, Ankara 1994, s. 482.

65 Hammer (c. 4, s. 976) ve Uzunçarşılı (*Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 209) Mihaloğlu Ali Bey'in de esirler arasında bulunduğunu ve savaş sonrasında kurşunla idam edildiğini yazarlar. Oysa Kemalpaşazâde, Mihaloğlu Ali Bey'in bu seferin öcünü almak üzere Macaristan'a yine akınlarda bulunduğunu ve ol diyarı yakıp yıktığını belirtmekte ve nihayet:

Dokuz yüz beşde iken sâl-ı Hicret
Mihaloğlu Ali Bey itti rıhlet

ifadesiyle h. 905'de (1499) vefat ettiğini yazmaktadır. (Bkz. İbn Kemal, VIII. Defter, s. 130, 233).

66 Bakara Suresi'nin 249. âyeti.

67 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 284-285.

68 Venedikliler özellikle donanma gücüne çok güveniyorlardı. Osmanlılara karşı girişecekleri savaş müzakere edilirken Venedik devlet reisinin mücadeleden uzak durmak ve vergi vermek suretiyle barış yapmak isteğine karşı beyleri itiraz etmiş ve

bunlardan birisi; "Sen yerinde otur, askerle beni gönder, varayım deniz yüzünden gelen düşmanın işini tamam edeyim" demişti. Bkz. İbn Kemal, VIII. Defter, s. 179.

69 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 297-298.

70 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 179.

71 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 185.

72 Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, haz. O. Şaik Gökyay, İstanbul 1973, s. 29-30.

73 *Solakzâde Tarihi*, 1, 418-419; *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 303-305; İbn Kemal, VIII. Defter, s. 186-190.

74 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 190.

75 *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, s. 31.

76 *Tâcü't-Tevârih*, III, s. 307-308.

77 Aşıkpaşazâde, s. 259.

78 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 3, s. 993.

79 İsmet Miroğlu, II. Bayezid Devri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 10, İstanbul 1989, s. 265-266.

80 Endülüs Emevilerinin bu serüveni için bkz. Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 211-216.

81 Salih bin Şerif, *Endülüs'e Ağıt*, haz. Sezai Karakoç, İstanbul 1967, s. 29-35.

82 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 200-201.

83 İbn Kemal, VIII. Defter, s.145.

84 Cevat Ülkekul, *Büyük Türk Denizcisi Kemal Reis*, İstanbul 2007, s. 54-57.

85 Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 6605, vr. 7b.

86 İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, c. 25, s. 226-227.

87 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 225-229; Tansel, *II. Bayezid*, s. 240-245.

88 Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, 1954, sy. 9, c. 6, s. 56.

89 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 261-262.

90 Şehzade Sultan Mahmud mersiyesinin tamamı için bkz. *Necati Beğ Divanı*, haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992, s. 125-128.

91 Tansel, *II. Bayezid*, s. 248.

92 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", sy. 9, s. 63-66.

93 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1018-1020; *Solakzâde Tarihi*, 1, s. 445-446.

94 Şakulu'nun bu çarpışmada ölmeyip İran'a kaçtığı da rivayet olunmaktadır. Ancak İran'a giderlerken bu ülkeye ait bir kervanı vurup, halkını öldürdükleri nedeniyle şah tarafından cezalandırılmışlardır. Bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", sy. 9, s. 72-73.

95 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", sy. 9, s. 72-73; Tansel, *II. Bayezid*, s. 253-257; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 230-231.

96 İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, Veliyyüddin Efendi nr. 2447, v. 3b. Çağatay Uluçay da Şehzade Korkud'un oğlunun olmayışı onun padişah olmasını

zorlaştırıyordu ("Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", sy. 9, s. 57) derken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Bey şehzadenin iki kızı ile birlikte ismini vermediği bir de oğlunun olduğunu belirtir. (Bkz. *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 251).

97 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 123-124.

98 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, sy. 10, s. 120-121.

99 Sâd Suresi'nin 26. âyeti.

100 Halk arasında Bayezid Han'ın oğlu Selim'e saltanatını terk ederken beddua ettiği gibi yanlış kanaatler varsa da kaynaklarda bunu doğrulayacak bir bilgi yoktur. Bayezid Han, oğluna çeşitli nasihatler ile ve dualar ederek tahtı terk etmiştir. Bkz. *Solakzâde Tarihi*, 1, s. 467-468; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 94-97.

101 Hayrullah Efendi, c. 5, s. 141-143.

102 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 107-109.

103 Mustafa İsen-A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997, s. 44-45.

104 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul 1997, s. 449.

105 *Latifî Tezkiresi*, s. 72.

106 Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, s. 449.

107 *Latifî Tezkiresi*, s. 131.

108 *Latifî Tezkiresi*, s. 150.

109 *Sehi Bey Tezkiresi*, s. 155-156.

110 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1031.

111 *Solakzâde Tarihi*, 1, s. 474.

112 *Divân-ı Adlî*, Millet Kütüphanesi, nr, 274, vr.1b.

113 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 106-107.

114 Andrea Gritti elçilikle Osmanlı sarayına gelmiş olup daha sonra Venedik docluğuna kadar yükselmiştir. Bkz. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1029.

115 *Sehi Bey Tezkiresi*, s. 52.

116 *Necati Beğ Divanı*, s. 96-98.

YAVUZ SULTAN SELİM HAN

117 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, sy. 11, s. 190-191.

118 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 159-160.

119 Celal-zâde Mustafa, *Selim-name*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 330.

120 Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 20-22.

121 Rumlu Hasan, *(Ahsenü't-Tevârih) Şah İsmail Tarihi*, çev. Cevat Cevan, Ankara 2004, s. 74. Safevilerin dinî fikirleri için ayrıca bkz. Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002, s. 48-66.

122 *Şah İsmail Tarihi*, s. 102-103.

123 *Şah İsmail Tarihi*, s. 149-150.

124 Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu*, s. 24.

125 Angiolello (A Narrative of Italian Travels)'dan naklen Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu*, s. 24. Ayrıca bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, Fatih Kütüphanesi, Nr. 4221, vr. 30a-b.

126 İbn Kemal, VIII. Defter, s. 274.

127 Celal-zâde Mustafa, s. 264-266.

128 Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, c. XVII, sy. 22, İstanbul 1968, s. 52-53.

129 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. 6401; Ayrıca bu fetvanın tamamı için bkz. Tekindağ, "Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", s. 54-55.

130 Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, İzmir 1987, s. 73-74.

131 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 176; *Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, s. 74; Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, Nuruosmaniye Kütüphanesi,. Nr. 31, vr. 92b.

132 Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu*, s. 36.

133 Jean-Louis Bacque Grammont, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safeviler", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 208.

134 Nitekim Tokat'ın 1455-1574 yılları arasındaki idari ve iktisadi durumunu araştırırken 1455'de tahmini on beş bin olan nüfusunun 1485'te sekiz binlere düştüğünü ve hâne oranında %42'lere varan bir azalma meydana geldiğini tespit etmiştim. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Uzun Hasan kuvvetlerinin bu bölgede gerçekleştirdiği korkunç kıyım ve talan hareketi idi. (Ahmet Şimşirgil, Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 75-76). Dolayısıyla Selim Han bu kadar büyük bir kıyıma girişecek olsa tapu-tahrir defterlerine mutlaka yansıması gerekirdi.

135 Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, İstanbul 2005, s. 50.

136 Hatta Şah İsmail'in tarihçisi Rumlu Hasan dahi suçu, bölgede bozgunculuk çıkaran, yıkımlara neden olan ve Tokat'ı yakıp yıkan Ustacaluoğlu ile Nur Ali Halife'de gösterir. Bkz. *Şah İsmail Tarihi*, s. 177.

137 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 256.

138 Celal-zâde Mustafa, s. 129

139 Şükri-i Bitlisî, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997, s. 139.

140 İmamlardan rivayet edilmiştir: "Salı günü sefere başlanmaz" diyen Şah İsmail, Selim Han'ın Salı günü sefere çıkışını kendisi için bir uğur kabul etmiştir. Selim Han ise bu değerlendirmeye karşılık olarak: "Bu ehl-i İmana göredir. Allah'ın yardımı ile Rafizîler üzerine yürüme gününü salı olarak kararlaştırdım. Allah'ın lütfu ile saadeti bana, uğursuzluğu onlara olur inşaallah" demiştir. Bkz. *Haydar Çelebi Ruznamesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul. s. 43-44; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 177-180.

141 Selim Han'ın Edirne'den hareketi ile birlikte İstanbul'a varışı ve devamında belirtilen tarihler, kaynakların her birinde bir iki gün değişiklik arz etmektedir.

142 Celal-zâde Mustafa, s. 131.

143 Celal-zâde Mustafa, s. 362-365. Ayrıca özet veya bazı farklılıkları ile bkz. *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 43-44; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 177-180.

144 Celal-zâde Mustafa, s. 366.
145 Celal-zâde Mustafa, s. 367.
146 Şükri-i Bitlisî, s. 148.
147 Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 1969, s. 43.
148 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 186; *Haydar Çelebi Ruznamesi*, s. 44; Celal-zâde Mustafa, s. 368-369.
149 Celal-zâde Mustafa, s. 369-370.
150 *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 47.
151 Celal-zâde Mustafa, s. 370; Şükri-i Bitlisî, s. 150.
152 Şükri-i Bitlisî, s. 155.
153 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 188-189; Celal-zâde Mustafa, s. 372; Şükri-i Bitlisî, s. 152-153.
154 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1067; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 267-268.
155 Bu söyleşi için bkz. Şükri-i Bitlisî, s. 162-171; *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, haz. Kayhan Atik, Ankara 2001, s. 206-213.
156 Tarih-i Al-i Osman, haz. Mustafa Karazeybek, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 264-266.
157 İbn Kemal, IX. Defter, v. 133a. Ayrıca bkz. Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 390.
158 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 205.
159 Savaşın genel safahatı için bkz. *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, s. 213-216; İbn Kemal, IX. Defter, v. 133a-135b; Celal-zâde Mustafa, s. 378-380; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 201-209.
160 Celal-zâde Mustafa, s. 152-153, 380-382.
161 Celal-zâde Mustafa, s. 152. Taclı Hatun Vidin Sancakbeyi Mesih Bey'in eline esir düşmüş ve harp ganimeti olarak bütün mücevheratını Mesih Bey almıştır. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Şah İsmail'in zevcesi Taclı Hanımın Mücevheratı", *Belleten*, c. XXIII, sy. 92, Ekim 1959'dan ayrıbasım, s. 611-619.
162 Tekindağ, "Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", s. 75; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 541.
163 Celal-zâde Mustafa, s. 390.
164 *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297, s. 375-376.
165 Şükri-i Bitlisî, s. 215.
166 Gerçekten de oğlu Süleyman tahta çıktıktan sonra yasaklanan ipek ticaretini serbest bırakacağı gibi müsadere edilen malları da sahiplerine iade edecektir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, İstanbul 1992, s. 13.
167 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 215-216.
168 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 246.
169 *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 283-284.
170 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 280-281.
171 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 278.

172 Celal-zâde Mustafa, s. 415.

173 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 129-130.

174 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 124-125.

175 Memlük kaynakları vefat ettiğinde seksen dört yaşında olan Kansu Gavri'nin kan dökücü ve merhametsiz olduğunu, on beş sene on ay süren saltanat müddeti esnasında her gününün ahaliye bin sene kadar ağır geldiğini yazmaktadırlar. Bkz. İbni Iyas'tan naklen Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 286.

176 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 285-288.

177 *Solakzâde Tarihi*, s. 389.

178 *Tarih-i Âl-i Osman*'da Gavri'nin başını kesenin, padişahın Istabl-ı Âmiresi'ne hizmet eden serraclar zümresinden Alagöz Bey olduğu ve padişahın gazabına uğrayarak katledildiği ifade edilir (s. 288).

179 Gerçekten de Selim Han daha sonra Kahire'de Sultan Gavri'nin oğlu Seydi Mehmed Bey'e: "Vallahi katline niyetim yoktu. Ânı Rum'a getirip kayd-ı hayat ile bir sancak vermek maksadım idi. Lâkin irade-i Hakk bu imiş" demiştir. Bkz. Keşfi Mehmed Çelebi, *Selimnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2147, vr. 54b.

180 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 291.

181 Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'den III. Murad'a kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)", *Ders Notları*, İstanbul 1977, s. 135-136.

182 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1122.

183 *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 288-289.

184 Abdülvehhab eş-Şa'rani, *el-Kibritü'l-Ahmer*, (el-Yevakıt içerisinde), Kahire 1369, I, s. 188; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992, s. 132.

185 *Şakayık-ı Numaniyye Tercümesi*, Mecdi Efendi, s. 360; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 135; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1134.

186 *Solakzâde Tarihi*, s. 392-393.

187 Kazım Yaşar Kopraman, *Memlükler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 6, İstanbul 1987, s. 533.

188 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 300.

189 Celal-zâde Mustafa, s. 425-426.

190 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 305-306; Celal-zâde Mustafa, s. 426-427; Şükri-i Bitlisî, s. 268.

191 Şükri-i Bitlisî bu ifadeleri ile Hüseyin Paşa'nın "Ey padişah! Gazze'den öteye geçmeyelim ki bu kum çölünde yürümeye mecal yoktur. Halka çok zarar erişir ve bunun vebali padişaha ait olur. Bu seferde halk eksilir, asker perişan olur. Şüphesiz ki Rum dilâverleri bu kum içinden çıkamaz. Ey Cem nişanlı sultan asker hep helak olur. Gel bunların kanına girme ve Şam'a dön. Saadetle giderek geldiğin yurda yeniden eriş" dediğini belirtir (s. 268-269).

192 Selim Han'ın nedimi Hasan Can; "Şayet öldürülmese idi, o gece Safevilere kaçması kesindi" demiştir. Bkz. *Tâcü't-Tevârih,* IV, s. 308.

193 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 308-309.

194 Çöl yolculuğu için bkz. Celal-zâde Mustafa, s. 426-427; Şükri-i Bitlisî, s. 269; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 309.

195 *Ada'i-yi Şirazi ve Selim-nâmesi*, haz. Abdüsselam Bilgen, Ankara 2007, s. 178-179.

196 Celal-zâde Mustafa, s. 427.

197 Kopraman, *Memlükler*, s. 539; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 288-289.

198 Celal-zâde Mustafa, s. 428.

199 Osmanlı ordusunun Ridaniye'deki düzeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. *Haydar Çelebi Rûznâmesi*'nde sağ kola Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, sol kola Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa'yı tayin eden Selim Han'ın, merkeze ise Veziriazam Sinan Paşa'yı bıraktığı ve gerekli askerî tertibatları aldıktan sonra bir kısım süvari birlikleri ile el-Mukattam Dağı'nı dolanarak Memlük ordusunun gerisine geçtiğini belirtir (s. 199–200). Onu mehaz olarak kullanan Uzunçarşılı ve daha pek çok müverrih de aynı tertibatı vermiştir. (Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 289). Oysa bu durumda asıl Osmanlı birliklerinin Memlük top sahası içinde kalması gerekecekti. Selim Han ise asıl ordudan küçük bir birlikle ayrıldığı için savaşa müdahele imkânını kaybedecek belki çok nazik bir duruma dahi düşebilecekti. Dolayısıyla başta Hoca Sadeddin Efendi olmak üzere kaynakların büyük bir kısmının belirttiği gibi Selim Han asıl Osmanlı birlikleriyle hareket etmiş ve savaşın yönünü değiştirmiştir. Bu kaynaklar ise Selim Han'ın merkezde bulunduğunu ve sağ kola Veziriazam Sinan Paşa'nın sol kola ise Vezir Yunus Paşa'nın komuta ettiğini yazarlar ki doğrusu da bu olmalıdır. Bkz. *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 311; Şükri-i Bitlisî, s. 273; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1138.

200 Celal-zâde Mustafa, s. 429-430.

201 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 2, s. 285.

202 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 200; *Solakzâde Tarihi*, s. 400.

203 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 543; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1175.

204 *Ada'i-yi Şirazi ve Selim-nâmesi*, s. 190-191; Celal-zâde Mustafa, s. 430-431.

205 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 318-320; *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 203; Celal-zâde Mustafa, s. 431-432.

206 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 325; Kopraman, *Memlükler*, s. 538.

207 *Solakzâde Tarihi*, s. 405.

208 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 327.

209 *Solakzâde Tarihi*, s. 407; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1147-1148; Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, s. 241-242.

210 Kopraman, *Memlükler*, s. 539.

211 Memlük Sultanı Kayıtbay, Şehsuvar Bey'i canına dokunulmayacağı kaydıyla teslim almış; fakat anlaşmalara aykırı olarak üç kardeşi ile birlikte Kahire'de Zuveyle kapısında idam ettirmişti. Bkz. Ahmet Şimşirgil, *Kayı II*, İstanbul 2006, s. 260.

212 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1149.

213 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Uzun, "Ezher", (Mimari kısım), *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 53-58.

214 *Lütfî Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, s. 238-239.

215 Nil mikyası Mısır'da suyun muntazam yükseliş ve alçalışını tespit eden bir ölçü âletidir. Sular bir havuza aktarılmakta, ortasına suyu ölçme aleti yerleştirilmekte ve bu surette suyun yüksekliği her gün bir memur tarafından ölçülmekteydi. İlk Nil mikyası, Yakub Aleyhisselam'ın oğlu Yusuf Aleyhisselam tarafından Kahire'de yaptırılmıştır. Daha sonraları pek çok kişi tarafından çeşitli mikyaslar yaptırılmıştır. Bu mikyaslardan en sonuncusu, Halife Mütevekkil tarafından yaptırılan Büyük Mikyas'tır.

216 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1155. Kansu Âdilî daha sonra yakalanarak Selim Han'a getirilmiş ve padişah kendisini neden öldürmek istediğini sormuştu. Kansu Âdilî de Tumanbay'ın öldürülmesinde büyük üzüntü duyduğunu, aklını yitirmek raddesine geldiğini ve bu itibarla böyle bir işe cüret ettiğini belirtince Selim Han efendisine bu kadar candan bağlı bir emiri öldürtmeyerek affetmiştir. Kendisine Hayırbay'ın da şefaatte bulunduğu ifade edilir. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 198.

217 Dünyanın yedi harikasından biri olarak gösterilen İskenderiye Feneri, Mısır'da İskenderiye Limanı'nın karşısındaki Pharos Adası'nda gemilere yol göstermek için Ptolemaios dönemlerinde milattan önce 280-284 tarihinde yapılmıştır. Yüz yirmi iki metre yüksekliğinde üst üste üç bölümden oluşan bir kule biçimindeydi. Tepesinde alev ışığını elli kilometre uzaktan görülebilecek şekilde yansıtan bir ayna yer alıyordu. Günümüze kalmayan bu fener depremde yıkılmış onun yerine bugün kütüphane yapılmıştır.

218 Bu heyette Kansu Gavri'nin oğlu Seydi Mehmed Bey de bulunuyordu. Mehmed Bey'in kızını Kıbrıs fatihi meşhur Lala Mustafa Paşa almış ve bundan Mehmed adında bir oğlu olup Haleb beylerbeyi iken vefat etmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 293.

219 Zekeriya Kurşun, "Hicaz", (Osmanlı dönemi kısmı), *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 437-439.

220 Celal-zâde Mustafa, s. 268.

221 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 336-337. Gerçekten de Hayırbay Selim Han döneminde Osmanlı Devleti'ne sıdk ile hizmet verdiği gibi Kanuni zamanında çıkan Canberdi Gazali İsyanı'na da karışmayacak ve isyanın önlenmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu itibarla Şükri-i Bitlisî'nin hakkında söylemiş olduğu:

Hayrile söylendi çün namı anun
Akıbet hayroldu encamı anun

Sözleri tam yerinde olmuştur. (Bkz. s. 295).

222 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 136-137.

223 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 137-138.

224 *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, s. 239-240.

225 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 219; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 338; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 203.

226 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, s. 219-220; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 204.

227 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 339. Selim Han'ın pek sevdiği bu değerli devlet adamını hatası nedeniyle öldürmek zorunda kalabileceği korkusuyla bu görevi vermediği de ifade edilmektedir. Bkz. Müneccimbaşı, vr. 102a.

228 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 342-343; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 295-296.

229 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 340-341.

230 Celal-zâde Mustafa, s. 439. Hoca Sadettin Efendi ise Selim Han'ın bu emri dönüşünde verdiğini ve külliyenin kısa bir süre içerisinde tamamlandığını belirmiş ve onu mehaz alanlar da konuyu bu şekilde ifade etmişlerdir. Bkz. *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 341-342; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 305; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 206.

231 Celal-zâde Mustafa, s. 439; *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 342.

232 Celal-zâde Mustafa, s. 268.

233 Seyyid Muradi, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri adıyla sad. Ahmet Şimşirgil, İstanbul 2003, s. 83-85.

234 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 244.

235 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 140-141; *Solakzâde Tarihi*, s. 417-418.

236 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 356-357.

237 Daha çok ense, sırt ve kaba etlerde beliren birçok çıbanların birleşmesi ile meydana gelen ve çabuk genişleyen bir çeşit kan çıbanı.

238 Yasin Suresi'nin 58. âyeti: "Bir de rahim olan rablerinden onlara söz olarak, 'Selam' vardır."

239 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 359-362.

240 *Tâcü't-Tevârih*, IV, s. 362; *Solakzâde Tarihi*, s. 422.

241 *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, s. 243.

242 Celal-zâde Mustafa, s. 222-224.

243 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 304-305.

244 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 303.

245 Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu*, s. 37.

246 Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyle*, İstanbul 2008, s. 23.

247 *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Kitab-ı Müstetab*, haz. Yaşar Yücel, Ankara 1988, s. 29-30.

248 *Koçi Bey Risalesi*, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1998, s. 58-59.

249 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sad. N. Çağatay, c. I-II, Ankara 1979, s. 87; Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, s. 96-97; Şerafettin Turan, "Kemal Paşazâde", *DİA*, c. 25, Ankara 2002, s. 238.

250 *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Hırzü'l-Müluk*, haz. Yaşar Yücel, Ankara 1988, s. 193.

251 *Tâcü't-Tevârih*, V, s. 219-220; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1176-1177; Yusuf Küçükdağ, II. Bayezid, *Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemalî Ailesi*, İstanbul 1995, s. 67-68.

252 *Tâcü't-Tevârih*, V, s. 220-221; Küçükdağ, *Cemali Ailesi*, s. 69-70.

253 *Netâyic ül-Vukuat*, c. I-II, s. 125.

254 *Netâyic ül-Vukuat*, c. I-II, s. 124-125.

255 Defterdar Abdüsselam Bey zamanının zenginlerinden olup Ebu'l-hayrat diye şöhret bulmuştu. Köşkün masraflarını karşılayınca, padişah da, vakıflarına destek olmak üzere İzmit taraflarında bazı yerleri mülk olarak kendisine ihsan etmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 305.

256 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 305; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, s. 1178.

257 *Netâyic ül-Vukuat*, c. I-II, s. 161.

258 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 319-320.

259 Ali Nihat Tarlan, *Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divan Tercümesi*, İstanbul 1946, s. 16, 59.

260 *Sehi Bey Tezkiresi*, s. 55.

261 *Solakzâde Tarihi*, s. 430-431.

262 Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, s. 100-105.

263 *Eski Şiirin Rüzgarıyle*, s. 10.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadir Özcan, "Akıncı", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989.

Abdülvehhab eş-Şa'rani, *el-Kibritü'l-Ahmer*, (el-Yevakıt içerisinde), Kahire 1369, I.

Ada'i-yi Şirazi ve Selim-nâmesi, haz. Abdüsselam Bilgen, Ankara 2007.

Ahmet Şimşirgil, Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

_____, *Kayı II*, İstanbul 2006.

Ahmet Uğur, *İbn i Kemal*, İzmir 1987.

_____, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992.

Âli, *Künhü'l-Ahbar*, Nûr i Osmaniye Kütüphanesi, nr. 3406.

Ali Nihat Tarlan, *Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divan Tercümesi*, İstanbul 1946.

Arif Koday, Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2001.

Aşık Çelebi, *Meşairü'ş-Şuara*, haz. Filiz Kılıç, Ankara 1994.

Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âli Bey neşri, İstanbul 1332.

Celal-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, haz. Halil Ersoylu, İstanbul 1981.

Cevat Ülkekul, *Büyük Türk Denizcisi Kemal Reis*, İstanbul 2007.

Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Tarih Dergisi*, sy. 9 (1954); sy. 10 (1954); sy. 11 (1955).

Divân-ı Adlî, Millet Kütüphanesi, nr, 274.

Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, İstanbul 2005.

Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul 2002.

Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.

Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nde Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, sy. 22, Ankara 1964.

Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, yay. haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1984, c. 3-4.

Haydar Çelebi Rüznâmesi, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul.

Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Zuhuri Danışman, İstanbul 1972, c. V.

Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih III*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999, c. III-IV.

İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997.

_____, *Tevarih i Âl-i Osman*, IX. Defter, Veliyyüddin Efendi nr. 2447.

İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, c. 25.

İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, Sadi tercümesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, nr 196.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984.

_____, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. II.

_____, "Şah İsmail'in zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevherâtı", *Belleten*, c. XXIII, sy. 92, Ekim 1959'dan ayrıbasım.

İsmet Miroğlu, "II. Bayezid Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 10, İstanbul 1989.

Jean-Louis Bacque Grammont, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safeviler", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991.

Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, haz. O. Şaik Gökyay, İstanbul 1973.

Kazım Yaşar Kopraman, "Memlükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 6, İstanbul 1987.

Keşfi Mehmed Çelebi, *Selimname*, Süleymaniye, Esad Efendi, nr. 2147.

Koçi Bey Risalesi, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1998.

Latifi Tezkiresi, haz. Mustafa İsen, Ankara 1990.

Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman, haz. Kayhan Atik, Ankara 2001.

Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, c. 11, İstanbul 1995.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1993.

M. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, İstanbul 1992.

Mustafa İsen-A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, sad. N. Çağatay, c. I-II, Ankara 1979.

Mustafa Uzun, "Ezher", (Mimari kısım), *DİA*, c. 12, İstanbul 1995.

Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 31.

Necati Beğ Divanı, haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara 1992.

Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul 1997.

N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, c. 2.

Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Hırzü'l-Müluk, haz. Yaşar Yücel, Ankara 1988.

_____, *Kitab-ı Müstetab*, haz. Yaşar Yücel, Ankara 1988.

Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 6605.

Rumlu Hasan, *(Ahsenü't-Tevarih) Şah İsmail Tarihi*, çev. Cevat Cevan, Ankara 2004.

Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002.

Salih bin Şerif, *Endülüs'e Ağıt*, haz. Sezai Karakoç, İstanbul 1967.

Sehi Bey Tezkiresi, Heşt Behişt, haz. Mustafa İsen, Ankara 1998.

Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966.

_____, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 1969.

Seyyid Muradi, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri adıyla sad. Ahmet Şimşirgil , İstanbul 2003.

Solakzâde Tarihi, haz. Vahid Çabuk, c. 1, Ankara 1989.

_____, İstanbul 1297.

Şakayık-ı Numaniyye Tercümesi (Mecdi Efendi).

Şehabeddin Tekindağ, "II. Bayezid devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi, İlk Osmanlı Memlüklu Savaşları (1485-1491)", *Belleten*, c. XXXI, sy. 123, ayrıbasım, Ankara 1967.

_____, "Fatih'den III. Murad'a kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)", *Ders Notları*, İstanbul 1977.

_____, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, c. XVII, sy. 22, İstanbul 1968.

Şerafettin Turan, "

zâde", *DİA*, c. 25, Ankara 2002.

Şükri-i Bitlisî, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.

Tarih-i Âl-i Osman, haz. Mustafa Karazeybek, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, Topkapı Sarayı 1416.

Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyle*, İstanbul 2008.

Yaşar Gökçek, *Türk İmparatorluk Tarihinde Akıncı Teşkilatı ve Gazi Mihal Oğulları*, Konya 1997.

Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, c. 3.

_____, "Osmanlı'nın Atlı Komandoları Akıncılar", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sy. 21, Kasım 1995.

Yusuf Küçükdağ, *II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi*, İstanbul 1995.

Zekeriya Kurşun, "Hicaz", (Osmanlı dönemi kısmı), *DİA*, c. 17, İstanbul 1998.

Zeki Arıkan, *Tarih Günlüğü*, İstanbul 2002.

A
Abdullah Ağa 174
Abdullah Efendi 121
Abdullah-ı Amasî 123
Abdurrahim Merzifonî
Abdülgâni 68
Abdüsselam Efendi 241
Acemi Çanakçı 213
Adana 20, 22, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 273
Afyon Karahisar 73
Agehî 68
Ağaçayırı 49, 50
Ahi Çelebi 118, 120, 228, 265
Ahmed Paşa 16, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 45, 46, 47, 49, 50, 53, 59, 75, 79, 86, 99, 107, 111, 112, 130, 131, 140, 169, 185, 186, 193, 198, 225, 265, 274
Aişe Hatun 272
Akbaşoğlu 48
Akdere 39
Akkerman 40, 41, 42, 55, 56, 57, 115
Aksaray 53, 258
Aksu 81
Akşehir 23, 48
Alaaddin 54, 138, 139, 142, 144
Alaaddin Ali 54, 144
Alanbay 238, 239
Alaüddevle Bozkurt Bey 44, 52, 170, 198, 200, 201, 202
Alban Armenio 77
Aleksander Borgia 32
Ali Ağa 238, 239
Ali Bey 51, 57, 68, 69, 70, 138, 149, 170, 180, 186, 188, 191, 198, 200, 201, 202, 222, 235, 237, 243, 244
Almanya 66, 287
Amasya 16, 17, 52, 71, 102, 106, 107, 114, 121, 122, 123, 127, 139, 141, 146, 152, 155, 183, 197, 198, 199, 203, 210, 272, 275
Anadolu 13, 14, 16, 18, 19, 22, 24, 45, 46, 48, 50, 53, 62, 67, 75, 76, 79, 81, 83, 86, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 101, 105, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 173, 176, 182, 185, 186, 187, 189, 193, 198, 203, 207, 209, 211, 214, 219, 222, 237, 238, 242, 252, 258, 272, 273, 277, 284, 288, 310
Andreas Loredano 77
Ankara 22, 23, 139, 142, 198
Antakya 21, 145
Antalya 93, 94, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 149, 154
Antonio Grimani 76, 79, 82
Antonio Guistiniani 143
Ardahan 171
Arnavutluk 59, 61, 67, 69, 71, 75
Artvin 272
Askalan 233
Aşıkpaşazâde 61
Aşki 68
Aştinoğlu Yakub Bey 18, 20
Avlonya 36
Ayas 18, 19, 29, 45, 49, 191, 198, 240
Ayas Ağa 198, 240
Ayas Bey 191
Ayas Paşa 18
Ayıntab 44, 221, 239, 258, 273
Ayn-ı Zerbe 49
Azerbaycan 92, 144, 149, 151, 153, 156, 158, 171, 172, 174, 193, 197, 204

B
Bagras 49, 51
Bahşayişoğlu İmam Ali 23
Balear 90
Bâli Ağa 238
Bâli Bey 43, 57, 68, 138, 176, 188
Bâli Paşa 110
Balyemez Osman Ağa 193, 204, 299
Basırî 130
Bayburt 178, 197, 199, 208

Bayezid II 12, 13, 14, 19, 27, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 49, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 69, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 94, 97, 98, 102, 104, 105, 106, 108, 111, 113, 114, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 150, 151, 152, 153, 154, 159, 166, 170, 201, 209, 211, 212, 272
Behiştî 130, 131
Belensiye 87
Belgrad 59
Belh 144, 153
Besni 221
Beyazıt 133
Bezirgan Suyu 180
Bıyıklı Mehmed Paşa 197, 200, 210, 211, 219, 222, 251
Bibi Fatıma Hatun 144
Bire 44
Birketü'l-Habeş 242
Bitlis 209, 211
Biyr ed-Devidar 235
Boğdan 39, 40, 41, 42, 43, 55, 56, 57, 143, 193
Bolu 102, 104, 182
Bosna 68, 70, 71, 74, 75, 81, 166, 193
Bourg-Neuf 29, 30, 35
Boyabat 4, 127
Bozok 52, 198, 200
Braklav 57
Brodano 77, 79
Bucakdere 220
Budin 64
Bugaoğlu 48
Buhayre 243
Bulak 239, 241, 243
Bulbis 235
Bulgaristan 39, 40
Burak Reis 77, 78, 79, 91
Burchard 34
Burdur 99
Bursa 18, 19, 36, 54, 99, 138, 139, 140, 141, 142, 193, 219, 258

C-Ç

Cafer Çelebi 112, 122, 130, 167, 192, 204
Cafer Kapudan 248, 259
Canberdi Gazali 231, 232, 241, 244, 255
Carinthia 65
Celal Bey 34
Celalzâde Mustafa Çelebi 158, 275
Cem Sultan 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 44, 75, 123, 211
Cerbe 90
Cezayir 247, 260, 261, 262, 277
Chambery 27
Charles I 27
Charles VIII 30, 33
Cidde 44
Cihan Şah 145, 146, 147
Çakerî 130
Çaldıran 161, 180, 181, 185, 190, 191, 192, 197, 198, 201, 209, 212, 213, 221, 275, 299
Çanakkale 76
Çatalca 79
Çelebi Mehmed 19
Çemişkezek 211
Çerkez Murad Bey 230
Çermük 176, 178
Çiçek Hatun 20, 30
Çorlu 107, 265
Çömlekçizâde Kemal Çelebi 225
Çubuk 176
Çukurova 44, 49, 52, 138

D

Danasazı 180
Dauphine 27
Davud Paşa 48, 59, 75, 76, 82, 84, 86
Demirkapı 76
Derbend 148
Derencil Ban 70, 71, 72, 73, 74
Derunî 68
Dimetoka 83, 118, 119, 120, 199
Dimyat 251
Divriği 139
Diyarbekir 93, 147, 152, 171, 185, 191, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 219, 222, 251, 257, 273
Dobruca 40, 41
Dreşni 57
Dukakinoğlu Ahmed Paşa 169, 185, 193, 198
Durmuş Han 185

E
Eba Eyyûb El-Ensârî 110, 166
Edirne 28, 36, 40, 41, 61, 76, 80, 83, 106, 107, 110, 118, 127, 142, 163, 165, 166, 193, 214, 218, 263, 265, 283, 284, 287
Eğrigöz 140
el-Ariş 235
Elbistan 44, 93, 219, 220
el-Cize 241, 242, 243
Eleşkird 178, 180
el-Mütevekkil Alallah 225
Elvanoğlu 48
Elvend Bey 149, 150, 151, 209
Emir Özbek 22, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 53
Emir Şerefüddin Ali 185
Endülüs 54, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 125, 211, 226
Erdebil 92, 143, 144, 145, 147, 149, 153, 230
Ereğli 23, 53
Ermenistan 145
Erzincan 94, 101, 149, 150, 152, 173, 175, 197, 199, 208, 272, 273
Erzurum 197, 272
Eskişehir 20, 138, 142
Evliya Çelebi 127
Evrenosoğlu İsa Bey 50
Evrenoğlu Süleyman Bey 50
Evrenoğlu 48
Evrenos Bey 61, 67
Evrenoszâde Ahmed Bey 68

F
Fabrice Carette 259
Faruk Sümer 162, 277
Fas 226
Fatih Sultan Mehmed 13, 16, 17, 36, 39, 44, 66, 71, 75, 90, 121, 131, 146, 176, 201, 225, 272
Ferdinand II 89
Ferruhşad Bey 237
Ferruh Yesar 148, 150
Filibe 55, 76, 98
Filistin 30, 89, 224, 231, 273
Fil Yakub 268
Firdevsi 122
Francesco Cybo 31
Fransa 25, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 76, 86, 259
Franz Babinger 66
Frederico 36

G
Garibî 68
Gazze 21, 224, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 255, 259, 300
Gebze 16, 111, 167, 203
Gedik Ahmed Paşa 17, 20, 22, 23, 25, 28
Gedik Nasuh Bey 18
Gelebanya 57
Gelibolu 48, 100, 142, 166, 169
Geyve 127
Gırnata 87, 89, 91
Glagori 57
Göle 178
Gölhisar 99
Guillume Caursin 37
Guta Sahrası 226
Gülbahar Hatun 121, 133, 272
Gülek 44, 54
Gümülcine 53
Gümüşlüoğlu Şeyh Mehmed 275
Gürcistan 155, 156, 178
Güzelce Kasım Bey 226

H
Habeşistan 254
Hâce Abdülhadi 122
Hacı Hasanzâde 38
Hacı Hüseyin Ağa 260, 261
Hadım Ali Paşa 23, 42, 48, 49, 50, 51, 69, 82, 83, 86, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 114, 121, 154
Hadım Sinan Paşa 166, 201, 202, 214, 215, 239
Hadım Süleyman Paşa 59
Hadım Yakub Paşa 71
Hafız Mehmed Efendi 195
Haleb 21, 22, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 146, 202, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 233, 251 252, 256, 257
Halid Bey 210
Halil 50, 51, 147, 185, 210, 312
Halime Hatun 147, 148, 153
Halimi Çelebi 203, 257

Hama 220, 224, 226, 256
Hamzabeyzâde Mustafa Paşa 121
Han Yunus 232, 236
Harir 211
Harput 93, 152
Hasan Ağa (Kapıcıbaşı) 99, 216, 217
Hasan Ağa (Mora Sancakbeyi) 188, 191
Hasan Can 195, 196, 197, 205, 207, 208, 216, 218, 232, 264, 265, 266, 268, 269, 284, 285, 286, 292, 296, 297
Hasan Halife 97
Hasankeyf 210, 211, 251
Hasan Paşa 105, 112, 169, 183, 186, 188, 190, 193, 201
Hasan (Voyvoda) 57
Hason 211
Hatice Begüm 146
Hatipzâde Nasuh Çelebi 27
Hayâlî 68
Haydar Paşa 100
Hayırbay 214, 222, 223, 224, 225, 229, 235, 244, 245, 251, 253, 254
Hayreddin Ağa 253
Hayreti 68
Hekim İsa 269
Hekim Osman 269
Hekim Şah Kazvini 269
Helvacıoğlu Hüseyin Bey 193
Hemdem Paşa 139, 175, 176
Hendek 142
Hereke 167
Herek Reis 77, 78, 91
Hersek 47, 193
Hersekzâde Ahmed Paşa 16, 24, 45, 46, 47, 49, 53, 59, 75, 79, 86, 107, 111, 112, 140, 185, 186, 274
Hırvatistan 68, 71
Hızır Aka 190
Hızır Bey 46, 146, 260
Hızırbeyoğlu Mehmed Paşa 52
Hızır Reis 260
Hicaz 21, 222, 249, 250, 273
Hikmet Efendi 294
Hizan 211
Hoca Ali 92, 144
Hoca Sadeddin Efendi 110, 127, 129, 134, 197, 216, 234, 291
Hocazâde Mehmed Paşa 213, 255
Hulumiç 79
Humus 224, 226, 256
Hülefa Bey 185
Hünkâr Çayırı 16
Hüseyin Bey 27, 193
Hüseyin Paşa 233, 234
Hüsrev Bey 193
Hüsrev Paşa 219, 222

I-İ

Innocent VIII 29, 31, 32
İbrahim Paşa 205, 207
İdris-i Bitlisî 122, 123, 192, 193, 208, 209, 210, 211, 232, 256
İğdiroğlu 48
İhtimanoğlu Kasım Bey 226,
İlahî Mehmed Razi 68
İllirya 68
Incesu 201
İnebahtı 76, 79, 80, 81, 82
İran 38, 92, 93, 101, 131, 144, 154, 155, 158, 176, 179, 198, 199, 206, 207, 265, 277, 288, 297, 300
İsfahan 151, 153, 195
İshak Paşa 17, 20, 28
İskenderiye 222, 247, 248, 249, 259, 262
İskender Paşa 28, 60, 75, 81, 171, 204
İskenderun 49, 145
İsklavonya 68
İspir 171
İstanbul 2, 4, 16, 17, 18, 28, 33, 35, 36, 45, 48, 51, 53, 54, 61, 66, 67, 73, 76, 87, 92, 98, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 113, 115, 118, 119, 122, 123, 126, 127, 129, 138, 141, 142, 165, 166, 193, 197, 198, 199, 203, 213, 219, 223, 248, 249, 250, 252, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 269, 272, 275, 280, 297, 312
İstanköy 25
İstirya 71, 74
İşbiliye 87
İtalya 33, 36, 49
İzmit 142, 167

J

Jacques de Sassenage 28
Jan Alberi 55
Jan Kastriyota 75

K
Kabr-i Sai 235
Kadı İshak 199
Kadızâde Mevlânâ Erdebili 192
Kağıthane 166, 258
Kağızman 176
Kahire 21, 22, 30, 47, 52, 53, 54, 200, 203, 214, 222, 230, 236, 237, 239, 240, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 254
Kandi 37
Kansu Âdili 248
Kansu Gavri 103, 139, 143, 178, 193, 199, 200, 203, 212, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 234, 243
Kanzuga 57
Karabağ 145, 197
Karaca Ahmed Paşa 225
Karaçinoğlu Ahmed Bey 201
Karagöz Ahmed Paşa 99
Karagöz Paşa 45, 46, 51, 99, 112
Kara Hasan Reis 78, 91
Karaköy 180
Karaman 16, 18, 22, 24, 26, 45, 46, 50, 52, 100, 101, 102, 106, 107, 113, 138, 139, 145, 155, 157, 175, 176, 183, 185, 193, 198, 203, 219, 222, 229
Karamanî Mehmed Paşa 16, 17
Karamanoğlu Kasım Bey 18, 22, 24, 28
Karataş 48
Karkova 57
Kars 272
Kasım Bey (Teke Beyi) 140
Kasım Çelebi 118
Kasım (Şehzade Ahmed'in oğlu) 142
Kastamonu 37, 94, 182
Kaşgarlı Mahmud 61
Katya 234, 235, 255
Kayıtbay 21, 22, 44, 45, 47, 49, 52, 53, 54, 89, 213
Kayrabay 239
Kayseri 51, 52, 53, 152, 170, 171, 172, 177, 191, 198, 200, 201, 203, 214, 218, 219, 258
Kazım Beyoğlu Mustafa Bey 57
Kazimir IV 55
Kazvin 151, 298, 299
Keçiborlu 98
Kefalonya 79
Kefe 103, 104, 108, 110, 111, 115, 138
Keklik Mustafa Çavuş 17
Kemah 173, 199, 200, 201, 208, 210, 273
Kemal Bey 75, 77, 78
Kemaleddin 121, 143, 196
Kemalpaşazâde 19, 38, 41, 72, 90, 103, 122, 155, 160, 161, 188, 245, 252, 253, 258, 280, 281, 286, 300, 301
Kemal Reis 75, 77, 78, 90, 91, 92
Kıbrıs 49, 75, 251, 259
Kırbova 71, 73, 74
Kırım 40, 41, 57, 105, 108, 109, 126, 142, 193
Kızıl Ahmed Bey 50
Kiğı 197, 199
Kili 40, 41, 42, 56
Kilikya 45, 231
Kirman 153
Koca Mustafa Paşa 112, 113, 139, 140
Kontarini 254
Konya 17, 20, 23, 37, 49, 113, 138, 139, 145, 169, 219, 227
Korkos 24
Korkud Çelebi 86
Koron 82, 86, 93, 150, 154, 261
Korsika 90
Kosova 73
Köre 49
Köstendil 51
Kudüs 23, 33, 35, 36, 89, 222, 232, 243, 255, 257
Kurtbay 238, 239
Kurtuba 87
Küçük Sinan Paşa 222
Külpa 71
Kütahya 99, 100, 169

L
Lahican 149
Lale Bey 191
La'lî 37
Larende 22, 51, 53
Laybah 69
Lehistan 42, 55, 56, 57, 58, 75, 193
Leonardo da Vinci 123
Loibl 65
Louis XI 27, 28
Louis XII 76
Lusia Borgia 32

M
Macaristan 25, 27, 31, 41, 42, 61, 69, 107, 143
Mahmud Şah II 44
Maksimilyen 69
Maku 181
Malaga 87, 91
Malatya 44, 140, 141, 214
Malkoç Hacısı 181, 182, 183, 184
Malkoçoğlu Bâli Bey 43, 57, 68, 138, 188
Malta 90
Maltepe 111, 166, 167
Mamay el-Haseki 53, 54
Manastır 59, 60
Manisa 99, 115, 138, 139, 265
Marco Gabriel 83
Mardin 210, 211, 251, 273
Marsilya 30
Matteo Bassi 37
Matyas Corvin 58
Medine 21, 54, 137, 243, 249, 250, 273
Mehmed Ağa 141, 142, 216, 217
Mehmed Bek Varsak 200
Mehmed Bey 22, 23, 180, 182, 185, 188, 191
Mehmed Bursevi Efendi 293
Mekke 21, 54, 86, 137, 226, 243, 249, 250, 273
Melihî 131
Melvane 49
Mengli Giray 40, 108, 109, 126
Mercidabık 220, 221, 225, 230, 236, 251, 257
Merende 210
Merv 153
Mesih Paşa 25
Mesina 25
Mevlânâ Abdülhalim 272
Mevlânâ Ayas 19
Mevlânâ Sarı Görez 160
Mısır 21, 22, 31, 34, 38, 49, 53, 103, 104, 139, 141, 143, 193, 199, 200, 212, 213, 214, 215, 218, 220, 223, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 240, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 262, 273, 278, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 297, 300, 301, 303, 307
Michelangelo 123
Midilli 86, 103
Mihaloğlu Ali Bey 68, 69, 70, 314
Mihaloğlu İskender Bey 52, 53, 54
Mihaloğlu Mehmed Bey 180, 182
Mihal Patkay 73
Mir Abdülvehhab 199, 206
Mir Bahş Bay 239
Mirim Çelebi 121
Mirza Ali Afşar 190
Mirza Bediüzzaman 193, 195
Mirza Çabuk 171, 178
Moçenigo 251
Modon 76, 82, 83, 84, 85, 86, 93, 150, 154, 261
Moğolbay Dovedar 220
Moldovya 11, 42, 55, 56
Molla Abdülkadir 121
Molla Cami 122
Molla Selahaddin 121
Molla Şükrullah Mugani 199
Mora 58, 67, 75, 76, 79, 82, 83, 86, 150, 188, 191, 193
Mudanya 36
Muhammed Bedahşi 228, 285, 286
Muhammed Giray Han 193
Muhammed Kere 131
Muhyiddin-i Arabî 226, 227
Muhyiddin İskilibî 121
Muhyiddin Mehmed Çelebi 121
Murad Bey 93, 149, 151, 152, 230
Murad (Cem'in oğlu) 20
Murad Han II 142, 145
Murad (Şehzade Ahmed'in oğlu) 114, 139, 142
Musa Bey 45
Mustafa Bey 34, 57, 69, 82, 84, 178
Mustafa Bey (Bayezid'in kapıcıbaşısı) 34, 45
Mustafa Çelebi 158, 242, 275
Mustafa Nuri Paşa 293
Mustafa Paşa 76, 79, 80, 112, 113, 121, 139, 140, 141, 142, 185, 197, 237, 238, 240, 265, 276
Mustafa Paşa (Davud Paşaoğlu) 139

Müeyyedzâde Abdurrahman 112, 121, 122
Mürsiye 87

N
Nablus 49, 222, 241, 255
Nahcivan 150, 197
Napoli 29, 32, 33, 34, 36
Nauplia 82, 83
Navarin 77, 83, 86
Necati Bey 135
Nemrun 49
Nevayî 131
Nice (Nis) 26, 27
Niğde 53, 191
Nimetullahzâde Mir Abdülbaki 185
Nuh Çelebi 256
Nur Ali Halife 14, 113, 114, 154, 185

O-Ö
Oğuz Bey 48
Oğuz Han 28, 29
Oltu 171
Oruç Reis 247, 260
Osmancık 127
Osman Gazi 61, 66
Ostia 30
Otranto 19
Ovacık 180
Ördekli 202

P
Palu 211
Philippine Helene 28
Pınarbaşı 176
Pierre d'Aubusson 24, 25
Pir Budak Bey 185
Pîrî Mehmed Paşa 198, 218, 248, 257, 259, 263, 265, 269, 274, 277
Pîrî Reis 84, 91, 315, 326
Pirlepe 60
Piyale 139, 140
Podolya 56
Pojyen Hisarı 69
Polonya 39, 55, 56
Preveze 82
Priştine 68
Prizren 68, 188

R
Rakya 82
Ramazanoğlu Mahmud Bey 222, 238, 239
Ravza 2, 14, 247, 248
Razi 329
Remle 50, 232, 259
Ridaniye 236, 237, 239, 245, 254
Rodos 24, 25, 28, 30, 31, 37, 39, 58, 75, 76, 79, 104, 139, 259, 262, 263
Roma 30, 31, 32, 33, 64, 259, 262
Rudolf dö Khvenhuller 69
Rumeli 16, 19, 23, 24, 25, 38, 42, 48, 50, 51, 55, 62, 63, 67, 68, 74, 75, 76, 79, 81, 98, 101, 105, 106, 107, 111, 112, 115, 118, 138, 165, 166, 169, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 198, 199, 201, 218, 219, 222, 237, 242, 244, 265, 276, 284
Rumkale 44
Rükneddin Beydavi 143
Rüstemdar 153

S-Ş
Saadet Giray 142
Sadbar 71
Sadi 314, 325
Sadreddin 121, 144, 145, 170
Sadreddin Konevî 145, 170
Safed 44, 255
Said ili 251
Salah Erkınas 239
Salihiye 234, 235, 237, 241
Samakov 76
San Germano 33
Sardunya 90
Sarıgazi 124
Sarı Pîrî 191
Saruhan 86, 93, 94, 97, 102, 103, 104, 127, 154, 166
Savoie 25, 26, 27
Sayda 50
Sa'yî 132
Seferihisar 35
Sehayî 37
Sehi Bey 135, 289
Sehi Çelebi 289
Selanik 28, 98
Selçuk Hatun 19

Semendire 59, 68, 106, 107, 111, 193
Septe Boğazı 90
Serez 83, 98
Seyfeddin Bey 203
Seyyid İbrahim Çelebi 121
Sıdkî 68
Sırt Köyü 265
Sibay 214, 222
Sicilya 90
Siirt 210
Silistre 43, 56, 57, 67, 68, 188
Sina Çölü 232, 234, 300, 301
Sinan Bey 23, 34, 35, 48, 51, 114, 130, 140, 191
Sinan Bey (Cem'in kapıcıbaşısı) 23, 34, 35
Sinan Paşa 16, 50, 79, 83, 102, 111, 112, 113, 139, 166, 183, 185, 189, 193, 198, 201, 202, 214, 215, 219, 222, 232, 233, 235, 237, 238, 239, 274
Siracuza 25
Sirmiye 68
Sis 49
Sivrihisar 138
Sixtus IV 24
Slavin 71
Sofu Şadi Bey 29
Sorukhisarı 57
Söğütlüdere 118
St. Angelo 32, 33
Stephan Cel Mare 39
Sudan 254
Sultan Ali 148, 149, 191
Sultan Ali Bey 149, 191
Sultan Yakub 148, 151, 196
Suriye 89, 144, 212, 213, 214, 219, 224, 226, 231, 232, 245, 249, 251, 254, 255, 256, 259, 273
Süleyman Ağa (Silahtar Kethüdası) 265
Süleyman Bey (Prizren Beyi) 188
Süleyman (Yavuz'un oğlu) 18, 102-104, 138, 139, 166, 193, 208, 218, 265, 269, 270, 286
Şadi Bey (Dulkadıroğlu) 84
Şadi Paşa 186
Şah Budak 52
Şahidî 37
Şah İsmail 92, 93, 94, 97, 98, 101, 102, 113, 114, 119, 138, 139, 142, 143, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 163, 167, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 181, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 230, 243, 256, 257, 272, 288, 293, 294, 297, 298, 299
Şahkulu Akay Bevey 173
Şahkulu Baba Tekeli 14, 97, 98, 113, 154
Şam 21, 44, 47, 49, 50, 52, 202, 214, 219, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 243, 248, 252, 255, 256, 257, 270, 286, 310,
Şehinşah 74, 100, 102, 106, 113, 142
Şehsuvaroğlu Ali Bey 170, 180, 186, 198, 200, 201, 202, 222, 235, 237, 243, 244
Şehzade Abdullah 45
Şehzade Ahmed 14, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 138, 139, 140, 141, 142, 159, 175, 214, 220
Şehzade Mahmud 94, 95
Şehzade Mehmed 113
Şeref Bey 209
Şerif Ebu'l-Berekat 249
Şerif Ebu Nümey 249, 250
Şeybek Han 153
Şeyh Abdullah-ı İlahi 68
Şeyh Ali Çelebi 54
Şeyh Cafer 145
Şeyh Cüneyd 92, 145, 146
Şeyh Hamdullah 121, 123, 124, 125
Şeyh Hamîd-i Aksarayî 144
Şeyh Hamza 199
Şeyh Haydar 97, 147, 148
Şeyh İbrahim 144
Şeyh Muslihiddin Ebu'l-Vefa 17
Şeyh Safiyyüddin 143
Şiraz 143, 151
Şirvan 147, 148, 150, 175
Şükri-i Bitlisî 13, 174, 291
Şükrullahoğlu Ahmed Çelebi 19

T

Tacizâde Cafer Çelebi 192
Taçlı Hanım 193

Tarabay bin Karaca 241
Tarsus 20, 44, 48, 49, 54, 149, 273
Taşili 23, 48
Tebriz 92, 101, 151, 156, 175, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 204, 209, 219, 297, 298, 299
Teke ili 97
Tekelü Bey 191
Tekfur Çayırı 167
Tepedelen 59
Tercan 176, 178
Tîl-i Habeş 221
Timaşvar 74
Timraz eş-Şemsî 50
Timur Han 144, 193, 231, 234, 277
Tlemsen 260, 262
Tocandere 221
Tokat 4, 93, 114, 138, 152, 155, 162, 198
Tolabay 239
Toulon 30
Tour de Zizim 29
Trablusşam 49
Trabzon 102, 104, 110, 146, 155, 163, 171, 178, 197, 212, 272, 297, 298, 299
Trabzonlu Mehmed Bey 22, 23
Tuleytula 87
Tumanbay 214, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245
Tunus 54, 226, 262
Tur Ali Bey 57, 191
Turgutlu 18, 45, 50
Turhanoğlu Ömer Bey 68

U-Ü
Ubeyd 178
Uğraş köyü 110
Urfa 273
Ustacalu Muhammed Bey 150, 152, 171, 185
Usûlî 68
Uyuz Bey 21
Uzun Hasan 18, 146, 147, 148, 153, 176, 194, 206, 209
Ürgüb 201
Üsküdar 17, 18, 53, 124, 166, 218, 258, 297
Üveys Bey 191

V
Vardar Yenicesi 68
Vasilij 143
Vatikan 31, 33
Veliyyüddinoğlu Ahmed Paşa 50
Venedik 32, 33, 34, 41, 49, 68, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 143, 193, 251, 261
Villefrache 25
Visalî 122
Viyana 64
Vladislas 55, 58, 59, 70

Y
Yahya Bey 50, 51
Yahya Kemal 67, 277
Yahya Kemal Beyatlı 67
Yahya Paşa 50, 51, 74, 93
Yahya Paşaoğlu Bâli Bey 57
Yakub Paşa 16, 50, 55, 71, 72, 73, 74, 82
Yakub Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 55
Yalımlı 97
Yanbolu 111
Yassıçemen 173
Yaşbekoğlu Emir Canbulat 54
Yavuz Sultan Selim 2, 3, 126, 163, 197, 203, 205, 225, 241, 244, 249, 260, 263, 272, 274, 275, 286, 287, 293, 294, 295, 297, 299, 300
Yayça 71, 73
Yenice-i Zağra 98
Yenice köyü 121
Yenişehir 19, 20, 75, 77, 78, 142, 169
Yezd 151, 153
Yörgüçoğlu Mehmed Bey 188
Yularkısdı Sinan Paşa 102, 111, 113, 139
Yunus Bey 221, 239
Yunus Paşa 118, 119, 222, 224, 229, 237, 240, 242, 245, 251, 254, 255

Z
Zahid Geylani 144
Zanta 79, 84
Zâtî 122, 130
Zembilli Ali Efendi 122, 215, 283, 284
Zeynel Paşa 176, 185, 193, 222, 255
Zeyrekzâde Molla Rükneddin 218
Zuana Mori 79, 80

Yüce Allah beni atalarımın ocağına padişah yapınca, şeriki ve benzeri olmayan Hakk Teâlâ hazretlerine tazarru ve niyaz ile münacatlar eyledim. Ey asuman u zeminin yaratıcısı ve ey ins ü cinin ve hayvanların rızık vericisi Kerim ve Rahim olan Rabbim, Harem-i hassın olan Beytullah'ın –ki o Kâbe-i saadet-penâhdır- bulunduğu Mekke-i Mükerreme ile iki cihan fahri habibin Muhammed Mustafa'nın mezarları, saadetlü merkad-i hümayunlarının olduğu Medine-i Münevvere'nin süpürgeciliğini bana nasip eyle!

Yavuz Sultan Selim

Osmanlı Tarihi'ni herkese sevdiren Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil, Osmanlı Devleti'nin soluk soluğa devam eden serüvenine *KAYI III: Haremeyn Hizmetinde* ile devam ediyor.

Fatih Sultan Mehmed'in bir cihan devleti hâline getirdiği imparatorluk, onun ölümüyle başa geçen oğlu II. Bayezid devrinde iki büyük çekişmeye sahne olacaktır. Sultan Bayezid Han'ın saltanatının başlangıcında kardeşi Cem Sultan'la mücadelesi sonunda ise oğulları arasında baş gösteren taht kavgaları döneme damgasını vuracaktır. Kardeş kavgalarının neden olduğu kaostan istifade eden Safeviler ise, Anadolu'yu bir yangın yerine çevirecektir. Şahkulu Baba Tekeli ve Nur Ali Halife isyanlarında binlerce Anadolu insanı hayatını kaybetmiştir.

İşte böyle bir zamanda, saltanatı babası II. Bayezid'den devralan Selim Han'ın imparatorlukta yeniden birlik ve beraberliği sağlama mücadelesine ve cihangir padişahın kısa zamandaki akıl almaz fetihlerine *KAYI III: Haremeyn Hizmetinde* kitabında yakinen tanık olacaksınız. Aynı zamanda yine II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemindeki savaşlar, imar faaliyetleri ve adı geçen padişahların manevi ve özel yaşamlarına dair birçok bilinmeyen bilgi, keyifli bir tarih sohbeti tadındaki bu eserde sizleri bekliyor.

ISBN 978-605-08-1298-5
9 786050 812985
₺17,50
timas.com.tr